

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**ADİYAMAN VE ÇEVRESİNDE HALK
İNANÇLARI VE HALK HEKİMLİĞİ
(BAWERİYÊN GELÊRÎ Û DERMANÊ
KURMANCÎ LI HERÊMA SEMSÛRÊ)**

Tekin ÇİFÇİ
16940307

Danışman
Doç. Dr. Hayreddin KIZIL

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**ADİYAMAN VE ÇEVRESİNDE HALK
İNANÇLARI VE HALK HEKİMLİĞİ
(BAWERİYÊN GELÊRÎ Û DERMANÊ
KURMANCÎ LI HERÊMA SEMSÛRÊ)**

Tekin ÇİFÇİ
16940307

Danışman
Doç. Dr. Hayreddin KIZIL

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrî û Dermanê Kurmancî Li Herêma Semsûrê)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

20/03/2019

Tekin ÇİFÇİ

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

TEKİN ÇİFÇİ tarafından yapılan “Adıyaman Ve Çevresinde Halk İnançları Ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrê Û Dermanê Kurmancî Lı Herêma Semsûrê)” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>
Başkan: Doç.Dr.	Hayrullah ACAR
Üye : Doç.Dr.	Hayreddin KIZIL
Üye : Dr.Öğrt. Üy.	Osman ASLANOĞLU
Üye : Dr.Öğrt. Üy.	Hacı ÖNEN
Üye : Doç.Dr.	Mustafa ÖZTÜRK

Tez Savunma Sınavı Tarihi:20/03/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

Folklor, toplumun geleneksel olarak yaşadığı maddi ve manevi kültürel değerlerin tümünü kapsayan bir bilim dalıdır. Folklorcu, bilim dalına has yöntemlerle derlediği veya gözlemlediği verileri tespit eder, sınıflandırır ve değerlendirir.

Halk hekimliği, folklorun bir alt dalı olarak karşımıza çıkar. Halkın önemli bir kesimi, yıllar boyunca il merkezlerinden uzak yaşamış, ekonomik, iklimsel, ulaşım veya daha farklı etkenlerden dolayı sağlık sorunlarına çözüm bulmak konusunda kendi kendine yöntemler geliştirmeye çalışmıştır. Çevresel etkenlerin, gelenek, görenek ve tecrübeyle birleştirilmesiyle beraber halk hekimliği ortaya çıkmıştır. Halkın tutum ve davranışları, inanç ve kültürel yaklaşımları halk hekimliğinde etkili olmuştur.

Halk hekimliği yöntem ve uygulamalarının etkinliği modern tıptaki gelişmelere, halkın sağlık kurumlarına erişimine, sağlık konusundaki bilinçlenmeye, eğitim ve ekonomik düzeyin yükselmesine bağlı olarak hızla azalmaktadır.

Adıyaman ve çevresi, tarihi, coğrafi ve kültürel yapısıyla zengin bir yapıya sahiptir. Geçmişten gelen inanç ve pratikler İslamiyet'in getirdiği kültür ve inanç sistemi beraber çeşitlilik kazanmıştır. Eski inanç ve uygulamaların bir kısmı da günün koşullarına göre değişerek varlığını sürdürmüştür. Halk inançlarına günlük yaşamın hemen her alanında karşılaşmak mümkündür. İlin hemen her bölgesinde kutsal sayılan ağaç, taş, su gibi kutsal kabul edilen doğal varlıkların yanında İslam dininin öncüleri olarak kabul edilen türbe yatırlara rastlamak mümkündür. Dünyada ve Türkiye'de son yüzyılda modernleşme alanında yaşanan hızlı gelişmeler popüler kültür ile modern kültürün iç içe geçmesine yol açmıştır.

Adıyaman'ın birçok köyünde, kasabasında ve hatta il merkezinde yaptıkları halk hekimliği uygulamalarıyla halk arasında etkili kişiler mevcuttur. Bu kişilerin bir kısmı geleneksel olarak varlığını sürdüren “*Ocak Kültürü*” çerçevesinde, “*el verme*”

ve “*el alma*” yoluyla halk hekimliği tedavi ve uygulamalarını sürdürmektedir. Öte yandan, gözlem ve tecrübe yoluyla halk hekimliği sağaltma yöntemlerini uygulayan kişilerin sayısı da oldukça yüksektir. Kırıkçı-çıkıkçı, göbek kaldırma, kuyruk sokumu kaldırma, sarılık ocağı, egzama ocağı, nasır ocağı, bel fıtığı, “*doğum ebesi*” veya “*köy hekimi*” olarak sağaltma yapan kişilerin halk arasındaki etkinlikleri azalarak da olsa devam etmektedir.

Halk hekimliğinin önemli bir sacayağı da inançtır. Bu yönüyle ele alındığında ağaç, taş, su vb. kültlerin yanında, kutsal olarak kabul edilen türbe, ziyaret, yatır vb. yerlere ve pır, dede, şeyh, hacı, hoca veya büyücülerin de halk hekimliği sağaltma uygulamalarında önemli bir yer tuttukları görölmektedir. Çeşitli hastalıkların tedavisinde bu tür yer ve kişilere başvurulmakta ve çeşitli ritüeller eşliğinde şıfa dilenmektedir.

İnsan yaşamının önemli geçiş dönemleri olarak kabul edilen doğum, evlenme ve ölüm süreçlerinin sağlıklı bir şekilde geçirilebilmesi için Adıyaman’da çeşitli inanç ve uygulamalara başvurulmaktadır. Ayrıca günlük yaşamda karşılaşılan diğer sağlık problemlerinde de çeşitli sağaltma yöntemleri uygulanmaktadır.

Halk hekimliği yöntemleriyle yapılan tedavilerde, yörede yetişen bitkiler (yavşan otu, papatya, ısırgan otu vb.); tarımsal ürünler (soğan, sarımsak, pekmez vb.); hayvansal ürünler (deri, süt, yoğurt vs.) ve bazı madenlere (tuz, toprak, maden suyu vs.) sıklıkla başvurulmaktadır. Sindirim rahatsızlıkları, romatizma, solunum yolları rahatsızlıkları, zehirlenme, kırık, ishal, incinme, delirme, yara ve yaralanma gibi birçok hastalıkta halk hekimliği sağaltma uygulamalarına başvurulmaktadır.

Adıyaman, halk hekimliği uygulamaları bakımından büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Saha çalışmasına başlamadan önce konu ile ilgili literatür taraması yapılarak saha çalışmasında kullanılacak yol haritası oluşturulmuştur. Görüşme yapılacak kişilere yönelik sorular, folklor araştırma ve derleme yöntemleri kaynaklarından yararlanarak hazırlanmış ve ilgili kaynak kişilerle iletişime geçilerek görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın doğası gereği halk hekimliği ile ilgili bilgi ve tecrübesi olan herkese ulaşmak zaman, maliyet ve personel açısından mümkün değildir. Kartopu metoduyla, belirlenen kişilerin gönölü onamları, görüşme öncesinde sözlü olarak

alınmıştır. Bu çalışmanın bilimsel platformlar dışında herhangi bir amaçla kullanılmayacağı hususunda sözlü olarak bilgilendirme yapılmıştır. Bu kişilerle gözlem ve yönlendirilmiş görüşme tekniğiyle mülakat yapılmış, gerekli notlar, ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. Elde edilen veriler deşifasyon analizleri yapılarak yazılı metin haline getirilmiştir. Veriler, çalışmanın içeriğine uygun olarak tasnif edilmiş, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Tezin giriş bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi, çalışmanın konusu ve çalışma alanının özellikleri ve çalışmanın literatür taraması hakkında kavramsal çerçeveyi oluşturan genel bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümde, Adıyaman’da insan yaşamının doğum, evlenme, ölüm gibi önemli dönemlerinde rastlanan halk inanmalarına ve halk hekimliği uygulamalarına yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Adıyaman’da halk hekimliği ve ocaklar konusu ele alınmıştır. Bu çerçevede, saha çalışmasında elde edilen veriler ışığında hastalıklar tasnif edilmiştir. İnsan yaşamının kaçınılmaz bir parçası olan hastalıklardan korunma, hastalıkların teşhisi veya sağaltılmasında rastlanan halk hekimliği inanç ve uygulamalarına yer verilmiştir. Adıyaman’daki “*Ocak Kültürü*” ele alınmış, ocaklı olma biçimleri ve hastalıkların sağaltılmasında ocaklıların başvurdukları yöntem ve uygulamaların tasnifi ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Doktora süreci benim için başından sonuna kadar zor olduğu kadar büyük bir heyecan içinde geçti. Bu çalışma ile beraber Kürt folkloru, özellikle de halk hekimliği araştırmalarına olan ilgim bir kat daha arttı. Bu çalışmanın sonunda, Adıyaman’da belli bir yaşa gelmiş hemen her bireyin bir folklor hazinesi olduğu kanısına vardım. Kürt somut olmayan halk kültürünün genç kuşaklara aktarılmasında kadınların rolünün ne kadar önemli olduğuna saha çalışmasının her aşamasında şahit oldum.

Bu tezin hazırlanmasında çok sayıda kişinin emeği vardır. Bu anlamda tezin esas sahipleri kaynak kişilerdir desem abartmış sayılmam. Hepsini burada anmak imkânsızdır ama buradan hepsine ayrı ayrı minnettar olduğumu dile getirmek

isterim. Eğer Kürt halk inanışları ve halk hekimliği uygulamaları varlığını sürdürüyorsa, onlar sayesinde. Tezime danışmanlık yaparak, tezin her aşamasında yanımda olan, tezimi defalarca okuyarak görüş ve nerileri ile bana destek olan danışman hocam Doç. Dr. Hayreddin Kızıl’a çok teşekkür ederim. Ders aşamasında, tez konusunun belirlenmesinde ve tezin diğer aşamalarında bana destek olan bölüm başkanımız Dr. Öğr. Üyesi Osman Aslanoğlu; hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa nc ve Dr. Öğr. Üyesi Hacı nen’e teşekkürü bir borç bilirim.

Saha çalışmasında, kaynak kişilere ulaşmada köy, il, ilçe demeden benimle dolaşarak bana yardımcı olan ağabeyim Nedim ıfi’ye, bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen annem Zini ıfi ve ailemin diğer bireylerine mteşşekirim. Uzun ve yorucu tez aşamalarında bir yandan kendi akademik faaliyetlerini diğer yandan evin bütün yükünü taşıyan sevgili eşim Dr. Sema ıfi’ye, çalışmamın bitmesini sabırsızlıkla bekleyen sevgili ocuklarım Civan Zana ve Delal Dicle’ye çok teşekkür ederim. Son olarak tezimin teknik kısımlarının hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen çok değerli dostlarım Öğr. Gör. Yusuf ıfti ve Erhan Arslan’a minnettarım. Hepiniz iyi ki varsınız.

Tekin ıFİ

Diyarbakır 2019

ÖZET

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne kadar hastalıklar ve ölüm korkusu ile yüz yüze kalmıştır. İnsanlar, bu problemlerini çözmek için farklı yöntemlere ve araçlara başvurmuştur. Bu yöntemlerin bir kısmı dinsel iken bir kısmı da bitkisel, hayvansal veya madensel emlerin kullanımı biçiminde olmuştur. Adıyaman, tarihsel ve kültürel olarak zengin bir birikime sahiptir. Bu kültürel zenginlik içerisinde Kürtler arasında, “*Dermanê Kurmancî*” olarak ifade edilen Kürt halk hekimliği ve ocaklık kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen bu alanda yapılmış, geniş çaplı bilimsel çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı bu alandaki zengin kültürel birikimi kayıt altına alarak yok olmaktan kurtarmak, bilimsel olarak ele almak ve araştırmacıların dikkatine sunmaktır. Konu hakkında literatür taraması yapılmış ve kartopu yöntemi kullanılarak, 164 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, kişilerin izni doğrultusunda kayıt altına alınarak deşifre edilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin önerileri doğrultusunda göl, su, taş, türbe gibi halk arasında kutsal sayılan mekânlar ziyaret edilmiştir.

Adıyaman Kürt halk hekimliği, tıbbi emler ve inanışlar olmak üzere iki eksen üzerinde ilerlemektedir. İnanışlarda ocaklar ve türbeler önemli yer tutmaktadır. Halk hekimliği uygulamaları doğum öncesi başlamakta ve ölüm sonrasına kadar devam etmektedir. Tedavilerin bir kısmı belli kişilerce yapılırken bir kısmı da genel bilgilere ve tecrübelerle dayanmakta, hemen herkes tarafından uygulanmaktadır. Uygulamalarda bitkiler, hayvansal ürünler ve bazı madenlerden yararlanılmaktadır. Ocaklılar, tedavilerde okuma, üfleme, kesme vb. yöntemlere başvurmaktadır. Uygulamaya başvuranların hemen hepsi, kendilerini “inançlı” olarak ifade etmekte, yaş olarak orta yaş ve üzerinde ve eğitim seviyesi olarak okuryazar olmayan ya da “*düşük*” eğitim düzeyindedir. Son yıllarda sağlık alanındaki gelişmelere bağlı olarak halk hekimliği uygulamalarında azalma görülmekle beraber farklı biçimlerde tedavi

ve uygulamalar devam etmektedir. “*Çok basit*” veya “*umutsuz vaka*” olarak adlandırılabilir durumlar, halk tıbbına hala danışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Adıyaman, Kürt halk hekimliği, Hastalık, Bitkilerle tedavi, Türbe, Dermanê Kurmancî, Ocak

ABSTRACT

Mankind has been faced with the fear of diseases and death since the day he was born. He used different methods and tools to solve these problems. Some of these methods are religious and magical, while others have been in the form of using herbal, animal or mineral medicines. Adıyaman has a rich historical and cultural background. In this cultural richness, “*Dermanê Kurmancî*” (Kurd folk medicine) and “*ocak*” (folk healer of a specific illness) culture have an important place. However, the number of large-scale scientific studies in this area is very limited. The purpose of this study is to save the rich cultural accumulation in this area and to save it from extinction, to treat it scientifically and to bring it to the attention of researchers. A literature review was conducted on the subject and a face-to-face interview with 163 people was conducted with the snowball method. The interviews were recorded and decoded in accordance with the permission of the individuals. In accordance with the suggestions of the interviewees, sacred places such as lakes, water, stones and tombs were visited.

Adıyaman Kurdish folk medicine is moving on two axes as medical ems and beliefs. Family chambers and tombs have an important place in the beliefs. The practice of folk medicine begins prenatally and continues until after death. Some of the treatments are done by certain people, while others are based on general knowledge and experience and are implemented by everyone. Plants, animal products and some mines are used in applications. *Ocaks* employ methods like reading a prayer for healing, blowing, cutting etc. in their treatments. Almost all of the applicants refer themselves as “*faithful*”, who are middle-aged or above-age and as for the education level they are not literate or have “low level” of education. In recent years, due to the developments in the field of health, despite there has been a decrease in the practices of folk medicine, the treatments and practices are continuing in different ways. In cases where it can be called “*very simple*” or “*hopeless case*”, folk medicine is still being consulted.

Keywords

Adiyaman, Kurdish Folk Medicine, Disease, Ocak (Folk healer of a specific illness), Treatment With Plants, Tomb, Dermanê Kurmancî

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1.AMAÇ	4
1.2. YÖNTEM VE TEKNİKLER	6
1.2.2 Çalışmanın Çerçevesi ve Sınırlılıklar.....	9
1.3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
1.3.1. İnanç.....	15
1.3.2. Dünyada Halk Hekimliği.....	17
1.3.3 Kürtler Arasında Halk Hekimliği Çalışmaları	24
1.3.4. Hastalık İsimleri	33
1.3.5. Halk Hekimliği İle İlgili Kavramlar	36
1.3.5.1. Ocak/Aile	37
1.3.5.2. Kadın	38
1.3.5.3. Erkek	39
1.3.5.4. İrvasa (Nistî).....	40
1.3.5.5. Parpılama (Xêzkirin)	40
1.3.5.6. Drog (Derman)	41
1.4. ADIYAMAN İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	42
1.4.1. Adıyaman Tarihi	42
1.4.2. İklim ve Coğrafya.....	45
1.4.3. Nüfus ve Ekonomi.....	46
1.4.4. Adıyaman Kürtçe Ağzının Bazı Özellikleri	47

1.4.5. Adıyaman'daki Kutsal Mekânlar	50
1.4.6. Ağaç, Taş ve Su Kültü.....	50
1.4.7. Türbeler	52

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATIN ÇEŞİTLİ DÖNEMLERİNE GÖRE ADIYAMAN'DA HALK İNANÇLARI VE UYGULAMALARI

2.1. DOĞUM (ÇÊBÛN)	62
2.1.1 Hamileliği Engellemeye Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları	63
2.1.2 Hamile Kalmak İçin Başvurulan Halk Hekimliği Uygulamaları	65
2.1.3. Bebeğin Cinsiyeti (Zayenda Zarok)	73
2.1.4. Doğum ve Doğum Sonrası (ÇÊbûn û Piştî ÇÊbûnê).....	74
2.1.4.1. Göbeğin Kesilmesi ve Eşin Gömülmesi (Jêkirina Navikê û Veşartina Hevalzarok).....	76
2.1.4.2. Bebeğin Tuzlanması ve Yıkanması (Xwêkirin û Şûştina Zarok)	77
2.1.5. Lohusa Kadın ve Bebek ile İlgili Uygulamalar (Pêkanînên ji bo Jina Zêristanî û Zarok).....	79
2.1.5.1. Doğum Sonu Dönemde Beslenme	80
2.1.6. Anne ve Bebek Sağlığını Korumaya Yönelik Uygulama ve İnanışlar	81
2.1.6.1. Albastı (Pîra Xêw).....	81
2.1.6.2. Adak Adama ve Lokma Dağıtma.....	84
2.1.7. Bebeklik ve Çocukluk Dönemi Sağaltma Uygulamaları	86
2.1.7.1. İshal (Ser û Binê Heyvê)	87
2.1.7.2. Kırk Çıkarma (Çelderxistin).....	89
2.1.7.3. Hedik (Danûya Didanan).....	92
2.1.7.4. Nazar (Çavînîbûn).....	94
2.7.1.5. Saç ve Tırnak Kesme.....	97
2.2. EVLENME.....	98
2.2.1. Kısmetin Açılması.....	99
2.2.2. İstenmeyen Evlilikler	101
2.2.3. Kız İsteme, Nişan, Kına ve Düğün.....	102

2.3. ÖLÜM	106
2.3.1. Ölüm Belirtileri	107
2.3.2. Ölüm Öncesi.....	109
2.3.3 Ölüm Sonrası.....	111
2.4. ADIYAMAN ve ÇEVRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ VE TEDAVİ	
ŞEKİLLERİ.....	115
2.4.1. Alazlama (Lûr)	116
2.4.2. Arı, Yılan ve Akrep Sokmaları (Pêvedana Moz, Mar û Dûpişkan).....	117
2.4.2.1. Arı Sokmaları (Pêvedana Mozan)	118
2.4.2.2. Yılan Sokması (Pêvedana Maran).....	119
2.4.2.3. Akrep Sokmaları (Pêvedana Dûvpişkan)	122
2.4.3. Arpacık (Bûkik).....	123
2.4.4. Baş Ağrısı (Serêş).....	123
2.4.5. Bayılma (Bêhişketin).....	124
2.4.6. Bel Tutulması ve Fıtık (Fırka Piştê-Fitiq)	126
2.4.7. Beyin Kanaması (Tetirxamî)	128
2.4.8. Bir Darbeden veya Yaradan Kaynaklı Şişme (Werimîna Ji Ber	
Derbekê an jî Kulekê)	130
2.4.9. Bitlenme (Bisipiyaketin)	132
2.4.10. Böbrek Ağrısı (Êşa Gurçikan).....	134
2.4.11. Çıban (Kunîr)	136
2.4.12. Delilik/Delirme (Dînîfî/Dînbûn)	137
2.4.13. Diş Ağrısı (Diranêş)	139
2.4.14. El ve Ayakların Çatlama (Qelişîna Dest û Lîngan).....	141
2.4.15. Gece Ateşi- Uçuk (Arî Şevê).....	143
2.4.16. Gaz Sancısı (Bayê Zik)	146
2.4.17. Geçici Konuşamama (Lalbûna Demkî).....	147
2.4.18. Göbek Düşmesi (Navketin)	147
2.4.19. Grip (Sitam).....	149
2.4.20. Güneş Çarpması (Rolêketin)	151
2.4.21. Hepatit C (Zerika Reş)	152
2.4.22. İltihaplanma (Kêmgirtin/Nêmgirtin)	154

2.4.23. İshal ve Karın Ağrısı (Zikêş).....	155
2.4.24. Kabakulak (Guhrepik).....	157
2.4.25. Kabızlık (Qepisî/Gîr).....	158
2.4.26. Kalp Krizi (Sêdî/Siyadî – Xişt)	159
2.4.27. Kanser (Kula Reş/Penceşêr).....	160
2.4.28. Kekemelik (Kegecîbûn)	161
2.4.29. Kırık (şikestin), Çıkık (Jicihderketin), İncinme (Hinciqîn) ve Burkulma (Velîstin)	163
2.4.30. Kızamık (Sorik).....	165
2.4.31. Korku (Tîrs).....	167
2.4.32. Kulak Ağrısı (Guhêş)	169
2.4.33. Kulunç Tutulması (Qolincîbûn)	170
2.4.34. Kusma (Verişîn)	171
2.4.35. Mayasıl/Basur (Meyasıl/Bawesîr).....	173
2.4.36. Mide Ekşimesi /Reflü (Berşoşkî)	175
2.4.37. Nasır (Qewer).....	176
2.4.38. Öksürük (Kuxik)	177
2.4.39. Pişik (Şeliqîn).....	178
2.4.40. Romatizma (Ba/Şewat)	179
2.4.41. Sesin Kısılması (Dengketin).....	181
2.4.42. Sıtma (Taya Salê/Tawî).....	183
2.4.43. Sivilce (Pizik).....	185
2.4.44. Soğuk Algınlığı (Serma)	187
2.4.45. Suçiçeği (Mîrkutok)	189
2.4.46. Şark Çıbanı (Hefttûzik)	190
2.4.47. Obezite/ Şişmanlık (Talibûn)	193
2.4.48. Toprak Yeme (Xwarina Axê).....	194
2.4.49. Trahom (Çavêş).....	195
2.4.50. Nezle –Soğuk Algınlığı (Bapêş)	197
2.4.51. Veba (Hal)	198
2.4.52. Verem/Tüberküloz (Êşa Zirav)	200
2.4.53. Yanık Tedavisi (Şewata Ji Ber Agir)	202

2.4.54. Yaralanma (Birîn)	203
2.4.55. Yemekten Kaynaklı Şişkinlik (Perçivîna Ji Ber Xwarinê).....	206
2.4.56. Yılancık (Yilancix).....	206
2.4.57. Yıl Yarası (Kula Salê)	207
2.4.58. Zatürre (Satilcanî)	208
2.4.59. Zayıflık (Jarbûn).....	209
2.4.60. Zehirlenme (Jehrîbûn)	210

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADİYAMAN BÖLGESİNDE OCAKLARA GÖRE HALK HEKİMLİĞİ

3.1. OCAK VE OCAKLIK KURUMU.....	212
3.2. ADİYAMAN BÖLGESİNDE OCAKLIK KÜLTÜRÜ	214
3.2.1. Ocaklı Olma Yöntemleri	214
3.2.2. El Verme/El Alma Geleneği Yoluyla.....	215
3.2.3. Din ve İnanç Yoluyla	216
3.2.4. Tedavi Edilen Bir Hastalık Yoluyla.....	216
3.2.5. Ölümünden Sonra Ocaklı Olma	217
3.2.6. Gözlem Yoluyla Ocaklı Olma.....	217
3.2.7. Rüya Yoluyla Ocaklı Alma.....	218
3.3. OCAKLARDA YAŞ UNSURU	219
3.4. OCAKLARDA CİNSİYET UNSURU	220
3.5. OCAKLARDA EĞİTİM DURUMU	221
3.6. OCAKLARDA MESLEK UNSURU	222
3.6.1. Ocaklarda Bahşiş (Destmiz).....	225
3.6.2. Hastalıkların Tedavisinde Zaman Unsuru	226
3.6.3. Ocaklara Başvuran Hastalar	227
3.7. OCAKLARA GÖRE TEDAVİ YÖNTEMLERİ	228
3.8. TEDAVİ ÖNCESİ HAZIRLIKLAR	230
3.8.1. Sağaltma Sürecinde Hastaların Uyması Gereken Kurallar	231
3.9. OCAKLARDA TEDAVİ EDİLEN HASTALIKLAR	232
3.9.1. Boğmaca Ocağı (Ocaxê Kuxika Qîqî)	233
3.9.2. Domuzbaşı Ocağı (Ocaxê Kula Binerd, Qîlbaşı).....	236
3.9.3. Egzama Ocağı (Ocaxê Mirîstanê)	239

3.9.4. Kırk Çıkarma Ocağı (Ocaxê Çilderxistinê).....	241
3.9.5. Korku Ocağı (Ocaxê Xofê û Tirs Vegirtinê).....	245
3.9.6. Kurdeşen Ocağı (Ocaxê Xoşrîgê).....	247
3.9.7. Ocaklı Hastalığı (Kula Ocêx).....	248
3.9.8. Pîroz Ocağı (Ocaxê Pîrozê).....	249
3.9.9. Sarılık (Zerik).....	251
3.9.10. Sedef Hastalığı Ocağı (Ocaxê Bîrovê).....	253
3.9.11. Siğil Ocağı (Ocaxê Balûgê).....	254
SONUÇ	258
KAYNAKÇA	263
EKLER.....	289

KISALTMALAR

ABD	Ana Bilim Dalı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
H.	Hicri
Haz.	Hazırlayan
M.	Miladi
MS.	Milattan Sonra
MÖ.	Milattan Önce
s.	Sayfa
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
vd.	Ve Diğerleri
Y.	Yıl
Yay.	Yayınevi/ Yayınları/Yayıncılık

GİRİŞ

Hastalıklara karşı çözüm arayışlarının tarihi, hastalıkların tarihi kadar eskidir. İnsanlar, hastalık ve ölümün bilincine vardığı andan itibaren, bunlara karşı mücadeleye başlamıştır. Hastalık ve ölüm durumuna karşı mücadelede iki farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Birincisi, gizil güçlerin varlığına olan inançtır. Bu yaklaşıma göre, bütün hastalıklar ve ölümler bu gizil güçlerden kaynaklanmaktadır. Halk hekimliği ile halk inanışları bu noktada kesişmektedir. Keramet sahibi olduğuna inanan bazı kişilerin (bu kişiler ölmüşse mezarları aynı görevi görmektedir.) ruhsal varlıklarla iletişime geçerek esir tutulan ruhları kurtardığına ve/veya bedenleri iyileştirdiğine inanılmaktadır. Ağır hastaların iyileştirilmesi, kırılan kemiklerin yeniden onarılması amacıyla bu kişilere çeşitli hediyeler sunulmaktadır. Akan kanı durduran kişiler, siğilleri kesenler, kanseri iyileştirenler ve tecrübe ve miras yoluyla hastalıkları sağaltan kişiler aynı zamanda halk hekimi kategorisine girmektedir.¹ Gizil güçler ruhlarla iletişim kurabilen bu kişiler aracılığıyla insanlardan memnun kalırsa, insanlara ölüm ve hastalık yaymazlar. Bunun için de insanların bu gizemli varlıklara *hediye* vermeleri gerekir. Bunun yöntemi, hayvanların kurban edilmesi ve bazı hediyelerin verilmesi biçiminde gerçekleşmiştir. İkinci anlayış, doğayı tanımak ve doğadaki bitki, yiyecek, maden vb. varlıklardan yararlanmak biçiminde olmuştur. İnsanoğlu, eskiden tatma yöntemi ile bitki ve yiyecekleri ayırt etmiştir. Yararlı gördüklerini yiyecek veya içecek olarak kullanmaya başlamıştır. Daha sonra bunlardan bir kısmını hastalık dönemlerinde ilaç olarak kullanmaya başlamıştır. Böylece halk hekimliğinin temeli atılmıştır.²

Helman (1981) ve Read (1966)'in bahsettikleri gibi hastalık, canlıların kültürel ve ruhsal olarak kabul ettikleri veya etmedikleri patolojik bir durumdur.

¹ Richard M. Dorson, **Folklor û Teoriyên Folklorê yê Îroyîn**, Necat Keskin (Çev.), Avesta Yayınları, İstanbul 2017, s.26-27.

² Mümine Kalındemirtaş, **“Geleneksel Tıbbın Halk Üzerindeki Etkisi (Adıyaman İli Ören Köyü Örneği)”**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya 2010. s.17-18.

Hastalık, sağlının bozulmasıdır. Hasta olma durumu ise, hastalığın kültürel ve sosyal olarak, toplum tarafından tanımlanmasını ifade eder. Bu da hastalığın çözüm yöntemine işaret eder. Genel olarak toplum, hastalığı nasıl teşhis ve tarif ederse çözümü de ona göre değişir. Elde edilen olumlu sonuçlar yeni nesillere aktarılarak tecrübeyi ve geleneği oluşturur. Halk hekimliğinde kullanılan bütün bitki, yiyecek, içecek vb. araçlar bu tecrübenin ve geleneğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³ Bu nedenle toplumun her bireyi halk hekimliği ve uygulamaları konusunda -az ya da çok- bir takım bilgilere sahiptir. Kişiler, bu uygulamaların öznesi veya nesnesi olarak süreçte yerini almıştır.

İnsan yaşamı fizyolojik olarak, hamilelik, doğum, çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölüm dönemleri olarak tasnif edilebilir. Bu dönemlerde, dinsel, kültürel ve sağlık bakımından bireylerin yaşamına yön veren birçok tören ve uygulamalara rastlanmaktadır. Bu uygulama ve törenler, hemen her toplumda benzer şekilde yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Yapılan her tören toplum düzenini sağlayan ve toplumun sözlü kültürel hafızasını oluşturan bazı kural ve geleneklere işaret etmektedir. Malinovski, bazı yazısız toplumlarda, kadının hamilelik döneminde eşi ile beraber bazı kurallara uymak zorunda olduğuna işaret etmektedir. Buna örnek olarak evli çiftlerin, doğum öncesinde ve sonrasında bazı uğursuzluklardan kaçınmak için, kötü büyü ve sihirlerden korunmak için bazı arınma uygulamaları yapmak zorunda olmaları gösterilebilir.⁴

Kürtler arasında da, diğer toplumlarda olduğu gibi, doğumdan önceki süreçten başlayarak, ölüme kadar ve hatta ölümden kısa bir süre sonrasında kadar bireylerin ve toplumun yaşamını ve sağlığını güvence altına almak için *dermanê kurmancî* veya *bijîşkiya gelêrî* adıyla bilinen çeşitli halk hekimliği sağaltma uygulamalarına başvurulmaktadır. Bebeğin göbeğinin kesilmesi ile başlayan bu süreç ölüme kadar devam etmektedir. Örneğin, Kürtler arasında, bebeğin kesilen göbeğinin saklanacağı yerin, kişinin gelecekteki mesleği üzerinde önemli bir etkisi olacağına dair yaygın bir inanç vardır. Kişinin gelecekte iyi bir çoban olması isteniyorsa göbeği, ahıra gömülür;

³ Melike Kaplan, **Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 2007, s.31- 34.

⁴ B. Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din**, Saadet Özkal (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1990. s. 27.

bebek kız ise, gelecekte hamarat olması için göbek mutfağa ya da kilere gömülür. Bebeğin göbeğinin kesileceği aletin de onun hangi alanda yetenekli olacağının işareti olarak kabul edilmektedir. XVIII. yüzyıl Kürt aydını Bayezîdî'nin aktardığına göre, erkek bebeğin gelecekte iyi bir savaşçı veya kılıç ustası olması isteniyorsa, doğum sırasında göbek bağı kılıç yardımıyla kesilir.⁵

Birçok toplumda olduğu gibi, Kürtler arasında da doğumdan sonra bebeğin ve annesinin yani lohusa kadının kara iyelerden korunması önemlidir. Bu amaçla birçok *nistî* uygulanır. Kadın ve bebeği ilk kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. İğne, bıçak, makas gibi metalden eşyalar yanında bulundurulur. Bebeğin sağlığı için ilk gün bebek tuzlanır. Yirminci ve kırkinci gün tören eşliğinde annenin ve bebeğin kırkı çıkarılır. Annenin ve bebeğinin hastanamasını önlemek veya hastalandığında sağlığına kavuşması için *dermanê kurmancî* veya *bijîşkiya gelêrî* denilen çeşitli emlere ve uygulamalara başvurulur.

Gençlik ve yetişkinlik döneminde karşılaşılan birçok sağlık probleminin çözümünde halk hekimliği sağaltma uygulamalarına başvurulur. Yaraların tedavisinde, yaralanmalarda, psikolojik sorunların çözümünde halk hekimleri aktif olarak yer alır. Yüzyılların birikimine dayalı tecrübeler ışığında bitki, hayvan veya madensel ürünlerden yararlanılarak çeşitli emler hazırlanır veya toplumun inançlarına dayanan ocaklardan medet umulur. Evliliğin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için evlilik öncesinde, düğün sırasında ve düğünden sonra çeşitli ritüeller gerçekleştirilir; ihtiyaç durumunda çeşitli halk hekimliği uygulamalarına başvurulur.

Ölümün insan doğasının bir gereği olduğu hususu bilinmesine rağmen ölümden kaçınmak, onu geciktirmek için çabalar son ana dek sürdürülür. Ölümün kaçınılmaz olduğu durumlarda insanoğlunu ölüme alıştırmak veya koma halindeki kişinin ölümünü hızlandırmak için bazı halk hekimliği uygulama ve inançlarına başvurulur. Ölümden sonraki süreçte yapılan uygulamalar geride kalan kişilerin sağlığını korumak ve ölen kişinin “*rahat uyuması*” için yapılmaktadır. İnanç sistemlerine dayalı olan bu uygulamaların temeli çağlar öncesine dayanmaktadır.

⁵ Mela Mehmûdê Bayezîdî, *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, Jan Dost (Haz.), Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012, s.101.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. AMAÇ

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne kadar hastalıklar ve ölüm korkusu ile yüz yüze kalmıştır. Bu problemlerini çözmek için mücadele etmiş, çeşitli girişimlerde bulunmuş ve çözümler üretmeye çabalamıştır. Bu çabalar çerçevesinde farklı yöntemlere ve araçlara başvurmuştur. Bu yöntemlerin bir kısmı dinsel iken bir kısmı da bitkisel, hayvansal veya madensel araçların kullanımı biçiminde olmuştur. Asıl amaç sağlık problemlerini çözmek, vücudun bütünlüğünü bozmadan mutlu bir yaşam sürdürmektir. Sağlık problemlerinin çözümünde bazı kişiler sorumluluk almıştır. Bu kişiler, çevreden edindikleri bilgi ve tecrübelerle kendi gözlemlerini ve deneyimlerini de ekleyerek hastalıklara çözüm bulmak konusunda kendilerini geliştirmişlerdir. Bu halk hekimlerinden bazıları, kendilerinden yaşça daha büyük olan kişilerden elde ettiği tecrübeleri derlemiş, kendi tecrübeleriyle birleştirerek yazıya aktarmıştır. Bu yazılı eserler günümüz modern tıbbının temellerini oluşturmuştur. Dünyanın her yerinde süreç benzer şekilde gelişmiştir.

Halk inançları ve halk hekimliğinin temelleri İslamiyet öncesi dönemlere dayanmaktadır. İnsanların doğaüstü güçlere veya dağ, taş, su, güneş gibi doğal varlıkları kutsal olarak kabul ettikleri bilinmektedir. Tanrılara ve değişik ruhlara kurban adanmak, onların kalbini yumuşatmaya, gazabından korunmaya dönük bir çabanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Şamanist görüşe göre, inananların başarılı, sağlıklı ve varlıklı bir şekilde yaşam sürmesi ruhların elindedir. İnananları kötü ruhlardan, ateşin alevi, şamanın tefi ve şaman giysisindeki oyuncakların yüksek sesi ancak koruyabilir.⁶ Zaman içerisinde toplumun inanç sistemindeki değişikliklere

⁶ Engin Akgün, “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007;1 (2), s. 139-153

paralel olarak “sıradan” insan ile “kutsal olan” arasındaki iletişimi sağladığına kişilerin isim ve statülerinde de değişiklikler olmuş fakat bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Modern tıptaki gelişmelere rağmen, “Ocaklık” kurumu ve “Ocaklı” olarak bilinen kişilerin bu geleneği günümüz şartlarına uyarlayarak sürdürmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. İslam dininin kabulü ile beraber halk hekimliğinin yöntem ve uygulamalarında İslam dininin etkisi görülmeye başlanmıştır. Halk hekimliği aynı zamanda sözlü kültürün bir parçası konumundadır. Zamana, döneme, yere, tecrübeye ve kültüre göre farklılık veya benzerlik gösterebilmektedir.

Adıyaman bölgesinde, paleolitik dönemden bugüne kadar çok sayıda medeniyet ortaya çıkmış ve varlığını sürdürmüştür. Yapılan yüzey araştırmaları ışığında ilin hemen her tarafında rastlanan eserler, kentin tarihinin Paleolitik dönemlere kadar gittiğini, sonrasında ise Asur, Hitit, Urartu, Part, Roma, Sasani, Selçuklu, Osmanlı kültürlerinin eklemlenerek bugüne kadar geldiğini göstermektedir.⁷ Bu nedenle Adıyaman’ın, tarihsel ve kültürel olarak zengin bir birikime sahip olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bu tarihi kültürel zenginlik halkın sözlü kültürüne ve yazılı olmayan kültürel mirasına da yansımıştır.

Adıyaman Kürt halk kültürü içerisinde halk hekimliği ve ocaklık kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen bu alanda yapılmış geniş çaplı bilimsel çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Oysa bu zengin kültürel miras konusunda farkındalık yaratmak önemlidir. Bu çalışmanın amacı, Adıyaman’daki zengin kültürel birikimi kayıt altına alarak yok olmaktan kurtarmak, bilimsel olarak ele almak ve araştırmacıların dikkatine sunmaktır. Bu amaçla bölgede görülen hastalıkların yerel isimleri, teşhisi, tedavi yöntemleri ve yapılan diğer uygulamalar derlenmiştir. Bu uygulamalar sırasında kullanılan emlerin içerikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Halk hekimliği yapan veya bu konuda bilgi sahibi olan kişilerle yapılan görüşmeler ışığında halk hekimliğinin bugünkü durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Teknoloji, sağlık, ulaşım, ekonomi, eğitim vb. alanlardaki gelişmelere paralel olarak toplumun halk hekimliği uygulamaları görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

⁷ Ahmet Ali Bayhan, “Adıyaman İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırması-2000”, s.19.

Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.1, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 2002, s. 1-16.

1.2. YÖNTEM VE TEKNİKLER

Bu çalışmanın temeli saha araştırmasına dayanmaktadır. Folklor derleme çalışmalarında en çok kullanılan metod mülakat metodudur. Bu yöntemde, derleyici kaynak kişinin bildiği, yaptığı, yapmış olduğu her türlü uygulama ve bu uygulamaların sebeplerine ulaşılabilir. Bu yöntemde derleyici, doğru bilgilere aracısız ve en kestirme yoldan ulaşma şansı bulur. Bu bilgiler arasında kaynak kişilerin biyografileri; estetik görüşleri; bilgi, duygu ve manalar; folklor malzemelerinin nakil yöntemleri; gözlem yapılamayan bazı durumların tarifi; kaynak kişilerin repertuarı vb. sayılabilir.⁸

Çalışma, Adıyaman ve çevresinde yaşayan ve Kürtçe konuşan Kürtler arasında yapılmıştır. Bu çalışmada, araştırmalar ve yönlendirilmiş mülakatlar yoluyla elde edilen Kürtçe veriler tezin gövdesini oluşturmaktadır. Saha çalışmasına başlamadan önce, kitap, makale, tez vb. kaynaklardan yararlanılarak, literatür çalışması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda konu ile ilgili olarak, yapılacak görüşmelere ait sorular folklor derleme yöntemleri ile ilgili Metin Ekici⁹, Kadri Yıldırım, Mustafa Aslan ve Ramazan Pertev¹⁰ tarafından hazırlanan kaynaklardan da yararlanılarak Kürtçe olarak hazırlanmıştır. Görüşme yapılacak kişilerle önceden iletişim kurulmuş, görüşmenin yeri ve zamanı planlanmıştır. Çalışmada kartopu yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemde ulaşılan ilk kişinin görüş ve önerileri doğrultusunda görüşme yapılacak diğer kişi veya kişiler belirlenmekte ve onlara ulaşılmaktadır. Elde edilen bilgilere göre, yöre halkı ile iletişime geçilmiş ve görüşme yapılabilecek kişiler belirlenmiştir. Telefon, ziyaret veya aracı kişilerin yardımıyla ulaşılan kişilerle görüşmenin nerede, ne zaman ve nasıl yapılacağı planlanmıştır.

Mülakatların genelinde yönlendirilmiş görüşme tekniği kullanılmıştır ancak konu hakkında bilgi sahibi birden fazla kişinin bir arada olduğu ortamlarda gözlem tekniği ve yönlendirilmemiş görüşme tekniğine de başvurulmuştur. Gözlem ve yönlendirilmemiş görüşme tekniğinde derleyicinin görüşmeye müdahalesi oldukça sınırlıdır. Konu açıldıktan sonra görüşme olağan bir biçimde ilerlemektedir. Bu

⁸ Kenneth S. Goldstein, **Sahada Folklor Derleme Yöntemleri**, Ahmet E. Uysal (Çev.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1983, s.72.

⁹ Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2007, s. 23

¹⁰ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.

tekniğin en büyük avantajı görüşmelerde elde edilen bilgilerin herhangi bir zorlama olmadan olağan sohbet ortamında gerçekleşmesidir. En büyük dezavantajları ise, görüşmenin çok uzun sürmesi, konunun dağılması, ayrıntılardan kaçınılmasıdır. Yönlendirilmiş görüşme yönteminde, konuya ilişkin olarak önceden hazırlanan sorular, kaynak kişiyle belirli bir düzeye kadar iletişim kurulduktan sonra, konuşma sırasında tercihen notlara bakmadan sorulmaktadır. Kaynak kişinin bilgisine ve görüşmenin gidişatına göre soruların yeri değiştirilebilir, bir kısmı atlanabilir veya ihtiyaç durumunda alt sorular sorularak konu aydınlatılmaya çalışılır.¹¹ Görüşme öncesinde veya sonrasında kaynak kişinin sözlü onayı alınmak şartıyla kaynak kişinin adı, yaşı, eğitim durumu, yaşadığı yer ve mülakatın tarihi gibi bilgiler kaydedilmiştir.

Görüşmelerin önemli bir kısmı yaz mevsiminde yapılmıştır. Bu nedenle görüşmeler, kişilerin günlük yaşamlarını aksatmayacak bir biçimde planlanmış, tarlada, evin avlusunda, düğünde kısacası görüşülecek kişi için uygun olan her ortamda yapılabilmektedir. Mevsim şartları ve kişilerin çalışma durumları göz önüne alınarak zaman aralığı olarak genellikle öğlen saatleri ve akşam saatleri tercih edilmiştir. Zira havanın aşırı sıcak olduğu yaz mevsiminde çalışanlar, özellikle de tarım işçileri ve köylüler, öğlen saatlerini evde dinlenerek geçirmektedir.

Ocaklı kişilerle yapılan görüşmelerde tedavinin yapıldığı gün (çarşamba, perşembe akşamı ve Cuma günleri) ve yer tercih edilmiştir. Fakat anılan günlerde hastaların ocağa başvurmadiğı durumlarda gerçekçi bir gözlem yapılamamıştır. Böyle durumlarda, Ocaklı kişilere temsili olarak tedavi ve nistî yapmaları teklif edilmiştir. Kabul eden kişilerle temsili uygulama gerçekleştirilmiştir. Burada amaç, hastalığın tedavisinde uygulama ile beraber ocaklı kişilerin tedavi veya uygulama sırasında hasta ve ocaklının içinde bulunduğu psikolojik durumu ile gösterdikleri tutum ve davranışların da gözlemlenmesidir. Bazı halk hekimliği uygulamalarında tedavinin ne olduğunun yanında nasıl yapıldığı da önem arz etmektedir.¹²

¹¹ Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2012, s.84-86.

¹² Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013, s.18.

Görüşmeler öncesinde görüşme yapılacak kişiye konu hakkında ön bilgilendirme yapılmış, kişilerin sözlü onamları alınmıştır. Ses ve görüntü kayıtlarının alınması hususunda teklif sunulmuş ve kabul eden kişilerle sesli ve görüntülü görüşme yapılmıştır. Diğer kişilerle sadece görüşme ve gözlem yapılmış, ses ve görüntü kayıtları alınmamıştır. Görüşmeciyeye önceden Kürtçe olarak hazırlanan sorular yöneltilmiş, gerekli durumlarda alt sorular ile konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Konunun önemine bağlı olarak görüşme yapılacak kişilerin teknolojiye uzak ve halk hekimliği konusunda bilgili olmaları tercih edilmiştir. Bu nedenle görüşme yapılan kişilerin yaş ortalaması ellinin üzerindedir. Görüşme yapılan kişilerin çoğu okuma yazma bilmemekte veya sadece okur-yazardır. Görüşmelerin doğal bir ortamda gerçekleşmesi için görüşmeler aile veya grup ortamında yapılmıştır. Ortamda bulunan diğer kişilerin katkılarıyla tedavilerde yapılan uygulamalar, yöntemler, kullanılan bitki ve materyaller vs. hatırlanması kolaylaştırılmıştır.

Görüşme yapılan kişilerden, kabul edenler ile fotoğraflar çekilmiş ve bir kısmı ekte sunulmuştur. Elde edilen Kürtçe ses kayıtları deşifre edilmiş, görüşme yapılan kişilerin kişisel bilgileri, sosyo-ekonomik düzeyleri ve statüleri izinleri doğrultusunda tezin kaynakça bölümüne eklenmiştir. Bu kişilerin adları, soyadları, eğitim durumları, yaşı ve yaşadığı yer vb. bilgiler derlenmiş ve tez içerisinde numaralandırılmıştır. Aynı hastalık için birden fazla kişinin aynı görüşü beyan ettiği durumlarda, tezin amacına uygun olarak sadece bir kısmı kaynak kişi olarak gösterilmiştir. Görüşme yapılan bazı kişiler, kişisel kaygılarını öne sürerek kişisel bilgilerinin tezde yer almasını kabul etmemiştir. Bu kişilere ait bilgiler etik gereği teze eklenmemiştir ancak bu bilgiler bizde mevcuttur.

Görüşme kayıtlarının deşifreyonunda, alıntılarda yararlanmak üzere, Adıyaman Kürtçe ağzının özellikleri göz önünde bulundurularak dilbilgisi bakımından herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Yörede kullanılan terimler söylenildiği gibi yazıya aktarılmıştır. Çalışmada, gerekli görülen yerlerde kaynak kişilerden yapılan alıntılara yer verilmiştir. Yörede kullanılan Kürtçe terim ve ibarelere gramer açısından herhangi bir müdahalede bulunulmamış ancak yay ayraç içinde Türkçe çevirilerine ve/veya terimlerin diğer Kürtçe versiyonlarına da yer verilmiştir. Bu alıntılar Adıyaman'da konuşulan Kürtçenin ağız özelliklerini göstermek açısından da

önemlidir. Alıntılar Türkçeye tercüme edilmiş ve alıntının hemen altında yay ayraç içinde verilmiştir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması bakımından uygun görülen yerlerde dipnotlar aracılığıyla da açıklamalarda bulunulmuştur. Konunun önemi göz önünde bulundurularak bitki, hastalık, em, yer ve bölge isimleri Türkçe adlarına ek olarak, yay ayraç içinde Kürtçe orijinallerine de yer verilmiştir. Elde edilen veriler literatür ile karşılaştırılmış; diğer çalışmalarla olan benzerlik ve farklılıklarına yer verilmiştir.

1.2.2 Çalışmanın Çerçevesi ve Sınırlılıklar

Tez çalışması, konunun önemi, zamanı, yaygınlığı ve ulaşılabilirliği göz önünde bulundurularak Adıyaman Bölgesi ile sınırlandırılmıştır. Saha çalışması, Mayıs 2017 – Eylül 2017 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu süreçte 164 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin sosyal bağlamı dikkate alınarak yapılan görüşmelerin –mümkün olduğu kadar- aynı gün içinde veya en kısa zamanda yazıya aktarılmasına dikkat edilmiştir. Deşifasyon sırasında herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek amacıyla görüşme yapılan kişilere telefon yoluyla tekrar ulaşılarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Görüşme yapılan kişilerin önemli bir kısmı bugün Adıyaman il merkezinde yaşamaktadır. Öte yandan, bu kişilerin Adıyaman’ın farklı ilçe ve köylerinde doğduğu ve yaşamının önemli bir kısmını kırsal bölgelerde geçirdiği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle anlatımları, tecrübeleri ve bilgileri çocukluk ve gençlik dönemlerini geçirdikleri yerleşim yerlerine aittir. Bu açıdan bakıldığında, çalışma sahasının belirli bir il, ilçe köy veya mezra gibi yerleşim yeri ile sınırlandırılması düşünülemez. Çalışma sonunda Adıyaman bölgesinde 65 hastalık ve 11 Ocak tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler ve gözlemlerden yola çıkılarak, bu hastalıkların bir kısmının farklı yerlerde farklı adlarla ifade edildiği belirlenmiştir. Bilgi karmaşasına yer vermemek amacıyla başlıkların belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan isim veya isimlere yer verilmiş ancak metin içinde hastalığın diğer adlarına da yer verilmiştir.

Saha çalışmasında bazı problemlerle karşılaşmıştır. Bunların başında, kaynak kişilerin konunun önemi hakkında yapılan bilgilendirmelere rağmen, gereken hassasiyete tam olarak ulaşamaması gelmektedir. Görüşme yapılan kaynak kişilerin

çoğunun eğitim düzeyinin düşük olması önemli bir etken olarak görülmektedir. Çoğu zaman görüşme yapılacak kişiler belirlenen saat ve yerde hazır bulunamamıştır. Bazen de misafir, ev işi vb. durumlar nedeniyle görüşmeler kısa tutulmak zorunda kalmıştır. Görüşme yapılan bazı kişilerin yaşlı olmasına bağlı olarak yanlış anlaşılma ve tekrarlar nedeniyle ciddi zaman kayıpları yaşanmıştır. Hastalık isimlerinin, tedavi ve ilaç yapımında kullanılan bitki ve materyallerin tam olarak hatırlanmaması ve karıştırılması sebebiyle güçlükler yaşanmıştır. Bazen hastalıklar karıştırılmış veya farklı hastalıklar için aynı isimlendirme ve uygulama tekrarlanmıştır. Yaşlı bireyler, bilgi ve tecrübelerini aktarmak yerine, kendi kişisel sağlık problemlerini ve kişisel beklentilerini öne çıkarmayı tercih etmişlerdir.

Kişisel kaygılardan dolayı bazı halk hekimlerinin veya ocaklı kişilerin tedavi ve uygulamalar konusunda ayrıntılı bilgi vermekten kaçındığı görülmüştür. Bizi yeterince yakından tanımayan kişilerin güven sorunu yaşadıkları gözlenmiştir. Bazı halk hekimlerinin veya ocaklıların aile fertleri görüşmeye müdahil olmuş ve ayrıntılara yer vermemeleri konusunda görüşme yapan kişiye çeşitli telkinlerde bulunmuştur. Yanlış yapılan tıbbi müdahalelerin veya uygulanan kürlerin olumsuz sonuçlarına değinmekten özellikle kaçınıldığı gözlemlenmiştir. Öte yandan nistîye (sembolik uygulama) dayalı uygulama yapan ocaklılar, bütün ısrarlarımıza rağmen tedavi ve uygulama sırasında yaptıkları duaları ve uygulamaları açıkça ifade etmekten kaçınmış, bunu “*sırrın ifşa edilmesi*” olarak değerlendirmiştir. Sırrın ifşa edilmesi durumunda bir hükmünün kalmayacağı düşüncesinden hareketle, ayrıntılara yer vermemişlerdir. Bazı aile bireyleri görüşmenin ses, görüntü, fotoğraf vs. herhangi bir şekilde kayıt altına alınmasına şiddetle karşı çıkmış ve buna müsaade etmemiştir. Bu kişilerle yapılan görüşmelerde, etik ve bilimsel kaygılardan dolayı, yazılı, görsel veya işitsel olarak herhangi bir kayıt alınmamıştır. Öte yandan, konunun öneminin bilincinde olan kişiler bütün bilgi ve deneyimlerini bizimle açıkça paylaşmaktan çekinmemiştir. Yaşı ilerlemiş olan kişiler, sık sık kendi sağlık problemlerini dile getirerek görüşmenin uzamasına yol açmış bazen eski yöntemlerin daha iyi olduğunu dile getirmişlerdir.

Çalışma sırasında yaşanan en büyük güçlüklerden biri de dil sorunudur. Görüşme yapılan kişilerin önemli bir kesimi sadece Kürtçe bilmektedir. Adıyaman’da konuşulan Kürtçenin ağız özellikleri ses kayıtlarının deşifrasyonunu güçleştirmiştir.

Adıyaman Kürtçesinde sözcükler çoğu kısaltma veya yuvarlama yapılarak dile getirilmektedir. Örneğin “*Mehmet*” ismi halk arasında “*Mend*”, “*Mem*”, “*Hem*”, “*Hemo*”, “*Hemgir*”, “*Memed*”, “*Mihemed*” veya “*Memet*” gibi farklı biçimlerde telaffuz edilebilmektedir. Bazı sözcüklerin yazıya aktarılması neredeyse imkânsızdır. Örneğin, Türkçede “öyle” sözcüğünün Kürtçe karşılığı olarak yöreye göre, “*wisa*”, “*werê*”, “*wilo*”, “*halo*”, “*wekî*”, “*mîna*” sözcükleri kullanılırken Adıyaman’da bazı köylerde “*hunga*” veya “*hönga*” ya benzer bir ifade kullanılmaktadır. Aynı bitki veya hastalığın neredeyse her köyde farklı olarak isimlendirilmesi kafa karışıklığına ve bilgi kirliliğine yol açmaktadır. Yaşlıların çoğunun diş probleminin olması, ağzında sigara ile konuşması sözcüklerin anlaşılabilirliğini güçleştirmiştir. Deşifasyon sırasında ve ihtiyaç durumunda bu kaynak kişilere tekrar ulaşılmış ve konu hakkında ek bilgilendirmeler yapılmıştır. Yapılan bu ikinci görüşmeler ışığında gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

1.3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Halk hekimliği kavram olarak kalıcı olsa da uygulama olarak değişken bir durumu ifade etmektedir. Bu konudaki bilgi, tecrübe ve uygulamalar zamanla değişebilir; bir kısmı kaybolabilir bir kısmı yeniden eklemlenebilir. Benfey’in öne sürdüğü “ödüncülenme” teorisi göz önüne alındığında halk hekimliği uygulamalarının folklorun diğer alanları ile beraber kültürler arasında geçiş yapmış olma ihtimali yüksektir. Benfey’e göre Büyük İskender’in Doğu seferleri (Helenistik Çağ, MÖ. II. Yüzyıl); X-XII. yüzyıllardaki Arap yayılmaları ve Doğu etkisinin İspanya, Yunanistan veya İtalya üzerinden Avrupa’ya aktarılması tarihte Doğu ve Batı kültürlerinin önemli temas noktaları olarak sayılabilir.¹³ Fakat gerçek ve kesin olan şudur ki, halk hekimliği, eski devirlerden günümüze kadar farklı kültür, toplum ve çevreye göre değişerek de olsa kendisini var etmeyi her zaman başarmıştır. İnsanoğlu da halk hekimliği yöntem ve uygulamalarına başvurmadan asla vazgeçmemiştir.

Frazer, *Altın Dal* adlı ünlü eserinde kültürlü ve çağdaş okuyucularına, “*İlkel toplulukların yaptıkları uygulamalar anlaşılardır. Hatta onların anlayışlarına göre*

¹³ Yuri M. Sokolov, **Folklor: Tarih ve Kuram**, Yerge Özer (Çev.), Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2009, s. 74.

*mantıklı ve çağdaştır. Bizim onlardan öğreneceğimiz çok şey vardır. Eğer yeterince araştırılırsa, günümüz toplumunun anlaşılmasında bize öncülük edebilir”*¹⁴ diyerek eski kültürlerin yaşandıkları dönem çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği önerisinde bulunuyor. Halk hekimliği çoğunlukla folklorun bir alt bilimi olarak, kabul edilmektedir. Bağımsız bir bilim olarak, kabul edilmemesine rağmen manevi, kültürel, toplumsal ve sağlıkla ilgili alanları kapsamı itibariyle tıp, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve edebiyat ile yakından ilişkilidir.¹⁵

Halk hekimliği kavramı için birçok tanımlama yapılabilir. Dünya Sağlık Örgütü halk hekimliğini, *“Bir rahatsızlığı ya da hastalığı teşhis etmek, tedavi etmek ya da önlemek için bitkisel, ruhsal ya da elle yapılan uygulamaları içeren geleneksel tedavi yöntemlerinin tümü”* olarak tanımlamaktadır.¹⁶ Ünlü halkbilimci Yoder, halk arasında görülen hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme metotlarının ve hastalıklar hakkındaki geleneksel görüşlerin tümünü *“halk tıbbı”* olarak tarif eder. Tedavi usullerini de doğadaki bitkilerden ve diğer maddelerden ilaç yapılarak uygulanan *“tabii halk tıbbı”* ve ilkel bir dünya görüşüne dayanan, insanüstü, mucizevi kuvvetleri etkileyerek uygulanan *“dinsel-büyüsel halk tıbbı”* olarak değerlendirmiştir.¹⁷

Boratav, halk hekimliğini herhangi bir sebepten dolayı doktora gidemeyen veya gitmek istemeyen kişilerin hastalıklarını tanıma, teşhis etme ve bu hastalıkları sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümü olarak tanımlamaktadır.¹⁸

Tanımlamalar toplumlara ve bölgelere göre değişmekle beraber halk hekimliği, hastalıkların bitki, hayvan, maden, bilgi, inanç ve tecrübeler yoluyla, geleneksel olarak teşhis, tedavi, korunmayı da içine alan bütün ruhsal, fiziksel uygulamalar ve emler bütünü olarak tanımlanabilir.

¹⁴ James G. Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, Mehmet H. Doğan (Çev.), Payel Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2004, s.7.

¹⁵ Dan Ben Amos, “Folkloru Tanımlamak”, Dilara Koçbaş (Çev.), **Dans Müzik Kültür Folkloru Doğru Çeviri Araştırma Dergisi**, 2002;s. 1-18.

¹⁶ World Health Organization, Traditional Medicine 2008, www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en (17.05.2018)

¹⁷ Şirin Yılmaz, “Ulupamir Köyünde Halk İnançları ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Milli Folklor**, 2016;28(109), s.187-200.

¹⁸ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, s.122.

Hastalıkların sağıltma yöntemleri dar bir bölge ile sınırlı olabilir. Bu bölge, bir köy olabildiğı gibi, bir ülkenin tamamı da olabilir. Bazen bir yöntem, Çin halk tıbbı, Japon halk tıbbı vb. bir ülkeye mal edilebilir. Halk hekimliğı sözlü veya gözleme dayalı olarak, bir nesilden başka bir nesile aktarılabilir. Bazı durumlarda bir hastalığın tedavisi belirli kişi veya ailelerin tekelinde olabilir. Ocak ve ocaklık geleneğı bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹⁹

Hastalıkların tanımlanmasına ve tedavi edilmesine yönelik halk tarafından yapılan bütün uygulama ve yöntemler halk hekimliğı alanına girer. Boratav, halk hekimliğı uygulamalarının günümüzde de varlığını sürdürmesinin nedenini maddi imkânsızlıklardan ya da farklı nedenlerden dolayı doktora gitme isteğinin olmamasına bağlamaktadır.²⁰ Bizce bu tanım doğru fakat konunun inançsal, kültürel, geleneksel vb. boyutları göz önüne alındığında eksik kalacaktır. Sebebi ne olursa olsun, binlerce yıl öncesine dayanan bilgi, inanç, tecrübe ve uygulamalarıyla halk hekimliğı bütün dünyada varlığını sürdürmektedir. Dünya Sağlık Örgütüne göre, dünya genelinde insanların yüzde 80'i; Afrika'da ise halkın yüzde 95'i hastalıkların tedavisinde bitkilerden yararlanmaktadır. Ayrıca insan hastalıklarının tedavisinin yaklaşık %80'i toplanan bitkisel ürünlerden elde edilmektedir.²¹

Halk hekimliğinin temeli, inanca ve doğaya dayanmaktadır.²² Platon'a göre hastalıkların tedavisinde ruh ve beden birlikte göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü ilaçların yanında büyülere, sihirlere, kutsal yer ve mekânlara inanan kişiler daha çabuk iyileşmektedir.²³

Halk hekimliğinin iki temel direğı vardır. Biri kültür ve tecrübe; diğeri inanç ve inanmalardır. Halk hekimliğı uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesi için toplumun kültürünün ve inançlarının bilinmesi gerekir. İncanın dayandığı temel arka

¹⁹ Miray Arslan, Bilge Sözen Şahane, Sevgi Şar, "Dünya'daki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış", **Lokman Hekim Dergisi**, 2016;6 (3). s.100-105.

²⁰ Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, s.122.

²¹ Ergün Kahveci, Murat Yeşilkaya, Salih Malkoçoğlu, "Orta Karadeniz Bölgesindeki Tıbbi ve Aromatik Bitki İşletmelerinin Yapısal Analizi", **Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi (GBAD)**, 2018;7(1). s. 55-68.

²² Sedat Uğurlu, "Traditional Folk Medicine in The Turkish Folk Culture", **Cumhuriyet Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, 2011;6(4), s.317-327.

²³ Tuba Saltık Özkan, "Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme", **Millî Folklor**, 2012;24 (95), s.307-314.

planın tanınması ve belirlenmesi gerekir. Halkın günlük yaşamda kullandığı atasözlerinin, deyimlerin, rivayetlerin, memoratların vb. hangi anlamlarda kullanıldığının bilinmesi gerekir. Bu sözlü kültür ürünlerinin çoğunun dini bir söyleme dayandırılmasına karşın dinde yeri olup olmadığı tartışma konusudur. Önemli bir kısmının İslam dininde karşılığı olmadığı ifade edilmektedir.²⁴ Topluma aşılacak istenen herhangi bir görüş veya düşünce –din veya Kur’an’la hiç alakası olmamasına rağmen- Kur’an, ayet veya hadislerle mal edilerek sunulmakta ve toplum yanıtılmaktadır. Asıl amaç, yanlış söylemelere karşı yapılabilecek itirazların önünü kesmektir. Öte yandan bunların, en azından bir kısmının, İslam olmasa bile başka bir dini inanç sistemine dayanması ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Hangi düzeyde olursa olsun, din veya genel olarak inancın halk hekimliğindeki yeri inkâr edilemez.

İbn-i Cevziyye, *Tıbb-ı Nebevi* adlı eserinde Hz. Muhammed’in yaptığı halk hekimliği uygulamalarına değinmektedir. Örneğin yılan sokması durumunda Hz. Muhammed’in yaptığı uygulamayı hadis ve rivayetlere dayandırarak şöyle aktarmaktadır:

“Peygamberimiz, tükürüğünü şehadet parmağına sürerdi. Islak parmağını toprağa sürer daha sonra bir şeyi çamurla sıvar gibi yarayı o çamurla sıvardı. Bu sırada Allah’ın adıyla, şifa dilerim ve bu işin sonunu Allah’a bırakıyorum ve O’na inanıyorum, derdi. Böylece maddi ve manevi şifayı birleştirdi. Bazen de, Allah’ın adıyla (şifa dilerim) bu içimizden bazılarının tükürüğü ve bu da ülkemizin toprağıdır. Rabbimin izniyle hastamız daha iyi olacak, derdi.”²⁵

Evrensel her dinin bir dünya, öteki dünya, ahlak ve adalet anlayışı vardır. Bütün bunlar kendi içinde bir uyum ve bütünlük taşır. Bir kültürün veya inancın başka bir kültür veya inancın etkisi altına girebilmesi veya onun varlıklarını kendine mal edebilmesi için, onları kesin olarak kabul etmeden önce daha önce kendi kültürel geçmişinde benzer bir durumu yaşamış olması gerekir.²⁶ Yani halkın bu “yeni” duruma yabancı olmaması gerekir. Bu durum, toplumların kendilerine yakın kültürleri daha çabuk benimsedikleri anlamına gelmektedir. Buna örnek olarak “*kurban kesme*”

²⁴ Hayreddin Kızıl, “**Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2010, s.178-179.

²⁵ İbn Kayyim el Cevziyye, **Tıbb-ı Nebevi, Peygamber Efendimizin Sağlık Öğütleri**, Yusuf Ertuğrul (Çev.), Hikmet Yayınları, İstanbul 2004, s.239-240.

²⁶ Turgut Akpınar, **Türk Tarihinde İslamiyet**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.69.

ritüeli gösterilebilir. Bütün tek tanrılı dinlerde kurban ve adak sunma vardır. Hatta ondan önceki dönemlerde yani çok tanrılı inanç sistemlerinde de adı farklı olsa bile tanrılara kurban adama durumu vardır. Çok eski tabiat dinleri ile Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Hint, Çin, İran ve İbrani dinlerinde yılın belli aylarında dinî törenlerle tanrılara (çoğunlukla putlara) kurban sunma geleneği vardır. Bu kurbanların bir kısmı kansızdır. Kansız kurbanlar insan, hayvan ve balıklar gibi canlı varlıkların dışında Tanrılara sunulan diğer hediyeleri kapsar. Bu hediyeler insanların sahip oldukları ve üretebildikleri her türlü gıda maddesi nevinden şeylerdir.²⁷ Kanlı kurbanların başında ise küçük ve büyükbaş hayvanlar gelmektedir. Pagan kültürlerde yabani hayvanlar ve balıklar kurban olarak sunulamaz. Kurbanın cinsiyeti de önemlidir. Roma geleneğinde ayrıca erkek hayvanlar tanrılara, dişi hayvanlar tanrıçalara kurban olarak sunulur.²⁸ Hz. İbrahim, oğlunu (Hz. İsmail'i) kurban olarak Allah'a sunmuştur. İslam'daki kurban geleneğinin cahiliye dönemi Arapları arasında da farklı biçimlerde var olduğu bilinmektedir.²⁹

Kürtler arasında görülen bazı halk hekimliği uygulamalarının Ezidiliğe hatta daha önceki inancı olan Mecusiliğe dayandığı görülmektedir. Dersim Alevilerinin inançlarındaki doğal kutsallık izlerinin insanlığın ilk inanç türleri ve tapınım şekilleri ile benzerlikler taşıması (Munzur Baba efsanesi, su kenarına mum yakma vs.) çeşitli canlı ve cansız varlıkların gizil güçleri olduğuna dair inanışlar buna örnek olarak gösterilebilir.³⁰ Adıyaman'da lohusa dönemimdeki kadınlar, çocuklarını cin vb. varlıklardan korumak amacıyla başuçlarında makas, bıçak vb. demir bir alet bulundurmakta veya yakalarında iğne taşımaktadır. Aynı gelenek Ezidi kültüründe de yer almaktadır. Üç güne kadar doğum yapan kadının başucunda demir bulundurulmakta, çocuk kırkını doldurana kadar su içerken tase iğne konulmaktadır.³¹

1.3.1. İnanç

²⁷ Selahaddin Bekki, "Türk Mitolojisi'nde Kurban", *Akademik Araştırmalar*, 1996;1 (3), s.16-28.

²⁸ Hakan Olgun, "İbadet, Ritüel ve Kurban", *Milel ve Nihal*, 2016;13 (2), s. 82-99.

²⁹ Ali Bardakoğlu, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2002, C. 26, s.433-435.

³⁰ Dilşa Deniz, *Yol/ Re: Dersim İnanç Sembolizmi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.54.

³¹ Kemal Tolan, *Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2006, s. 226.

İnanç sözcüğü, TDK Türkçe Sözlük'te anlamı bir kişinin herhangi bir ön koşul olmadan, gönülden bir şeye bağlı olma; birine duyulan güven; inanılan şey, görüş, öğreti; bir dine inanma anlamlarında kullanılmaktadır. İster siyasi ister dini olsun kültürel ve ahlaki olarak bireyin tartışmasız bir şekilde bir düşüncüyü özümsemesidir.³² Halk biliminde inanç, uygulama, gelenek ve daha önceki dini inanışların toplumun şu anda yaşadığı ve içinde bulunduğu kültüre göre yeniden yorumlanması olarak değerlendirilebilir.³³ Halk inançları üzerinde yapılan araştırmalara göre 190'dan fazla halk inancı mevcuttur. Bu inançların temeli ilkel toplumların din ve mitolojilerine kadar uzanmaktadır. Bu toplumların inanışlarına göre doğadaki bütün varlıklar canlı bir ruha sahiptir. Dünya bu ruhların gizil güçleri ile doludur. Dünyayı yöneten asıl güç, bu ruhlardır. Bu gizil güç ve ruhlar, bir ağacın kovuğunda, bir kayada, çeşmede, denizde ve hatta bir hayvanda saklı olabilir. Büyücünün işi gizil gücü insanların amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda yönetmektir. Sihirbaz veya büyücü, çeşitli söz ve davranışlar eşliğinde hazırladığı büyüsel iksirler yardımıyla ruhlar âlemine gider ve onlarla iletişim kurar.³⁴

Sihir sözcüğü -tek başına- insanlar üzerinde gizemli bir çağrışım uyandırmaktadır. Özellikle ilkel toplumlarda sihre ve büyüye karşı duyulan korku ve bu korkuya dayanan saygı, insanların mucizelere ve güzel günlere olan özlemine işaret etmektedir. Aynı zamanda insanların imkânsıza karşı duydukları merak ve özlemi ifade etmektedir. Örnek, bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri elde etmek, birine zarar vermek ya da zarardan korunmak için bir takım gizil güçleri kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacını güden işlemlerin tümünü büyü olarak tanımlamaktadır.³⁵ Bugün yapılan bazı halk hekimliği uygulamalarında benzer davranışların devam ettiği görülmektedir. “*Cin çıkarma*” geleneği veya nazardan korunmaya yönelik uygulamalar bunun en somut örneğidir.

Eğitim ve bilim alanındaki gelişmelere paralel olarak, bireylerin halk hekimliğine ve ona bağlı inanışlarında bir azalma görülmektedir. Halk hekimliği

³² Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, “İnanç”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.

³³ Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, s. 7.

³⁴ B. Malinowski, **Büyü, Bilim ve Din**, s. 59.

³⁵ Sedat Veyis Örnek, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gaerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s.135.

uygulamaları, daha çok orta yaş ve üzeri kişiler tarafından tercih edilmektedir. Bireylerin eğitim, yaş, çalışma durumu, ekonomik durumu vb. faktörler de halk hekimliği uygulamalarını etkilemektedir. İl merkezine uzak düşen yerleşim birimlerinde ve şehirlerin kenar semtlerinde halk hekimliği uygulamalarının yaygın olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde yaşayan kişilerin muska yazdırma, üfürükçüye gitme, adak adama, kurşun döktürme vb. uygulamalara başvurdukları gözlemlenmiştir.³⁶

1.3.2. Dünyada Halk Hekimliği

Halk hekimliği, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Yoder'e göre, tıbbın kendisi hekimlikten çok daha eskidir. Halk tıbbı, hastalıkların tedavisi konusunda başvurulmuş bütün yol, yöntem ve uygulamaları kapsar. Bunlara hastalıklarla ilgili inanışlar ve düşünceler de dâhildir. Yoder, halk tıbbını halkın doğal tıbbı ve halkın dinsel ve büyüsel tıbbı olarak ikiye ayırır. Doğal tıpta ilaçlar, doğada yer alan bitkilerden ve madenlerden elde edilir. Dinsel ve büyüsel tıpta hastalıkların tedavisinde inançsal büyülerden ve iksirlerden yararlanılır. Bu özelliklerinden dolayı halk hekimliğinin halk kültürünün bir parçası olduğu söylenebilir. İnanç sistemleri toplumun düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenir. Halk hekimliği yöntemleri bu sistem içerisinde bir nesilden başka bir nesile geçer. Nesillerin değişimi ile birlikte halkın bilgi, tecrübe ve birikimleri de değişime uğrayarak artar. Modern tıbbın sağlığa bakış açısı ile halkın sağlığa bakış açısı farklıdır. Bu nedenle hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntem ve uygulamalar da birbirinden oldukça farklıdır.³⁷

Toplumdaki her birey yaşamının bir döneminde halk hekimliği ile karşılaşmıştır. Bu nedenle her bireyin az ya da çok bu konuda bir bilgi ve tecrübesi vardır. Halk hekimliğinin temeli deneyim ve geleneksel bilgiye dayanır. Tedavide kullanılan bütün emlerin ve uygulamaların tamamı halk tarafından bilinen ve denenmiş yöntemlerdir. Özellikle kadınlar halk hekimliği alanında erkeklere oranla daha fazla tecrübeye sahiptir. Bunun sebebi, çocuk yetiştirmede kadınların rolünün daha fazla olması olabilir. Kadınlar deneyimlerini anneleri, kayınvalideleri veya

³⁶ Mahmut Tezcan, **Kültür ve Kişilik (Psikoloji-Antropoloji)**, Bilim Kitap Kirtasiye, Ankara 1987, s. 136

³⁷ Don Yoder, "Halk Tıbbı", **Folkloru Doğru Dergisi**, Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm (Çev.), 1975;43, s.25-27.

çevrede halk hekimliği yapan diğer kadınlardan alır. Bu durum kadınların halk hekimliğinin sürekliliğinde önemli bir rol üstlendiklerini göstermektedir. Rivers’e göre halk hekimliğinin temeli büyüye ve batıl inançlara dayanır. Bu nedenle halk hekimliği ile din, inanç, sihir ve büyü arasında belirgin bir ayırım yapmak güçtür.³⁸

Yaralanan, korkan veya hastalanan insanlar, sorunlarına çözüm aramaya başlamıştır. Hastalıkların sebebi olarak, kimi zaman tanrıları, kötü ruhları veya görünmez güçleri öne sürerken, kimi zaman çevrelerindeki varlıkları suçlamışlardır. Bazen de hastalıklarını kendi yaptıkları kötülüklerin cezası olarak görmüşlerdir. Sebep ne olursa olsun, insanlar her zaman sağlıklı bir yaşam sürdürme arayışı içerisinde olmuşlardır. Bu arayışta bir yandan doğadaki bitki ve hayvansal emlerden yararlanırken, diğer yandan sihir, büyü vb. inançsal yöntemlere başvurmuştur. Çoğu kültürde her iki yöntem birbirine paralel olarak ilerlemiştir. Çin, Tibet, Kore, Japonya, Hindistan ve Afrika gibi ülkelerde halk hekimliği oldukça gelişmiştir. Çin halk hekimliği tarihi milattan önce VIII. yüzyıla kadar dayanır. Çin halk hekimliğinde sağlık, “*ying*” ve “*yang*”ın dengesi üzerine kuruludur. “*Ying*” toprak, soğuk ve kadını temsil eder. Bunlar da demir, toprak, tahta ve insan davranışlarını etkiler; “*yang*” ise, gökyüzünü, sıcaklığı ve erkekliği temsil eder. Çin halk tıbbında bitkisel ilaçlar, çeşitli baharatlar, el uygulamaları, dinlendirme yöntemleri (yoga vb.), perhiz ve akupunktur sıkça başvurulmuş halk hekimliği araç ve yöntemleridir.³⁹

Büyük Okyanus’un güneyindeki Solomon adalar devletinde 2006 yılında yapılan bir çalışma, halk hekimliği uygulamalarının bugün bile dünyanın hemen her yerinde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu çalışmada, Solomon halkı günlük basit sağlık problemlerinde halk hekimliği yöntemlerine başvururken ağır sağlık sorunlarında batı (modern) tıbbına başvurmaktadır.⁴⁰ Amerika Göçmen Sağlığı Örgütü (Immigrant Helalt)’ne bağlı Çiftlik Çalışanları Sağlığı Merkezinin hazırladığı rapora göre yoksul ve (sağlık) güvencesiz Meksika halkının çoğunluğu halk hekimliği uygulamalarını sürdürmektedir. Meksiko’da bitkisel ilaçları hazırlayan kişilere

³⁸ William H. R. Rivers, **Tıp, Büyü ve Din**, İ. Enis Köksaldı (Çev.), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2004, s.11.

³⁹ Arslan ve ark., “Dünya’daki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış”,

⁴⁰ Takuro Furusawa, “The Rules of Western Biomedicine and Folk Medicine in Rural Solomon Islands: A Quantitative Analysis of Villagers’ Response to Illness”, **Tropical Medicine and Health**, Vol. 34. No: 2, 2006, s.101.

“yerbero” adı verilir. Yerbero’nun tedavi ve uygulamalarında dikkati çeken iki husus vardır. Bunlardan birincisi hasta ile yerbero arasındaki güven ilişkisidir. Diğerisi ise, bu uygulamaların çoğunluğunun mesleklerine (tarım işçiliği) bağlı olarak gelişen yaralanma durumlarında kullanılmasıdır. Belirli bitkisel emlerin kullanımı ve inançlara dayanan bu yaklaşım zamanla sınırları aşarak evrensel bir özellik kazanmıştır. Özellikle İspanik topluluklar⁴¹ arasında elle ya da fiziksel müdahalelere dayanan alternatif tedavi yöntemleri yaygındır.⁴²

İlkel toplumlarda dinsel ve büyüsel tedaviler, doğal tedavilere oranla daha öndedir. Çünkü o dönemde yaşayan toplumun inancına göre, doğadaki her şeyin bir ruhu vardır. Bazı varlıkların ruhu kötülük yayarken, bazılarının ruhu iyilik yayar. Bu ruhlarla iletişime geçebilen büyücüler insanları ruhlar tarafından yayılan kötülüklerden koruyabilirler. Büyücü hazırladığı iksirlerle bunu başarabilir. O çağlarda krallar aynı zamanda din adamı yani rahiptir. Fakat rahiplik günümüzdeki anlamından fazlasıdır. Çoğu zaman normal insanların ulaşamayacağı bir yerde olduğu varsayılan ve ancak insanüstü varlıkların çeşitli kurbanlar ve hediyeler sunarak tanrılara ulaşip emrindeki kullarına iyilikte bulunabilen tanrılar olarak görülürlerdi.⁴³

Bir bilim dalı olarak halk hekimliği çalışmalarının tarihi çok eski değildir. XX. yüzyıldan önce bazı ülkelerde araştırmacılar bu alana yönelmiş ve derleme çalışmaları yapmışlardır. Bunlardan biri İngiliz bilim adamı Thomas Browne’dır. Browne, 1646 yılında halk arasındaki yaygın boş inançları ele alan bir çalışma yapmıştır.⁴⁴ S. James G. Frazer’in, kaçak bir kölenin, özel bir altın ağaçtan bir dal koparabildikten sonra Nemi’deki kutsal ormanın kralıyla dövüşerek onu yendikten sonra kral olabileceğine dair İtalyan inancını açıklama amacıyla yola çıktı. Daha sonra dinin ve folklorun köklerini açıklamaya kadar varan ünlü eseri “*Altın Dal*” ilk kez 1890 yılında basıldığında, mit ve dinsel tören dünyasının kapılarını açmış oldu.⁴⁵

⁴¹ **İspanik veya İspanyol:** İspanya kökenli toplumlar veya İspanyol kültürünü taşıyan toplulukların tümü için kullanılan bir ifade.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c7a2c6c889212.13108530)

⁴² National Center for Farmworker Health, inc. (NCFH), **Folk Medicine and Traditional Healing**, Australia 2011, p.1-4.

⁴³ Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, s.10.

⁴⁴ Yıldırım, Pertev, Aslan, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, s.18.

⁴⁵ Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, s.9.

Bu alanda 1924 yılında William Halse Rivers tarafından “*Tıp, Sihir ve Din*” adıyla ders notlarından oluşan önemli bir eser yayınlanmıştır. Rivers bu eserinde hastalıklarla ilgili eski görüş ve inanışlara yer vermiştir. Antropolog, Pritchard 1926 ile 1930 yılları arasında Afrika’da Nil nehri kıyısında yaşayan Azande kabilesi ile ilgili geniş çaplı bir araştırma yapmıştır. 1937 yılında kaleme aldığı “*Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande*” (*Azandelerde Cadılık, Kehanet ve Büyü*) eserinde Pritchard, Azande Tıbbı’ndan ve AWA (Azande Witchcraft Association) yani *Azande Büyücüler Birliği* adında bir topluluktan bahsetmektedir. Bu toplulukta, tedavi ile ilgili bilgiler grup üyesi dışındakilerle paylaşılmamakta ve tıbbi bilgiler para ile satılmaktadır. İlaçlar da parayla satılmakta ve eğer yeterli ücret verilmezse ilacın, hastalık üzerindeki iyileştirici etkisini yeterince göstermeyeceği inancı bulunmaktadır.⁴⁶

İlk kez 1973 yılında Wayland Hand öncülüğünde halk hekimliği alanında Amerika’da UCLA konferansı düzenlenmiştir. Daha sonra 1979 yılında Smithsonian Enstitüsü öncülüğünde “*Halk Hekimliği Sempozyumu: Alternatif Tedavi Yöntemleri*” adıyla önemli bir sempozyum düzenlenmiştir.⁴⁷

Türkler arasında halk hekimliği çalışmaları Kürtlere göre daha zengin bir birikime sahiptir. İlk Türk yazılı eserleri arasında yer alan Divan-ı Lügat-it Türk ve Tabiatname’nin yanında İshak bin Murad’ın “*Edviye-yi Müfred*” ve Hacı Paşa’nın “*Müntehab-ı Şifa*” gibi eserlerinde halk hekimliği örneklerine rastlamak mümkündür.⁴⁸ Daha sonra bugünkü modern tıbbın temelleri olarak kabul edilen birçok tıp kitabı yayımlanmıştır. Bunların bir kısmında halk hekimliği ve inançlarına dair önemli bilgilere yer verilmiştir.

Türk-İslam halk hekimliği ile ilgili eserlerin tarihi XIV. yüzyıla kadar götürülebilir. Bu dönemde yazılan eserlerin bir kısmı Arapça ve Farsçadan yapılan çeviriler veya özetler biçimindedir. Diğer bir kısmı ise özgün eser olarak değerlendirilebilir. Ancak bu eserlerde ele alınan yöntem sağaltma uygulamalarında

⁴⁶ Melike Kaplan, “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, **Millî Folklor**, 2011;23(91), s.150-156.

⁴⁷ David Hufford, “Halk Hekimleri”, Mustafa Sever (Çev.), **Millî Folklor**, 2007;19 (73), s.73-80.

⁴⁸ Özen Yaylagül, “**Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri**”, **Millî Folklor**, 2014, Y. 26, S. 103, s.48-58.

İslam öncesi eski Türk halk hekimliği dinsel ve büyüsel inanışların izlerine sıkça rastlanmaktadır. Hakim Bereket (XIV. yy)'in "*Tuhfe-i Mubârizî*", İbni Şerif (XV. yy)'in "*Yâdigâr*", Cerrah Mesud (XV. yy)'un "*Hulâsa-ı Tıbb*", Sabuncuoğlu Şerefeddin (XV. yy)'in "*Terceme-i Akribâdîn*" ve "*Mücerreb-nâme*", yazarları bilinmeyen "*Kitâbü'l Mühimmât*" ile "*Cerrahnâme-i Esbâbü'l Alâmât*"'ı inceleyen Şaban Doğan, bu eserlerde Anadolu'da yaşayan İslam dışı diğer kültürlerle ait birçok inanç ve uygulamanın izlerine ulaşmıştır. Örneğin, "*Sürekli kâbus gören kişi at dişini başı altına koyarsa artık kâbus görmez*" inanışı vardır.⁴⁹

XX. yüzyılın başında ve özellikle de Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk dilinin sadeleştirilmesi ve zenginleştirilmesi çabalarının bir sonucu olarak folklor derleme çalışmaları hız kazanmıştır. Halk hekimliği de folklorun bir alt bilimi olarak çalışma alanı olmuştur. Çalışmaların önemli bir kısmı derlemelerden oluşmaktadır. Dergilerde ve gazetelerde konu ele alınmaya başlanmıştır. Örneğin, Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan "*Türk Halk Bilgisi Haberleri*" adlı dergide halk hekimliği ve halk inançlarını ele alan 45 yazı bulunmaktadır.⁵⁰

Türkiye'de folklor çalışmalarının öncüsü kabul edilen Pertev Naili Boratav ve Fuat Köprülü'nün halk hekimliği çalışmalarına katkıları tartışılmazdır. Boratav, 91 yıllık yaşamının neredeyse tamamını Türk folklor araştırma ve derleme çalışmalarına adanmıştır. Türk halk edebiyatı araştırmaları öncüsü Pertev Naili Boratav 2000'i masal olmak üzere şarkılar, türküler ve şiirlerden oluşan zengin bir arşiv çalışması yapmıştır. "*100 Soruda Türk Folkloru*" adlı eseri folklor araştırmacılarının başucu eseri olmaya devam etmektedir.⁵¹ Bu iki ünlü araştırmacının yetiştirdiği öğrenciler Türk folklorunu ileriye taşımışlardır.

Halk hekimliği ve bağlı inanışlar alanında önemli çalışmalar yapan araştırmacı yazarlardan biri de Yaşar Kalafat'tır. "*Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*" adlı eserinde insan hayatının önemli geçiş dönemleri olarak kabul edilen

⁴⁹ Şaban Doğan, "XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri", **Millî Folklor**, 2011;23 (89), s.125.

⁵⁰ Songül Çek, "**1913-1938 Yılları Arası Türk Halkbilimi Tarihçesi**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara, 2002.s.55-65

⁵¹ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.

doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde uygulanan halk hekimliği yöntemlerine yer vermektedir. Kalafat, bu eserinde günümüz halk hekimliği uygulamalarında eski Türk inançlarının izlerini aramıştır.⁵² Doğu Anadolu’da Kürt nüfusun ağırlığı göz önüne alındığında, bu eserde yer verilen inançlar ile Kürt halk inançları arasında benzerlik olması kuvvetle ihtimaldir.

Türk folkloru ve halk hekimliği çalışmalarında, bu alanda faaliyet göstermiş olan ve göstermeye devam eden folklor konulu dergilerin önemli bir katkısı vardır. Bu alanda yayımlanan ilk dergi 1927 yılında yayın hayatına başlayan “*Halk Bilgisi Mecmuası*”dır. Daha sonra çok sayıda dergi yayımlanmış olmakla beraber en uzun süreli dergi, 1969 yılında yayımlanmaya başlayan ve halen yayımlanmaya devam eden “*Folklor Doğru*” dergisidir. Bu dergi, Robert Koleji Türk Folklor Kulübü öğrencileri tarafından yayımlanmaya başlamış, daha sonra Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü öğrencileri tarafından yayımlanmaya devam etmiştir.⁵³ Dergi, farklı zaman aralıklarında yayımlanmakla beraber kesintiye uğramadan bugüne kadar gelmiştir. Son yıllarda yıllık düzensiz olarak basılmaktadır. Dergi son olarak (71.sayı) 2017 Şubat ayında yayımlanmıştır. Dergi yabancı dillerden yapılan çevirilere de yer vererek folklor biliminin dünyadaki değişimini de okuyucularına aktarmaktadır.⁵⁴

Folklor alanında yayımlanan diğer bir dergi de 1989 yılından bu yana yayın hayatına devam eden “*Millî Folklor*” dergisidir. Son yıllarda internet üzerinden dijital olarak yayımlanmaya başlanan bu derginin şimdiye kadar 119 sayısı yayımlanmıştır. Bu dergide birçok araştırma, inceleme, derleme ve çeviri yazılarına yer verilmektedir. Eski sayılara da internet üzerinden ulaşmak mümkündür.⁵⁵

Türkiye’de, halk hekimliği alanında çok sayıda kongre ve sempozyum düzenlenmiş ve bu platformlarda yüzlerce bildiri ve makale sunulmuştur. Bunlardan biri, 1988 yılında yapılan “Türk Halk Hekimliği Sempozyumu”dur. Bu sempozyuma

⁵² Yaşar Kalafat, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ebabil Yayınları, İstanbul 2006.

⁵³ Gül Atmaca, “Folklor Doğru Dergisi (1969-2011)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013;51, s.295-301.

⁵⁴ http://www.bufk.boun.edu.tr/?page_id=14 (15.08.2018).

⁵⁵ <http://www.millifolklor.com/hakkimizda> (15.08.2018).

ait bildirilerin tümü Kültür Bakanlığı tarafından kitaplaştırılarak okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.⁵⁶

Üniversitelerin halk bilimi ve halk hekimliği çalışmalarına olan katkıları gün geçtikçe artmaktadır. Halk bilimi alanlarında açılan lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim programları ile bugüne kadar yüzlerce eğitimci ve araştırmacı yetişmiş, yetişmektedir. Özellikle Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyükşehirlerde bulunan üniversitelerce yüzlerce çalışma yürütülmüştür. Örneğin, Hacettepe Üniversitesinde 1982 ile 1994 yılları arasında folklor alanında 245 yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır.⁵⁷ Bu çalışmaların önemli bir kısmında halk hekimliği ve inanışları konu edinmiş, derleme, tasnif veya değerlendirmelere yer verilmiştir. Halkbilimci Alparslan Santur'un eşi Meltem Cingöz Santur ile beraber yürüttüğü Anadolu halk hekimliği çalışmaları değerlidir.⁵⁸ Yükseköğretim Kurumunun tez tarama sayfasında halk hekimliği sözcükleri ile yapılan tarama sonucunda, bu başlığı taşıyan 19 tez karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Mustafa Sever,⁶⁰ Münire Baysan⁶¹ ve Fatma Ateş⁶² tarafından hazırlanan doktora tezleri bunlardan birkaçıdır. Halk hekimliğinde ocakların yeri ve önemi ile ilgili Sami Kılıç⁶³ ve Tuba Saltık Özkan⁶⁴ tarafından hazırlanan makaleler dikkat çekmektedir. Bu tezlerin ortak noktalarından biri, Anadolu halk hekimliğinde her ne kadar modern tıp gibi bilimsel ölçütlere dayanan “uzmanlık” bulunmasa da, halkın kendi arasında bilgi, tecrübe ve gözlemlerine dayanarak bir sınıflandırma yapmış olmasıdır. Ocaklık kurumu, halk ebeliği bu sınıflandırmaya bir örnek olarak

⁵⁶ **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildiriler, 23-25 Kasım 1988**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

⁵⁷ Sevgül Karasubaşı, “Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı’nda Hazırlanan Tezler Bibliyografyası”, **Milli Folklor**, 1995;S. 26, s.87-94.

⁵⁸ Alparslan Santur, “Anadolu Halk Hekimliğinden Bazı Notlar”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2013;8, s.43-46.

⁵⁹ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> (01.05.2018).

⁶⁰ Mustafa Sever, “**Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

⁶¹ Münire Baysan, “**Kütahya ve Yakın çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Bursa 2016.

⁶² Fatma Ateş, “**Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara. 2015.

⁶³ Sami Kılıç, “Halk Hekimliği, Sağaltma Ocakları ile İlgili İnanışlar”, **Halk İnanışları El Kitabı**, (s.310-327), Grafiker Yayınları, Ankara 2017.

⁶⁴ Tuba Saltık Özkan, “Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış”, **Milli Folklor**, 2013;25 (99), s.137-144.

gösterilebilir. Örneğin, sarılık hastalığını sadece ocaklıların tedavi edebilmektedir.⁶⁵ Diğer bir ortak nokta ise, Anadolu halk hekimliğinde hastalıkların tedavi edilmesinde benzer sağaltma uygulamalarına başvurulmasıdır. Bu yöntemler hastalık, yaş, ocak, yer, bölge veya hastalığı tedavi eden kişiye göre değişmektedir. Ovma, çekme, dağlama, ilaç sürme, bağlama, kesme, çizme yöntemi bunlardan bazılarıdır.⁶⁶

Halk hekimliği ve bağlı inanışlar alanında Nuran Çetin⁶⁷ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Adıyaman'daki türbe ve inanç merkezleri dinler tarihi açısından ele alınmıştır. Mümine Kalın Demirtaş, Adıyaman ili Ören köyü örneğinde, geleneksel tıbbın halk üzerindeki etkisi alanında önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Bu çalışmada günümüzde halk hekimliği yapan bazı kişilerle anket çalışması yapılmış, elde edilen veriler ışığında okuma yazması düşük olan kişilerin sağlık sorunlarını çözme konusunda bitkisel emlere ve türbelere başvurdıkları gözlemlenmiştir.⁶⁸

1.3.3 Kürtler Arasında Halk Hekimliği Çalışmaları

Modern tıbbın ortaya çıkışından önce, Kürtler arasında biri hastalandığında ya da yaralandığında halk içinden biri veya birileri sorumluluk üstlenerek hastanın iyileştirilmesi için çaba gösterirdi. Bu kişilere halk arasında “*hekim*”, “*lokman*”, “*hekimê kurmancî*”, “*tebîbê kurmancî*”⁶⁹ denilirdi. Bu kişilerin kullandıkları halk hekimliği yöntem ve uygulamalarına da “*dermanê kurmancî*”, “*Dermanên Kurdewarî*” veya “*nistî*” denilirdi. Bitkisel emlerde *talî* (*yavşan otu*), *tolik* (*ebegümeci*), *karî* (*yıllanyastığı*), *guriz* (*öküzdili*), *hîro* (*hatmi çiçeği*), *meyremxurt* (*acı yavşan*) vb. bitkilerden yararlanılırdı.⁷⁰

⁶⁵ Melike Kaplan, **Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010, s.33.

⁶⁶ Özen Yaylagül, “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, **Millî Folklor**, 2014;26 (103), s. 48-58.

⁶⁷ Nuran Çetin, “**Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya 2007.

⁶⁸ Kalındemirtaş, “**Geleneksel Tıbbın Halk Üzerindeki Etkisi (Adıyaman İli Ören Köyü Örneği)**”, s.17-18.

⁶⁹ Ehmed Nafiz, “Quncika Bijîşqî”, **Hawar**, 1932;2, s. 3-4. Amadekar û Wergêr: Mihemed Bekir, Sweden 1987.

⁷⁰ Zeynelabidin Zinar, “Hekîmê Kurmancî, Dermanê Kurmancî”, <http://krd.riataza.com>. (15.06.2018).

Anadolu ve Mezopotamya halkları arasında bitkilerin tedavi amaçla kullanılması çok eskidir. Hakkâri'nin güneyinde, bugünkü Kuzey Irak Federe Kürt Bölgesi sınırları içinde yer alan ve yakın bir tarihte keşfedilen *Şikefta Şanîder (Şanider Mağarası)*' de ortaya çıkarılan ve MÖ. 50 000'li yıllara dayanan Neanderthal mezarlar içinde bitki kalıntılarına rastlanmıştır. Ninova kitaplığında bulunan tabletlerde Ninova'da rahiplerin bitkisel kürler hazırladığına dair önemli bulgular elde edilmiştir. Nane, yarpuz, nar kabuğu, rezene, kekik vb. bitkilerin o dönemde de kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹ İlaçların çoğunun bitkilerden elde edildiği bilinmektedir. Ancak soda, tuz, kaplıca vb. madenlerin yanında yılan, yengeç, balık vb. hayvanlardan elde edilen ilaçların da halk hekimliğinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kürt halk hekimliği çalışmalarının büyük ekseriyeti halk bilimi yani folklor bilimi kapsamında, bölgede yaygın olarak konuşulan dil olmaları hasebiyle yerine göre, Türkçe, Arapça veya Kürtçe olarak hazırlanmıştır. Eserlerden bazıları iki dilli sözlük biçiminde hazırlanmıştır. Fakat bu eserleri günümüz anlamındaki bilimsel halk hekimliği çalışması olarak kabul etmek doğru değildir. Eserleri sözlü halk kültürünün yansımaları olarak kabul etmek kanımızca yerinde olacaktır. Eserlerde halk hekimliğinin yanı sıra hikâye, tarih, edebiyat, müzik gibi birçok alana ait bilgilere de yer verilmiştir.

Konuyla doğrudan ilgisi olmasa da Kürt bölgesi florasını konu alan Kürtçe bitki adlarını konu alan sözlük çalışmaları değerlidir. Bu çalışmalar sayesinde bölgede doğal olarak yetişen bitkilerin yöresel Kürtçe adlarını, Türkçe adlarını ve Latince adlarını tanımak kolaylaşmaktadır. Bu çalışmalar arasında bilinen ilk eser M.S. 820-896 yılları arasında yaşayan büyük Kürt âlimi Ebû Hanife Ahmed Davud el Dinaveri'nin yazdığı 6 ciltlik "*Kitab el-Nebat*" adlı eserdir. M.S. 820 yılında Güney Kürdistan'ın Hemedan ile Kirmanşah arasındaki Dinaver'de doğan Dinaveri, İsfahan, Kufe, Basra gibi kentlerde astronomi, matematik, filoloji, mekanik ve şiir gibi bir alanda eğitim gördü. İzady'e göre o, sadece döneminin değil tüm çağlara ve tüm halklara ait olan dünya çapında bir şahsiyettir. Birinci sınıf bir matematikçi, gökbilimci, maden bilimci aynı zamanda bir bitki bilimci, zoolog, coğrafyacı, edebiyat

⁷¹ Yusuf Zeynalov, **İlaç Bitkiler, Tarihi Gelişim ve Kullanımları**, ND-Aden Yayıncılık, İstanbul 2008, s.6-7.

eleştirmeni, tarihçi ve etnografyacıdır da. Dinaveri farklı alanlarda onlarca esere imza atmıştır. *Ensab el-Ekrah (Kürtlerin Kökeni)*, *Kitab el-Cebr (Cebir Kitabı)*, *Kitab el-Nebat* bunlardan birkaçıdır. Konumuzla ilgisi bakımından *Kitab el-Nebat*'ın bitkilerin tanımlanması, morfolojik sınıflandırılması, toprak morfolojisi ve hidrolojisi gibi konularda bir başyapıttır. Bu eser aynı zamanda, bitkilerin şiirlerdeki yansımaları hakkında önemli bir eserdir.⁷²

Kürtler arasında doğrudan hastalıkların tedavisini yani halk hekimliğini konu alan ilk yazılı eser XVIII. yüzyılda Serhat bölgesinde yaşayan Melayê Arwasî'ye aittir. Arwasî, bu eserinde hastalıkların isimlerini, ortaya çıkış sebeplerini ele almış ve ünlü tıp bilgini Calinos'tan yararlandığını söyleyerek, hastalıkların tedavi yöntemini de yazmıştır. Bu kitapçık yıllar boyunca Kürt âlimleri arasında el yazmaları yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır. Ünlü Kürt yazar, yayıncı, gazeteci ve aydını Celadet Ali Bedirhan, 1930'lu yıllarda yayımlamış olduğu Hawar adlı dergide bu kitaptan bahsetmiştir.⁷³ Aynı eser, 2000 yılında M. Reşid Irgat tarafından latinize edilmiş ve yeniden yayımlanmıştır. Irgat, esere yazdığı ön sözde bu eseri Mela Evdilsemedê Xorosî'nin 1948 de yazmış olduğu el yazmasından ve 1949 yılında Mela Hesenê Ovanisî'nin yazmış olduğu el yazmasından yararlandığını dile getirmiştir.⁷⁴ Bu kitapçık en son Kadri Yıldırım tarafından Mela Zeynel Abidin Amedî'den alınan el yazmasının çevirisi, değerlendirilmesi, Türkçesi ve orijinal metni ile beraber yeniden hazırlamış ve 2014 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları arasından çıkarak okuyucuların bilgisine sunulmuştur.⁷⁵

Hastalıkların tedavisinde rol alan hekim, imam, molla vb. kişiler topluma öncülük etmiş, bunlardan bir kısmı bilgi ve tecrübelerini yazıya da aktarmıştır. Bunlardan biri de XIX. yüzyılda yaşamış olan ünlü Kürt aydını Mela Mehmûdê Bayezîdî (1797-1867)'dir. O dönemde Rusya'nın Erzurum Konsolosu olarak görev yapan Aleksander Jaba (1801-1894) ile dostluk kuran Bayezîdî, Kürtler hakkında

⁷² Mehrard R. Izady, *Kürtler- Bir El Kitabı*, Cemal Atilla (Çev.), 3. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul 2011, s.99-100.

⁷³ Celadet Ali Bedirhan, *Hawar*, Mihemed Bekir (Haz.), Sweden 1987.

⁷⁴ Calînosê Hekîm, Mela Mihemed Qûtup, *Dermanên Bijîşkiya Gelêrî*, M. Reşid Irgat (Çev.), İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, s.7.

⁷⁵ Kadri Yıldırım, *Ji Sedşala 18. Pirtûkeke Kurdî Ya Bijîşkiya Gelêrî Tiba Melayê Erwasî*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2014.

birçok eser yazmıştır. Bunlardan biri olan “*Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*” (*Kürtlerin Örf ve Adetleri*) adlı eserinde Kürt halk hekimliği ve inançlarına dair önemli bilgiler vermiştir.⁷⁶ 1836-1869 yılları arasındaki görevi sırasında Kürtler arasında topladığı 84 el yazmasını Rusya Bilimler Akademisine götürerek bu eserlerin günümüze kadar korunmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu eserlerde Kürt halk hekimliği, inanışları, gelenek ve görenekleri, tarihi dâhil önemli bilgiler mevcuttur.⁷⁷ Ayrıca Kürt halk şarkılarından oluşan önemli bir derleme kitabı hazırlamıştır. İ. Orbeli, 1911-1912 yılları arasında Van’ın Bahçesaray (Miks) ilçesinde incelemelerde bulunmuş, derlediği folklor ürünleri ve günlük yaşama dair bilgileri *Li Muksê Folklor û Jiyana Rojane* adlı eserle okuyuculara aktarmıştır.⁷⁸

1919 yılında yayınlanan *Jîn* dergisinin 10. sayısında, Kürd Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyetinin kuruluş bildirisine yer verilmiştir. Bu bildirinin 7. maddesinde “*Cemiyet, her taraftaki Kürtlerin gelenek ve göreneklerini derleyecek; yine hikâye masal ve halk şarkılarını derleyecektir*” denilmektedir.⁷⁹ *Jîn* dergisinin yazarlarından biri olan Kurdiyê Bitlîsî (Halil Hayali), derginin 15. sayısı için kaleme aldığı yazısında, “*Ahlaki olsun veya olmasın bütün hikâye, masal ve hurafelerin söylendiği şekilde derlenmesi gerekir*”⁸⁰ diyerek folklor derleme çalışmalarının bilimsel esaslara göre yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Bu ifadeden hareketle Kürt folkloru ve dolayısıyla Kürt halk hekimliği ve inanışlarını derleme çalışmalarının bilinçli bir şekilde yapılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı ve akabinde ortaya çıkan Kurtuluş Savaşı’nın bu çalışmaların aksamasına yol açtığı düşünülmektedir.

1932 yılında İstanbul’dan ayrılarak Suriye’ye geçen, Cizre Beyi Bedirhan Bey’in torunlarından Celadet Ali Bedirhan öncülüğünde, *Hawar* adlı dergi yayınlanmaya başladı. Derginin sahibi Celadet Ali Bedirhan, derginin ilk sayısında, derginin yayın prensiplerini sıralarken, “*Hawar, siyaset hariç, kürler ve Kürtlükle*

⁷⁶ Mela Mehmûdê Bayezîdî, *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, Jan Dost (amd.), Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012. s. 59,100,101,102,103..

⁷⁷ Burcu Özdemir, Ayna Askeroğlu Arslan, “Rusya’nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)”, *İnsan ve İnsan*, 2018: 5 (17), s.199.

⁷⁸ İosif A. Orbeli, *Li Muksê Jiyana û Folklorê Rojane*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2011.

⁷⁹ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, s.61.

⁸⁰ Kurdiyê Bitlîsî (Halil Hayali), “Kürdçeye Dair”, *Jîn*, s.15, M. Emin Bozarslan (Haz.), Deng Yayınevi, İsveç 1985.

ilgili her konu ile ilgilenir” diyerek derginin vizyon ve misyonunu ortaya koymuştur. 1932-1943 yılları arasında aralıklarla yayın hayatını sürdüren ve toplam 57 sayı çıkan Hawar dergisinde, destan, masal, hikâye ve anonim halk şarkıları başta olmak üzere, Kürt folklorunun çeşitli alanları ile ilgili onlarca derleme yazıya yer verilmiştir.⁸¹ Hawar’la beraber Suriye’de gelişen Kürt edebiyatı, onlarca şair ve yazarın ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bunlar arasında celadet Ali Bedirhan, Cigerxwîn, Osman Sebrî, Kamuran Ali Bedirhan, Nureddin Zaza ve Hesên Hîşyar sayılabilir. Cigerxwîn’in “*Folklorê Kurdî*” (Kürt Folkloru) adlı eseri 1988 yılında İsveç’te basıldı.⁸²

Şam’da, Hawar’ın eki olarak 1942 yılında yayın hayatına başlayan *Ronahî* dergisi, 1945 yılına kadar 28 sayı olarak yayınlanmıştır. Bu dergi 2. Dünya Savaşı haberlerine ağırlık vermiş olmakla beraber, folklor ürünlerine de yer vermiştir. Örneğin Osman Sebrî, derginin 19. sayısında “*Êzdî û Ola Wan*” (Ezidiler ve Dinleri) adlı yazısında Ezidi inancı hakkında bilgilere yer vermiştir.⁸³

XX. yüzyılın başında çoğunluğu Êzidi inancına bağlı Kürtlerden olmak üzere Doğu Anadolu’dan Sovyet topraklarına, özellikle de Ermenistan’a göç eden ailelerin eğitim görmüş çocukları, Kürt edebiyatı ve folkloruna çok önemli katkılarda bulunmuştur. Ermenistan başta olmak üzere Kafkasya genelinde, Sovyet sosyalist yönetiminin Kürtlere tanıdığı eğitim ve kültürel haklara paralel olarak 1930’lu yıllardan itibaren önemli bir Kürt aydınlanması yaşanmıştır. Kürtçe eğitim ve öğretim hakkından yararlanan Kürtler arasında bir aydınlanma dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Casimê Celîl, Erebe Şemo, Mîroyê Esed, Heciyê Cindî, Qanatê Kurdo, vb. yazar, şair, dilbilimci, araştırmacı kişilerden oluşan entelektüel bir Kürt grubunun varlığından söz edilebilir. Bu aydınların bir kısmı, Kürt folkloruna yönelmiş, yaptıkları derleme ve incelemelerle önemli eserler ortaya koymuşlardır. Bu folklor derlemelerinde Kürt halk hekimliği ve inançlarına ait birçok ayrıntıya yer verilmiştir. Heciyê Cindî ve Emînê Evdal 1936 yılında Kürt halk hikâyelerini ve şarkılarını konu

⁸¹ Ayrıntılar için bakz. **Hawar 1 (1-23), Hawar 2 (24-57)**, Fırat Cewerî (Haz.), Nûdem Yay. Stockholm 1998.

⁸² Cigerxwîn, ***Folklorê Kurdî***, Weşanên Roja Nû:25, Stockholm / Sweden 1988.

⁸³ Osman Sebrî, “Êzdî û Ola Wan”, **Ronahî**, 1943;19, s.13-16., Rênas Jîyan (Haz.), Belkî, Diyarbakır 2010, s.373-376.

alan “*Folklor Kurmanca*” adlı 750 sayfalık kapsamlı bir eser yayınlamıştır. Bu eser, 2008 yılında Latin harfleriyle yeniden yayımlanmıştır. Bu eserde yer alan hikâyeye ve şarkılarda halk hekimliği örneklerine sıkça rastlamak mümkündür.⁸⁴

Kafkasya’daki Kürt folklor çalışmaları söz konusu olduğunda Casimê Celîl ve çocukları Celîlê Celîl, Ordîxanê Celîl, Cemîla Celîl ve Zînê Celîl’in Kürt sözlü kültürünün derlenmesi ve incelenmesi konusundaki çabaları özellikle anılmalıdır. Bu aile tek başına yüzü aşan esere imza atarak Ezîdî Kürtler başta olmak üzere, Kürtlerin tarihi, kültürü ve müziği hakkında -deyim yerindeyse- bir kütüphane oluşturmuşlardır.⁸⁵

Erivan Radyosu’nun yapmış olduğu yayınlar ve bu yayınlarda sunulan Kürt halk destanları, şarkılar ve hikâyeler de Kürt sözlü kültür hafızasında önemli bir yere sahiptir. O dönemin getirdiği bütün zorluklara karşın radyo yayınına katılıp şarkı söyleyen Kürt ozanları Şeroyê Biro, Meyrem Xan, Aslîka Qadîr, Zadina Şakir, Efoyê Esed, Ahmê Çolo, Egîtê Cimo, Aramê Tigran ve M. Arîfê Cizrewî, Şiblîya Çaçan, Werda Şemo, Asa Evdîle, Xana Zazê, Begîya Qadîr, Susika Simo ve Eyşe Şan gibi onlarca sanatçının binlerce eseri kayıt altına alınmış ve o dönemin dinleyicilerinin hafızasına kazınmıştır. Bu anlamda Kürt müziği Erivan radyosuyla altın çağını yaşamıştır, denilebilir.⁸⁶ Bu radyoda okunan ve belli bir olaya dayanan (kavga, savaş, hastalık vb.) şarkı ve hikâyelerde halk hekimliğinde kullanılan sağaltma uygulama örneklerine yer verilmiştir. Örneğin, Şeroyê Biro tarafından seslendirilen “*Hekîmo*” şarkısında, hekimin hazırlayacağı merhemde henik tohumu, zeytinyağı, mazı tozu ve hatta şahin sütü vardır.⁸⁷

Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra çeşitli sebeplerle belli bir duraklama yaşayan Kürt halk bilimi derleme ve inceleme çalışmaları 1970’li yıllardan sonra yeniden ivme kazanmıştır. Özellikle Avrupa’ya göç eden Kürt aydınları yüzlerce esere imza atmıştır. Ünlü Kürt folklor derleme ve araştırmacısı Zeynelabidin Zinar 1986-2003 yılları arasında tek başına biri 8 ciltlik “*Xwençe*” olmak üzere 86 adet kitap hazırlayarak Kürt

⁸⁴ Heciyê Cindî, Emînê Evdal, **Folklor Kurmanca**, Avesta Yay., İstanbul 2008, s.340.

⁸⁵ Paşa Amedî, “Malbata Casimê Celîl”, <http://www.kulturname.com/?p=8873> (09/01/2019)

⁸⁶ Tekin Çifçi, **Kilam û Jin**, Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017, s.58.

⁸⁷ Şeroyê Biro, “Hekîmo”, <https://www.youtube.com/watch?v=SBbs6nzXoXQ> (10.07.2018)

folklorunun derlenmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.⁸⁸ Avrupa'nın farklı ülkelerinde onlarca dergi yayınlanmıştır. Nûdem, Çıra, Bîrnebûn, Bu dergilerde Kürt folkloruna dair çok sayıda makale ve derlemeye yer verilmiştir. Avrupa'ya göç eden Kürtler tarafından 1997 yılında Ali Çiftçi, Rohat Alakom, Nuh Ateş, Mem Xelikan gibi Kürt aydınları öncülüğünde yayın hayatına başlayan ve şimdiye kadar 73 sayı yayınlanan *Bîrnebûn* dergisi İç Anadolu Kürtlerinin kültürü hakkında zengin bir arşiv oluşturmuştur.

İran'da yaşayan Kürtler de, halk hekimliği uygulamaları bakımından zengin bir kültüre sahiptir. Sadece Kirmanşah bölgesinde bugün bile yüzlerce bitki türünden halk hekimliği alanında yararlanılmaktadır.⁸⁹ İran'daki Kürt halk hekimliği ile ilgili olarak yapılan önemli çalışmalardan biri de Seddiq Sefîzade Borekayî'ye aittir. Yaklaşık iki yüz sayfadan oluşan bu eser 1982 yılında Tahran'da basılmıştır.^{90*}

Irak'ta Federe Kürt Bölgesi'nin kurulmasından sonra folklor ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Bu çabaların bir sonucu olarak, yerel hükümet tarafından "*Asoyî Folklorî Kurd*" dergisi yayınlanmaya başlanmıştır. Derginin elimizdeki 23. sayısı 2006 yılında çıkmıştır.⁹¹ 2015 yılında Koy şehrinde yayın hayatına başlayan "*Govara Kulturî Kurd*" (*Kürt Kültürü Dergisi*) dergisi folklor çalışmalarını esas alan bir dergidir. Şimdiye kadar bu derginin 4 sayısı yayınlanmıştır.⁹²

Federe Kürt Bölgesinde folklor eserleri konusunda Buwar Nureddîn tarafından hazırlanan "*Bîbliyografiyayî Kîtêbî Folklorî Kurdî (1860-2004)*", adlı eserde 1860-2004 yılları arasında yayınlanan Kürt folkloru ile ilgili kitapların tümü derlenmiş ve alanlarına göre tasnif edilmiştir. Eserin 60. sayfasında, "Dermansazî" (ilaç yapımı) ile ilgili olarak hazırlanan bazı kitapların künyeleri verilmiştir. Bu kitaplardan 10

⁸⁸ Bu kitapların ayrıntılı bir listesi için bakınız: <http://www.pencinar.se/listapirtukan.html> (11.12.2018)

⁸⁹ Mustafa Nimeti Peykani, Nesteren Celiliyan, "Giyahan-ı Daruyî-yi Ostan-ı Kirmanşah", **Taksonomi ve Biyosistematik**, Tabistan 1391, Sal 4, Şimare 11, s.69-78.

⁹⁰ Seddiq Sefîzade Borekayî, **Tib Der Miyanê Kordha**, Çapxaneyê Atâî, Tehran 1982. Akt.: Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**.

* Bütün çabalarımıza rağmen bu esere ulaşamadığımızı belirtmek isteriz. (T.Ç)

⁹¹ **Asoy Folklorî Kurd**, Wezareti Roşinbîrî Kurdistan, Hewlêr/Iraq, 2006.

⁹² **Kovara Kulturî Kurd**, Zanîngeha Koy, Koy/Iraq, 2018.

tanisinin künyeleri sırasıyla kitabın adı, yazarı, yayınevi, yayın yeri, yayın yılı ve sayfa sayısı olarak aşağıda verilmiştir:

1. *Ferhengî Kîştûkal 1*, Merûf Qeredaxî Merduxî, Korî Zanyarî Kurd, Bexdat 1972, 198 rûpel.
2. *Ferhengî Kîştûkal 2*, Merûf qeredaxî Merduxî, Korî Zanyarî Kurd, Bexdat 1974.
3. *Dermangeri Kurdî*, Hîwa Omer Ehmed, Dezgey Roşenbîrî Belawkirdnewey Kurdî, Bexdat, 1985, 57 rûpel.
4. *Giya û Derman*, Sadullah Hisên Bamernî, Emîndaretî Roşenbîrî û Lawanî Navçey Kurdistan, 1985, 65 rûpel.
5. *Gijûgiya û Ajal*, Mîrza Siddiq Ehmed Çînganî, Silêmanî, 215 rûpel.
6. *Gencîneyî Daristan Goda û Derman*, Mîrza Siddiq Ehmed Çînganî, Silêmanî, 1999, 190 rûpel.
7. *Riwek û Pzîşkayeti Millî Kurdî*, Kemal Celal Xerîb, Çapxaneyî Serdem, 280 rûpel.
8. *Ferheng, Gihan Darûyî (Kurdî-Îngilîzî-Farisî-Erebî)*, Emîn Emînî, Întîşaratî Tabqistan, Kîrmanşan, 284 rûpel.
9. *Gêti Zîndewer*, Eladîn Secadî, Çapxaney Aras, Hewlêr, 223 rûpel.
10. *Pzîşk û Dermanxaneyî Sirûştî*, Mela Îbrahîm Kurdistanî, Întîşaratî Ustad Matharî, Qum, 2003, 126 rûpel.⁹³

Türkiye'deki Kürtler arasında, 1990'lı yılların sonlarından itibaren yayınlanan dergi, gazete ve kitaplarda –doğrudan olmasa da- Kürt halk inançları ve halk hekimliği ile ilgili konulara da yer verilmiştir. 1992 yılında ilk sayısı yayınlanan *Rewşen* dergisi, 1996 yılına kadar 22 sayı olarak yayımlanmıştır. Dergide folkloru konu alan çok sayıda makale ve derleme çalışması yayımlanmıştır. Bunlardan biri, derginin 10. sayısında, J. Espar tarafından Kirdkî-Kirmanckî (Zazakî) lehçesiyle yayımlanmıştır. Yazı, Kürtlerde evlilik gelenek ve göreneklerini konu almaktadır.⁹⁴ 1992 yılında yayın hayatına başlayan ve bugüne kadar 142 sayısı çıkan Nûbihar dergisi, Folklor ile ilgili çok sayıda yazıya yer vermiştir. 1997-2004 yılları arasında çıkan *War*; 2005-2010

⁹³ Buwar Nureddîn, *Bîbliyografiyayî Kîtêbî Folklorî Kurdî (1860-2004)*, Enstitûtî Kelepûrî Kurdî, Çapxaneya Şivan, Silêmanî 2004.

⁹⁴ Kadri Yıldırım, Ramazan Pertev, Mustafa Aslan, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, s.95.

yılları arasında yayın yapan *Bîr*; 1991 yılından şimdiye kadar yayınına aralıklarla devam eden ve 26 sayı halinde çıkan *Zend* gibi birçok dergide folklor yazılarına yer verilmiştir. *Zend* dergisinin son sayısında Şemoyê Memo, “*Sembol û Hebandina Avê di Zargotina Kurdî de*” (*Kürt Folklorunda Su Sembolü Su ile İlgili İnanışlar*) adlı çalışmaya yer verilmiştir.⁹⁵ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Kurdî-Der işbirliğiyle 2015 yılında yayın hayatına başlayan ve tamamen Kürt folklorunu konu alan bir dergi olan *Folklor a Kurdan* (Kürt Folkloru) dergisi sadece 8 sayı çıkabilmiştir. Derginin 1. sayısında Mustafa Gazî tarafından, batıl inanışları konu alan “*Baweriyên Batil*” adlı bir derleme çalışması yayınlamıştır.⁹⁶ Aynı derginin 7. sayısında, halk inanışlarını konu alan bir derleme çalışmasına yer verilmiştir.⁹⁷

2006 yılında, Mustafa Gazi ve Ahmed Bengin tarafından hazırlanan *Baweriyên Batil ên Kurdan* (Kürtlerin Batıl İnanışları) adlı eser, Diyarbakır ve çevresindeki Kürtler arasında rastlanan batıl inançları konu alması bakımından önemlidir.⁹⁸ Xalidê Hekarî tarafından 2012 yılında “*Ji Dermanxaney a Sirûştê Zerzewatên Şîfadar*” adlı eser yayınlanmıştır. Eserde, Hakkâri yöresinde şifa kaynağı olarak kullanılan bitkilerin yanı sıra popüler kitaplardan da bazı derlemelere yer verilmiştir. Kürtçe yayımlanmış olması ve Hakkâri yöresindeki bitkileri ve kullanım alanlarını da kapsamı bakımından önemlidir.⁹⁹ Son yıllarda bu alanda yayımlanan önemli eserlerden biri de Diyarbakır Tabip Odası Yayınları arasında çıkan ve yörede çalışan ama Kürtçe bilmeyen doktorlara rehberlik etmesi amacıyla hazırlanan “*Kürtçe Anamnez-Anamneza Kurmancî*” adlı eserdir. Bu eserde hastalıkların Kürtçe ve Türkçe isimlerinin yanı sıra doktor-hasta iletişimini esas alan basit konuşma metinlerine de yer verilmiştir.¹⁰⁰ Abdil Wehab Haji Mahmud tarafından 2013 yılında Zanîngeh Yayınları arasında çıkan *Zanistiya Tenduristiya Gel* adlı eser hastalıkların Kürtçe tanımlanması bakımından önemlidir.¹⁰¹

⁹⁵ Şemoyê Memo, “Sembol û Hebandina Avê di Zargotina Kurdî de”, *Zend*, 2018: 26.

⁹⁶ Mustafa Gazî, “Baweriyên Batil”, *Folklor a Kurdan*, 2015, 1(1), 55-56.

⁹⁷ Bahoz Baran, “Baweriyên Gel”, *Folklor a Kurdan*, 2016, 7, s.69-70.

⁹⁸ Mustafa Gazi, Ahmed Bengin, *Baweriyên Batil ên Kurdan*, Do Yayınları, İstanbul 2006.

⁹⁹ Xalidê Hekarî, *Ji Dermanxaney a Sirûştê Zerzewatên Şîfadar*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁰⁰ İsrail Bülbul, Mikail Bülbul, *Kürtçe Anamnez-Anamneza Bi Kurmancî*, Diyarbakır Tabip Odası Yayınları, Diyarbakır 2009.

¹⁰¹ Abdil Wehab Hajî Mahmoud, *Zanistiya Tenduristiya Gel*, Weşanên Zanîngeh, Mêrdîn 2013.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'deki Kürtler arasında botanik ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bunlar arasında Ahmet Kasımoğlu tarafından hazırlanan ve 1 168 sayfadan oluşan “*Ferhenga Navên Nebatan A Kurdî*” (*Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü*) Kürt bölgesi florasını Kürtçe olarak tanımak açısından değerlidir. Bu eserde bitkilerin Kürtçenin bütün lehçeleri ve şivelerindeki adlandırmaları, Kürtçe – Kürtçe, Kürtçe-Latince- Türkçe ve Latince-Kürtçe- Türkçe karşılıkları bir arada verilmiştir. Eserin girişinde Kürtçenin dil özelliklerine, içinde bitki adları geçen deyim, atasözü ve şarkılardan örnekler verilmiştir.¹⁰² Adıyamanlı akademisyen Mehmet Fırat'ın hazırlamış olduğu “*Ferhenga Navên Riwekan Bi Kurdî (Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü)*” önemli bir başucu kaynağıdır. Bu sözlükte Serhat bölgesi başta olmak üzere Kürtlerin yaşadığı birçok bölgede yetişen bitkilerin Latince, Kürtçe ve Türkçe adlarına yer verilmiştir. Eserin önemli bir özelliği de aynı bitki için kullanılan farklı adların tümüne yer verilmiş olmasıdır. Sözlüğün sonunda yaklaşık yüz sayfadan oluşan bir bitki albümüne de yer verilmiştir.¹⁰³

1.3.4. Hastalık İsimleri

Kürtler arasında görülen hastalıkların doğal olarak Kürtçe isimleri de vardır. Halk arasında görülen bu hastalıkların tam sayısı bilinmemektedir. Ancak yapılan bazı çalışmalarda çeşitli hastalıkların adları sıralanmıştır. Hastalık isimleri bölgelere şivelere veya lehçelere göre değişebilir. Dr. İsrail Bülbul ve Dr. Mikail Bülbul kardeşlerin yaptıkları çalışma sonucunda Kürtler arasında yaygın olarak görülen 61 adet hastalık tespit etmiştir.¹⁰⁴ Aşağıda bu hastalıkların isimleri ve Türkçe karşılıkları verilmiştir.

Türkçe Adı

Kürtçe Adı

1- Uçuk	Agire Cinan (Arê Şevê)
2- Kabakulak	Alagoşk (Argoşk)
3- Acı, Ağrı	Arih

¹⁰² Ahmet Kasımoğlu, *Ferhenga Navên Nebatan a Kurdî /Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.

¹⁰³ Mehmet Fırat, *Ferhenga Navên Riwekan Bi Kurdî (Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü)*, Sıtav Yayınları, Van 2013.

¹⁰⁴ Mikail Bülbul ve İsrail Bülbul, *Anamneza Bi Kurmancî- Kürtçe Anamnez*, Diyarbakır Tabip Odası Yayınları, 3. Baskı, Diyarbakır 2011, s.55.

4- Katarakt	Ava Spî
5- Romatizma	Ba (Reşeba)
6- Nezle	Bapêş (Bahor)
7- Basur, Hemoroid	Bawesîr
8- Siğil	Belalûk
9- Nefes darlığı	Behnçikîn
10- Astım	Behnsoyarî
11- Aybaşı	Bênimejî
12- Mide yanması	Bersojk
13- Boğmaca	Bexikî, Qotik
14- Kangren	Bezek, Lareşe
15- Yara	Birîn
16- Şark çıbanı, Leismania	Birîna Reş
17- Egzama, Dermatit	Bîrov
18- Saçkıran	Bizuz
19- Sara, epilepsi	Da (Ta), Cindarî
20- Kalp ağrısı	Dilêş
21- Difteri	Duşaxe
22- İshal	Emel, vîjik
23- Ağrı	Êş
24- Verem, Tüberküloz	Êşa Zirav
25- Felç	Falinc (felç)
26- Kabakulak	Gepok
27- İsilik	Germijok, Germijk
28- Testis Fıtığı	Gunek
29- Uyuz	Gurî
30- Veba	Hal
31- Kuduz	Har
32- Şarbon	Hebreşk, Tebe
33- Çıban	Heftûzk
34- Zehirlenme	Jahrî
35- Cüzam	Kotî

36- Öksürük	Kuxik
37- Çıban	Kûnêr
38- Bulantı	Mahdxelîn
39- Altını ıslatma	Mîzel
40- Kızamıkçık	Nikutok (Mîrkutok)
41- Kanser	Penceşêr
42- Sivilce, çıban	Pizrik
43- Felç	Pûç
44- Kabız	Qebz
45- Boğmaca	Qotik, Xenok (Kuxika Qiqi)
46- Titreme	Ricifîn, Lerizîn, Hezîn, Reelîn
47- Baş ağrısı	Serêş
48- Kızamık	Sorik
49- Grip	Şewb
50- Kuş gribi	Şewba Çûkan
51- Ateş, sıtma	Ta
52- Alerji	Tewr
53- Bulaşıcı	Vegir
54- Kusma	Verişîn
55- Kaşıntı	Xur
56- Suçiçeği	Xurî
57- Kurdeşen, üritker	Xuşrik, Xoşrig
58- Kambur	Xûz
59- Sarılık	Zerik
60- Karın ağrısı	Zikêş

Adıyaman’da yaptığımız saha çalışmasında yukarıda anılan isimlerin dışında bu hastalıkların benzer isimleri ile beraber farklı hastalıklar da tespit edilmiştir. Örneğin, çocukluk döneminde sıkça rastlanılan ve çocuklarda ishal, iştahsızlık ve halsizliğe yol açan “*ser û bine hîvê*” (*ishal*) hastalığı veya bir tür cilt hastalığı olan “*rîş*” hastalığına yer verilmemiştir.

1.3.5. Halk Hekimliği İle İlgili Kavramlar

Halk hekimliğinin folklorun bir alt dalı olduğuna dair yaygın bir kabul vardır. Dundes'in folkloru, geçmişte kalan bir durum olarak ele alan folklor araştırmacılara karşı yüksek sesle bir itirazı vardır: *“Folklor ile ilgili yanlış bir görüşe göre, folklor geçmişte yaratılmıştır ve bugün var olan tarafı henüz tamamlanmamış olan kısmıdır. Bu yanlış görüşe göre bugünün halkı yeni bir folklor üretmez, hatta bugünün halkı, mevcut folkloru da unutmaktadır.”*¹⁰⁵ Richard M. Dorson, geleneksel dinsel yaklaşım ile geleneksel tıp arasına kesin bir çizgi koymamakla beraber her biri ayrı bir kategoriye koymakta fakat bazı kesişim noktalarına da değinmektedir. Bu duruma örnek olarak, halk arasında, keramet sahibi bazı kişilerin ruhları kurtarabileceğine, bedenleri iyileştirebileceğine olan inancı; ağır hastalıklarda, delilik gibi ruhsal sorunlarda hastalığa kesin çözüm bulacağına dair Ortodoks ve Katolik Romalı din adamlarına olan inancı göstermektedir. Dorson'a göre bütün peygamberlerin, telkin (faith healer) yöntemiyle, gizil güç (occultis) vs. yöntemlerle hastalıkları tedavi eden kişiler bu gruptadır.¹⁰⁶

Halk hekimliğinde sağaltma uygulamalarının tarihi bir arka plana dayalı olması, nesilden nesile aktarılarak bugüne gelmiş olması, onun yeniden yaratılmadığı veya yeni bir şeylerin eklenmediği anlamında değerlendirilmemelidir.

“Halk”ın kim olduğu ile ilgili tartışmalar XIX. yüzyıldan itibaren bilim adamları, özellikle de halk bilimi (folklor), sosyoloji ve antropoloji alanlarında çalışma yürüten bilim adamları arasında uzun süre tartışılmıştır. “Halk” sözcüğünün anlamı dönemlere, ülkelere iktidarlara ve bilim adamlarına göre değişir. Örneğin; XIX. yüzyıldaki tanımlamalara göre halk cahil, dağlı ve inatçı köylüdür. Bu tanımlamayı doğru kabul edersek, şehirli halk sayılmaz mı? Halkın belirli özellikleri vardır ve bu özelliklere göre sınıflandırılır. Örneğin, “yabani ve ilkel halk” söylemi, yazı öncesindeki insanlar için kullanılmıştır. Başka bir sınıflandırmaya göre halk, “sıradan insanlar ve köylüler” dir. Onlar cahil, dağlı ve alt tabakayı oluştururlar. Şehirli, okumuş ve seçkin insanlar ise “çağdaş” halkı oluşturmaktadır. Her iki yaklaşımın da

¹⁰⁵ Alan Dundes, “Folklor Nedir?”, **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**, Gülay Aydın (Çev.), Geleneksel Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2010, s. 17.

¹⁰⁶ Richard M. Dorson, **Folklor û Teoriyên Folklorê Yê Îroyîn**, Necat Keskin (Kürtçeye Çev.), Avesta Yayınları, İstanbul 2017, s.26.

dar ve yanlış olduğu ortadadır. Dundes, halk sözcüğünün sınırlarını genişleterek, en az bir nedenden ötürü bir araya gelen insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. Bu faktörün ne olduğu (dil, meslek, din vs.) önemli değildir.¹⁰⁷ Tanımı nasıl olursa olsun, halkın kendine has bir kültür ve yaşam biçimi olduğu ve hastalıklara karşı sağlığını korumak ve hastalıkları yenmek amacıyla sürekli bir arayışın içinde olduğu gerçeği aşikârdır.

Halk hekimliğinin temelini oluşturan aile, erkek ve kadın kavramlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bu kavramların bireyin sosyal statüsünün yanında, sağlık ve esenlik içinde yetişmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için üstlendikleri rollerin farkına varmak önemlidir.

1.3.5.1. Ocak/Aile

Aile, sözlük anlamı olarak evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliği ifade etmektedir.¹⁰⁸ Fakat bu tanımlama, aile kavramının sınırlarını daraltmaktadır. Çünkü toplumsal olarak aile, daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Antik çağ felsefesine göre insan microcosmos “küçük evren” dir. Evrenin kendisi ise macrocosmos yani “büyük evren” dir.¹⁰⁹ Bu durumu sosyolojiye uyarlarsak, aile “küçük evren” ise toplum da “büyük evren” olarak değerlendirebilir.

Hastalıkların tedavisinde bazı ailelerin şifa kaynağı olarak rol aldıkları yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Bu aileler, halk arasında “ocak” olarak nitelendirilmektedir. “Ocak” sözcüğü Türkçe Sözlük’te, “*Halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile.*” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁰ Bu tanımda bir silsile yoluyla tedavi eden aile üzerinde durulmuştur. Buradan yola çıkarak ocakların bir gelenek etrafında şekillendiği ve çeşitli normlar taşıdığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁷ Alan Dundes, “Halk kimdir?”, Metin Ekici (Çev.), **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2006, s. 19.

¹⁰⁸ TDK Türkçe Sözlük, “Aile”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara

¹⁰⁹ Kadir Canatan, Ergün Yıldırım, **Aile Sosyolojisi**, Açılım Kitap, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 53.

¹¹⁰ “Ocak”, TDK Türkçe Sözlük,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c7a2c72f3ef68.13305580 (05.10.2018).

Adıyaman’da aile hem çekirdek anlamda hem de yakın (ve hatta uzak) akrabaların da dâhil olduğu geniş topluluk anlamında kullanılmaktadır. Ailenin aynı zamanda soyun devamı olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Halk hekimliğinde önemli bir kurum olan ocaklık geleneği göz önüne alındığında ailenin bütün çocukları ve baba tarafından gelen bütün akrabalık bağlarını ifade ettiği söylenebilir. Adıyaman halk hekimliğinde “*ocak*” geleneğini devam ettiren ailelerin varlığını sürdürdüğü yapılan çalışmalarla da tespit edilmiştir.¹¹¹

1.3.5.2. Kadın

Dünya genelinde olduğu gibi Adıyaman’da da kadın, bir cinsiyeti ifade etmenin ötesinde ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenen kişidir. Günlük yaşamda Kürt kadınların sorumlulukları oldukça fazladır. Ev hanımlığı, ev işleri, evdeki diğer çalışanların (dadi, çoban, kâhya, işçi vs.) sorumluluğu kadınlardadır.¹¹² Çocuklar başta olmak üzere bütün aile fertlerinin sağlığından da sorumludur. Onları hastalıklardan, kazalardan, yaralanmalardan vb. korumak kadının “*görevi*” olarak görülmektedir. Evde aile bireylerinden engelli birinin (çocuk, kaynana, kayınbaba vs.) bulunması halinde onun kişisel bakımını yapmak çoğunlukla kadınlar üstlenmektedir.

Çocukların eğitimleri, kişisel bakımları, yemek hazırlama, bulaşık-çamaşır yıkama, ütü vb. işleri yapan da kadındır. Ailenin geçim kaynağı tarım ve hayvancılık ise yukarıdaki işlere ek olarak bahçe işleri ve hayvan bakımı da kadınların yaptıkları rutin işler arasındadır. Hayvanları besleme, süt sağma, yoğurt, peynir vs. yapma kadının işi olarak görülmektedir.¹¹³ Adıyaman’da geçim kaynağı olarak tütün yetiştirilmektedir. Kadın ev işlerine ek olarak tarlada ve evde yapılan tütün işleri ile de ilgilenmektedir. Eşinin evde olmadığı durumlarda eve gelen misafirleri ağırlamak da kadınların yaptığı rutin işlerdendir. Kırsal kesimde yaşayan kadın ve kızlar boş zamanlarında halı dokumacılığı yaparak ev ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Ekonomik sıkıntı yaşayan mevsimlik işçi olarak başka illere çalışmaya gitmektedir.

¹¹¹ Bkz. Ahmet Âkil Yağınlı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, Adıyaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 4. Baskı, Adıyaman 2013, s.317-318.

¹¹² Rohat Alakom, **Jinên Kurd**, APEC, Sweden 1995, s.20.

¹¹³ Aydeniz Alishbah Tuskan, “Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Bıçilen Roller ve Çözümleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2002;25 (99), s.446-447.

Düğün ve yas törenlerinde de kadınlar ön plandadır. Kadınlar, bir yandan yas tutarken diğer yandan da taziye gelen misafirlere yemek vs. hazırlamaktadır. Ayrıca, düğünlerde kız istemekten başlayarak düğün sonuna kadar her aşamada yer almaktadır.

Eğitim düzeyi açısından kadınlar erkeklere oranla daha düşük seviyededir. Orta yaş ve üzeri kadınlar arasında okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Öte yandan son yıllarda kadınlar arasında eğitim düzeyi hızla artmakta kadınlar devlet kurumlarında farklı kademelerde yer almaktadırlar.

Adıyaman halk hekimliğinde kadınların rolü ön plandadır. Ocaklı kişiler erkek veya kadın olabilmelerine karşın, hastaları karşılamada, hastalığı sağaltmada; el alma veya el verme törenlerinde kadınlar başat roledir. Gelenekleri sürdürmedeki rol ve etkinlikleri, ince işçilik gerektiren durumlardaki maharetleri vs. göz önüne alındığında kadınların halk hekimliğindeki yeri daha anlaşılır olmaktadır. Erkeklere oranla günlük yaşamda çocuklarla geçirdikleri zamana annelik içgüdüleri eklendiğinde çocukların sağlığını korumak veya onları hastalıklardan korumak için sürekli tetikte olmaları beklenen bir durumdur.

1.3.5.3. Erkek

Hemen her toplumda olduğu gibi Adıyaman'da da erkek egemen bir yapı vardır. Günlük yaşam erkeklerin istek ve arzularına göre planlanmaktadır. Ekonomik güç, erkeklerin elindedir. Erkekler, köylerde bağ bahçe işleri ile ilgilenirken şehirlerde yaşayan erkekler ticaret, memuriyet, işçilik vb. gelir getiren işlerle ilgilenmektedirler.

Görüşme yapılan erkeklerin çoğu örgün bir eğitim görmemiş olsa da okuryazardır. Elli yaş ve üzeri olan erkeklerin çoğu “*Ali Okulu*” diye tabir edilen ve askerlik döneminde katıldıkları okuma yazma kurslarında öğrenim görmüştür. Aralarında ilkokul, ortaokul, lise ve hatta üniversite mezunları da bulunmaktadır. Bu kişilerin yaşları nispeten daha küçük ve sayısı da oldukça azdır. Çalışmanın konusu gereği görüşme yapılan bazı erkeklerin de okuma yazma bilmedikleri gözlenmiştir. Eğitim faktörünün halk hekimliği uygulamaları üzerindeki etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

1.3.5.4. Irvasa (Nistî)

Halk hekimliğinde yapılan tedavi yöntemlerinden biridir. Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalar doğrudan doğruya vücuda doğrudan müdahale ile ilgili olmayıp psişik nitelikteki tedavi yöntemlerini içerir.¹¹⁴ Bedensel bir müdahale olmaksızın kişileri fizik ötesi varlık ve güçlerle iletişime geçerek hastalıkları sağaltma gücü olarak tanımlanabilir. Irvasalama yönteminde, halk arasında, “ermiş”, “büyücü”, “üfürükçü”, “ocak”, “ocaklı” gibi farklı isimlerle bilinen kişiler hastanın yüzüne bakarak, kâğıda bir şeyler yazarak, bir yere bir çivi çakarak vs. hastalıkları tedavi ettiklerini ileri sürerler. Cin çıkarma, siğil kesme, nazardan koruma, nazar kovma veya korkuyu yenme bu yönteme örnek olarak gösterilebilir.

1.3.5.5. Parpılama (Xêzkirin)

Parpılama, bireyin sembolik davranış veya basit müdahalelerle tedavi edilmesine dayanan bir halk hekimliği uygulamasıdır.¹¹⁵ Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalarda, alanında “uzman” veya “ocaklı” kişiler tarafından hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek ya da vücutlarına vurarak yapılan sağaltma uygulamalar esastır. Sarılık ocağı olan kişilerin, sarılığa yakalanan çocukların kulaklarının arkasını hafifçe çizerek kanatmaları veya ishal olan çocukların alınlarına is ile haç işareti çizilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Türkiye’nin birçok bölgesinde olduğu gibi Adıyaman ve çevresindeki halk hekimliği uygulamalarında parpılama yöntemine sıkça başvurulmaktadır.

Irvasa ve parpılama yoluyla yapılan sağaltmalarda, ocaklıların tedavide kullandıkları uygulamaların çoğu, hastaya sirayet eden hastalığı ya da hastalığa sebep olan kötü varlığı korkutup yok etmek veya kovmak amacıyla kullanılan sembolik uygulamalardır. Bu sembolik –psişik uygulamalar sağlıklı bir durum veya olayı taklit etme, sağlıklı veya hastalığı geçirecek güçte bir varlığa temas ettirme, hastalığı başka bir varlığa aktarma, hastalığı sihri sözlerle etkileme gibi uygulamalardır.¹¹⁶

¹¹⁴ Akın Uyar, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yozgat 2013, s.28.

¹¹⁵ Uyar, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, s.28.

¹¹⁶ Satı Kumartaşoğlu, “**Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir 2012, s. 235.

1.3.5.6. Drog (Derman)

Hayvan ve bitkilerden, kurutularak veya özel metotlarla toplanarak elde edilen, eczacılık ve kısmen sanayide kullanılan ham veya yarı ham maddelerdir.¹¹⁷ Bu maddeler, hastalıkların sağaltılmasında, tek başına kullanılabildiği gibi birkaç tanesi karıştırılarak da kullanılabilmektedir. Hastalığın teşhisi ve tedavisi konusunda tecrübeli olan kimseler sağaltmada kullandıkları maddeleri, özellikle de bitkileri, mevsiminde toplar, ihtiyaca göre kurutur, kaynatır veya öğütür. İhtiyaç durumunda bunları çıkarır ve hastaya uygular veya tavsiye eder. Hastaya verilen drogun hangi şartlar altında, ne kadar veya nasıl kullanılacağı önceden sözlü olarak ifade edilir.¹¹⁸ Günümüzde ihtiyaç duyulan hemen her bitki ve diğer araçların aktarlarda bulunması ve satışa hazır hale getirilmesi halk hekimlerinin işini kolaylaştırmış gibi görünmektedir.

Son yıllarda öne çıkan ve doğal bitkilere dayandırılan alternatif tıp veya doğal şifa arayışları, halk hekimliğinde kullanılan bitki droglarını yeniden gündeme getirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak, “*şifalı bitkiler*”, “*doğal mucizeler*” vb. adlarla onlarca kitap, dergi ve hatta ansiklopediler yayınlanmaya başlanmıştır. Eczacı Mustafa Aydın’ın hazırlamış olduğu “*Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*”¹¹⁹; Dr. Ümit Aktaş tarafından hazırlanan “*Bitkisel Kürlerle İlaçsız Tedavi*”¹²⁰ adlı eserler örnek olarak verilebilir. Öte yandan hastaların kendi kişisel özelliklerini dikkate almadan bu kitaplara doğrudan başvurmasının sağlık açısından sakıncalı olabileceği de göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur.

¹¹⁷ “Drog nedir?”, <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=3883> (19.12.2018).

¹¹⁸ Uygur Kurum, “*Düziçi’nde Halk Hekimliği*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde 2008, s.62.

¹¹⁹ Mustafa Aydın, *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, 5. Baskı, Metropol Yayınları, İstanbul 2014.

¹²⁰ Ümit Aktaş, *Bitkisel Kürlerle İlaçsız Tedavi*, Hayy Kitap, 5. Baskı, İstanbul 2016.

1.4. Adıyaman ile İlgili Genel Bilgiler

1.4.1. Adıyaman Tarihi

Adıyaman, Kürtler arasında bilinen adıyla Semsûr, tarihi çok eskiye dayanan bir yerleşim yeridir.¹²¹ Palanlı Mağarası, Haydaran Mağarası, Zey ve Gümüşkaya’da yapılan araştırmalara göre Adıyaman’ın tarihi MÖ. 40 000’li yıllara dayanmaktadır.¹²² Samsat’ın Şehremus bölgesinde yapılan kazılarda paleolitik (MÖ. 7000) dönemden tunç çağına (MÖ. 300-1200) kadar birçok tarihi esere rastlanmıştır. Kâhta (Kolik) Eskitaş köyü civarında yapılan araştırmalarda Hitit döneminden kalma mezar taşlarının üzerinde çivi yazılarına rastlanmıştır.¹²³ Hititlerden sonra sırasıyla Hurri, Mitanni, Kummuh, Asur, Pers, Komagene, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlılar, Adıyaman’da hüküm sürmüştür.¹²⁴

Milattan önce 334 yılında Büyük İskender tarafından Anadolu istila edilmiş ve bölge Makedonya medeniyetinin etkisi altına girmiştir. Millattan önce 69 yılında 1. Mithradetes Kalinikos bağımsızlığını ilan etmiş ve Kommagene medeniyetinin temellerini atmıştır. Başkenti Samosata (Samsat) olan bu medeniyet, MÖ. 72 yılına kadar sürmüştür. Akabinde kurulan Roma Medeniyetinin ikiye ayrılmasıyla beraber Adıyaman, Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiştir.¹²⁵

Millatan sonra 643 yılından itibaren Anadolu’ya ve Adıyaman’a İslam akımları başlamış ancak Adıyaman’ın Müslüman Emevi devletinin kontrolü altına girmesi 670 yılında gerçekleşmiştir. Adıyaman, daha sonra 758 yılından 958 yılına kadar Abbasi devletinin kontrolünde kalmıştır. 1. Haçlı Seferlerine (1096-1098) kadar Doğu Roma İmparatorluğu ve Müslüman devlet ve beylikler arasında sıklıkla el değiştiren Adıyaman, 1144 yılında Musul Atabegi Nureddin Zengi’nin Ruha (Urfa) kontu

¹²¹ Yusuf Halaçoğlu, “Adıyaman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.377.

¹²² **Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981;C.1, s.191.

¹²³ <http://www.adiyaman.gov.tr> (03.07. 2018).

¹²⁴ Seydi Vakkas Toprak, **Hısnımansur**, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman 2018.

¹²⁵ Emine Gökgedik, “**239 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili (H.1329–1333, M. 1911-1915) 1-105. Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2011, s.13.

Jcelin'i yenmesiyle beraber yeniden Müslümanların eline geçmiştir. Bu dönemde, aralıklarla Harput ve Artuklu beylikleri arasında el değiştirmiştir.¹²⁶

1204 -1298 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti egemenliğinde kalan Adıyaman, 1393 yılında Moğol hükümdarı Timurleng'in yaptığı saldırılarla Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi harabeye dönmüştür. 1516 yılında Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim bölgeyi ele geçirmiştir. Bu dönemden sonra Adıyaman, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır.¹²⁷

Emeviler döneminden itibaren İslam medeniyeti ile tanışan Adıyaman'ın birçok bölgesinde İslamiyet öncesi eserlere rastlanmaktadır. Bugün bile il merkezinde, farklı ilçelerde ve köylerde İslam ve İslam dışı medeniyetlerin izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Adıyaman Kâhta ilçesine bağlı Çıralık Köyü Esendere (Kilîsk) küme evlerinde yer alan tarihi Kilise hala ayaktaadır. Bu yapı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 2014'teki kararında aşağıdaki ibare ile tescil edilmiştir.

“Adıyaman ili, Kâhta ilçesi, Çıralık Köyü, Kilisik Mezrasında, mülkiyeti Maliye Hazinesine ait 159 nolu parsel üzerinde yer alan, Bizans döneminden kaldığı tahmin edilen kubbeli yapının korunması gerekli kültür varlığı özelliği gösterdiğinden 2863 sayılı yasa kapsamında tesciline, hazırlanan tescil fişinin uygun olduğuna, yapı grubunun “I. grup yapı, olarak kabul edilmesine karar verilmiştir.”¹²⁸

1894 tarihli Mamurat'ül Aziz salnamesinde Besni ilçe merkezindeki 3 kiliseden bahsedilmektedir. Yine Besni'nin Ören, Karaağaç, Haraba ve Keysun gibi yerleşim yerlerinde de İslam öncesi eserlerin izlerine rastlanmaktadır.¹²⁹

¹²⁶ Ömer Faruk Gökdeniz, “262 Numaralı Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) Kadı Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2006, s.24.

¹²⁷ Seydi Vakkas Toprak, **Hısnımansur**, s.36.

¹²⁸ www.korumakurullari.gov.tr/.../29964.adiyaman-kahta-ciralik-koyu-kilisik-mezrasi-1. (18.10.2018)

¹²⁹ Serap Deveci, “Ortaçağ'da Besni'nin Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Şanlıurfa 2007, s. 33.

Adıyaman’da tarih boyunca farklı etnik ve dini topluluklar bir arada yaşamayı sürdürmüştür. Türk, Kürt, Süryani, Arap ve Ermeniler bunlardan birkaçıdır. Din olarak Kürt, Türk ve Araplar –farklı mezhepleriyle- Müslümanlığı benimserken; Ermeni ve Süryaniler –Katolik ve Ortodoks- Hristiyanlık inancına mensupturlar.¹³⁰ Adıyaman’daki Müslüman toplum çoğunlukla Alevi ve Sünni mezhebindedir. Yapılan araştırmalara göre Adıyaman’da Alevi nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 11’dir. Çoğunluğu il merkezi ve merkeze bağlı köylerde yaşamaktadır. Merkeze bağlı 54 yerleşim yerinde, Besni’ye bağlı dokuz Çelikhane’a bağlı 5, Kâhta’ya bağlı 2 ve Tut ilçesine bağlı 1 köyde Aleviler yaşamaktadır.¹³¹ Geriye kalan nüfusun büyük çoğunluğunu Sünni mezhebinden bireyler oluşturmaktadır. Adıyaman il merkezinde az sayıda Süryani ve Ermeni nüfus da mevcuttur. Bu durum kültürler arası etkileşimi de ortaya koymak bakımından önemlidir. Adıyaman’daki bu zengin kültürel birikim Osmanlılar döneminde yazılan Şerriye Sicillerinde de görülmektedir. Bu defterlerde halkın günlük yaşamına ait çok sayıda bilgiye ulaşmak mümkündür. Örneğin Hicri 1316-1317 (Miladi 1899-1900) tarihli 262 Nolu Şerriye Sicilinde yer alan 128 belgenin 15’i gayrimüslimlere aittir. Bunların 12’si Adıyaman Ermenileri 3 tanesi ise Adıyaman Süryanileri hakkındadır. Ayrıca ikisi Çerkez, biri de Araplara aittir.¹³² 1846 yılına ait bir Kefalet Defteri’ne göre Besni şehir merkezinde 60 iş ve meslek türü bulunmaktadır. Bu mesleklerden 30’u sadece Müslümanlar, 15’i sadece gayrimüslimler, 15’i ise hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından icra edilmekteydi.¹³³ 1875-1877 yılları arasında şehirde toplam nüfus 4 748’dir. Bunun 3 185’i Müslüman, 1 563’ü gayrimüslimdir. Bu rakamlar, adı geçen tarihte şehir nüfusunun yaklaşık üçte ikisinin gayrimüslimlerden oluştuğunu göstermektedir.¹³⁴

¹³⁰ Haşim Erdoğan, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Kayseri 2013, s. 37.

¹³¹ Fevzi Rençber, “Adıyaman’da Alevilik”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2012, s. 215.

¹³² Gökdeniz, **262 Numaralı Hısn-I Mansûr (Adıyaman) Kadı Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, 2006, s. 32.

¹³³ Seydi Vakkas Toprak, **Besni**, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman 2015, s. 81.

¹³⁴ Said Öztürk, “Osmanlı Döneminde Adıyaman’ın Sosyal ve Ekonomik Özellikleri”, **Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (8-10 Eylül 2006)**, İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008, s.125.

1.4.2. İklim ve Coğrafya

Adıyaman il merkezi 37°45' kuzey enlemiyle 38°16' doğu boylamıyla Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alır. Fırat nehrinin kuzeyinde yer almaktadır. Güneyde Şanlıurfa, doğuda Diyarbakır; kuzeyde Malatya; batıda ise Gaziantep ve Kahramanmaraş ile komşudur. Adıyaman'ın denizden yüksekliği 672 metredir. Adıyaman'ın kuzeyinde batıdan doğuya doğru uzanan Anti Toros dağları ile güneyde yer alan ova bölgesindeki iklim arasında farklılıklar görülmektedir. İlin güney bölgelerinde yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçerken; kuzey bölgelerinde yazlar serin ve kurak, kışlar ise soğuk ve genellikle kar yağışlıdır. Güneyinde iklimin yumuşak geçmesinde, ilin güneyi ve güneydoğusu boyunca uzanan Atatürk Baraj gölünün etkisi vardır. Kış aylarında sıcaklık sıfırın altına az düşer. Yılın en düşük sıcaklıkları -10°C ile -2°C arasında olup bazı yıllar sıcaklığın sıfırın altına düşmediği de gözlenmiştir. Kış aylarında, minimum sıcaklık ortalamaları 0°C ile 10°C arasındadır. Yaz aylarında ise sıcaklık ortalamaları 28°C ile 38°C arasında olup maksimum sıcaklıklar 35°C ile 47°C arasındadır.¹³⁵

İlin kuzeyinde yer alan dağların zirvelerinde soğuk ve kar yağışına bağlı olarak herhangi bir bitki örtüsü mevcut değildir. Dağların etekleri, sıcaklık ve kuraklığa karşı dayanıklı bir bitki türü olan meşeliklerle kaplıdır. Yer yer makiliklere de rastlanmaktadır. Bitki çeşitliliği bakımından zengin bir yapıya sahiptir.¹³⁶ Kırsal kesimde geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığının yanında son yıllarda arıcılık alanında da gelişmeler görülmektedir. Tarımda tütün başta olmak üzere pamuk, buğday, arpa, mercimek vb. ürünler yetiştirilmektedir. Atatürk Baraj gölüne dayalı olarak az da olsa balıkçılık yapılmaktadır. Son yıllarda tarımın desteklenmesine yönelik olarak kurulan bölge kalkınma ajansları ve devlet destekleme projeleri ile beraber ilin birçok bölgesinde badem, zeytin ve fıstık başta olmak üzere meyve yetiştiriciliği öne çıkmaktadır.¹³⁷

¹³⁵ <http://www.adiyaman.gov.tr, iklim> (10.10.201)

¹³⁶ Merve Kevser Furkan, “Adıyaman İlinde Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Adıyaman 2016, s.29.

¹³⁷ <http://adiyamanozelidare.gov.tr, tarim> (01.12.2018)

1.4.3. Nüfus ve Ekonomi

Adıyaman, il merkezi (Semsur) ve sekiz ilçeden oluşmaktadır. İlçeleri, Kâhta (Kolik), Besni (Bêsnî), Gölbaşı (Serê Golê), Samsat (Semsat), Tut, Çelikhan (Cêlika), Sincik ve Gerger (Alduş)'dir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2017 verilerine göre toplam nüfusu 615 076'dır. Halkın yüzde 75'i il ve ilçe merkezlerinde yaşarken kalan yüzde 25'i belde, köy ve mezra gibi yerleşim yerlerinde yaşamaktadır. Adıyaman il merkezinde yaşayan nüfus 301 501'dir. En büyük ilçe 120 859 kişi ile Kâhta olurken, nüfusu en az olan ilçe 9 936 kişi ile Tut ilçesidir.¹³⁸

Adıyaman ekonomisi çoğunlukla tarım ve hafif sanayiye dayanmaktadır. İç pazarın çoğunluğunu tarım ürünleri oluşturmaktadır. Sanayinin önemli bir kesimi tarım ürünlerinin (pamuk, mısır, buğday vb.) işlenmesine dayalıdır. Kırsal bölgelerde tütün üretimi ve hayvancılık yaygındır. El dokumacılığı da kırsal kesimdeki ek geçim kaynaklarından biridir. Dokumacılık, kadınlar tarafından yürütülmektedir. Adıyaman'ın güney, güneydoğu ve güneybatısını oluşturan bölgelerde ise arpa, buğday vb. tahıl ürünleri; nohut, mercimek gibi bakliyat ürünleri ile pamuk ve mısır gibi ürünler yetiştirilmektedir. Son yıllarda fıstık, zeytin ve badem gibi meyvelerin de tarımda önemli yer tutmaya başladığı görülmektedir. Adıyaman il genelinde özellikle de Besni ilçesinde yoğun olarak üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çekirdekli siyah ve beyaz kuru üzümü (*Tiriyê Pêximberî*) ülke çapında ünlüdür. Yöredeki en önemli üzüm çeşitlerinden olan ve *Peygamber üzümü* (*Tiriyê Pêximberî*) olarak bilinen *Besni üzümünün* üretimi yoğun olarak yapılmaktadır. Elde edilen ürünler çoğunlukla iç pazarda tüketilmek üzere çevre illere gönderilmektedir.¹³⁹

İl ve ilçe merkezlerinde toplam 369 sanayi kuruluşu üretim izni almıştır. Bu kuruluşların yüzde 25'i tekstil, yüzde 24'ü ise yiyecek ve içecek imal etmektedir. Adıyaman sanayisini oluşturan işletmelerin yüzde 21'i seramik, tuğla, mermer ve maden işletmeciliği üzerine kuruludur. Geriye kalan sektörler ise demir çelik, mobilya,

¹³⁸ <http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri> (12.09.2018).

¹³⁹ Ahmet Özkaya, Cansu Bakır, Yunus Şahin, Kader Uzun, "Adıyaman'da Güneşte Kurutulan Üzüm ve İşlenmiş Kuru Üzümlerin Yağ Asitlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi", **Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, 2014;4 (1), s. 20.

petrol vb. alanlarda üretim faaliyetinde bulunmaktadır.¹⁴⁰ Türkiye’de üretilen ham petrolün yüzde 60’a yakını Adıyaman’da çıkarılmaktadır.¹⁴¹

1.4.4. Adıyaman Kürtçe Ağzının Bazı Özellikleri

Adıyaman halkının çoğunluğu Kürtlerden ve Türklerden oluşmaktadır. Bu nedenle Adıyaman ağzında her iki dilin etkisi görülmektedir. İlin batısında ve kuzeybatısında yer alan Besni, Gölbaşı ve Tut ilçelerinde çoğunlukla Türkçe konuşulurken il merkezi ve diğer ilçe ve yerleşim yerlerinde, anadil olan Kürtçenin yanında Türkçe de konuşulmaktadır. Bu nedenle halk hekimliğinde kullanılan terimler ve hastalık isimlerinde yer yer Kürtçe ve Türkçe bir arada kullanılmaktadır. Bilimsel etik gereği Kürtçe alıntılara müdahale edilmemiş ancak konunun anlaşılması bakımından Türkçe çevirileri yay ayrıç içinde verilmiştir. Halk arasında bilinen hastalıkların Kürtçe adları yay ayrıç içinde verilmiştir. Sağaltmada kullanılan bitki, maden vb. emlerin orijinal isimleri korunmuş, yer yer Türkçe karşılıkları ile beraber verilmiştir. Yapılan görüşmeler çerçevesinde Adıyaman Kürtçesinin ağız özellikleri ve halk hekimliğinde sıkça karşılaşılan terimlere aşağıda kısaca değinilmiştir.

- a. Günlük Kürtçe konuşmalarda sözcükler yuvarlanarak ve kısaltılarak ifade edilir. Cümlelerde edatların çoğu ifade edilmez. “Xwe” yerine “xa” gibi ¹⁴²
- b. **Kurik:** Kürtler arasında “kur” sözcüğü “erkek evlat” anlamında kullanılır. “-ik” ise küçültme ekidir. Örnek: *Xadê kurik dayê. (Allah (ona) bir erkek çocuk verdi.)* Adıyaman ve çevresindeki Kürtler arasında ise “erkek evlat” anlamına ek olarak, -kız-erkek fark etmeksizin- bütün çocuklar için kullanılmaktadır. Örneğin, “Çend kurikên te hene?” cümlesinde “kurik” sözcüğü “çocuk” anlamında kullanılmıştır. Bu cümle, “Kaç çocuğun var?” biçiminde Türkçeye tercüme edilebilir. Bunun dışında, ataerkil yapıdan kaynaklanan bir durum olarak, evli erkekler toplum içinde eşlerinden bahsederken “jina min” (eşim-karım) kavramını kullanmak yerine “kurikên me” (bizim çocuklar) demeyi tercih ederler.¹⁴³

¹⁴⁰ <http://www.adiyaman.gov.tr/ekonomik-durumu> (13.09.2018).

¹⁴¹ <https://www.adiyamanli.org.tr/ekonomi.htm> (01.12.2018).

¹⁴² Yağınli, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, s. 80-178.

¹⁴³ Kaynak Kişi: 2, 3, 4, 10, 18, 40, 41, 46, 79.

- c. **Nistî:** Adıyaman halk hekimliğindeki sembolik müdahale veya uygulamaların tümü için bu terim kullanılır.¹⁴⁴ Sözcüğün kökü durumundaki “*nist*”, Kürtçede “*muska*” anlamında kullanılan “*nivîşt*” veya “*yazılı*” anlamında kullanılan “*nivîstî*” sözcüklerini çağrıştırmaktadır. Bîrov (sedef) gibi bazı hastalıkları sağaltılmasında yara olan bölgenin etrafının kalem veya is ile çizilmesinin “*nistî*” olarak ifade edilmesi terim ile yazı arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Ancak bu ilişki bütün nistîler için geçerli değildir. Örneğin, korkan bir çocuğun korkusunu almak için başının etrafında içine bir tutam tuz konulan kırmızı soğan kabuğu döndürülür. Daha sonra bu kabuk ve tuz ateşte yakılır. Bu terimin Türkçe karşılığı olmadığı için çalışmada da uygun yerlerde “*nistî*” olarak kullanılacaktır.
- d. **Dermanê Kurmancî:** Genel bir terim olup halk hekimliğinde kullanılan bütün sağaltma uygulamaları ve inançlar için kullanılır.¹⁴⁵
- e. **Pîrik:** Pîr, Kürtçe sözlükte yaşlı, nine; Alevilerde ve Ezidilerde aynı zamanda “*tarikât lideri*” veya “*dini lider*” anlamlarında da kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Bununla beraber bölgede doğum yaptıran, bebek bakımı yapan ve hatta hastalıkları tedavi eden “*ebe*” anlamında da kullanılmaktadır.
- f. **Xet:** Türkçedeki karşılığı “*kâğıt*” olsa da, “*hat*” yani çizgi sözcüğünün bozulmuş bir hali olarak “*xet*”, Adıyaman’da hoca, şeyh vb. kişilerin hazırladıkları, hastalıkları tedavi edeceğine inanılan, içinde dua metinlerinin yazılı olduğu muska, anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁷
- g. **Berbejn (Boylama-Hamayil):** Adıyaman’daki Kürtler arasında, hoca veya imamlar tarafından hazırlanan, onlara başvuran kişinin boyu uzunluğunda yapılan muskalar için kullanılan bir terimdir.¹⁴⁸
- h. **Êrik:** Adıyaman’da Kürtçenin Kurmanci lehçesini konuşan Kürtler arasında, ağaç, su, dağ, taş vb. kutsal kabul edilen kültler için kullanılan bir

¹⁴⁴ Kaynak Kişi: 15, 20, 24, 35, 48, 70, 77, 86, 97.

¹⁴⁵ Kaynak Kişi: 1, 4, 5, 7, 8, 12, 19, 25, 55, 67, 90.

¹⁴⁶ Zana Farqînî, **Ferhenga Kurdî-Tirkî**, “Pîr”, Weş. Enstitûya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol 2004, s.1446.

¹⁴⁷ Kaynak Kişi: 7, 11, 15, 63, 81, 77, 90, 107.

¹⁴⁸ Kaynak Kişi: 2, 3, 7, 8, 15, 23, 37, 40, 57.

terimdir. Bazı bölgelerde ermiş olduğuna inanılan kişilerin bulunduğu türbe ve mezarlar için de bu terim kullanılmaktadır.¹⁴⁹ Bu sözcük son zamanlarda bazı yerlerde yerini “ziyaret” ve “türbe” kelimelerine bırakmıştır.

- i. **Gir (Tepe):** Türkçedeki “tepe” sözcüğünün Kürtçe karşılığıdır. Aynı zamanda “büyük” anlamındadır. Diğer bir anlamı da “öfke, sinir” dir. Ancak aynı zamanda Kâhta yakınlarındaki kutsal kabul edilen bir taşın adıdır. Adıyaman’da çocukların uzun ömürlü olması için, bu kutsal tepedeki kutsal taş tavaf edilir, buraya adak adanır. Doğan çocuğun ismi kısaltılır ve isimlere “evin büyüğü” ve aynı zamanda bu kutsal taşın adı olarak, “Gir” sözcüğü eklenir. Örnek: Avgir (Abuzer+Gir), Zêvgir (Zeynep + Gir) gibi. Burada kullanılan isimlerin çoğu kısaltma ve göbek adı olup nüfus cüzdanlarında isimlere “gir” adı eklenmeden mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde yazılır. “Hemgir” yerine Mehmet; “Zêwgir” yerine Zeynep vb.¹⁵⁰
- j. **Heyî:** Hamileliğin ilk dönemi, fetüs.¹⁵¹
- k. **Loqma:** Herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için önceden veya dilek gerçekleştikten sonra, sevap amacıyla dağıtılan yiyecek ve içeceklerin tümü.¹⁵²
- l. **Zêristanî:** Lohusa kadın.¹⁵³
- m. **Qoçkirin:** Bebek doğduktan sonra süt emebilmesi amacıyla yapılan ilk uygulama. Bu uygulamada, genellikle bebeğin annesinin dışında bir kadın tarafından bebek emzirilmeye çalışılır.¹⁵⁴
- n. **Şîrê Zirç:** Doğumdan sonraki ilk süt, kolostrum. Eskiden bu ilk sütün bebek için zararlı olduğuna inanılırdı. Bu nedenle önemli bir kısmı dökülürdü.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Kaynak Kişi:1, 2, 4, 9, 10, 13, 20, 22, 36, 100.

¹⁵⁰ Kaynak Kişi:5, 16, 20, 22, 37, 44, 52.

¹⁵¹ Kaynak Kişi:1, 5, 33, 34, 58.

¹⁵² Kaynak Kişi:4, 5, 6, 9, 14, 17, 18.

¹⁵³ Kaynak Kişi:2, 5, 8, 19, 20, 78, 132, 145.

¹⁵⁴ Kaynak Kişi:4, 6, 14, 52.

¹⁵⁵ Kaynak Kişi:5, 6, 9, 10, 90.

1.4.5. Adıyaman'daki Kutsal Mekânlar

Toplumdaki aydın kesimler ve din adamları bilimsel kitapları ve/veya kutsal kitapları esas alırken, halkın önemli bir kesimi kültürel ve geleneksel olarak, kutsal mekânları ziyaret eder, onlardan şifa diler, dileklerde bulunur, adaklar adar veya kurban keser.¹⁵⁶ Öte yandan kutsal mekânlara yapılan bu ziyaretler bir sosyal faaliyet olarak karşımıza çıkar. Halk, yılın belli günlerinde düzenlenen bu tür etkinliklere çevresindeki diğer insanları da davet ederek sosyalleşme fırsatı bulur. Kısa bir süre için de olsa, günlük yaşamın yoğun stresinden kurtulur. Yoksulluk, üzüntü, öfke ve acılarını unuttur. Bu açıdan bakıldığında inançlar ve kutsal mekânlara yapılan bu ziyaretler toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir yer tutar.

Adıyaman'da belirli kişilere ait kabristanların veya onlar adına yapılan makamların dışında İslamiyet öncesi dönemlerden kalma doğa inanışları da güncelliğini korumaktadır. İlin birçok bölgesinde kutsal olarak kabul edilen dağ, taş, pınar, orman, vadi, akarsu veya çeşmeye rastlamak mümkündür.

Adıyaman'da bazı hayvanların da kutsal olarak görüldükleri belirlenmiştir. Çekirgeye benzeyen *peygamberdevesi* bunlardan biridir. Halk arasında “*Hespê Xadê*”(Allahın Atı) olarak kabul edilir ve öldürülmez. Siyah renkli yılan (*marê reş*), “*tarlaların bekçisi (bekçiyê erdan)*” olarak kabul edilir ve öldürülmez. Bu inançların bir kısmının eski Türk inanışları ile olan benzerlikleri dikkat çekicidir. Örneğin, Eski Türk toplulukları arasında kartal ve şahin, Gök Tanrı'nın yeryüzündeki sembolü olarak ya da şaman ruhunu ifade etmek amacıyla Dünya Ağacı'nın tepesinde tasavvur ediliyordu.¹⁵⁷

1.4.6. Ağaç, Taş ve Su Kültü

Dağ, taş, kaya, mağara, vadi, akarsu, göl, çeşme vb. yerlerin ve ağaç hayvan gibi bazı varlıkların kutsal olarak kabul edilmesi, insanlığın en eski dönemlerine kadar uzanır. Özellikle ilkel toplumlarda bütün dünya canlı olarak kabul edilir. Ağaçlar da bunun bir parçasıdır. Ağaçların da insanlar gibi bir ruhu olduğuna inanılır. İnsanlar, bu düşünceden hareketle doğaya ve ağaçlara yaklaşım sergilerler. Örneğin, Doğu

¹⁵⁶ Şaban Erdiç, “Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma: Ziyaret Fenomeni Örneği”, **Millî Folklor**, 2017;29 (114), s.39-51.

¹⁵⁷ Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.110-111.

Afrika'daki Vanikalar bütün ağaçların özellikle de Hindistan cevizinin ruhu olduğuna inanır. Bir Hindistan ağacını kesmek, bir anneyi öldürmekle eş değer görülür. Anneler nasıl ki çocuklarını doyuruyorsa, böylece onlara hayat veriyorsa, Hindistan cevizi ağacının da insanlara hayat verdiğine inanılır. Siyam (Tayland'ın eski adı) keşişleri, doğadaki her varlığın bir ruhu olduğuna inanır. Sıradan da olsa herhangi bir varlığın yok edilmesini bedendeki bir damarın zorla yok edilmesine benzetirler. *“Bir insanın eli nasıl suçsuz yere kırılmaz ise, bir ağacın dalı da gereksiz bir şekilde kesilmez”* görüşü yaygındır.¹⁵⁸

Sibiryalı halkları arasında insan vücudunun topraktan kemiklerinin ağaçtan ve nefesinin rüzgârdan geldiğine dair bir inanış vardır. Ölen kişinin bir ağacın dibine gömülmesi ya da başucuna bir ağaç dikilmesi gelecek nesillerin huzuru için gerekli görülmüştür.¹⁵⁹

Ağaçlar, sular, kayalar vb. birçok varlıkla ilgili rivayetler İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ederek günümüze kadar gelmiştir. Anadolu'nun birçok bölgesinde mezar taşları, çeşmeler, ağaçlar kutsal olarak kabul edilir. Bunlardan biri de sudur. Su, hem yaşam verir hem de yaşamı korur. Bu nedenle uzak bir yere gidecek olan kişinin ardından su dökülür, *“su gibi git; su gibi gel”* denilir. İnanca göre su içen insana yılan bile dokunmaz. Akan su kutsal olarak kabul edilir. Akan suyun uğursuzlukları engelleyeceğine inanılır.¹⁶⁰

Doğada bulunan canlı veya cansız varlıkların bir ruhu olduğuna dair inanç birçok toplumda olduğu gibi, Kürtler arasında da doğaya karşı büyük bir inanç ve bağlılık vardır. Bu nedenle nerede dev bir ağaca, soğuk bir çeşmeye veya kocaman bir kayaya rastlanırsa kutsal kabul edilir ve onlara saygı duyulur.¹⁶¹ Adıyaman'da hastalıklara karşı korunmak, hastalıklardan kurtulmak veya herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için kutsal kabul edilen ağaçlara bez bağlanır. Dilekler kâğıtlara yazılarak kutsal akarsulara atılır. Akarsuyun muradı gerçekleştireceğine inanılır. Su

¹⁵⁸ James G. Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, s.61.

¹⁵⁹ Adem Koç, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, **Millî Folklor**, 2016, 28 (109), s.177.

¹⁶⁰ Mehmet Yardımcı, “Yer - Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması”, **VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, İzmir 2011, s.1-10.

¹⁶¹ İzady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.413.

aynı zamanda temizlik ve şifa kaynağı olarak kabul edilir. Sıtma gibi bazı hastalıklarda, hastalar kutsal sulara yıkanır. Hastanın iyileşmesi durumunda bu kutsal suyun kenarında kurban kesilir, adak adanır veya lokma dağıtılır.¹⁶²

Adıyaman'da kutsal kabul edilen çok sayıda çeşme, ağaç, taş vs. vardır. Bunların şifa dağıttığına inanılır. Bu çeşmelerdeki sular içilir, bu sula yıkanılır, bu ağaçların etrafındaki toprak suya konularak içilir; toprak, çamur haline getirilerek ağrıyan bölgeye sürülür. Ağaçlara bez, çaput vs. bağlanır; bu tür yerlerde pişirilen lokmalar çevredeki insanlara dağıtılır. Narince ve Çamlıca (Dol) köyü Bahçe (Malên Bêxçe) mezrasında bulunan *Kaniya Ta* doğal kaynak suyunun kutsal olduğuna, bu sudan içen veya bu suyla yıkanan kişilerin ateşinin düşeceğine, iyileşeceğine inanılır. Boğazözü (Girik) Köyü sınırlarında yer alan ve “*Pêka Dundilê*” (*Düldül*'ün Ayakizi) olarak bilinen kayanın üzerindeki izlerin Hz. Ali'nin atına ait olduğuna inanılır. Şexbor (Çatalağaç) köyünde yer alan dev bir çınar ağacının kutsal olduğuna, yapraklarının şifa olduğuna inanılır. Bu ağacın gönüllü bir bekçisi vardır. *Pınarbaşı (Bulam)* beldesi sınırlarında bulunan kaynak *Zerban* kaynak suyunun kutsal olduğuna inanılır. Özellikle yaz ve sonbahar mevsiminde halk burayı ziyaret eder, kurban ve adaklarını burada keser, lokma dağıtır.¹⁶³

1.4.7. Türbeler

Anadolu'da yaygın olan en önemli manevi halk inancı ise hiç şüphesiz türbe, tekke, yatır ve diğer ziyaret yerleri ile ilgili inançlar olup, halk zaman zaman bu tekke ve türbelere giderek dualar etmekte, adaklar adamakta, oralarda verilen bir şeyleri yemekte, sulardan içmekte, yatmakta, bazılarında ise bez bağlamaktadır.¹⁶⁴

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Adıyaman'da da, çok sayıda türbe mevcuttur. Bunlardan 26 tanesi yaygın olarak bilinir. Bunların çoğu İslam dininin ileri

¹⁶² Ayşe Özcamus (Yavuz), “**Adıyaman Merkez ve Çevrelerindeki Adak Yerleri ve Uygulamaları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara – 2007, s.40.

¹⁶³ Ahmet Altun, “**Adıyaman'da Kutsal Mekânlar: Zerban û Qazxan Ziyaretleri/ Li Semsûrê Cihên Pîroz Du Mînak: Ziyaretên Zerban û Qazxan**”, (Yayınlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi) Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2017.

¹⁶⁴ Sevgi Şar, “Anadolu'da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, 2005;13 (2), s.1167.

gelenleri (sahabe, ermiş vb.) olarak bilinir ve kabul edilir. Fakat çoğu hakkında kesin bir bilgi olmayıp rivayetlere dayanan bilgiler mevcuttur. Ebu-zer Gaffari, Mahmut-el Ensari, Mısırlı Şah Ahmet, Yel Baba, Şeyh Abdurrahman Erzincani, Safvan bin Muattal, Gazihan Dede, Zeynel Abidin, Şah Hüseyin bunlardan birkaçıdır. Adlarından da anlaşılacağı üzere, bu kişiler İslam dininin farklı mezheplerinin ileri gelenlerindendir. Kürtler arasında, Alevilerin yoğun olduğu bölgelerde kutsal şahsiyetlere ait türbelere sıkça rastlanmaktadır. Safevi Devletinin Şii mezhebini yaymaya yönelik politikaları sonucu Anadolu'daki Türk ve Kürt nüfusun bir bölümü Aleviliği benimsemiştir. Bazı kaynaklara göre Kürt nüfusunun yüzde 20'si Alevi mezhebine mensuptur.¹⁶⁵ Peter Alford Andrews'e göre Alevi nüfusun Kürtler arasındaki toplam nüfusa oranı yüzde 30'dur.¹⁶⁶

Halk farklı zamanlarda ve farklı amaçlarla türbeleri ziyaret eder, orada geceler, dua eder, dilekte bulunur, adak adar, kurban keser veya lokma dağıtır. Aşağıda kutsal kabul edilen türbelerden bazılarına ilişkin bilgiler verilmiş ve halk hekimliği açısından bu türbeler değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin çoğu yapılan yüz yüze görüşmelere dayanmaktadır. Arkeolog, tarihçi ve antropologlar tarafından yapılacak bilimsel arşiv araştırmaları sonucu bu bilgilerin doğruluğu ya da yanlışlığı teyit edilebilir. Ancak bu çalışmanın amacı bu ziyaret yerleri veya türbelerin bilimsel olarak ele alınması değil, halk arasında var olan inanış ve uygulamaları belirlemek, halk inançları ve halk hekimliği bağlamında değerlendirmektir.

Şah Mehmet Mısırlı Türbesi (Êrikê Komîrê)

Şah Ahmet Mısırlı Türbesi, yöre halkı arasında “Êrikê Komîrê” olarak bilinmektedir. Türbe, Adıyaman'ın kuzeydoğusunda, il merkezine yaklaşık 24 km uzaklıkta yer alan Kömür beldesinde bulunmaktadır. “Êrikê Komîrê”, çevredeki 12 köye ait arazilerin sulandığı büyük bir su kaynağının *Kömür Çeşmesi (Kaniya Komîrê)* 'nin üzerine kuruludur. Kaynak suyu güneydoğu, güney ve güneybatı olmak üzere üç koldan akmaktadır. Bu kollardan her biri, bir aşirete ait toprakların bulunduğu arazileri sulamaktadır. Su kaynağının hemen yanı başında yaşı tam olarak

¹⁶⁵ Izady, **Bir El Kitabı Kürtler**, s.272.

¹⁶⁶ Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Ant Yayınları, İstanbul 1992, s.161.

bilinmemekle beraber türbe ile yaşıt olduğu söylenen büyük bir çınar ağacı bulunmaktadır.¹⁶⁷ Rivayete göre Şah Mehmet ve Şah Ahmet, Mısır'dan gelen iki kardeşdir. Şah Ahmet Sivas'a gitmiş; Şah Mehmet ise Kömür köyünde kalmıştır.¹⁶⁸

Bu türbe ile ilgili bir başka rivayete göre çeşmeyi sahiplenmek isteyen iki aşiret kavga etmek üzere hazırlıklara girişmişlerdir. Kavganın yapılacağı günün öncesinde, gece boyunca şiddetli bir yağmur yağmıştır. Halk kavgaya tutuşmak üzere kaynağın civarında toplandığında hiç kimsenin kaldıramayacağı kadar dev bir kaya kütesinin suya düşerek kaynağı üçe böldüğünü görmüşlerdir. Bunun üzerine herkes payına düşene razı olup kavga etmekten vazgeçmiştir. Bu olay, “*Dana Xwedê*” (*Allah vergisi*) olarak kabul edilmiş ve kayanın üzerine yöre halkı tarafından türbe inşa edilmiştir.¹⁶⁹ Türbenin bekçiliğini yapan bir aile bulunmaktadır.

Yöre halkı hemen her türlü hastalıkta şifa bulmak amacıyla bu türbeyi ziyaret etmektedir. Özellikle de yağmurun kıt olduğu dönemlerde bahar aylarında halk kendi imkânları ölçüsünde bulabildiği yiyecekleri alıp Cuma günü türbeyi ziyaret eder. Bütün yiyecekler bir araya getirilerek lokma pişirilir, yenir ve dağıtılır. Daha sonra çeşmeye inerek birbirlerine su atarlar ve dua ederler. Böylece yağmurun yağacağına inanılır.¹⁷⁰ Son yıllarda çeşmenin kuzeyinde bulunan dağlık bölgede açılan çok sayıdaki mermer ocağı ve yapılan sondaj çalışmaları nedeniyle suda belirgin bir azalma ve kirlilik gözlemlenmektedir. Yöre halkı, kutsal olarak kabul ettiği bu suyun zarar görmesine tepki göstermekte, bu amaçla ilgili mercilere başvurmaktadır.

Zeynel Abidin Türbesi (Zênêl Evdî)

Adıyaman'da aynı adı taşıyan iki türbe bulunmaktadır. Bunlardan biri Kâhta ilçesi yakınlarında, diğeri ise merkeze bağlı Kınık köyündedir. Rivayetlere göre Kınık köyündeki türbede yatan zat, Hazreti Ali'nin torunudur.¹⁷¹

¹⁶⁷ Kaynak Kişi: 7, 12, 19.

¹⁶⁸ Nuran Çetin, “**Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya 2007, s.25-26.

¹⁶⁹ Kaynak Kişiler: 26, 28, 34.

¹⁷⁰ Kaynak Kişiler: 7, 19, 143, 145.

¹⁷¹ <http://www.adiyamankulturturizm.gov.tr, TR-61379, turbeler.html> (30.11.2018).

Erkek çocuğu olmayan aileler, bu türbeyi ziyaret eder ve dilekte bulunur. Erkek çocuklarının doğması durumunda çocuğun adını “*Zênel (Zeynel)*”, “*Evdî (Abidin)*” veya “*Zênel Evdî*” (*Zeynel Abidin*) koyacaklarını vaat ederler. Çocuk doğduktan sonra yakın akrabalarla beraber türbeyi ziyaret edip daha önceden adanmış oldukları kurbanı keser, lokma dağıtırlar. Bu türbe, Adıyaman’da hem Alevi hem de Sünni toplumu tarafından kutsal olarak kabul edilir ve sık sık ziyaret edilir.¹⁷² Bu türbe de diğer türbelerde olduğu gibi toplum arasında imzalanan dini ve kültürel bir antlaşma görevi görmektedir.

2017 yılında Adıyaman valiliği tarafından türbe restore edilmiştir. Türbeye ek olarak kurban kesim yeri ve abdesthane yapılmış, bahçesi yeniden düzenlenmiştir. Çocuklar ve yetişkinler için dinlenme alanları hazırlanmıştır.¹⁷³

Yel Baba (Êl Bawa- Ziyareta Bê)

Adıyaman’da *Yel Baba (Êl Bawa- Ziyareta Bê)* adı taşıyan 3 türbe bulunmaktadır. Bunlardan biri, Samsat ilçesinde Kızılcapınar köyünde; biri Adıyaman il merkezine 1 km uzaklıktaki Pirin (Pirîn) köyünde; diğeri de il merkezindeki Musalla Mahallesindedir. *Romatizma (Ba)* şikâyeti bulunan kişiler perşembeyi cumaya bağlayan gece türbeyi ziyaret eder; türbeye el sürerek ağrıyan bölgelerini ovarlar. Bazıları türbe etrafındaki topraktan alır, eve getirir; toprağı suya karıştırarak dinlendirdikten sonra suyla yıkanır. Bu suyun kendilerini iyileştireceğine inanılır.¹⁷⁴

Şeyhullah Ziyareti (Êrikê Şêxella)

Kömür (Komîr) ile Bölükyayla (Mazêl) köyleri arasında, il merkezine yaklaşık 25 km uzaklıkta yer alır. Etrafı yığma duvarla örülü olan bir bahçenin içinde, mezar taşı olduğu düşünülen belirli bir şekle sahip birkaç taş bulunmaktadır. herhangi bir sanduka, tabela vb. olmadığından dolayı ziyaret (*Êrik*) hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ziyaretin avlusunda birkaç tane meşe ağacı ve suyu çekilmiş küçük bir su kuyusu bulunmaktadır. Son yıllarda türbenin yola bakan kenarına küçük bir

¹⁷² Fevzi Rençber, “Adıyaman Alevilerinde Türbe ve Yatır Ziyaretleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2014;71, s.216.

¹⁷³ <http://www.adiyaman.gov.tr/zevnel-abidin-hazretleri-turbesinin-cevre-duzenlemesi-yapildi> (30.11.2018).

¹⁷⁴ Kaynak Kişi: 1, 5, 86, 87, 21, 69.

betonarme oda yapılmış olup içinde mutfak malzemeleri ve kilim bulunmaktadır. Bu türbeyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik, ilkbaharda ve Çarşamba günleri ziyaret ediliyor olmasıdır. Bölgede yaşayan yaşlı bireylerden aldığımız bilgilere göre türbe daha önceleri Ezidi inancına mensup bireyler tarafından ziyaret edilmiştir.¹⁷⁵

“Çarşema Sor ev e’ydeke gelekî kevnare, di k’ûraya qur’nava te û di nav mîletên r’ohilata Navînda hatîye û tê pîrozkirinê çawa e’yda Serê Salê. Çarşema Sor bi navê E’yda Tawisî Melek, Çarşema serê nîsanê, Çarşema serê Salê jî tê navkirinê. Ev e’yd tê pîrozkirinê piştî 13-ê meha nîsanê çarşema e’wil.”¹⁷⁶

(Ortadoğu’da yılbaşı (Serê Salê) bayramı olarak da bilinen Çarşema Sor bayramının kökeni çok eski tarihlere kadar uzanır. Melek Tavus (Tawisî Melek), 13 Nisan’dan sonraki ilk Çarşamba günü kutlanır. *Çarşema Serê Salê* olarak da bilinir.)

Ezidilerin her yıl 13 Nisan’dan sonra gelen ilk Çarşamba günü kutladıkları “*Çarşema Sor*” bayramının varlığı, Şeyhullah ziyaretinin Êzidi inancına mensup Kürtlerin kutsal bir mekânı olduğuna dair tezi güçlendirmektedir.

Ebu Zer el-Gıffari (Abuzer Gaffari/Ayzer Xefalî)

Adıyaman’ın 2 km doğusunda küçük bir tepenin üzerine kuruludur. Beş altı metre uzunluğunda üzeri yeşil bir örtü ile kaplı bir sanduka türbenin içerisinde yer almaktadır. Türbenin etrafında mescit, kurban kesim yeri, avlu, mutfak vb. birkaç bölüm vardır. Girişte sağ tarafta, türbenin bekçiliğini uzun yıllardır yapan Boynukara ailesine ait bir mezarlık bulunmaktadır. Gerçek adı Ebu Zer el- Gıffari olan bu zatın adı yörede Türkçe konuşan halk arasında “*Abuzer Gafari*”; Kürtçe konuşan halk arasında da “*Ayzer Xefalî*” olarak telaffuz edilmektedir.

Ziyaretin bekçisi Coşkun Boynukara’ya göre, Abuzer Gaffari peygamber efendimizin sahabelerinden biridir. İslamiyet’in ilk yıllarında İslamiyeti yaymak amacıyla bölgeye gelmiştir. Osmanlı padişahı 4. Murat’ın emriyle Bağdat seferinin dönüşünde yapılan türbe uzun yıllar boyunca medrese olarak kullanılmıştır.¹⁷⁷ Ancak İslam Ansiklopedisindeki ilgili madde ’de bu bilgi doğrulanmamaktadır.¹⁷⁸ Türbenin

¹⁷⁵ Kaynak Kişi: 64, 126, 133, 137.

¹⁷⁶ Delala Memê R’ecêvî, “Çarşema Sor”, <http://www.ezidxan.fr/?p=2880> (25.11.2018).

¹⁷⁷ Kaynak Kişi: 106.

¹⁷⁸ Abdullah Aydın, “Ebû Zer el Gıffârî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.256-269.

bekçisi Coşkun Boynukara'ya¹⁷⁹ göre, türbede herhangi bir kimse bulunmamaktadır. Burası Abuzer Gaffari'ye karşı duyulan saygının bir göstergesi olarak yaptırılmıştır. Abuzer Gaffari, Medine'ye döndükten bir süre sonra Rebeze köyünde vefat etmiş ve orada gömülmüştür.¹⁸⁰ Yağınlı, Rebeze'de vefat eden ve orada defnedilen zatın Hz. Osman döneminde yaşadığını dolayısıyla Adıyaman'daki Ebu Zer ile aynı kişi olmadığını ifade etmiştir. Ona göre burada yatan kişinin fetih kılıcını taşıyan ve şehit olan askerlerden olduğu düşünülebilir.¹⁸¹

Yöre halkı tarafından çoğunlukla Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri ziyaret edilir. Erkek çocuğu olmayan aileler bu türbeyi ziyaret eder ve dilekte bulunur. Türbeye çıplak ayakla girilir, sandukanın üzerindeki örtü öpülür, dua edilir. Kendilerine uğur getireceğine inanıldığı için bekçinin izniyle küçük bir parça kesilerek alınır. Erkek çocuğu olmayan aileler, çocuklarının doğması durumunda çocuğun adını “*Abuzer, Gaffari veya Abuzer Gaffari*” koyacaklarını vaat ederler. Çocuk doğduktan sonra yakın akrabalarla beraber türbeyi tekrar ziyaret edip daha önceden adanmış oldukları kurbanı keserler.¹⁸² Adıyaman ve çevresinde Abuzer ismine sıkça rastlanmasının nedeni budur.

Çıplak Baba Türbesi (Ziyareta Çiplêx)

Merkeze bağlı Sariharman (Selemut) köyünde yer alır. Türbenin içinde Çıplak (*Çiplêx*) Baba'nın dışında da birkaç mezar bulunmaktadır. Rivayetlere göre, Çıplak Baba, bir ağanın kâhyasıdır. Ağasının hayvanlarının rahat edebilmesi için çıplak bir şekilde ahırda yuvarlanarak zemini düzleştirmeye çalışmış. Bu nedenle yöre halkı arasında “*Çiplêx*” (*Çıplak Baba*) lakabıyla anılmıştır. Yöre halkı arasında Kürtçe olarak anlatılan ve onun ermiş biri olarak kabul edilmesine sebep olan diğer bir rivayetin Türkçe tercümesi aşağı yukarı şöyledir:

¹⁷⁹ Boynukara'nın ifadesine göre, atalarından biri Osmanlı padişahı tarafından müderrislik yapmak üzere İstanbul'dan Hısn-ı Mansur'a gönderilmiştir. Abuzer Gaffari türbesinin yanında kurulan küçük bir medresede nesilden nesile müderrislik yapan Boynukara ailesi aynı zamanda türbeye de bekçilik yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra tekke ve zaviyeler kapatılmış, Boynukara ailesi de sadece bekçilik yapmaya devam etmiştir.

¹⁸⁰ Kaynak Kişi: 107

¹⁸¹ Yağınlı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, s.70.

¹⁸² Kaynak Kişi: 85, 90, 111, 113.

“Üryan Baba’nın ağası bir gün hacca gider. Ağanın hacda dönemde, evde kalan eşi bir gün içli köfte yapar. Kâhyasına acıyarak onu da (Çıplak Baba’yı) yemeğe davet eder. Yemek sırasında ağanın eşi:

- Keşke ağan da burada olsaydı, içli köfteyi çok severdi.

Çıplak Baba:

- Hatunum, isterseniz bir tabak verin de ağama götüreyim, der.

Hatun, Çıplak Baba’nın doymadığını düşünerek ona bir tabak dolusu içli köfte uzatarak, al bunu ağana götür, der. Bunun üzerine Çıplak Baba tabağı alarak evden uzaklaşır. Günler sonra ağa hacdan döner. Kendisini ziyarete gelen kişilere, “Benim değil, Çıplak Baba’nın elini öpmelisiniz. Asıl ermiş o’dur. İçli köfteleri soğutmadan bana yetiştirdi.” der ve elindeki boş tabağı gösterir. Bunun üzerine sırrı açığa çıkan Çıplak Baba ortadan kaybolur. Halk onun anısına bu türbeyi inşa eder.”¹⁸³

Adıyaman halkı öksürük vb. hastalıkların tedavisi ve diğer dilekleri için Çıplak Baba’yı ziyaret eder. Boğmacaya yakalanan çocuklar üç kez ziyaretin kapısından geçirilir. Böylece hastanın iyileşeceğine inanılır. Ayrıca hırsızlık, haksızlık, alacak verecek meselelerinde taraflar bu ziyarete getirilerek yemin ettirilir. Yalan yere yemin eden kişinin çarpılacağına inanılır.¹⁸⁴

Hacı Yusuf Türbesi

Adıyaman’a 30 km mesafede Sarıdana (Bozmiş) köyündedir. Kâhta ilçesine bağlıdır. Aslen Kınık köyünden olup Nakşibendi Şeyhlerinden biridir. 1260 yılında vefat etmiştir.¹⁸⁵ Geniş bir avluda yer alan türbenin içinde Hacı Yusuf’un dışında başkalarına ait sandukalar da vardır. Türbe mutfak, mescit, abdesthane, misafirhane vb. kompleks bir yapıya sahiptir.

Hacı Yusuf’un küçüklüğünden itibaren keramet sahibi olduğu, cinler âlemi ile irtibata geçtiği rivayet edilir.¹⁸⁶ Bu nedenle bölgede akli dengesini yitiren veya psikolojisi bozulan kişiler buraya getirilerek Perşembeyi Cumaya bağlayan gece türbedeki misafirhanede geçirilir. Gece boyunca dua eder, namaz kılar.¹⁸⁷

¹⁸³ Kaynak Kişi: 34, 42, 143

¹⁸⁴ Kaynak Kişi: 12, 25, 144

¹⁸⁵ Yağınlı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, s.19.

¹⁸⁶ Nuran Çetin, **“Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”**, s. 28.

¹⁸⁷ Kaynak Kişi: 25, 68, 99.

Şeyh Abdurrahman-i Erzincani Türbesi (Ziyareta Zagê)

Şeyh Abdurrahman-i Erzincani Türbesi, Adıyaman'ın yaklaşık 7 km kuzeybatısında yer alan İndere (Zag-Zey) köyünde, bir tepenin üzerinde yer alır. Merkeze bağlı olup Türkçe konuşulan nadir köylerden biridir. Köy halkı kendisini Türk olarak tanıtmakla beraber yaşlıların çoğu Türkçenin yanı sıra Kürtçe de bilmektedir. Köyün içinde büyük bir su kaynağı ve Osmanlılar döneminden kalma eski bir cami bulunmaktadır. Görüşme yapılan köy halkının anlattıkları rivayetlere göre Osmanlı padişahı 4. Murat, Bağdat Seferi sırasında (1638-1639) bölgeyi ziyaret ettiğinde, Şeyh Abdurrahman Erzincani'yi de beraberinde getirmiştir. Ordu, burada bir süre konaklamıştır. Bu konaklama sırasında, Şeyh Abdurrahman Erzincani vefat etmiş, bunun üzerine burada defnedilmiştir. Türbenin avlusunda, türbe bekçilerine ait olduğu tahmin edilen mezar taşları bulunmaktadır. Türbenin etrafında mutfak, mescit, abdesthane, misafirhane de inşa edilmiştir.¹⁸⁸

Adıyaman çevresinde özellikle felç geçiren, psikolojik sorunlar yaşayan kişiler ve aşırı derecede yaramaz olan çocuklar buraya getirilir. Cuma gecesi ziyarette geçirilir. Bu uygulama üç kez tekrarlanır. Avluda bulunan kuyudan su içilir, türbenin etrafındaki toprak suya konularak banyo yapılır. Dilek gerçekleştikten sonra komşu, dost ve yakın akrabalarla beraber yeniden ziyaret edilir, kurban kesilir ve lokma dağıtılır.¹⁸⁹

Nar Ağacı Ziyareti (Êrikî Henarê)

Adıyaman'ın Narince Köyü ile Omeran (Yakacık) köyü arasında bulunan bir bölgede yer alan yaşlı bir nar ağacıdır. Eskiden bu nar ağacının kutsal olduğuna, çevredeki arazilere bekçilik yaptığına inanılırdı. Yöre halkı hemen her türlü dilekleri için bu nar ağacını ziyaret eder, dilek diledikten sonra bu ağaca bez, çaput vs. bağlardı. Son yıllarda bu ağaç arazi sahipleri tarafından kesilmiştir. Arazinin etrafının yüksek duvarlar ve çitlerle örülmesinden dolayı *Nar Ağacı Ziyareti (Êrikî Henarê)*'ni ziyaret de ortadan kalkmıştır. 35 yaş altı kişilerin çoğu bu ziyaretten habersizdir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Kaynak Kişi: 14.

¹⁸⁹ Kaynak Kişi: 16, 23, 24, 42.

¹⁹⁰ Kaynak Kişi: 1, 8, 14, 40, 130, 136.

Bu ziyaret ile ilgili herhangi bir yazılı kaynağa veya belgeye ulaşamamıştır. Êrikî Henarê'nin bir türbe veya ziyaretin ötesinde bir kült olarak varlığı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATIN ÇEŞİTLİ DÖNEMLERİNE GÖRE ADIYAMAN'DA HALK İNANÇLARI ve UYGULAMALARI

Orhan Acıpayamlı¹⁹¹, Sedat Veyis Örnek¹⁹², Petev Naili Boratav¹⁹³, Erman Altun¹⁹⁴, gibi halkbilimciler, insan hayatındaki doğum, evlenme ve ölüm gibi dönemleri “*Geçiş Dönemleri*” olarak sınıflandırmaktadır. Bu dönemler de kendi içinde alt bölümlere ayrılmaktadır. Her bir ara geçişte birçok gelenek, ritüel, inanç, dinsel uygulamalara yer verilmektedir. Halk, bu geçiş dönemlerinde bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde, geleneksel kurallara uygun olarak, bireyleri yönetmektedir.¹⁹⁵ Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilere korumaktır.

Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemleri, insanlar için bir statüden diğer statüye (bebeklikten çocukluğa; çocukluktan ergenliğe geçiş gibi.) geçiş sırasında, toplum tarafından planlanan ve uygulanan geleneksel ritüellerin tümünü ifade eder. Bu ritüeller, kişinin önceki rolünün yerine yeni rollerin başlangıcını; bir anlamda eski rollere yabancılaşmayı kapsar. Yukarıda anılan geçiş dönemlerinin dışında, mesleğe başlama, bir gruba üye olma vb. birçok durumda da farklı ritüeller uygulanır.¹⁹⁶ Ancak bunlar, çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için değinilmeyecektir.

¹⁹¹ Orhan Acıpayamlı, **Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

¹⁹² Sedat Veyis Örnek, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgin Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1966, s. 55.

¹⁹³ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, s. 194.

¹⁹⁴ Erman Altun, **Türk Halkbilimi**, Karahan Kitabevi, Adana 2011.

¹⁹⁵ Yılmaz Yeşil, “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 2014;3 (9), s.119.

¹⁹⁶ William Bascom, “Mit-Ritüel Teori”, Selcan Gürçayır (Çev.), **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3** (s. 189-216), Geleneksel Yay., Ankara 2009.

İnsan yaşamının devamlılığı üremeye bağlıdır. Bu nedenle insanoğlu, her zaman soyunu devam ettirme çabası içinde olmuştur. Evlendikten hemen sonra çocuk sahibi olmak istemiş, çocuğun beklenen sürede doğmadığı durumlarda halk hekimliği uygulamalarına başvurmuştur. Kadın, gebe kaldıktan sonra, gebeliği sürdürmek için çeşitli önlemler almaya başlamıştır. İnsanoğlu, bebeğin doğumundan sonra, onu ve annesini hastalıklara karşı korumak ve/veya hastalandığında iyileştirmek için her zaman çaba içinde olmuştur. Bebekler ve çocuklar bu dönemde konuşamadıkları gibi hastalıklara karşı da savunmasızdır. Çocuğu “*albasması*”ndan, vahşi hayvanlardan soğuktan vb. korumak için halk hekimliği yöntem ve uygulamalarına başvurulur. Amaç çocuğun sağlıklı ve uzun bir yaşam sürmesidir.¹⁹⁷

Çocuğun ergenliğe adım atmasından itibaren yeni bir geçiş dönemi başlar. Bu dönemin adı evliliştir. Bu dönemde birey sağlık açısından çocukluğa oranla daha iyi bir durumdadır. Evlilik dönemi farklı aşamaları olan sosyal bir süreçtir. Tanışma, anlaşma, kız isteme, başlık belirleme, nişan, kına ve düğün törenleri birbirini takip eder. Bu dönemde de yer yer halk hekimliği uygulamalarına başvurulur.

İnsanoğlu, yaşamının herhangi bir döneminde sağlık problemleri ile karşı karşıya kalabilir. Bu hastalıkların bir kısmı, yaralanma, incinme, kırılma vb. dış müdahaleler sonucu oluşurken bazı hastalıklar doğuştan gelir. Hastanın, hastalığın veya sosyal çevrenin durumuna göre başvuru halk hekimliği yöntemlerinde de değişiklik görülür. Adıyaman halk hekimliğinde, bitkilerden, yiyeceklerden, madenlerden, nistîlerden, muskalardan vs. yararlanılır.

Ölüm, insanoğlunun yaşamını son dönemidir. Ölüm korkusu insanoğlunun en büyük endişe kaynaklarından biri olmuştur. Ölümün kaçınılmaz bir son olduğu bilindiği halde, insanlar her zaman ölümü engellemek veya en azından ertelemek için sürekli bir arayış içinde olmuştur. Ölüm ile ilgili halk hekimliği inanmaları ve uygulamaları hastanın durumunun ağırlaşması ile beraber başlar, ölümden sonra da ölüyü yıkama, saklama ve gömme biçiminde devam eder.

2.1. DOĞUM (ÇÊBÛN)

¹⁹⁷ Sevgi Şar, “İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçları”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.371-380.

Doğum, ailedeki birey sayısının, gücün ve dayanışmanın artması bakımından önem taşımaktadır. Özellikle küçük topluluklarda ve grup dayanışmasının baskın olduğu geleneksel çevrelerde aileler nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler.¹⁹⁸ İnsan neslinin devamı için en önemli olay, doğumdur. Doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için doğum öncesinde yapılması gereken bazı ritüeller vardır. Bunun birinci aşaması evlilik isteğinin belirtilmesidir. Evliliğin gerçekleşmesinden sonra çocuk sahibi olma süreci başlar. Hamilelik süreci ve sonrasında doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi, toplum tarafından onaylanan ve kabul görülen ritüeller zincirine bağlıdır.

Halk hekimliğinde doğum ile beraber anılan kavramlardan biri de “*namus*” tur. “*Namus*” sözcüğü Arapça veya Farsçadan Türkçe ve Kürtçeye geçmiş olsa da eski Yunancadaki “*nomos*” yani “iktidar, kanun, kural” anlamındadır. Oysa günümüzde “kanun, nizam, temizlik, doğruluk, edep, ırz gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁹⁹ Yörede, kadınlar ve cinsellik söz konusu olduğunda toplum içindeki ahlak dışı her türlü tutum ve davranış “*namus meselesi*” olarak görülür. Bu tutum ve davranışlar, birçok kişinin göç etmesine, mal ve mülkünün talan edilmesine sebep olmuştur.

2.1.1 Hamileliği Engellemeye Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları

İsteyerek ya da istemeyerek hamile kalan kadınlar, ilk çağlardan beri çocuğun doğmasını istemedikleri durumlarda düşük yapmanın yollarını aramışlardır. İlk çağlarda hayvanlarını otlatan çobanlar, hayvanların bazı bitkilerle beslendiğinde üreme sorunu yaşadıklarını fark ettikten sonra bu bitkilerin doğum kontrolünde kullanılabileceği fikri ortaya çıkmıştır. Bu şekilde bitkisel preparatların doğum kontrolünde kullanılmaya başlandığı söylenmektedir.²⁰⁰ Konunun hassasiyeti açısından görüşme yaptığımız kişilerden, bu yönteme başvuran kişilerin özel bilgilerini vermekten kaçındıkları gözlemlenmiştir. Görüşme yapılan kişilerin verdikleri genel bilgilere göre, Adıyaman’da düşük yapmak için sıkça başvuru

¹⁹⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Gelenek, Görenek ve İnançlar, 2018, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12692/dogum.html> (01.10.2018)

¹⁹⁹ Mesude Altunel, “*Namus*”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2012;1 (1), s.213.

²⁰⁰ Baki Umutcan Kuloğlu, Çağrı Cansu, Denizhan Kılıç, Seçkin Aydın, Zeynep Önel, “*Geçmişten Günümüze Doğum Kontrol Yöntemleri*”, <http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm14/14.P6.pdf> (08.09.2018).

yöntemler arasında ağır yük veya eşya kaldırma, yüksek bir yerden atlama, soğuk suda uzun süre bekleme veya kanatlı hayvan tüyü kullanma gelmektedir.

“Jinek bi paşil hewû, ez navî wê nawê. Hat cem mi. Got, ha û ha bû. Go: Mi perê mirîşkan di xwe re kir, mi xa da ber sermê, mi kevîrên giran dan ber hemêzê xa. Min çî kir, li ber min neçû. Paşê Xwedê kir ku bi xa çû. Huro her tişt qolay bûye. Bî dîzi diherin tixtor û tîn. Mêrê wan jî pê nahese...”²⁰¹

(Hamile bir kadın vardı, ama adını söylemeyeceğim. Yanıma geldi, “şöyle oldu, böyle oldu” dedi. “Tavuk tüylerini kendime batırdım; soğuk havada dışarda bekledim; ağır taşları kucağıma alıp taşıdım; ne yaptysam olmadı. Sonra ne olduysa kendiliğinden geçti.” dedi. Şu an günümüz dünyasında her şeye ulaşmak çok kolay. Gizliden doktora gidip geliyorlar. Akrabalarının ruhları bile duymuyor.”)

Adıyaman’da birçok kişiye gönüllü olarak ebelik yapan yaşlı kadınlar, çocuk düşürmek amacıyla kendilerine başvuran kadınların horoz veya tavuk tüyü kullanarak, ağır taşları taşıyarak ve uzun süre soğukta bekleyerek çocuğunu düşürmeye çalıştığını ifade etmiştir. Fakat “ebe”ler, bu yöntemlerin sağlıksız ve anlamsız olduğunu dile getirmiştir. Çocuk düşürmenin en uygun yolunun hastaneye ve doktora başvurmak olduğunu ifade etmiştir.²⁰²

Tıptaki ilerleme ve bebek aldırma durumunun kolaylaşmasının eleştirilen kısımları da vardır. Bazı kadınların eşlerinin bilgisi dışında bebeklerini aldırılmaktadır. Bu durumun temel sebebi olarak “şimdiki” kadınların çocuk bakmaya üşenmeleri, rahatlarına olan düşkünlükleri gösterilmiştir. “Ebe”lere göre bu durum aynı zamanda kocalarına yapılan bir saygısızlıktır.²⁰³

Kars- Iğdır bölgesinde çocuk düşürmek için, yukarıdaki uygulamalara ek olarak bazı yiyecek ve içecekler tüketilir. Soğan kabuğu kaynatılarak içilir; adaçayı, ısırgan otu, belghevis otu kaynatılarak aç karına içilir; zeytinyağı ile karıştırılmış kına tozu içilir.²⁰⁴

²⁰¹ Kaynak Kişi 20.

²⁰² Kaynak Kişi: 16, 18, 20, 27.

²⁰³ Kaynak Kişi: 5, 8, 12, 20, 87, 117, 133.

²⁰⁴ Kürşat Öncül, **Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars/Iğdır)**, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Kars 2011, s. 80.

2.1.2 Hamile Kalmak İçin Başvurulan Halk Hekimliği Uygulamaları

Dünyanın her yerinde hamile kalmak ve çocuk sahibi olmak için başvurulan halk hekimliği yöntemleri vardır. Yazarı bilinmeyen ve XV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Kitâbü'l-Mühimmât adlı eserde, birkaç gün at sütü içirilen kadının hamile kalacağına ilişkin uygulama ve inanışa yer verilmiştir.²⁰⁵ XVI. Yüzyılda yazılan Bâlî Efendi'ye (öl. 980/1572-73) ait "*Terceme-i Aynü'l-Hayat*" adlı eserde bir ayet ziredildikten sonra, "Bu ayet hamile kalmak ve anne karnındaki oğlancığın korunması içindir. Her kim bunu dilese bu ayeti perşembe günü ağaç kavunu çiçeğinden yedi yaprağa yazsa, sonra karısına '*o yaprakları peş peşe yut!*' diye emir verip her yaprak üzerine sarı inek sütünü içirip üç gün bu işleme devam etse o kadın Allah'ın izniyle hamile kalır." denilmektedir.²⁰⁶

XVIII. yüzyılda yaşayan Melle Muhammed Qutup, yazdığı eserinde hamile kalmak için "Tavşanın öd kesesi ile gül yağını pamuğun içine koyduktan sonra rahmin üzerine yerleştirin; üç gün boyunca eşlerinize beraber olun, hamile kalırsınız." önerisinde bulunur.²⁰⁷ Bu bilgilerden hareketle hamilelik için yapılan uygulamalarda bitki ve hayvanlardan yararlanma geleneğinin çok eskiye dayandığı söylenebilir.

Adıyaman'da da hamile kalmak için başvurulan farklı inanış ve uygulamalar vardır. Hamile kalmada yaş faktörünün farkında olan (yaş durumu "*kısmet*" faktörüne göre değişse de aileler genellikle ergenliğin başlangıcını evliliğe hazır olma anlamında değerlendirmektedir.) halk, evlendikten hemen sonra hamile kalmalarını bekler. Çocuk sahibi olamayan aileler halk hekimliği uygulamalarına başvurur. Bu uygulamaların önemli bir kısmı anne adayını ile ilgilidir. Hamile kalabilmenin birinci şartı kadının sağlıklı olmasıdır. Bu amaçla anne adayına çeşitli yiyecekler yedirilir, içecekler içirilir.

²⁰⁵ Doğan, "XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri", s.125.

²⁰⁶ Sibel Murad, "Terceme-İ Aynü'l-Hayat'ta Halk Hekimliğine Dair Bulgular", **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2014;2 (4), s. 304.

²⁰⁷ Calînosê Hekîm, Mela Mihemed Qûtup, **Dermanên Bijşkiya Gelêrî**, s. 40.

“Ku zarokên wan çênabin jin diherin cem “pîrik”an. Pîrik hin dermanan li wan dikan. Dûtixê (lebata zayendê) wan bi pêçiyar vedikin. Dermanê kurmanciyê didin wan. Van dermanan bi hin giyayan çêdikin”²⁰⁸

(Çocuk sahibi olamayan kadınlar, halk ebelerine (pîrik) gider. Ebeler, birkaç ilaç sürüp parmakla rahimlerini açar. Bazı otlarla yapılan halk hekimliği ilaçlarını verir.)

Sıkça başvurulmuş uygulamalardan biri de “*pîrik*” denilen halk ebelerinden yardım almaktır. Bu ebelerin hazırladıkları bitkisel veya madensel emler uygulanır. Kadınların rahimleri parmakla açılarak genişletilir. Böylece rahim yolunun açılacağına inanılır. Ebeler kadınları muayene eder, rahim yolunun dar olduğuna kanaat getirirlerse temiz bir jiletle keserek genişletir ve rahime bir yumurta yerleştirir. Birleşmeden önce bu yumurta çıkarılır. Kadınlara bu dönemde ekşi, acı ve baharatlı yiyeceklerden kaçınılması tavsiye edilir.²⁰⁹

“Ku cihê wan teng bû, min bi cîlatê dibirrî, hêk dixist cihê jinan, heta ku çûye cem mêrê xwe. Wê çaxê ew hêka xwe derdixist, diçû emrê Xadê. Me digo, tiştî tirş mexwe, tûj mexwe, sermayê mexwe. Ez jê dikim, her ku çû mîzê, dikewe. Heger jin bi heyî we, cihê wî /wê (zarok) ne rast we, ez bi desta yawiş yawiş rast dikim. Ez wî bi cih dikim. Ningê jinan jî didin cîkî bilind. Ku cihî kurik neyî xaş we, dilî kurika diskine, solix li wan qut diwe. Ku ez şûnê wan rast dikim, kurik deh deqa di şûnê xwe de heldifire. Ku kurik miriwe ez tê derdixim. Ku şûnê kurika neyî rast we, dixtor diwên ka em amelât bikin. Têne ba min, ez wan rast dikim. Kurikî wan tamam diwe. Çel sal e ez vî îşî dikim. Kurikên ku bi liv dikevin (sê-çar mehî) ez zanim ku miriye ya jî sax e.”²¹⁰

(Eğer rahim dar ise, jilet ile keserdim ve kocasının yanına gidinceye kadar oraya (rahime) yumurta yerleştirdim. Eşi ile birlikte olmadan hemen önce yumurtayı çıkarırdı. Ekşi ve acı şeyler yeme ve soğuk alma, diyordum. Dar rahmi jiletle kesiyordum, kadın tuvalete her gittiğinde yara dağlanırdı. Kadın hamileyse ve bebeğin yeri düzgün değilse, ellerimle bebeğin yerini yavaş yavaş düzeltiyordum. Bu tür durumlarda kadının bacakları yüksek bir yere dayandırılır. Bebeğin yeri düzgün değilse kalbi durur, nefes alamaz duruma gelir. Yeri düzeltilince, bebek on dakika boyunca durmadan hareket eder. Bebeğin sağ mı, ölü mü olduğunu birbirinden ayırt edebiliyorum. Fakat bebeğin yeri düzgün değilse doktorlar hemen ameliyata alır. Yanıma geldiklerinde bebeğin yerini düzeltebiliyorum. Kırk yıldır bu işi yapıyorum. Anne karnındaki 3-4 aylık bebeğin ölü mü, sağ mı olduğunu ayırt edebiliyorum.)

²⁰⁸ Kaynak Kişi: 1, 20.

²⁰⁹ Kaynak Kişi: 12, 18, 20, 45, 81, 84.

²¹⁰ Kaynak Kişi: 12, 20, 23.

Kadınların hamileliğine engel olarak, görülen durumlardan biri de üşütmedir. Kadının üşütmesini engellemek için çeşitli uygulamalara başvurulur. Büyük bir su kazanında bir miktar saman (yaklaşık 1-2 kg) kaynatılır. Su biraz soğuduktan sonra kadın suya oturtulur. Üzeri örtülür ve terlemesi sağlanır. Durulandıktan sonra yatağa (eşinin yanına) gönderilir.²¹¹

“Ê ku kurikên wan nediwûn, diwirin êş, av diavêtin ser çavên xa, paşila xwe, ningê xwe. Bi paşil diwûn. Ku feyde nedikir, diçûn cem pîrîkan. Şîr dikelandin, kundir dikelandin, bexdenûz di şîr de dikelandin, hewik arvan jî lêdikirin, didan “ber xwe” (zayendê). Ku kurik nediwûn, ka dikelandin, di nav de rûdiniştin û cilikek diavêtin ser xwe. Sewê da ku xwi bide. Paşê radiwû diket nav ciya. (Bi germî diçûn cem mêrikî xa.) Paşê kurikê wan çêdiwû.”²¹²

(Çocuğu olmayanlar ise yüzüne, göğsüne ve ayaklarına su serperlerdi. Hamile kalırlardı. Bu yöntemin işe yaramadığı durumlarda, ebelere başvurulardı. Kaynatılan süt, kabak ve maydanoza biraz un katar ve rahim bölgesine sererlerdi. Hamile kalınmadığında, kadın kazanda kaynatılan saman suyunun içinde oturtulur üzerlerine çul atılırdı. Sonra sıcak bir vaziyette yatağa kocalarının yanlarına giderlerdi. Daha sonra kadın hamile kalırdı.)

Çocuğu olmayan kadınlar, değirmene götürülür, değirmenin alt tarafından akan su ile el yüz ve vücutları yıkanır; süt kaynatılarak içilir; kabak kaynatılır, suyu içilir; maydanoz, süt ve bir miktar un karıştırılarak lapa haline getirilir, temiz bir bezin üzerine konularak, karın bölgesine sarılır.²¹³

Malatya'nın Doğanşehir ilçesinin Sürgü beldesinde bulunan sarı benekli bir tür alabalığın derisi, göztaşı ve başka maddeler* karıştırılarak bir arada dövülür. Hazırlanan macun temiz bir beze sarılarak ağzı büzülür ve uzun bir iple bağlanır. Karışım rahme yerleştirilir, ipin diğer ucu uçkura veya iç çamaşıra bağlanır. Bu karışımın zamanla eriyerek rahmi yumuşatacağına ve daha sonrasında hamile kalınacağına inanılır.²¹⁴

²¹¹ Kaynak Kişi: 5, 14, 20

²¹² Kaynak Kişi: 23.

²¹³ Kaynak Kişi: 23, 25, 31, 46, 51.

* Kaynak kişi bu maddelerin adını vermek istemedi. (T.Ç)

²¹⁴ Kaynak Kişi:84.

Yapılan bu uygulamaların işe yaramaması durumunda muska ve büyü yöntemlerine başvurulur. “*Berbejn*” (boylama-hamayıl) denilen insan boyundaki uzun ve ince kâğıtlara yazılan dualarla muskalar hazırlanır.

“Kurikê min nediwûn. Gotin, here mala Hecî Ayzer Bawa, bira te re berbejnîkê çêke. Ez û xasiya xa ya rehmetli çûn ba. Xetik zirav û dirêj e, bi qasî dirêjiya meriyekî heye. Ê tiji yaziya erewî ye. Gi diya ne. Ew xeta aha rindik pêça, qat kir, kir nav naylonkî; dîsa qat kir û vê carê kir nav paçkî temîz û da dest mi. Go: “Bere bin balîvê xa ke ya jî bi benekî ve girêde, bike histî xa. Mi hûng kir lê fayde nekir. Niha yekî li Çarşiyê ye. Li henda parçacılar pazari ye, ew çêdike.”²¹⁵

(Çocuğum olmuyordu. Bana, “Hecî Ayzer Bawa’nın (Hacı Abuzer Baba) evine git, sana bir boylama yapsın dediler.” Rahmetli kaynanam ile birlikte gittik. Bir insan boyu uzunluğunda bir kâğıda Arapça yazılar (dua) yazdı. Sonra o kâğıdı güzelce katlayıp bir naylon parçası ile sardı; daha sonra tekrar katlayıp temiz bir bez parçası ile sarıp bana verdi. Bana, “Ya yastığının altına koy ya da bir ip ile boynuna tak” dedi. Söylediklerini yaptım fakat hiçbir faydasını göremedim. Şimdi çarşıda biri var, çarşıda Parçacılar Pazarı’ndadır. O, boylama hazırlıyor.)

Çocuğu olmayan bir kadın, Adıyaman’da Hacı Abuzer Baba denilen aileye başvurduğunu, onların yaptıkları “*berbejn*” (*boylama*) sayesinde hamile kaldığını ifade etmiştir. Kendi boyu uzunluğunda hazırlanan ve üzerinde Arapça olarak Kur’an’dan duaların yazılı olduğu bu muskayı yastığının altında sakladığını ancak bir yararını görmediğini dile getirmiştir.

Çocuk sahibi olamamanın toplumsal boyutu da vardır. Özellikle erkek çocuğu olmayan aileler Adıyaman’da “zavallı” veya “*Korocax*” (*Ocağı kör*) olarak nitelendirilmekte ve aile büyükleri başta olmak üzere çevre tarafından mahalle baskısına maruz kalmaktadır. Ailelerin soyun devamı olarak gördükleri erkek çocukların olmaması mal mülk başta olmak üzere bütün mirasın “başkalarına” gitmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle erkek çocuk sahibi olmak için sıkça türbelere başvurulmaktadır. Bunlardan bir tanesi Kâhta ilçesine yakın Ortanca (Susan) köyünde yer alan “*Kevir*” (*Taş*) ziyaretidir. Bazı ailelerin çocukları olmaz veya doğan çocuklar kısa bir süre sonra vefat eder. Bu durumdaki aileler Ortanca (Susan) köyündeki *Kevir* ziyaretine başvurur. Bir tepenin yamacındaki bu kayayı ziyaret eden aileler,

²¹⁵ Kaynak Kişi: 5.

boyunlarına yular takarak büyük ve delikli olan bu kayanın etrafında dönerler. Bu davranış, “*Ben senin büyüklüğünü kabul ettim. Sen beni inek* dâhil her hale soktun. Sen beni muradıma erdir, ben hayvan olmaya razıyım.*” olarak yorumlanmaktadır.²¹⁶ Bu uygulamadan sonra çocuk doğarsa, çocuğun ismine ek olarak “*Gir*” (*büyük*) lakabı eklenir: “*Hemgir, Zêwgir, Hesgir*” gibi.

Kaynak kişilerden biri ailesinde, ağabeyinden önce doğan yedi kardeşinin öldüğünü bu nedenle ağabeyine “*Avgir*” isminin verildiğini, bu sayede o ve ondan sonraki kardeşlerinin ölmediğini ifade etmiştir. Ağabeyinin adının da yörede ünlü iki ziyaret olan “*Abuzer Gaffari*” ve “*Kevir*” ziyaretlerinin birleşiminden oluştuğunun belirtmiştir²¹⁷. Benzer isimlere bölgede sıkça rastlanmaktadır: “*Xangir*” (*Büyük Hanım*), “*Avgir*” (*Büyük Abuzer*) gibi. Çocuk biraz büyüdükten sonra “*Kevir*” tekrar ziyaret edilir ve kurban kesilir, lokma dağıtılır.

“Serê her tîşt înakirin e. Diwên, ‘keviro mirazê min kiro.’ Çûne ber kêvir, dîya kirine; Kurikê wan çêbûye. Niha înakirin kê mî bûye.”²¹⁸

(Her şeyden önce inanmak gerekir. ‘Keviro mirazê min kiro’ derler. Yani taş a yalvarmışlar, muratlarına ermişler. (şimdiki) insanlarda inanç azalmış.)

Aynı ziyaretin hayvanları evcilleştirmek için başvurulduğunu söyleyen kaynak kişiler de vardır. Örneğin buzağının süt emmesine veya sağılmasına müsaade etmeyen inekler bu ziyaretin etrafında dolaştırılır. Böylece hayvanın uysallaşacağına inanılır. Kaynak kişiler, her şeyin başının inanç olduğunu sıkça ifade etmişlerdir. İnanılan varlık bir taş bile olabilmektedir. Kaynak kişilerden bazıları, şimdiki insanların inançlarının zayıfladığından yakınarak, birçok musibetin sebebinin inancın zayıflığından ileri geldiğini belirtmiştir.²¹⁹

Hamilelik için başvuru turbelerden biri de “*Tawe*”dir. Şanlıurfa’nın Bozova ilçesine bağlı Boztepe köyündedir. Ziyaret hakkında ayrıntılı bir bilgiye

* *Mange* (İnek) sözcüğü kaynak kişiler tarafından bilinçli olarak kullanılmaktadır. Bu ziyaretin bir özelliği de, kendi buzağının süt emmesine izin vermeyen ineklerin de bu Taş’ın etrafında döndürülmesidir. Böylece ineğin uysallaşacağına ve yavrusunun süt emmesine müsaade edeceğine inanılmaktadır.

²¹⁶ Kaynak Kişi: 5.

²¹⁷ Kaynak Kişi: 9.

²¹⁸ Kaynak Kişi: 2.

²¹⁹ Kaynak Kişi: 10, 13, 14, 16, 29, 63, 65.

ulaşılamamıştır. Baharda, çocuk özlemi olan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir.²²⁰ Bu türbenin bekçileri kendilerini “ocaklı” olarak kabul etmektedir. Kendilerine başvuran insanları, “*Serê her tiştî Xwedê ye*” (*Her şeyin başı Allah’tır*) dedikten sonra dua okuyarak eve gönderdiklerini ifade etmişlerdir. Türbede bir gece geçiren kadınlar, ertesi gün bu ailenin verdiği yiyeceklerden tadarak hamile kalacaklarına inanırlar.²²¹

Adıyaman’daki Alevi toplumunun başvurduğu kutsal mekânlardan biri de, “*Aziz Dede*” (*Ap Eyîz*) türbesidir. Yörede Aziz dede’nin birçok kerameti olduğu rivayet edilir. Kendisi Ağuçan (Ağu İçen) ocağından olup, Çelikhan’a bağlı Bulam beldesinde dünyaya gelmiştir. Dede olarak çevredeki birçok köyü gezmiş, cem törenlerine öncülük etmiştir. Daha sonra Şah Miran/Şexmîran (Yedioluk) köyünde ikamet etmiş ve 1966 yılında vasiyeti üzerine köy yakınındaki bir tepeye gömülmüştür.²²² Daha sonra ailesi ve sevenleri tarafından mezarlık türbeye çevrilmiştir. Her yıl ölüm yıldönümünde çeşitli törenlerle anılmaktadır.

Necdet Tozlu, Adıyaman bölgesindeki efsaneleri derlemiş ve tasnif etmiştir. Bunlar arasında Ap Eyîz ile ilgili efsanenin adı “*Aziz Amca Efsanesi*” olarak geçmektedir.²²³ Aziz Dede’nin kerametleri ile ilgili rivayetler yöre halkı arasında dilden dile dolaşmaktadır. Bunlardan birine göre, ölümü sırasında tabutunun yanı başına gelen kardeşi Seydik Dede, ayağının ucuyla tabuta vurarak, “*Te digo ez Dede me, de kirametê xa binimîne ku em îna bikin.*” (*Dede’yim diyordun, haydi kerametlerini göster de inanalım.*) demiş. Bunun üzerine ceset yerden biraz yükseldikten sonra tekrar tabuta girmiştir. Seydik Dede, “*Va ne bes e, kirameteke din binimîne.*” (*Bu yetmez, başka bir keramet göster.*) demiş. Bunun üzerine yer sarsıntısı hissedilmiş ve hemen ardından kısa bir süre için gece ve gündüz yer değiştirmiştir. Seydik Dede, “*Temam, teze vê carê bû!*” (*Tamam, şimdi oldu.*) diyerek herkesin onun kerametlerine bir kez daha inanmasını sağlamıştır.²²⁴

²²⁰ T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Uygarlığın Doğduğu Şehir: Şanlıurfa, 2018, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80866/sanliurfada-ziyaret-ve-adak-yerleri.html> (05.06.2018)

²²¹ Kaynak Kişi: 12, 15, 130.

²²² Kaynak Kişi: 5, 8, 9, 17, 30.

²²³ Necdet Tozlu, “Adıyaman Efsanelerini Tasnif Denemesi ve Bunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2011;26, s.124.

²²⁴ Kaynak Kişi:6, 28, 41, 63, 133, 143.

Aziz Dede'nin sağılığında gösterdiği diğeri bir keramet kaynak kişisi tarafından şöyle dile getirilmiştir.

“Dîwên, jînik hewû ye. Çûye ber êrika, ziyareta; kiriye nekiriye kurikê wê newûne. Hena gotiye, “Carê jî here cem Ap Eyîzê.” Jinik çûye. Mêzi kiriye ku Ap Eyîz, î di nav civatê de ye; deyn dike. Jinik ber vê çûye, destê wî paç kiriye. Wê çaxê, Ap Eyîzê destê xa li paş piştê jînikê daye gotiye, “Here keça min. Bi ê Xadê tê bigêyî mirazî xa.” Ê jînik şandiye mal. Feqet hîn jînikê derdê xa ne gotiye, wî fahm kiriye. Vêskê şuna jînik heyî diwe. Xadê kurikê kî dide. Li ser piştê lêwik şuna pêçiyên Ap Eyîzê hewûne.”²²⁵

(Çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın, çalmadık kapı, gitmedik ziyaret ve denemediği em kalmamış ama bir türlü hamile kalamamış. Sonunda bir gün, öneriler üzerine, Aziz Dede'yi ziyaret eder. Aziz Dede misafirlerle sohbet halindedir. Kadın Aziz Dede'ye yaklaşarak elini öper. Bu sırada Aziz Dede, elini kadının omzuna hafifçe dokunur, “Git kızım, Allah'ın izniyle muradına ereceksin.” diyerek, kadını gönderir. Oysa kadın sorununu dile getirmemiştir. Bir süre sonra kadın hamile kalır. Çocuk doğduğunda omzunda Aziz Dede'nin parmak izleri görülür.)

Halk arasında, kadının adet zamanının geçmesi, ekşi, tatlı veya tuzlu gıdaların aşerilmesi, gözlerinde çukurlaşma, hamileliğin işaretleri olarak kabul edilir. Halk ebeleri kadının aşerdiği yiyeceklerden hareketle doğacak çocuğun cinsiyetini tahmin edebildiklerini ifade etmişlerdir. Hamile kadın, et ve ekşi yiyecekleri aşerse erkek çocuk, tatlı şeyleri aşerse kız çocuğu doğuracaktır.²²⁶

Kadın hamile kaldıktan sonra da halk hekimliği inanç ve uygulamaları devam eder. Bu uygulamaların iki temel amacı vardır. Biri bebeğin kişiliği, fiziği ve cinsiyetini etkilemeye yöneliktir. Diğeri çocuğu hastalıklardan ve uğursuzluklardan korumaya yöneliktir. Bu uygulamalar anne babanın veya diğeri aile büyüklerinin talebi doğrultusunda yapılır. Bu amaçla hamile kadın çevresinde güzel bayanların ya da yakışıklı erkeklerin karşısına oturur. Bir süre gizlice onları gözler. İnanışa göre hamile kadın, kime bakarsa çocuğu da ona benzeyecektir. Hamile kadın, hamilelik süresince yakasında iğne taşır; boynuna muska takar ya da cebinde türbelerden alınan yeşil bezden taşır. Böylece bebeğin ve annesinin nazardan ve kötü ruhlardan korunacağına inanılır.²²⁷

²²⁵ Kaynak Kişi: 33.

²²⁶ Kaynak Kişi: 112, 126, 150, 153.

²²⁷ Kaynak Kişi: 3, 7, 9, 34, 35, 143, 162.

Anadolu’da kadınların hamile kalması için, çam sakızı, yıkanmamış yün, tavuk dışkısı ve göztaşı ile hazırlanan “çihı” uygulanır. Mavi bir bezin üzerine hazırlanan çihı sürülür. Sıkıca kapatıldıktan sonra bir ipile çamaşıra bağlanarak rahime yerleştirilir. Çihının yavaş yavaş eriyerek rahmi yumuşatacağına ve rahim yollarını açacağına inanılır.²²⁸

Ankara’da kadının hamile kalması için köpeklerin kemikleri toplanır ve kaynatılır. Çocuğu olmayan kadın bu suya oturtulur. Üzeri bir battaniye ile örtülür. Böylece kadının rahim damarlarının açılacağına inanılır.²²⁹ Ankara’nın bir başka bölgesinde, patlıcan, tavuk pisliği, bozuk soğanlar. Kekik ve ısırgan otu bir kazanda kaynatılır, kadının bu suyun buharını içine çekmesi sağlanır.²³⁰ Adana bölgesinde, tavuk pisliği ile bir kilo süt karıştırılarak kaynatılır, biraz katılaştınca beze serilerek kadının karın bölgesine sarılır.²³¹

Hazara Türkleri arasında yapılan bir halk hekimliği uygulamasına göre küçük bir baş hayvan kesilir, derisi yüzülür. Hamile kalmak isteyen kadın, bu hayvanın derisini giyer, ciğer ve diğer organlarından bazılarını bir süre karnının üzerine koyar. Terleyene kadar bu postu çıkarmaz. Bu uygulamanın kadının damarlarını açacağına, kanını hızlandıracağına, daha çabuk hamile kalacağına inanılır. Bazı bölgelerde kadınlar yapılan muskayı boyunlarında taşır. “Ebe Ana” veya “Ocaklı Ana” olarak bilinen kadınların hazırladıkları emler kullanılır.²³²

Adıyaman’da, halk hekimliği uygulamaları hamileliğin belli olmasından sonra da devam etmektedir. Bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesinde birinci sorumluluk annenindir. Anneler “ebelerin” görüş ve önerileri doğrultusunda hareket eder. Aşırı hareketten kaçınmaları, yüksek dallara uzanmamaları, ağır eşyaları

²²⁸ Temizsoylu, “Ankara’da Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara 2012, s.78.

²²⁹ Temizsoylu, “Ankara’da Halk Hekimliği”, s.38.

²³⁰ Halil Hamdi Ekiz, Halit Cevri Aslangil, *Kalecik’in Tarihi Düny Bugünü İçin Bir Araştırma*, Ankara, Kalecik Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1995, s.126

²³¹ Gülnaz Savran, “Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi”, <http://turkoloji.cu.edu.tr>, CUKUROVA, sempozyum, semp_3, savran.pdf (15.08.2018)

²³² Yaşar Kalafat, *Kuzey Afganistan Türkleri*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

kaldırmamaları veya itmemeleri tavsiye edilir. Tavsiyelere uymamaları durumunda bebek “*emzikten*”²³³ düşer.

Hamile kadınların en büyük korkularından biri “*Tav*” denilen kara iyedir. Bu yaratığın hamile kadınlara ve onların bebeklerine göz diktiğine, geceleri hamile kadınların ve bebeklerin üzerine çöreklenerek nefes almalarını engellediğine ve böylece onların ölümüne yol açtığına inanılır.²³⁴ Rüyasında “*Tav*”ı gören kadınlar çılgılık atarak veya ağlayarak uyanırlar. Birkaç gün sonra da bebeklerini kaybederler. Taw’dan kurtulmanın yolu, dede veya hocalara başvurmaktır. Kaynak kişilerden bazıları, Hacı Abuzer Baba ocağına başvurduğunu, muska yaptırdığını ve bu muskaya yedi adet iğne batırıldıktan sonra yastık altında sakladıklarını, böylece bebeklerini sağlıklı bir şekilde dünyaya getirdiklerini ifade etmiştir.²³⁵

2.1.3. Bebeğin Cinsiyeti (Zayenda Zarok)

Hamileliğin belli olmasından sonra merak edilen önemli konulardan biri de bebeğin cinsiyetidir. Halk hekimliğinde bebeğin cinsiyetinin önceden bilinmesi konusunda birçok batıl inanç vardır. Erkek çocuğun daha fazla önemsenmesinden dolayı uygulama ve inanışların çoğu erkek çocuk beklentisini karşılamaya yöneliktir. Aşağıda bunların bir kısmına yer verilmiştir.

Tespih çekilir: Tespihin rastgele bir noktasından tutulur. Tespih çekilmeye başlanmadan önce, çift gelirse kız, tek gelirse erkek çocuk doğacağı belirtilir. Bazen de tersi ifade edilir.²³⁶

Falcı kadınlara başvurulur: Falcı, küçükbaş bir hayvanın kellesini ister. Kelle, tencerede kaynatılır. Etler dökülünceye kadar pişirilir. Falcı kadın, kalan kemiği hamile kadının gözleri önünde iki parçaya ayırır. Kafatasının içinden et çıkarsa erkek çocuk doğuracağına inanılır.²³⁷

²³³ Emzik: Göbek bağı anlamında kullanılmaktadır. Göbek bağından ayrılan bebeğin düşük olacağına inanılır.

²³⁴ Kaynak Kişi: 1, 22, 25, 59.

²³⁵ Kaynak Kişi: 1, 8.

²³⁶ Kaynak Kişi: 17, 32, 33, 42, 46.

²³⁷ Kaynak Kişi: 39, 41, 58, 147.

“Derin ba jina. Ew jinika li ber çavê jina bi paşil mêzi dike. Ku mor be, kurikî wê dike bi lawik we. Hen jî diwên, kurikî ku bûyî heniyê wî mor we, kurikî dike li pê wî were jî ê lawik we. Hung îna dikan. Ku porî heniya wî berjor we, kurikî li pê wî jî dike bi lawik we.”²³⁸

(Kadınların yanına giderler. O kadın (halk ebesi), hamile kadının göz çevresine bakar. Mor ise çocuğu erkek doğacaktır. Kimisi de, doğan erkek çocuğun alını mor ise ondan sonra doğacak çocukta erkek olacaktır, der. Öyle inanılıyor. Perçemi dik ise ondan sonra doğacak çocuk da erkek olacaktır.)

Tecrübeli olduğuna inanılan kadınlara başvurulur: Bu kadınlar, hamile kadının yüzüne, göbeğine ve davranışlarına bakarak doğacak çocuğun cinsiyeti hakkında fikir yürütürler. Gözlerinin etrafı morarmışsa erkek çocuk doğuracağına, göbeği sivrilmişse erkek, yassı ise kız çocuk olacağına inanılır. Kadının bir önceki çocuğunun alına ve perçemine bakılır. Çocuğun perçemi havaya kalkmış bir vaziyette ise doğacak çocuğun da erkek olacağına inanılır.²³⁹

Benzer inanmalara Türkiye’nin farklı bölgelerinde de rastlamak mümkündür. Örneğin, Zonguldak ve Bartın yöresinde çocuğun cinsiyetini belirlemek için iki minder hazırlanır. Birinin altına bıçak, diğerrinin altına makas yerleştirilir, hamile kadının altında makas olan mindere oturması durumunda kız çocuğu doğuracağına inanılır.²⁴⁰ Karadeniz Bölgesinde yapılan başka bir çalışmaya göre, hamile kadın zayıf olursa doğacak çocuğun kız, şişman olursa erkek olacağına inanılır. Son üç ay esnasında sıhhatli kalan gebe için ise erkek çocuğuna gebe olduğu kabul edilir.²⁴¹

2.1.4. Doğum ve Doğum Sonrası (Çêbûn û Piştî Çêbûnê)

Geleneksel olarak hamilelik döneminin dokuz ay on gün civarında sürdüğüne inanılmaktadır. Modern tıbbı göre ise bebeğin doğum süresi normal şartlarda 38 hafta ile 40 hafta arasında değişmektedir. Adıyaman yöresinde, tecrübelerle dayanılarak kız çocuklarının erkek çocuklarından daha erken doğduğu belirtilir.²⁴² Çocuğun beklenen

²³⁸ Kaynak Kişi: 36.

²³⁹ Kaynak Kişi: 12, 20.

²⁴⁰ Mualla Murat, “Zonguldak ve Bartın Çevrelerinde Halk Bilimi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002, s.30.

²⁴¹ Şenol Sancak, Mehmet Alver, “Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme: Alman Kültürü ve Türk Kültüründe Karadeniz Örneği”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 2011;3, s.149.

²⁴² Kaynak Kişi: 26, 30, 49, 55, 69.

süreden daha erken veya daha geç doğması durumunda, yapılabilecek halk hekimliği uygulamaları oldukça sınırlıdır. Kadının doğum sancıları ile beraber doğum süreci başlar. Bu durumlarda, *pîrik (halk ebesi)* olarak tabir edilen sadece bilgi, gözlem ve tecrübelerine dayanarak doğum yaptıran kadınlara haber verilir. Doğum odası hazırlanır. Evdeki diğer bireyler evden uzaklaştırılır. Hamile kadın, ebe ve varsa yardımcı bir kadının (anne, kaynana vb.) dışında kimse odaya alınmaz. Su ısıtılır. Mevsimine göre içerisi ısıtılır. Leğen, tas, çaput ve bebeğin sarılması için temiz bez hazırlanır.

“Berê jî jinên zana hewûn. Li wan ra digotin “pîrik”. Paçî pîya²⁴³ datanîn, av germ dikirin, hewik ava germ didan jina bi paşil. Jinik li ser wî paçî didan rûniştandin. Mal germ dikirin (sewê ku kurik û dê necemidin).”²⁴⁴

(Eskiden, ebe (pîrik) denilen bilgili kadınlar vardı. Yere *paçî piya* sererlerdi. Hamile kadına biraz sıcak su içirilirdi, hamile kadın *paçî piyanın* üzerine oturtulurdu. Çocuk ve kadın üşümesin diye ev ısıtılırdı.)

“Sewê ku kurik çêbiwe jinekê bi destê jina paşil digirt û di xêni de digerand. Dû ra, li orta odê cilikî kevin (sewê ku paşê biwin çeyn kin) rêdixistin. Jinik li ser piya diskiniya. Jina bi paşil diket ser qulfiskan û bi destî jina li ser piya digirt. Pîrikê jî pê re ari dikir. Sewê ku nekeve erdê. Bi wî avayî pit dihat dinê.”²⁴⁵

Bebeğin rahat bir şekilde doğabilmesi için, bir kadın hamile kadının elini tutar ve ev içinde gezdirirdi. Sonra, evin ortasına eski bir bez parçası serilirdi. Yardımcı kadın, ayakta beklerken hamile kadın da çömelir ve yardımcı kadının ellerini tutarak ondan destek alırdı. Ebe, bebeğin düşmemesi için yardım ederdi. Bebek bu şekilde dünyaya gelirdi.)

Doğumun kolay gerçekleşmesi için gerekirse doğumdan önce hamile kadına biraz sıcak su içirilir. Hamile kadının göbeği zeytinyağı ile ovulur, bebeğin ters gelmesi ihtimaline karşı ebe tarafından önceden kontrol edilir. Ters ise, ovularak düzeltilir ve doğum yaptırılır. Eskiden kadınlara yarı çömelmiş bir vaziyette doğum yaptırılırdı.

²⁴³ Paçî piya: Doğum sırasında üzerinde doğum yaptırılmak üzere yere serilen ve doğumdan sonra çöpe atılan bez, çarşaf veya kilim parçası.

²⁴⁴ Kaynak Kişi: 20,

²⁴⁵ Kaynak Kişi: 32,34, 35.

Yardımcı kadın, ayakta bekleyerek hamile kadının kendisine tutunarak ıkınmasını sağlardı. Şimdi her şey hastanede daha temiz şartlarda yapılıyor.²⁴⁶

Kaynak kişilerin kullandıkları bu ifadeler, halk arasında modern tıbbın olan inancın önemine işaret etmektedir.

2.1.4.1. Göbeğin Kesilmesi ve Eşin Gömülmesi (Jêkirina Navikê û Veşartina Hevalzarok)

Doğumdan hemen sonra bebeğin göbeğinin kesilmesi gerekir. Bu işi Pîrik yapar. Yaklaşık dört parmak kadar bırakılan göbek bağı temiz bir jilet veya makas yardımı ile kesilerek bir iplikle bağlanır. Amaç göbeğin mikrop kapmamasıdır. Birkaç gün sonra çürüyen göbek bağı kendiliğinden düşer. Düşükten sonra, odun isisi veya bir bez yakıldıktan sonra elde edilen is soğutulularak göbeğe sürülür. Bu uygulamanın bebeğin göbeğini koruyacağına, iltihap kapmasını engelleyeceğine inanılır.²⁴⁷

Göbek düşene kadar dikkatli davranılır. Göbek bağının beklenilenden erken düşmesi durumunda göbeğin yara olacağına, iltihap kapacağına inanılır. Göbek düştükten sonra rastgele atılmaz. Göbeğin de canlı olduğuna inanılır. Düşen göbeğin, çocuğun geleceği üzerinde etkili olacağına inanılır. Örneğin; göbek kız çocuğuna ait ise, mutfığa gömülür. Büyüdüğünde iyi bir ev hanımı olacağına inanılır. Göbek erkek çocuğuna ait ise, ahıra gömülür; büyüdüğünde hayvanları seveceğine ve iyi bir çoban olacağına inanılır. Son zamanlarda düşen göbek bağı okul veya camilerin avlularına gömülmektedir. Okuyup büyük bir adam veya büyük bir din âlimi olacağına inanılır.

248

Göbeğin iltihap kapması durumunda pekmez ve sabun tozu karıştırılarak katı hale getirilir. Göbeğin üzerine sürülür. Bir gece beklenir. Bazı yörelerde bu karışıma sakız ağacının sakızı da eklenir. Böylece iltihabın söküldüğüne inanılmaktadır.²⁴⁹

Bebeğin doğumundan kısa bir süre sonra, bebeğin eşi de (Son- heval - plasenta) düşer. Eş ya da diğer adıyla son, halk arasında canlı bir varlık olarak kabul edilir.

²⁴⁶ Kaynak Kişi: 20, 23, 47, 83, 97, 131.

²⁴⁷ Kaynak Kişi: 1, 2, 8, 12, 16, 23, 27, 48, 53, 77, 82.

²⁴⁸ Kaynak Kişi: 34, 76, 82.

²⁴⁹ Kaynak Kişi: 86, 91, 136.

Yıkayıp, temiz bir bezle kefenlendikten sonra, uygun bir yere gömülür. Bu inancın başka kültürlerde de var olduğu görülmektedir. Kimi yerlerde, gömülmeyen eşin kedi, köpek vb. hayvanlar tarafından parçalanması durumunda, çocuğunda büyüdüğünde ayakkabı ve elbiselerini çabucak yırtacağına veya eskiteceğine inanılır.²⁵⁰

Bazı durumlarda bebekler engelli olarak doğabilmektedir. Bunun sebebi kalıtsal, kan uyuşmazlığı, geçirilen hastalıklar, yaş, gebelik döneminde kullanılan ilaçlar veya radyasyon vb. olabilir. Böyle durumlarda istisna da olsa *Pîrik (ebe)* veya kayınvalidelerin bebeğin yaşamaması için bazı girişimlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Fakat çeşitli çekincelerden dolayı, bu duruma örnek olarak herhangi bir vaka anlatılmamıştır.

“Pîrika, di wextê bûnê de ji jinan re ari dikirin. Xasiya min, pîrika gund giyê bû. Carekê, kurikikî kê m çêbûwû, nehiştibû ku pitê bimêjînin, sewê ku ew kurika bimire. Ew lawika li birçîna ra mir.”²⁵¹

(Ebeler, doğum sırasında kadınlara yardım ederdi. Kaynanam, bütün köyün ebesiydi. Bir keresinde, engelli bir erkek çocuk doğmuştu. Bebeğin ölmesi için emzirilmesini engellemiştii. O çocuk, açlıktan öldü.)

Yeni doğmuş bebek “*ebe*” tarafından gözlemlenir, engelli olduğu görülen veya düşünülen bebeğin yaşamasına engel olmak için bebek anneye gösterilmez; süt emmesine izin verilmez. Böylece kısa süre sonra bebek yaşama veda eder.²⁵²

2.1.4.2. Bebeğin Tuzlanması ve Yıkılması (Xwêkirin û Şûştina Zarok)

Birçok kültürde olduğu bilinen bebek tuzlama geleneği Anadolu’nun her köşesinde rastlanan bir durumdur. Adıyaman’da da durum farklı değildir. Bebeğin doğumundan hemen sonra baştan aşağı tuzlama işlemi yapılır. Ağız, burun ve kulak deliklerine kadar tuz sürülür. Bir süre bekletildikten sonra (Bu süre 15 dakika ile birkaç saat arasında değişebiliyor) bebek temiz suyla durulanır. Tuzlanan bebeğin ölüme

²⁵⁰ Muharrem Kaya, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, **Folklor/Edebiyat**, 2001;1 (25), s. 199-218.

²⁵¹ Kaynak Kişi: 9.

²⁵² Kaynak Kişi: 9, 20, 140.

kadar temiz kokacağına, ağzının, koltuk altlarının ve terinin kokmayacağına inanılır. Uzun süren yolculuklarda tabanlarının nasır tutmayacağına inanılır.²⁵³

Antalya yöresinde yeni doğan bebek için, tuzlama töreni yapılır. Yakın akrabalar çağrılır, ortaya bir leğen konulur. Davet edilen herkes bu leğene bir miktar para bağışlar. Bu paralar bebeğe bahşiş olarak saklanır. Daha sonra leğene bir çeşit killi toprak konularak ıslatılır. Bal ve süt karıştırılarak yoğrulur. Çamur haline gelince gözler hariç bebeğin bütün vücuduna sürülür. Ağzına da bir miktar tuz sürülür. Bir beze sarılan bebek, bir saat kadar bu şekilde bekletilir. Daha sonra temiz su ile durulanır. İnanişâ göre tuzlanan çocuğun ileride ter kokmayacağına ve sağlıklı olacağına inanılır. Ayrıca ham laflar kullanmayacağına kanaat getirilir.²⁵⁴

Handan Asûde Başal'ın Türkiye genelinden gelip Bursa'da okuyan öğrenciler yardımıyla yaptığı çalışmada, bebek tuzlama geleneğinin yaygınlığı ortaya konulmuştur. İller arasında küçük farklılıklar olsa da ortak inanış, çocukların tuzlama sayesinde hayatları boyunca temiz kokacağı, hastalıklara karşı direnç kazanacağına inanılmaktadır. Giresun'da, çocuklar doğumdan üç gün sonra tuzlanır. Tuzlama, tuz, bal, kolonya ve çörek otu ve bir miktar suyla hazırlanan karışım yardımıyla yapılır. Bu karışım çocuğun her yanına sürülür. 1-2 saat bekletildikten sonra bebek banyo yaptırılır ve temiz su ile durulanır. Bu uygulama, 20 gün boyunca tekrarlanır.²⁵⁵

Günümüzde bebeklerin çoğu sağlık kuruluşlarında dünyaya gelmektedir. Kırsal alanda sağlık kuruluşuna ulaşılmadan dünyaya gelen bebekler de vardır. Son yıllarda eğitim seviyesindeki artış ve halktaki bilinçlenme sonucunda, tuzlama uygulamasının yanlışlığının farkına varılarak tuzlama uygulaması hiç yapılmamakta ya da sembolik olarak yapıldıktan hemen sonra bebek yıkanmaktadır.²⁵⁶

²⁵³ Kaynak Kişi: 30, 35, 46.

²⁵⁴ Huriye Emen, "Gazipaşa'daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2015;15(1), s.29-43.

²⁵⁵ Handan Asûde Başal, "Türkiye'de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitimine İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2006;19(1), s.57.

²⁵⁶ Vasfiye Bayram Değer, Erhan Deveci, **Kadınların Doğum Sonrası Uyguladıkları Geleneksel Yöntemler**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018. s.43

2.1.5. Lohusa Kadın ve Bebek ile İlgili Uygulamalar (Pêkanînên ji bo Jina Zêristanî û Zarok)

Lohusa dönemi bebeğin doğumundan başlayarak kırkinci güne kadar geçen süreyi kapsar. Doğumdan sonra anne ve bebeğin sağlığını korumak önemlidir. Bu dönemde annede hem fiziksel hem de ruhsal bakımdan değişiklikler görülür.²⁵⁷ Özellikle Lohusa döneminde, enfeksiyona bağlı olarak çok sayıda anne ve bebeğin hayatını kaybettiği bilinmektedir. Hacettepe Üniversitesinde yapılan bir çalışmada, bu ölümlerin yüzde 20,9'unun doğum sonu dönemin birinci gününde meydana geldiği belirlenmiştir.²⁵⁸

Adıyaman'da lohusa dönemi için “zeristanî”, terimi kullanılmaktadır. Anadolu'nun farklı yörelerinde lohusa kadınlar için “emzikli, bebekli, sütlü, nevse” vb. terimler kullanılmaktadır.²⁵⁹ Bebeğin doğumundan hemen sonra annenin memesi ılık su ve sabun ile ovulur ve yıkanır. Böylece annenin sütünün artacağına inanılır. Bebeğin ilk defa annesinin memesini tutma uygulamasına “*qoçkirin*” denir. Bu uygulama, çevrede bulunan tecrübeli başka bir kadının yardımı ile yapılır. Bu sırada anne kendi sütünü bebeğin yüzüne sıçratır. Bu uygulama ile bebeğin annesini tanıyacağına, onunla duygusal bir bağ kuracağına inanılır.²⁶⁰

Bebeğin doğumundan sonraki ilk birkaç günde bebek çevredeki iyi huylu, güzel ve yardımsever olarak kabul edilen başka bir anne tarafından emzirilir. Böylece bebeğin ileriki yaşlarda ona benzeyeceğine inanılır. Bu uygulama, bebeğin sağlık açısından çok yararlı olan kolostrumdan yani ilk birkaç gündeki anne sütünden mahrum olması anlamına gelmektedir. Bebek ile aynı anneden süt emen kardeşler “sütkardeşi” olarak kabul edilir.²⁶¹ Aynı anneden, aynı dönemde süt emen iki kişinin evliliği toplum tarafından İslam dininin getirdiği dini emir ve yasaklardan dolayı hoş karşılanmaz. Konu ile ilgili olarak Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının internet sayfasında, “*Kur'an-ı Kerim'de, sütanneler ve sütkardeşlerle evlenmek yasaklanmıştır*

²⁵⁷ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Doğum Sonrası Dönemde Anne Bakımı, 2018, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/.pdf (01.01.2019).

²⁵⁸ http://www.hips.hacettepe.edu.tr/uaop_ankara_UAOC2005-OzetRapor.pdf (25.09.2018).

²⁵⁹ Umut Erdoğan, “Bolu Yöresinde Doğum Sonrası Törenler: Bebek Kırklama, Kırk Basma Külü Geleneği, Alkarısı İnancı ve Kırk Mevlidi”. **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015, s.224-250.

²⁶⁰ Kaynak Kişi: 17, 18, 52, 70, 118.

²⁶¹ Kaynak Kişi: 5, 7, 130, 160, 162.

(Nisa, 4/23). Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Nesep yoluyla evlenilmeleri haram olanlar, süt yoluyla da haramdır.” (Buhârî, Şehâdât, 7; Müslim, Radâ, 1, 9; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6) buyurmuştur.” ifadeleri yer almaktadır.²⁶²

Doğumdan sonraki birkaç gün boyunca anne, başını beyaz bir tülbentle bağlar. Bu uygulamayla hem loğusa olduğu belirlenmiş olur hem de doğumdan kaynaklı baş ağrılarının azalacağına inanılır. Beline kuşak bağlayarak yatakta dinlenir. Böylece bir yandan dinlenirken doğum döneminde almış olduğu kilolardan dolayı oluşan karın sarkmasının önüne geçileceğine inanılır.²⁶³ Benzer uygulamalar Türkiye’nin farklı bölgelerinde de rastlanmaktadır.²⁶⁴

2.1.5.1. Doğum Sonu Dönemde Beslenme

Lohusa döneminde annenin ve bebeğin doğru beslenmesi önemlidir. Lohusa döneminde annenin vücut direncinin artması, sağlığına kavuşması, sütünün artması vb. nedenlerle iyi beslenmesi gerekir. Aynı zamanda süte geçmesinden dolayı gaz yapıcı besinlerden uzak durması tavsiye edilir. Anneye verilen gıdaların içerik olarak zengin ve yararlı olmasına dikkat edilir.²⁶⁵

Adıyaman’da lohusa kadın için hazırlanan yiyeceklerin önemli bir kısmı pekmez, bal gibi şekerli gıdalardan oluşur. Tatlı gıdaların anneye enerji vereceğine, yaralarını çabuk iyileştireceğine ve bebeği incitmeyeceğine inanılır. Bu amaçla sulandırılan pekmeze tereyağı eklenerek ısıtılır. Böylece lohusa şerbeti hazırlanır. Hazırlanan şerbet anneye içirilir.²⁶⁶

²⁶² Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, Süt Haramlığının Delili Nedir? Süt Akrabalığının Oluşma Şartları Nelerdir?, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/824/sut-haramliginin-delili-nedir--sut-akrabaliginin-olusma-sartlari-nelerdir-> (14.12.2018)

²⁶³ Kaynak Kişi: 5, 8, 18, 20.

²⁶⁴ Bkz. Birsan Bilgen Sivri, Nimet Karataş “Toplumun Kültürel Yönü: Doğum Sonu Dönemde nne ve Bebek Bakımına Yönelik Yapılan Geleneksel Uygulamalar ve Dünyadan Örnekler”, **Güncel Pediatri Dergisi**, 2015;13, s. 183-193

²⁶⁵ Kaynak Kişi: 138, 139, 140, 141, 151, 164,

²⁶⁶ Kaynak Kişi: 22, 23, 25, 30, 36, 39.

“Jinê zêrîstanî heta 40 royî ê tim nexaşin. Motî rezan didine, şerbetê didinê. Şorbê rizê pê ra çêdikin. Hesîdê pê re çêdikin, qêxanê çêdikîn. Sewê ku zû bi xa were. Tiştî tirş û tûj nadinê. Dan û dançîgan dixwin. Sewê ku him şîrî xa pir biwe, him jî sewê ku pit pê neêşê.”²⁶⁷

(Lohusa döneminde, kadın 40 güne kadar hastadır. Kadının çabuk iyileşebilmesi için pekmez ve şerbet içirilir, pirinç çorbası içirilir, sahandaya yumurta, muhallebi yedirilir. Hem anne sütünün fazla olması için hem de bebeğin acı çekmemesi için anneye ekşi ve acı yiyecekler verilmez; yumuşak gıdalar yedirilir.)

Şerbet dışında anne için hazırlanan yiyecekler arasında pekmezli yumurta, bulamaç, pişi vb. bulunur.²⁶⁸ Bebeğin beslenmesi için anne sütü dışında özel bir gıda verilmez ancak bebek doğduktan hemen sonra bir çay kaşığı kadar zeytinyağı içirilir. Bu yağın bebeğin iç organlarını temizleyeceğine inanılır.²⁶⁹

Anne sütünün yetersiz olduğu durumlarda sütanne uygulamasına başvurulur. Yakın çevrede sütanne bulunmaması durumunda bebek şekerli su veya inek sütü ile beslenir.²⁷⁰

2.1.6. Anne ve Bebek Sağlığını Korumaya Yönelik Uygulama ve İnanışlar

2.1.6.1. Albastı (Pîra Xêw)

İran, Orta Asya ve Rusya'nın bazı bölgelerinde bir iblis grubu olarak adı olarak bilinmektedir. İnsanların üremesini tehdit eden doğum cinleridir. Genel inanişaya göre yarı insan yarı canavar, korkunç görünümlü bir yaratıktır.²⁷¹ Acıpayamlı (1961) değişik çalışmaları inceleyerek umumiyetle kırklı lohusa ve çocuklara, nadir olarak da gebe, gelin, erkek, yolcu ve atlara musallat olduğuna inanılan bir ruh veya hastalıklı bir halden bahsetmiş; bu halin al, albastı, alkarısı, alanası, alkızı tabirleriyle ifade edildiğini dile getirmiştir.²⁷²

Anne, doğumdan sonra kan kaybettiği ve enerji harcadığı için bitkin düşer. Enfeksiyona açık haldedir. Bu nedenle enfeksiyona yakalanma riski yüksektir.

²⁶⁷ Kaynak Kişi: 136.

²⁶⁸ Kaynak Kişi: 125, 127, 129, 140, 142, 162.

²⁶⁹ Kaynak Kişi: 3, 18, 154, 156.

²⁷⁰ Kaynak Kişi: 86, 104, 112, 113, 132.

²⁷¹ Özhan Öztürk, “Al, Albastı, Alkarısı İnanışı”, <http://ozhanozturk.com/2017/11/20/al-albasti-alkarisi-inanisi/>, (03.12.2018)

²⁷² Orhan Acıpayamlı, *Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.

Duygusal anlamda hassas bir dönemden geçmektedir. Özellikle lohusa kadının iltihap kapması durumunda ateşi yükselir, gerginliği artar, halsiz düşer. Enfeksiyonun ilerlemesi durumunda sanrılar görmeye başlar. Adıyaman’da bu kara iye için “*Pîra Xêw*”, “*Pîrevok*”, “*Elk*” ve “*Cinë Jina*”, “*Çil*”, “*Çel*” adları kullanılmaktadır.²⁷³ Bu kara iye, cinler âleminden bir varlık olarak kabul edildiği ve kendisinden korkulduğu için konuşma sırasında adı anılmak istenmez. Mecbur kalındığında bile “ew, ê xêw” (onlar, hayali olanlar) olarak zamirleri kullanılır.

Korkunç bir kadın olarak tasvir edilen bu kara iyenin varlığına dair çok fazla anı, hikâye veya efsane vardır. Bunlardan birine “*çelvêketin (kırk basması)*” başlığı altında yer verilmiştir. Hayali olan bu varlık, Anadolu’da halk arasında albastı, alkarası, alkarısı, Tepegöz; Kürtler arasında Kapoz, Hıbilik, Hafdar, Pîrebok, Pîrabok, Pîrevok, vb. olarak adlandırılmaktadır.²⁷⁴ Bu isimlere Adıyaman bölgesinde kullanılan “*Elk*”, “*Teyr*” vb. eklenebilir.

Albastı yaratığına karşı alınan tedbirlerin başında loğusa kadının yanında demir bulundurma gelir. İnsanoğlu ile demir arasındaki ilişki sıradan bir maden ile olan ilişkisine göre farklılık arz etmektedir. Bu ilişkinin gerçekleşmesi ve toplumda yerleşmesi için bazı süreçlerin yaşanması gerekir. Özellikle kutsal dinlerde yeniliğe ve icatlara karşı bir tepki vardır. Bu nedenle ilkel dönemdeki kralların ve keşişlerin demirin kullanımına karşı çıktıkları bilinmektedir. Örneğin Polonya’da demir pullukların tarımda kullanılması verimin azalmasına gerekçe olarak gösterilmiştir. Öte yandan, tezat bir durum olarak, uğursuz kabul edilen demirin, cin, albastı veya kötü ruhlarla karşı bir koruma aracı olarak kullanıldığı da bilinmektedir.²⁷⁵

Doğu toplumlarında demirin anne ve bebek sağlığında önemli bir yeri vardır. Özellikle lohusa döneminde annelere ve bebeklerini öldürdüğüne inanılan, gözle görülmeyen bu gizemli varlığın sadece demirden korktuğuna dair yaygın bir inanç vardır.

²⁷³ Kaynak Kişi: 10, 36, 43, 60, 61, 80, 88, 90.

²⁷⁴ Hülya Çevirme, Ayşe Sayan, “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, *Millî Folklor*, 2005;65, s. 68.

²⁷⁵ James G. Frazer, *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri*, s.172-173.

Adıyaman bölgesinde, annelerin ve bebeklerin albastıdan korunması için yaygın olarak görülen inanış ve uygulamalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Elk, heye. Tê jinê çelinê û pitê wan. Ki xa bavê ser jinê çelinê ya jî pitê wê, ew ê bifetisîne. Sewê wê çire xa ê vêketî we. Hesinkî, kêrikê didin bin serî xa. Kok tinewe derziyekê bi pîskî xa va dikin. Ê mîna pîrevoka ye. Li hêsin ditirse.”²⁷⁶

(Alkarısı vardır, loğusa kadına ve bebeğine saldırır. Kırklı kadın ya da çocuğun üzerine atarsa, onları boğar. Bu nedenle odanın ışığı açık tutulur. Yastığın altına demir, bıçak gibi şeyler bırakılır. En azından üzerlerinde bir iğne bulundurulur. (Albastı) cadı gibidir, demirden korkar.)

Kadın ve çocuğunu “Elk” tehlikesinden korumak için, doğumdan sonraki kırk gün boyunca geceleri ışıklar kapatılmaz.²⁷⁷

Doğum yapan kadın yalnız bırakılmaz. İnanişâ göre, albastının kırk gün boyunca elinde kazma ve kürekle beklediğine, anneyi ve/veya bebeği gömmeye hazır olduğuna inanılır. Evde en az bir yetişkin erkek (baba, kayınbaba, eş vb.) hazır bulunur.²⁷⁸

Albastının bebekleri kaçırdığını ve onların iç organları ile beslendiğine inanılır. Bu nedenle bacalara çalı yerleştirilir.²⁷⁹ Bebeklerin alınları, omuzları ve tabanlarına is sürülür.²⁸⁰ Bebeğin yakasına veya kundağına çengelli iğne takılır.²⁸¹

Albastıdan korunmak için kadınlar yakalarında veya feslerinde iğne bulundurulur.²⁸²

Ağrı’da Albastı’nın kadının iç organlarına zarar vereceğine dair yaygın bir inanış vardır: Bunun önüne geçmek için “jajerun” denilen ve un, şeker ve tereyağı ile yapılan özel bir yemek hazırlanır. İlk kaşık kaynana tarafından üç defa besmele eşliğinde loğusa kadının ağzına doğru sürülüp geri çekildikten sonra yemesine müsaade edilir.

²⁷⁶ Kaynak Kişi: 94.

²⁷⁷ Kaynak Kişi: 9,14.

²⁷⁸ Kaynak Kişi: 20, 52, 60.

²⁷⁹ Kaynak Kişi: 56, 61, 65, 76.

²⁸⁰ Kaynak Kişi: 96, 99,100.

²⁸¹ Kaynak Kişi: 4, 11, 32, 45, 47, 107, 109.

²⁸² Kaynak Kişi: 21, 118, 132, 140.

Böylece Albastı'nın kaşıkla beraber gizlice anne karnına geçmesinin engellenmiş olacağına inanılmaktadır.²⁸³

2.1.6.2. Adak Adama ve Lokma Dağıtma

Tanrılara, insanlara verdiği nimetlerden dolayı kurbanlar sunmak, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren var olan bir gelenektir. Medeniyetlere ve dönemlere göre inanılan, kutsal görülen varlıklar değişebilmektedir. Fırtına tanrıları, Bereket tanrıları, Gök tanrı, Güneş tanrı, Num vb. adı ne olursa olsun her zaman inanılan ve tapılan bir varlık olmuştur. Dinler tarihini inceleyen Mircea Eliade, tanrılara kurban sunma ve kurbanların çeşitliliği ile ilgili önemli bilgilere yer vermiştir.²⁸⁴ Tek tanrılı dinlerle beraber adak ve kurban kültürü dinin ve kutsal kitapların belirlediği normlara göre yeniden düzenlenmiştir.

Dini adakların çoğu “*kan akıtma*”yla ilişkilendirilmesine rağmen dilekte bulunan kişinin dilek sırasında Allah’a ve kendine verdiği söz ne ise o adanır. Adıyaman’da kesme ve kan akıtma ile ilgili adaklar “*kurban*” olarak nitelendirilirken et dışındaki gıdalar “*lokma*” olarak değerlendirilmektedir. Lokma, şeker, lokum, kuru üzüm, bisküvi vb şekerli gıdalar olabileceği gibi pilav, sulu yemek veya herhangi bir yiyecek de olabilir.²⁸⁵

Adıyaman’da da diğer bölgelerde olduğu gibi modern tıbbın yeterince gelişmediği veya insanların modern tıbbın olanaklarına ulaşamadığı zaman ve durumlarda hastalık, beslenme yetersizliği vb. farklı sebeplerden dolayı birçok bebek doğumdan sonraki kısa bir süre (bazen bir kaç ay; bazen birkaç yıl) içinde yaşamını kaybetmiştir. Üst üste birden fazla çocuğunu kaybeden bu aileler, ölümlere son verilmesi amacıyla türbelere başvurur. Çocuklarının yaşaması için dilekte bulunur, dua eder, adak adar, küçük bir lokma dağıtır. Bu ilk ziyaretten sonra doğan çocuk belli bir yaşa kadar geldiğinde ve artık ölmeyeceğine kanaat getirildiğinde, önceden adanan adaklar bu türbelere getirilerek kesilir.

²⁸³ Akif Arslan, Şahin Çelikkaya, Abdulhan Taşbaşı, “Türk Kültürü Bağlamında Ağrı İli Alkarısı İnanmaları”, **Millî Eğitim**, 2016;212 (2), s.208.

²⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mircea Eliade, **Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)**, Mustafa Ünal (Çev.), Serkat Kitabevi, Konya 2005.

²⁸⁵ Kaynak Kişi: 70, 73, 91, 92, 121,158, 161, 164.

Adak adamada bazı hususlara dikkat edilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

Adağın önceden belirlenen cinsten olması gerekir. Örneğin horoz adanmışsa horoz; koç adanmışsa koç kesilir. Adak çoğunlukla özenle evde beslenir.²⁸⁶

Adağın erkek olmasına dikkat edilir.²⁸⁷

Kesilen hayvanın (küçük veya büyükbaş ise) derisi ve diğer sakatatları satılmaz. İhtiyaç sahiplerine veya (varsa) ziyaretin bekçisine verilir.²⁸⁸

Etin bir kısmı türbenin bekçilerine bağışlanır. Kalan kısmı pişirilerek davet edilen misafirlere lokma olarak dağıtılır.²⁸⁹

Adağın önceden belirlenen tarihte adanmasına dikkat edilir. Adak veya lokmanın mümkün oldukça çok sayıda kişiye ulaştırılmasına dikkat edilir. Adak törenine katılımın fazla olması için genellikle işlerin bittiği ve havanın uygun olduğu sonbahar mevsimi tercih edilir.²⁹⁰

Türkiye ve Ortadoğu'nun hemen her bölgesinde yatırlara, türbelere, etrafı duvar ya da çitlerle çevrilmiş ağaçlara rastlamak mümkündür. Sadece Adıyaman'da onlarca yatır ve türbeden söz edilebilir. Öyle ki aynı ilde aynı adı taşıyan birden fazla yatır vardır. Halk inancı gereği buraları sık sık ziyaret etmekte, bu türbelere adaklar adamaktadır. Türbelerde adak adama, türbelerden dilek dileme İslam dininin esasları arasında yoktur. Ancak toplumun yaşadığı veya yaşamak istediği din ve inanışlar ile kitabî dinlerin belirlediği inanç ve ibadet biçimleri arasında farklılıklar olabilmektedir. C. Gustav Jung'a göre bu durumun sebebi, insanda kendi dışında gelişmiş bir bilinçaltı sisteminin varlığıdır. Birey, üyesi olduğu toplumun binlerce yılda oluşan kültürünün

²⁸⁶ Kaynak Kişi: 14, 21, 35, 78, 102.

²⁸⁷ Kaynak Kişi: 4, 7, 13, 89, 120. (Bu konuda Kürtçe'de "Berxê nêr, ji bo kêr" (koç, kesmek içindir.) biçiminde bir atasözü de vardır. Erkek çocukların savaş için yetiştirilmesine işaret etse de, özünde "kurban" olayının hikâyesi olan Hz. İbrahim'in oğlunu yani Hz. İsmail'i kurban olarak Allah'a sunmasını çağrıştırmaktadır.)

²⁸⁸ Kaynak Kişi: 85, 101, 119, 125, 145.

²⁸⁹ Kaynak Kişi: 5, 29, 33, 40, 56, 62, 67, 103, 110.

²⁹⁰ Kaynak Kişi: 11, 24, 113, 114, 122.

izlerin taşır. Bu duruma kollektif bilinçaltı denilmektedir. Bireyler bu kollektif bilinçaltına göre hareket etmektedir.²⁹¹

2.1.7. Bebeklik ve Çocukluk Dönemi Sağaltma Uygulamaları

Bebeklik ve çocukluk dönemi, çocukların vücut dirençlerinin zayıf olduğu, rahatsızlıklarını ve ihtiyaçlarını dile getiremedikleri bir dönemdir. Bu nedenle çocuklar sık sık hastalanırlar. Çocukların hastalıkları kazanım şekillerine göre temelde ikiye ayrılır; doğuştan olanlar ve sonradan kazanılan hastalıklar. Doğuştan hasta olan çocukların gelişim aşamaları, hastalığın cinsi ve derecesine bağlı olarak, sağlıklı çocukların gelişim aşamalarından farklı olabilir ve önemli bir kesimi hayat boyu tedavi ve ilaç kullanmak zorunda kalabilir. Sağlıklı çocuklar ise normal gelişim aşamalarını sırasıyla yaşarken, çeşitli kazalar veya hastalıklar nedeniyle sonradan hastalıklar kazanabilirler. Bu dönemde görülen sağlık problemlerinin önemli bir kısmı bulaşıcı hastalık, temizlik ve beslenme sorunlarından kaynaklanmaktadır.²⁹²

Hastalıkların çoğu, erken müdahale ve korunma önlemleriyle kolaylıkla tedavi edilebilir olmalarına rağmen tedavinin geciktirilmesi veya yanlış müdahaleden dolayı enfeksiyon, yüksek ateş, havale vb. sorunu ile karşılaşan bebeklerde ve çocuklarda kalıcı hasarlara ve hatta ölümlere varan problemler ortaya çıkabilmektedir. 0-8 yaş aralığı olarak kabul edilen ve “*erken çocukluk dönemi*” olarak da adlandırılan bu dönemde, anne/babalar sağlıklı gelişimin en önemli kolaylaştırıcıları olmaya devam etmektedir. Bu dönemde aileler çocuklarına sağlık ve temizlik kurallarına ek olarak düzenli uyku ve yemek alışkanlıkları kazandırma, tuvalet eğitimi verme ve duygularına hükmetmeyi öğretmenin yollarını aramaktadır.²⁹³

Anne ve babaların bütün çabalarına rağmen çocuklar bu dönemde birçok hastalıkla karşı karşıya kalabilmektedir. Aşağıda Adıyaman’da bebeklik ve çocukluk döneminde sıkça karşılaşılan hastalıklar ve uygulanan halk hekimliği yöntemlerine yer verilmiştir.

²⁹¹ Ülkü Kara Düzgün, “Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009;2(7), s. 138.

²⁹² Melek Er, “Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006;49, s. 156-157.

²⁹³ Elif N. Özmert, “Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006;49, 256-273.

2.1.7.1. İshal (Ser û Binê Heyvê)

Bebeklik ve çocukluk döneminde sıkça rastlanan hastalıklardan biridir. Çocuklar zayıf bünyelerinden dolayı enfeksiyon kapmaya meyillidir. Annenin hijyen koşullarına uymaması, sağlıklı olmayan gıdaların bebeğe verilmesi veya çevredeki insanların yakalandıkları bulaşıcı hastalıklardan dolayı bebeklerde ishal görülür.²⁹⁴

Yöredeki halkın inancına göre, bebeklerde ishal görülmesinin ayın hareketleri ile yakın ilişkisi vardır. Ayın hareketlerine göre, bebeklerin sağlık durumlarında değişiklik gözlemlenir. Yeni ay döneminde, çocuklarda ishal görülmeye başlanır. Ayın eskimesi ile beraber hastalıkta da azalma görülür. Adıyaman halk hekimliğinde, ay yenilendiğinde *ser û binê heyvê* yani ishal olan bebek için dışarıya bir minder konulur. Minderin üzerindeki bebek, yüzü ayı görecek şekilde yatırılır. Kol ve bacakları çapraz bir şekilde birbirine doğru esnetilir.²⁹⁵

“Ku kurik xwarinên pîs dixwin ya jî sermê digrin vedîrîşin; zikî wan diêşê. Me digo, bi ser û binê hîvê ketîye.” Ku diwû serê mehê (Hîv nûh dibû), kurik li ser dev û rûyan dirêj dikirin. Me bi her du pêçîyên pêşî yê her di destan bi çermê pişta wan digirt û yawîşika dikişand. Digot “qirç”. Me çend caran heta cihê nermik ew dikişand. Me digot, “Bisîmilahîrehmanîrehîm” û me dikişand. A xaş dibû.”²⁹⁶

(Çocuklar, kötü beslendiklerinde ya da soğuk algınlığına yakalandığında kusar; karın ağrısı çeker. Bu duruma ‘*Bi ser û bine hîvê ketîye*’ derdik. Yeni ay çıktığında çocuk yüzüstü yatırılırdı. Her iki elin baş ve işaret parmaklarıyla sırt derisi yavaşça çekilirdi. Bu durum birkaç defa tekrarlanırdı. Çekerken besmele çekerdik. Bu şekilde iyileşirdi.)

Başka bir inanışa göre, bebeğin ishal olmasının sebebi üşütmesi veya sağlıksız bir besini tüketmesidir. Bu durumda bebek yüzüstü yatırılır. Sırtı açılır. “*Bismillahirrahmanirrahim*” denilerek kuyruk sokumuna yakın bir yerden omuriliğin sağ ve sol tarafında bulunan deri tabakası baş ve işaret parmakları kullanılarak yukarıya doğru hafifçe çekilir. Bu uygulama, deriden ses çıkıncaya kadar birkaç defa tekrarlanır. Böylece çocuğun ishalinin geçeceğine inanılır.²⁹⁷

²⁹⁴ Hülya Çakmur, “Çocuklukta Enfeksiyöz Diyare ve Dehidratasyon”, *Kafkas J Med Sci* 2013;3(2), s.96–102.

²⁹⁵ Kaynak Kişi: 5, 16, 23, 33, 35.

²⁹⁶ Kaynak Kişi: 1.

²⁹⁷ Kaynak Kişi: 1, 3, 12, 118.

“Ez Ocaxê ser û binê me. Wextê ku kurik bi ser û binê hîvê dikevin tînin cem min. Ez teniyê di heniye wan didim. Hewik tenî jî li qolincên wan didim. Kurik, heta heft salan jî bi ser û binê hîvê dikevin.”²⁹⁸ “Çêrmê piştê kurikan dikişandin, dikir xirpe xirp. Hewek tenî jî di binî lingê wî û heniya wî didan.”²⁹⁹

(“*Ser û Bbin*” (Ters-düz) ocaklısıyım. *Ser û bine* yakalanan çocuklar yanıma getirilir. Alınlarına is sürüyorum. Biraz da kulunçlarına sürüyorum. Çocuklar yedi yaşına kadar da *ser û bine* (ters-düze) yakalanabilirler. “Çocuklarının sırt derisi çekilirdi. Ayak tabanlarına ve alınına biraz is sürülürdü”.)

Adıyaman il merkezine bağlı Narince köyünde, ocaklı olduğunu belirten kişi ishali çocukların kendisine getirilmesi durumunda basit bir sihir (tılsım) ve uygulama yoluyla hastalığı tedavi ettiğini belirtmiştir. Buna göre, ishali çocuk ay yenildiğinde (yeni ay evresinde) dışarıda, yüzü aya dönük olacak şekilde, bir minder üzerine oturtulur. Ocaklı kişi, çalı süpürgesinden kopardığı iki adet çöpü, hastalanan bebeğin baş hizasında tutar ve “*Ser û bin, herin mêrikî du jin.*” * (*ey ishal, sen buradan çık ve git çift eşli erkeklere dadan*) diyerek kırar. Kırılan parçaları avucunda tutar ve arkasına bakmadan kendi omuz hizasından geriye doğru atar. Bu uygulama üç kez tekrarlanır. Daha sonra bebeğin tabanlarına bir miktar is sürer ve bebek ailesine teslim edilir. Böylece ishale sebep olan kötü ruhun bebekten uzaklaşacağına ve eşi sağ olduğu halde ikinci kez evlenen erkeklere dadanacağına inanılır.³⁰⁰

“Bere digotin, avê medîn kurikî ser û bin; tiştî ron medinê. Mast didanê. Sewê ku navê pitê nere dê şîr nadida pitê xa. Xelî pit bi sewê vê mirine. Halbu ki gê neçê ye. Ê naha pita diwin tixtor, siftê seroma didinê. Gi av e. Diwên tim avê bidinê. Ku kurik î hewkê gir we, patetîs ê rind in; qole ê rind e; muz, çeftelî ê rind in.”³⁰¹

(Eskiden *ser û bine* (ters-düze) yakalanan çocuklara su ve sıvı şeyler vermeyin derlerdi. İshal olmaması için anne, çocuğuna süt vermezdi. Yoğurt yedirilirdi. Bu durumdan dolayı birçok

²⁹⁸ Kaynak Kişi: 3.

²⁹⁹ Kaynak Kişi: 16.

* Bu uygulama sırasında tekrarlanan sözler, bir taraftan da kadınlara yapılan haksızlıklara karşı alevi toplumunun tepkisini ortaya koymaktadır. Aleviler çok eşliliğe itibar etmezler. Alevi toplumunda eşin ölümü, yatalak olması vb. ağır şartların dışında evli erkeklerin ikinci kez evlenmeleri hoş karşılanmayan bir durumdur. Buna riayet etmeyen erkekler toplumdan dışlanır. Alevilik ile ilgili ek bilgiler için bkz. Fevzi Rençber, “40 Soruda Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2010;56.

³⁰⁰ Kaynak Kişi: 16, 40,42.

³⁰¹ Kaynak Kişi: 12.

çocuk ölmüştür. Günümüzde doktora götürüp, serumlar verilir. Hepsi sudur. Su verin derler. Çocuk biraz büyükse; patates, kola, muz ve şeftali iyi gelir.)

İshal konusunda Adıyaman'da görülen en yanlış uygulamalardan biri bebeğin bu süreçte uzun süre susuz bırakılmasıdır. Su kaybından dolayı birçok bebeğin öldüğü belirtilmiştir.³⁰² Günümüzde bu tür uygulamalara rastlanmakla beraber ishali olan bebeklere bol bol sıvı gıda verme konusunda yaygın bir bilinçlenme vardır.

Bazı bölgelerde beldeki derinin yukarıya doğru çekilmesinin dışında, ocaklı kişiler tarafından bebeğin alnına ve omuzlarına is sürülerek ishal durdurulmaya çalışılır. Bazı ocaklı kişiler alın ve omuzların dışında bebeğin tabanlarına da is sürerler. Bu uygulama Hristiyanlığın sembolü olan haç işaretini çağrıştırmaktadır. Bu da Adıyaman'da İslam öncesi halk hekimliği inanç ve uygulamaların en azından bir kısmının İslam ile etkileşerek devam ettiğini göstermektedir. Diyarbakır'da albastının Müslümanları düşman olarak gördüğüne, onlara zarar vermek için masum bebekleri hedef aldığına inanılır. Bu yüzden yeni doğan bebeklerin alınlarına Hristiyanlığı temsil eden haç işareti çizilir. Böylece bebekler Hristiyan'mış gibi gösterilerek korunmaya çalışılır.³⁰³

2.1.7.2. Kırk Çıkarma (Çelderxistin)

Kırk çıkarma, çoğu kişi tarafından varlığı kabul edilen Alkarısı'nın kötülüklerinden korunmak amacıyla yapılan halk hekimliği uygulamalarından biridir. Yapılan araştırmalarda Alkarısı, kadının doğum sonrası enfeksiyona bağlı olarak, ateşinin yükselmesi ve havale geçirme derecesine ulaştıktan sonra hayal görmesi olarak açıklanmaktadır.³⁰⁴ Alkarısı'nın hedefine ulaşması durumunda Albasması oluşur. Öte yandan kırk çıkarma uygulamasının 40 sayısı ile ilişkisi vardır. Lohusa döneminin altı hafta yani yaklaşık kırk gün sürdüğü ve bu dönemin bebek ve anne sağlığı açısından hassas olduğu bilinmektedir. Bu dönemde annenin ve bebeğin vücut direnci düşüktür. Doğuma bağlı olarak kan kaybı oluşur, enfeksiyondan dolayı vücut ağrıları artar, ateş yükselir. Bir yandan bebeği emzirdiği için kandaki besin oranı azalır.

³⁰² Kaynak Kişi: 6, 19, 27, 30, 54, 66, 67, 105, 128, 129.

³⁰³ Kızıllı, **Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi**, s.180.

³⁰⁴ Değer, Deveci, **Kadınların Doğum Sonrası Uyguladıkları Geleneksel Yöntemler**, s.23.

Bu vb. nedenlerle “cinler, alkarası vb. kara iyeler” anne ve bebeği yalnız bırakmaz. Anne ve bebeğin hayatı bu süreçte tehlike altındadır.³⁰⁵

Çobanoğlu, 1993-2003 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ve Türk Halk Bilimi bölümüne, Türkiye genelinden gelen öğrenciler yardımıyla yaptığı derleme çalışmasında Alkarası’nı çocukların, lohusa kadınların ve bebeklerinin ciğer ve böbrekleriyle besleyen bir yaratık olarak tarif etmiştir. Buna engel olmak için lohusa kadınlara meyan kökü içirildiğini, üzerlerine kırmızı yorgan örtüldüğünü ve anne ile bebeğinin yalnız bırakılmadığını ifade etmiştir.³⁰⁶

Beydilli, hazırladığı sözlükte Alkarası’nın Türkiye ve Ortadoğu’da sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu ve farklı isimlerle ifade edildiğini belirtmiştir.³⁰⁷

Kalafat, yaptığı çalışmada, Alkarası ve kırklama inancının temellerinin Şamanizme dayandığını iddia etmiştir.³⁰⁸

Adıyaman’da da Alkarası ile ilgili farklı görüş ve inanışlar vardır:

Hurafe, batıl inanç veya yalan³⁰⁹ olduğunu iddia eden kişilere karşılık onun varlığı üzerine yemin eden kişiler vardır.³¹⁰

Yere degecek kadar uzun memeleriyle ısırgan, kan emici, beyaz elbiseleriyle elinde kazma kürekle dolaşan, lohusa kadınları ve bebeklerini öldürmeye çalışan ve herkese görünmeyen bir varlıktır. Halk, onu tanımakta, ondan korkmakta ama zayıf yönlerinin de farkındadır. Kalabalıktan, erkeklerden, demirden ve ışıktan korkar. Bunların farkında olan halk Alkarasına karşı bazı tedbirler alır.³¹¹

Adıyaman halk hekimliğinde lohusa kadınlar ve çevresindekiler yukarıda anılan tehlikelerin farkındadır. Bu nedenle doğumdan sonraki 40 gün boyunca ışıklar

³⁰⁵ Ayşe Başçetinçelik, **Adana Halk Kültüründe Doğum, Evlenme, Ölüm**, Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adana 2009, s.80-115.

³⁰⁶ Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 124.

³⁰⁷ Celal Beydilli, **Türk Mitolojisi Mitolojik Sözlük**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2003

³⁰⁸ Yaşar Kalafat, “Doğu Anadolu’da Kara İyeler ve Onlara Dair Halk İnançları”, **Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2012;s. 175-202

³⁰⁹ Kaynak Kişi: 10, 19, 40, 44, 50, 129.

³¹⁰ Kaynak Kişi: 1, 9, 14, 42.

³¹¹ Kaynak Kişi: 1, 2, 3, 8, 12, 27, 113, 130, 137, 139, 141,159.

söndürülmez; kadın ve bebe yalnız bırakılmaz; yastığının altında ya da yanı başında demir bir alet bulundurulur. Bunlara ek olarak, annenin ve bebeğin zarar görmemesi için yirminci ve kırkıncı gün, kırk çıkarma törenleri yapılır.

Kırk çıkarma törenini yapan kadınlar ve ocaklar vardır. Yirminci gün, bebek ve annesi kırk çıkaran kadının evine gider veya kadın eve davet edilir. Kırk çıkarma için “kırk tası (tasa çil)” veya “hac tası” denilen özel bir tas ile bebek leğende yıkanır. Bu tasın üzerinde Kur’andan ayetler olduğu söylenir. Bebek leğene oturtulduktan sonra, hazırlanan su:

“A deh, a bîst, a sîh, a çel.

Çelê mişk û maran,

Ê cin û cinawiran...

Ê giya çû, ê te jî çû.”³¹²

(On, yirmi, otuz, kırk

Yılanların, farelerin

Cinlerin, canavarların...

Her şeyin kırkı çıktı.

Senin de kırkın çıksın.)

Tekerlemesi eşliğinde bebek yıkanır. Daha sonra aynı uygulama anne için tekrarlanır. Bebeğin veya annenin yıkanmış olduğu su, evin içine, damına ve etrafına serpiştirilerek dökülür. Böylece kadın ve bebeğinin Alkarısı’ndan korunacağına inanılır. Kırk çıkaran kadına bahşiş verilerek tören sona erdirilir. Bu uygulama yirminci günde ve kırkıncı günde tekrarlanır.³¹³

Kâhta’da kırk çıkarma törenleri, “çelê sisiyan” (üç günlük kırk); “çelê heftan” (yedi günlük kırk); “çelê bîstan” (yirmi günlük kırk) ve “çelê çilinî” (kırk günlük kırk) olmak üzere dört defa tekrarlanır. Üçüncü ve kırkıncı günde yapılan kırk çıkarma ritüelleri benzerdir. Ailenin kadınları bir araya gelir. İki farklı farklı kazanda su ısıtılır. Kırk çıkarma ocağından bir kadın önce lohusa kadına banyo yaptırır. Daha sonra bebeği annesinin kucağına vererek onu da yıkar. Daha sonra ikinci kazandaki su

³¹² Kaynak Kişi: 1, 12, 20, 82.

³¹³ Kaynak Kişi: 5, 8, 12, 23, 32, 94.

getirilir. Üçüncü gün ise üç; kırkıncı gün ise kırk tane küçük taş sayılarak kazana atılır. Ocaklı kadın her iki elini açarak suya değdirir. Kırk oluncaya kadar onar onar sayar. Daha sonra yukarıdaki tekerlemeyi tekrarlar. Bir kalbur getirilerek bebek ve annesinin başının üzerinde tutulur. Kazandaki temiz su taşlarla beraber anne ve bebeğinin üzerine boca edilir.³¹⁴ Kırkıncı gündeki törenden sonra anne ve bebeğin ölüm ve hastalık tehlikesini atlattığına inanılır. Anne ve bebeği kırkıncı günden sonra yalnız yatabilir; tek başına evden uzaklaşabilir; doğum yapmış başka kadınlarla karşılaşabilir.³¹⁵

Ağrı’da lohusa dönemindeki kadınların birbiriyle karşılaşmasına izin verilmez. Eğer tesadüf sonucu karşılaşılırsa doğum yapan kadınların kırkının birbirine karışacağına, bebeklerin sütten kesileceğine ve hastalanacağına inanılır. Buna engel olmak için, lohusa kadınlar yanlarında taşıdıkları iğne veya çengelli iğneleri birbirleriyle değiştirirler.³¹⁶

2.1.7.3. Hedik (Danûya Didanan)

Anadolu toplumlarında bebeğin ilk dişi önemli bir sevinç ve mutluluk kaynağı olarak kabul edilir. Çocuğun ailesi, bu mutluluğunu çevresindekilerle paylaşmak için “*Danûya Diranan*” (*Diş Hediği*) denilen özel bir yemeği yaparak lokma niyetine dağıtır. Diş hediği bir gelenek olarak, Anadolu’nun hemen her bölgesinde, farklı isimlerle yaşatılmaktadır. “Buğday dirilmesi, dirgit dökme, dışaşı, diş börtmesi, diş bulguru, diş dilgiti, diş dirgiti, dişedi, dişemiş, diş günü, dişlik, diş göllesi, diş hediği, diş mısırsı, diş tohumu, duzlama, gölle pişirme, hedik dişi, kolyo” bunlardan birkaçıdır.³¹⁷ Adıyaman’da bu yemek ağırlıklı olarak buğday ve nohut kullanılarak yapılır. Haşlanan nohut ve buğdayın üzerine soğan salça ve çeşitli baharatlardan (kekik, pul biber vb.) hazırlanan sos eklenir.³¹⁸ Hazırlanan yemek gelen misafirlere, komşulara ve yakın akrabalara dağıtılır.

³¹⁴ Mahmudê Hesbêra, “Li Kolikê Hin Edet û Baweriyên Piştî Jidayikbûnê”, *Nûbihar*, 2019;146, s. 88-92.

³¹⁵ Kaynak Kişi: 86, 130, 136, 139, 147, 162.

³¹⁶ Arslan, Çetinkaya, Taşbaşı, “Türk Kültürü Bağlamında Ağrı İli Alkarısı İnanmaları”, s. 208.

³¹⁷ Rezan Karakaş, “Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 2012;16, s. 77.

³¹⁸ Mehmet Öncü, *Cemile Adıyaman Mutfak Kültürü*, Tekin Çifçi (Edit.), ATAV Yayınları, Adıyaman 2015, s.127.

“Ku didanên wan dertên, danûyê bela dîkin. Diwên: “Va danûya lawikî ya jî keçikê me ye. Didanên wî/wê derketin.” Ê ki daniyê diwin jî diwên, ‘Xadê xêrlî, nefli bike!’ û hediya kê ya jî perena didin kurik.”³¹⁹

(Çocuğun ilk dişi çıkınca, hedik yapılır ve dağıtılır. “Bu hedik, erkek çocuğumuzun ve ya kız çocuğumuzundur, dişi çıktı” derler. Hediği yapılan çocuğa ‘Hayırlı, uğurlu olsun!’ derler. Çocuğa hediye veya para verirler.)

Diş hediği dağıtılırken, yemeğin kimin için ve hangi amaçla dağıtıldığı ifade edilir. Yemeği kabul eden kişiler, tabağa veya dağıtan kişiye çocuğa ulaştırılmak üzere hediye veya para verir. Çocuğun dişlerinin zamanında ve sağlıklı bir şekilde çıkması için çocukların başına kına yakılır. Düşen dişlerin yerine daha sağlıklı dişlerin çıkması için düşen diş bir yol ayrımına gömülür veya duvardaki çatlaklarda saklanır.³²⁰

Diyarbakır ve Batman yöresinde yapılan benzer bir uygulamada da buğday ve nohut önceden kaynatılır. Süzülür ve soğumaya bırakılır. Sofra bezinin üzerine oturtulan çocuğun başından aşağıya doğru “*hedik*” dökülür. Daha sonra çocuğun önüne makas, kalem, ayna, kitap, para, oyuncak vb. bırakılır. Çocuk bunlardan hangisini seçerse o aracı temsil eden meslek sahibi olacağına inanılır. “*Hedik*” için davet edilen misafirlere hedik ikram edilir. Misafirler çocuğa hediye veya para verirler.³²¹

Buğday bereketi, güzelliği ve kısmeti temsil ederken, nohut, gücü ve kuvveti temsil etmektedir. İnanişâ göre böylece, hedik uygulamasıyla çocuğun dişlerinin buğday gibi sık ve bereketli aynı zamanda nohut gibi sert ve dayanıklı olacağına inanılır.³²²

³¹⁹ Kaynak Kişi: 1,5.

³²⁰ Kaynak Kişi: 92, 105, 108, 115.

³²¹ Kaynak Kişi: 163.

³²² Kaynak Kişi: 16, 17, 20, 43, 48, 53, 68.

2.1.7.4. Nazar (Çavînîbûn)

Modern tıpla açıklanamayan bir durum olarak nazar ile ilgili çok sayıda inanç ve uygulama vardır. Nazar sözcüğü göz, art niyetli bakış anlamında kullanılmaktadır. Türkdoğan'a göre nazar, halkın inanç, düşünüş ve davranışlarının bir sonucudur.³²³

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu değerli gördüğü her şeyini nazardan korumak için birtakım uygulamalara başvururlar. Halkın inancına göre sağlıklı ve güzel bir çocuk “çavên xiraw” (kötü gözler) yüzünden hastalanabilir ve hatta ölebilir. Nazar çoğunlukla mala ve cana zarar verir. Bu nazar yüzünden köylüler, hayvanlarının öldüğünü, ektikleri ekin ve diğer ürünlerin zarar gördüğünü düşünür.³²⁴

Yörede yaşayan birçok kişi, bazı insanların gözlerinde özel bir enerji olduğuna, bu kişilerin bir şeyi çok istemesi, kıskanması ve elde edememesi durumunda bu enerjiyi yayarak karşıdaki kişi veya eşyaya zarar verdiğine inanmaktadır. Nazar değdirilen eşya ise kırılır; hayvan ise hastalanır veya ölür; bir tarım ürünü ise, doluya, yıldırıma, fırtınaya veya yangına maruz kalır veya hastalık yayılır. İnsan ise hastalanır, yaralanır veya düşer bir yerini incitir.³²⁵ Bu nedenle doğumdan ölüme kadar nazarı engellemeye yönelik inanç ve uygulamalar, varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Nazara karşı yapılan uygulamaların kökeni bazı yazarlar tarafından Şamanizm'e dayandırılmaktadır. İnanca göre kötü bir ruh iyilik ve şans çalmıştır. Kurşunun eritilmesi ile iyilik ve şans bu kötü ruhlardan geri alınabilir.³²⁶

Pek çok kültürde, keskin kokusundan dolayı, soğan ve sarımsakta tılsım olduğuna dair yaygın bir inanış vardır. Bu nedenle birçok hastalığın tedavisinde soğan ve sarımsak kullanılır. Bunlardan biri de nazardır. Soğan ve onun gibi keskin kokulu sarımsağın evlerin kapılarına ve çeşitli yerlerine asılmasıyla evin ve evdeki bireylerin kötü ruhlardan ve nazardan korunacağına inanılır.³²⁷ Osmanlı adetlerinde, loğusa kadınların memeleri yıkanır ve ortadan kesilmiş soğanla ovulurdu. Daha sonra bu soğan sarımsak ve mavi boncukla beraber şişe geçirilir, kırkı çıkana kadar ayaklarının

³²³ Orhan Türkdoğan, **Toplumsal Yapı ve Sağlık- Hastalık Sistemi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.90.

³²⁴ Kaynak Kişi: 7, 40, 43, 44, 61, 77, 103, 115.

³²⁵ Kaynak Kişi: 8, 9, 25, 22, 38, 40, 56, 69, 80, 100, 121.

³²⁶ Abdulkadir İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1952;1(4), s.29.

³²⁷ Kaynak Kişi: 2, 7, 13, 16, 25, 31, 37, 45, 50, 62, 73, 80.

dibine asılırdı. Bunların lohusayı ve bebeğini kötü gözlerden, ruhlardan ve hastalıklardan koruyacağına inanılırdı.³²⁸

Adıyaman’da nazar değdiği ve bu nedenle hastalandığı düşünülen kişinin üzerindeki nazarı kovmak için soğan kabuğunun içine bir miktar tuz konularak hastanın başının etrafında gezdirilir. Daha sonra bu soğan kabuğu ve tuz ateşe atılarak yakılması sağlanır. Soğan ve tuzun nazarı içine çektiğine, soğan ve tuzun ateşe atılmasıyla beraber nazarın da yok olacağına inanılır.³²⁹ Bugün bile Adıyaman’ın kırsal kesimlerinde evlerin girişine asılı soğan demetlerine rastlamak mümkündür.

“Ê neşûştî mirov çavînî dîkin, Min darê kenêrkê kûn dîkir, dîkir stûyê xwe. Êk meri hene, meriya çavînî dîkin. Li pê herin, axê ku pê lê kiriye, bînin bikin nav avê û wê avê vexwin. Hen jî diwên hewik xwê û pîvazekê bavên ser xênî. Sewê ku çav lê bireve. Hen jî navî 12 îmaman dihêmcêrin, dia dîkin û nîfiran jî dîkin. Diwen, kê çavînî kiriye, bira çavên wî derkevin.”³³⁰

(Pasaklı kişiler nazar eder. Mahlep ağacının çubuğunu deler, boynuma takardım. Bazıları nazar eder. Bu kişilerin arkasından gidin, bastığı toprağı alıp suyun içine koyun ve o sudan için. Kimi de nazarın uzaklaşması için damın üstüne bir kuru soğan ve bir tutam tuz atın, der. Kimi de 12 imamın ismini zikreder, dua ve bedua eder. Nazar edenin gözü çıksın, der.)

Adıyaman halkının görüş ve inanışına göre açgözlü, “neşûştî” (yılanmamış), çirkin ve özellikle de mavi gözlü insanlar da nazar yayarlar. Bu tür kişilerden nazarından korunmak için sıkça başvurulmuş yöntemlerden biri de kurşun döktürmedir. Nazar değdiği düşünülen kişi bir sandalye ya da kürsüye oturtulur. Üzerine çarşaf gerdirilir. Tava vb. bir kapta eritilen kurşun kişinin baş hizasından su dolu kaba boşaltılır. Kurşunun suda aldığı şekle bakılarak kimin nazarının değdiği belirlenmeye çalışılır.³³¹

Acıpayamlı, Nazara karşı kurşun dökmenin Anadolu’da yaygın olarak başvurulmuş bir uygulama olduğuna değindikten sonra, kurşunun izinli ve ocaklı kadınlar tarafından döküldüğüne işaret eder. “Bu gibi kadınlar yanlarında özel bir çanta taşırlar. Çantada kurşun eritmeğe mahsus tava, su tası, temiz bir peştamal ve eritmek

³²⁸ Deniz Gezgin, **Bitki Mitosları**, Sel Yay., 2. Baskı, İstanbul 2010, s.170.

³²⁹ Kaynak Kişi: 13, 19, 24, 36, 48, 99, 156.

³³⁰ Kaynak Kişi: 10.

³³¹ Kaynak Kişi: 3, 8, 10, 14, 18, 33, 35, 78, 79, 96.

üzere biraz kurşun taşırlar” diyerek kadınların bu konudaki tecrübelerine dikkat çekmektedir.³³²

Nazardan korunmak için sıkça başvurulan diğer uygulamalar:

“Darikî benîştokê kun dîkin û dîkin hitî xa.”³³³

(Mahlep ağacı delinir ve boyuna asılır.)

“Axê bin ningî î ki çavînî kiriye, radikin. Dîkin avê û vedixwin.”³³⁴

(Nazar yapan kişinin bastığı yerden toprak alınır, suya konularak içilir.)

“Hewik xwê û pîvaz davên ser xêni.”³³⁵

(Dama bir miktar tuz ve kuru soğan atılır.)

Adıyaman Alevileri arasında, nazara karşı 12 İmam’ın ismi zikredilir.³³⁶

Nazar edenin gözü çıksın, denilir. Hayvanların boynuna nazarlık takılır. Bahçelere, evlere, arabalara kısacası korunmak istenen her şeye nazarlık takılır. Esnaflar işyerlerine bereket duası ve nazar duası asılır.³³⁷

Evlerin girişlerine nal, dağ keçisi boynuzu, hayvanların kuru kafatası, kuru soğan asılır, kurumuş hayvan veya insan pisliği beze sarılarak evin veya bahçenin girişlerine asılır.³³⁸

Ekim yapılan tarlalara ığde ağacından bir dal kopartılarak dikilir.

Bahçelerin girişlerine karaçalı dikilir.³³⁹ ığde ve karaçalının dikenli olmalarından ötürü kötü gözle bakan insanların gözlerine batarak nazarı engelleyeceğine inanılır.

Anneler, çocuklarını nazardan korumak için nazar yapan kişilerin geleceklerini duyduklarında çocuklara yırtık elbise giydirir, yüzünü yıkamazlar veya omuzlarına nazarlık takarlar. Her güzel davranış veya görüntüden sonra “*Bê Maşella!*”

³³² Orhan Acıpayamlı, “Anadolu’da Nazar ile İlgili Bazı Adet ve İnanmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1962;20 (1-2), s.6.

³³³ Kaynak Kişi: 11, 18, 21.

³³⁴ Kaynak Kişi: 116, 158, 160.

³³⁵ Kaynak Kişi: 3, 8, 16, 136.

³³⁶ Kaynak Kişi: 13, 71, 92, 129.

³³⁷ Kaynak Kişi: 6, 19, 24, 30, 38, 90, 100, 150.

³³⁸ Kaynak Kişi: 13, 71, 92, 129.

³³⁹ Kaynak Kişi: 1, 5, 19, 25, 34, 47, 90.

(*Maaşallah de!*) denilerek sözü söyleyen kişi uyarılır. Gerekli görülen ev, taşıt, işyeri vs. ye “*Maaşallah*” yazılı tabelalar asılır.³⁴⁰

Yaşlı kişiler, nazardan korunmak için hasta veya sakat taklidi yaparlar.³⁴¹

Erzincan’da çocukları nazardan korumak için muska yaptırılır. Yedi delikli nazar boncuğu taşınır. Evlerini korumak için evin girişlerine nal, geyik boynuzu vb. asılır. Üzerinde “*Maşallah*” yazılan levhalar duvarlara asılır.³⁴²

Antalya’da nazar değdiği düşünülen kişi sırtüstü yatırılır, üzerine çarşaf gerdirilir. Bir tepsinin içerisine ekmek, soğan, makas, ayna ve bir tas su konulur. Eritilen kurşun bu tasın içine boşaltılır. Aynı uygulama baş, göbek ve ayak hizasında tekrarlanır. İçinde kurşun olan su soğutulduktan sonra nazar değdiği düşünülen kişiye bir yudum içirilir, kalan su evin farklı köşelerine serpilir.³⁴³

2.7.1.5. Saç ve Tırnak Kesme

Adıyaman ve yakın çevresinde çocukların saç veya tırnaklarının kesilmesine yönelik bazı uygulama ve inanışlar mevcuttur.

Çocukların tırnakları ilk bir yıl kesilmez. Bir yıldan önce kesilen tırnakların iyiye alamet olmadığına inanılır. Çocuğun tırnaklarının kesilmemesinin bir sebebi de çocuğun cin, peri, cadı vb. kara iyelere karşı kendisini tırnakları ile koruduğuna inanılmasıdır.³⁴⁴

Başka bir inanışa göre erken kesilen tırnakların daha çabuk uzayacağına, eğri olacağına ve daha sert olacağına inanılır.³⁴⁵

Bebeklerin tırnaklarının melek tarafından kesildiğine inanılır. Tırnakların genelde gece ve özellikle de Perşembeyi Cuma’ya bağlayan gece kesilmesinin günah olduğuna

³⁴⁰ Kaynak Kişi: 2, 8, 65, 66, 72, 80, 93, 97, 98, 116, 130, 132, 141.

³⁴¹ Kaynak Kişi: 8, 31, 37, 54, 71, 78, 87, 91.

³⁴² Abdurrahman Küçük, “Erzincan ve Çevresindeki Halk İnançlarına Toplu Bakış”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.243-255.

³⁴³ Huriye Emen, “Gazipaşa’daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri”, s.29-43.

³⁴⁴ Kaynak Kişi: 16, 17, 20, 43, 48, 53, 68.

³⁴⁵ Kaynak Kişi: 92, 105, 108, 115.

ve uğursuzluk getireceğine inanılır.³⁴⁶ Elektriğin olmadığı dönemlerde çıra ve gaz lambası kullanarak aydınlanmaya çalışmıştır. Işık yetersiz olduğu için tırnaklara ve parmaklara zarar verme ihtimali yüksektir. Bebeğin parmakların ve tırnaklarının hassaslığı göz önünde bulundurulduğunda bu inanç anlaşılır hale gelmektedir.

Saçın kesilme uygulaması erkek çocuklar içindir. Kız çocuklarının saçının kesildiği hastalık, bitlenme vb. nadir durumlar vardır.

Erkek çocukları uzun süre yaşamayan aileler, çocuklarının kara iyelerden dolayı iflah olmadığına inanılır. Bu nedenle erkek çocuğun ömrünü uzatmak için bazı uygulamalara başvurulur.

Erkek çocuğuna, kız çocuklarının elbisesi giydirilir. Aileler erkek çocuklarına kıyafet almazlar. İhtiyaçları dost ve akrabaları tarafından karşılanır.

Çocuğun saçı, yedi yaşına kadar kesilmez, kızların saçları gibi örülür. Çocuk yedi yaşına geldiğinde saçları törenle kesilir. Berbere yüklü miktarda bahşiş verilir. Törende hazır bulunanlara şeker, kuruyemiş vb. dağıtılır.³⁴⁷

Benzer bir uygulamaya Harput yöresinde rastlanmıştır. Kız çocukları olduğu halde, oğlan çocuğu olmayan veya doğduğu halde bu çocuğu yaşamayan kadınlar, oğlan çocuğuna kavuştukları zaman, yedi yaşına kadar çocuğun saçlarını uzatır, örer ve kendisine bu zaman içinde kız elbisesi giydirebilirler. Ters giyme adı ile bilinen bu uygulamanın değişik bir biçimi de yedi yıl boyunca kullanılmamış elbisenin giydirilmemesidir.³⁴⁸

Yukarıdaki uygulamaların tamamı kara iyeleri aldatmaya onlara bu çocuğun hem erkek olmadığını hem de kendilerine ait olmadığını göstermeye yöneliktir.

2.2. EVLENME

Evlenme insan yaşamının en önemli geçiş dönemlerinden biridir. Evlilik, kadın ve erkekler arasındaki sosyalleşme, nesillerin devamı, aile kurma ve aileler arasındaki

³⁴⁶ Kaynak Kişi: 57, 62, 73, 74.

³⁴⁷ Kaynak Kişi: 13, 59, 69, 81, 96, 97, 101, 102.

³⁴⁸ Makbule Tokur Kesgin, Hilal Özcebe, "Türkiye'de Çocuk Bakımındaki Geleneksel İnanç ve Uygulamalar", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2004;1, s.49.

ekonomik ve toplumsal düzenin kurulmasında önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sedat Veyis Örnek, evliliği dünyanın her yerinde, bireylerin bağlı bulunduğu toplumun kültürel yapısına göre belirlenen kural ve kalıplar çerçevesinde farklı aşamaları olan ve her aşaması çeşitli törenler eşliğinde düzenlenen bir gelenek, görenek ve adetler zinciri olarak tanımlamaktadır.³⁴⁹ Bu yönüyle evlilik toplumsal bir sözleşmeyi ifade eder. Toplumun düzeni ve bireylerin sosyalleşmesinin bir gereği olarak, evliliğin bütün aşamalarının toplumun tarafından düzenlenen (çoğunlukla yazılı olmayan) kurallara göre yürütülmesi gerekir. Bu kuralların dışına çıkan bireylerin toplum tarafından dışlandığı, sürgün edildiği ve hatta ölüm gibi cezai müeyyidelere maruz kaldığı bilinmektedir.

Adıyaman'da evlilik süreci; kısmetin açılması, tanışma, isteme, talep listesi hazırlama (bir), nişan (şîranî), alışveriş (rehêl), kına, dini nikâh ve düğün töreninden oluşur.

2.2.1. Kısmetin Açılması

Kısmet sözcüğü TDK sözlükte, Tanrı'nın her kişiye uygun gördüğü yaşama durumu, nasip; evlenme talihi olarak tanımlanmaktadır.³⁵⁰ Kısmet sözcüğü halk arasında aynı zamanda bir ön kabulü de ifade etmektedir. Bu kabulün kaynağı dini inanışa dayanmaktadır. Evlenme yaşına gelen kızlar ve erkekler, evlenme taleplerini aile büyüklerine açık bir şekilde ifade etmezler. Özellikle genç kızların evlenme isteklerini söylemeleri ya da belli etmeleri ülkemiz genelinde ayıp karşılanır. Bir genç kızın ya da bir erkeğin evde kalması hem o aile için hem de o gençler için onur kırıcı bir durum olarak görülür. Özellikle yaşı geçen, bu nedenle evde kalmış olduğu söylenen genç kızlara, yöre halkı tarafından iyi bir gözle bakılmaz; mutlaka bir kusurunun olduğu düşünülür.³⁵¹ Erkekler, bu taleplerini dolaylı olarak (arkadaşlarına, kız kardeşlerine söyleyerek vs.) ifade ederken kızlar sadece kısmetlerini beklemek zorundadır.

³⁴⁹ Sedat Veyis Örnek, **Türk Halk Bilimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1977, s.185.

³⁵⁰

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c7a3acc4e9eb0.67266251 (10.04.2018)

³⁵¹ Neşe Özcan, **Midyat'ta Evlenme Geleneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor ve Müzikoloji Anabilim Dalı, sakarya 2016, s.54-55.

Adıyaman’da evlilik sürecindeki halk hekimliği uygulamalarının önemli bir çoğunluğu batıl inanışlara dayalıdır. Bunlardan bir tanesi, evlilik çağına gelen kızların kısmetinin açılmasına yöneliktir. Evlilik çağına geldiğine inanılan kızın kısmetinin açılması yani birileri tarafından istenmesi için bazı uygulamalar yapılır.

Nişan töreni yapılan kızın davetlileri arasında yer alan ve kısmetinin açılması isteyen genç kız, ikram edilecek olan tatlıdan herkesten önce tatmanın yollarını arar. Bunu başarabilirse kısmetinin açılacağına inanır. Burada önemli olan nokta, bu eylemin mümkün olduğu kadar gizlilik içinde yapılmasıdır. Sadece tatlıyı kesen kişi, taşıyan kişi ve tatlıyı yiyen genç kız bu uygulamadan haberdar olmalıdır. Aksi halde toplum tarafından yanlış anlaşılacağına inanılır.³⁵²

Bazı kızlar, kısmetlerinin birileri tarafından özellikle bağlandığına inanır. Bu art niyetli kişiler sihir, büyü, muska vb. araçlarla genç kızların kısmetlerine engel olurlar. Böyle durumlarda tersi uygulamaya başvurulur. Bağlanan kısmetin açılması için yeni bir sihir, büyü veya muska hazırlanır.³⁵³

Kısmetin açılması için sıkça başvurulanan uygulamalardan biri de türbe veya kutsal sayılan diğer mekânları ziyaret etmektir. Duygu ve dileklerini açıkça ifade edemeyen genç kızlar bu kutsal mekânlarda dua eder, dilek dilerler. Dileklerini yazdıkları kâğıtları kutsal olarak görülen akarsulara bırakırlar. Kutsal görülen mekânların etrafında bulunan ağaçlara bez, çaput vs. asarak dileklerinin gerçekleşeceğine, kısmetlerinin açılacağına inanırlar. Erkeklerin bu uygulamaya başvurmaları sıkça görülen bir durum değildir. Erkeklerin kızlara oranla daha özgür olduğu düşünüldüğünde, bu durum anlaşılırdır çünkü “kısmetini bekleyenler” kızlardır.³⁵⁴ Erkekler de çoğu zaman karşılarına çıkan kızları kısmet olarak görmekte ve koşulsuz olarak kabul etmektedirler. Bu yaklaşım, bireylerin belirli önyargılardan kurtulmayı, uyum sağlamayı ve bireyler arasındaki ilişkilerin karşılıklı “*tahammül*” içinde sürmesine olanak sağlamaktadır. Adıyaman’da evlilik, kolay bir süreç olarak görülmektedir. 2017 TÜİK verileri bu görüşü desteklemektedir. Bu verilere göre

³⁵² Kaynak Kişi: 18, 17, 48, 142.

³⁵³ Kaynak Kişi: 1, 2, 16, 75, 83.

³⁵⁴ Kaynak Kişi: 25, 26, 40, 58, 134, 149.

Adıyaman, kaba evlenme hızında binde 9,6 ile en yüksek olan il olan Kilis'ten sonra binde 8,29 ile ikinci sıradadır.³⁵⁵

Sivas'ta kismetin açılması için Cuma günü sela okunduğu sırada, kismetinin açılmasını istenen kızın eline veya koltuk altına anahtar yerleştirilerek “*Bahtın açılsın!*” denilir. Birçok bölgede kızlar isimlerini gelinlerin başörtülerine veya ayakkabılarının tabanlarına yazarlar. Bu uygulama, “*Madem sen evleniyorsun benim de yolumu aç; ben de evleneyim.*” anlamındadır.³⁵⁶

2.2.2. İstenmeyen Evlilikler

Kadınların söz hakkının olmadığı Ortadoğu toplumlarında kadınların uğradığı ayrımcılığın bir sonucu olarak istek dışı evlilikler ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, istenmeyen evliliklerin ailelerin toprak kaybetmeme arzusu; dini kurum ve kişilerin farklı dinlere mensup kişilerin evliliklerini kabullenmemesi; bekâr kişilerin ekonomik olarak yaşamasının güçleştirilmesi, kültürel olarak istenmemek, rahatsız edilmek, dışlanmak gibi birçok gerekçenin sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.³⁵⁷ Evlenme kararının verilmesi aşamasında kadının rızasının alınmamasından başlayarak kadınların kendi babalarına veya kendilerinden yaşça büyük otoriter erkeklere boyun eğmesi söz konusu olabilmektedir.³⁵⁸

Bayezîdî, 1850'li yıllarda yazdığı eserinde, Kürt kızlarının evlilik konusunda söz hakkı olmadığını, babasının ve erkek kardeşlerinin sözüne uymak zorunda olduğunu belirttikten sonra bu durumun yasal veya dini bir zorunluluktan değil; belki utangaçlıktan ve saygıdan kaynaklandığının altını çizmiştir.³⁵⁹ Sebebi ne olursa olsun, istek dışı evlilikler, önemli bir halk hekimliği ve halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. İstek dışı evliliklerin sebepleri farklı olabilir. Bunlar arasında kişilerin

³⁵⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, **TÜİK Haber Bülteni**, 02.03.2018, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27593 (12.07.2018)

³⁵⁶ Ahmet Hikmet Eroğlu, “Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar”, **Halk İnanışları El Kitabı**, (s.258-282) Grafiker Yayınları, Ankara 2017.

³⁵⁷ Berivan Kavas, “Kadınlara Yönelik Evlilik Baskısı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018;11 (56), s.389.

³⁵⁸ Bilge Abukan, Filiz Yıldırım, Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddetin Bir Biçimi Olarak Erken Evlilikleri Önlemek İçin Kadınların Güçlendirilmesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2017;10(53), s.428.

³⁵⁹ Bayezîdî, **Adat û Rusûmatnameâ Ekradiye**, s. 55.

birbirini sevmemesi, yaş farkı, cimrilik, hastalık vb. sayılabilir. Kızlar ve kadınlar istemedikleri bu evliliklerin önüne geçmek için bazı uygulamalara başvurular.

Bu uygulamalar arasında büyü yapma önemli bir yer tutmaktadır. Evlenmek istemeyen kız büyü, muska veya sihir yapan hoca, falcı vb. kişilere başvurur. Onlara bir miktar para vererek evlilik sürecini durdurmasını ister. Hazırlanan muska, damat adayının evine götürülerek gizlice saklanır.³⁶⁰

Bazı durumlarda büyülü su veya yiyecek damat adayına yedirilir veya içirilir. Böylece damat adayının evlilikten vazgeçeceğine inanılır.³⁶¹

Bu uygulamaların işe yaramadığı durumlarda düğünden önceki gün yeni bir sihir veya büyü yaptırılır. Böylece damat adayının erkekliğinin bağlanacağına inanılır.³⁶²

2.2.3. Kız İsteme, Nişan, Kına ve Düğün

Evliliğin her iki tarafın isteği ile olduğu durumlarda süreç topluma açık bir biçimde, geleneklere uyularak devam ettirilir. Aracılar yoluyla kız tarafı bilgilendirilir. Kız tarafı onay verir. Bu süreçte kız ve erkek açık bir şekilde yan yana gelmez. Ancak aracılar yardımıyla birbirlerini “gizlice” görmelerine müsaade edilir. Daha sonra, erkek tarafı güvenilir birkaç kişi ile beraber kızı istemeye giderler. Kız istenir, “*Herêkirin*” (*kabul duası*) okunur. Her iki tarafın bu “iş”in hayırlara vesile olmasını içeren dilek ve temennilerinden sonra önceden alınan yüzükler takılır. Gelen misafirlere tatlı ikram edilir. İstemenin akabinde “*bir*” denilen talep listesi kızın ailesi tarafından hazırlanır. Erkek tarafı listeyi alır, kendi imkânlarını değerlendirir ve gerekirse aracılardan şahitliğinde pazarlıklar yürütülür. Varılan anlaşmanın sonuçları ışığında yeni bir liste üç nüsha olarak hazırlanır. Biri kız tarafında, biri erkek tarafında, biri de aracılarda kalır. Düğün hazırlıkları bu liste ışığında yapılır. Daha sonra kız tarafında yapılan yemek gelen misafirlere ikram edilir. Bu yemek, kızın resmen sözlendiğini ve iki tarafın onayından geçtiğini ifade eder.³⁶³

³⁶⁰ Kaynak Kişi: 3, 15, 22, 60, 105, 113.

³⁶¹ Kaynak Kişi: 45, 71, 78, 94, 147.

³⁶² Kaynak Kişi: 7, 10, 14, 40, 59.

³⁶³ Kaynak Kişi: 1, 11, 17, 27, 31, 44, 72.

Bu törenden sonra kız ve erkek, ailelerin bilgisi dâhilinde görüşebilirler. Kız tarafı damat adayını yemeğe davet eder. Daha sonraki bir süreçte her iki tarafın uzlaştığı bir tarihte nişan töreni yapılır. Nişan öncesinde alışverişe çıkılır. Listede belirlenen altın miktarı damadın ailesi tarafından satın alınır. Damat ve geline nişan töreni için nişan yüzükleri, kıyafet ve ayakkabı alınır. Damadın yüzüğünü kız tarafı alır. Nişan töreni, davetlilerin katılımıyla davul zurna eşliğinde eğlence biçiminde düzenlenir. Tören, tatlı ikramından sonra sona erer. Gelin adayı ile damat adayının evleri arasındaki mesafe ve ulaşım olanaklarına göre yemek ikramı yapılır. Bu durumda yemek masrafları da damadın ailesi tarafından karşılanır. Genellikle önceden alınan küçükbaş bir hayvan nişan günü erkenden gelin adayının evine götürülür ve kesilir. Hazır et alınmaz, kan akıtılması önemlidir. Akıtılan kanın ve dağıtılan lokmanın çıkabilecek olumsuzlukları engelleyeceğine inanılır.³⁶⁴

Adıyaman il merkezinde kına töreninden önce gelin adayı hamama götürülür. Her iki taraftan kadınların katılımı ile küçük bir şenlik eşliğinde hamam yapılır. Hamam temizlik demektir. Gelin adayının bahtı gibi bedeninin de pir û pak olması için bu uygulama yapılır.³⁶⁵

Düğüne yakın bir tarihte damadın ailesi tarafından gelin döşeği ve misafirler için yatak ve yorgan hazırlanır. Önceden alınan ve yıkanan yünlerle döşek ve yorgan yapılır. Bu sırada yardımlaşma amacıyla konu komşu davet edilir. Dikim sırasında yorganın astarının iç tarafına şeker konulur ve dikilir. Gelin ve damadın böylece birbirlerine tatlı bir biçimde yaklaşacağına inanılır.³⁶⁶

Düğünden bir hafta önce “*rehel -rehêl*” denilen düğün alışverişine çıkılır. Daha önce hazırlanan listedeki eksiklikler tamamlanır. Ek olarak iğneden ipliğe kadar bir ev için gerekli bütün ihtiyaçlar alınır. Bu ihtiyaçları, damatlık elbise ve damadın ayakkabısı ayakkabı hariç, damat tarafı karşılar.

Adıyaman düğünlerinin vazgeçilmez bir ritüeli de kına törenleridir. Kına'nın geçmişten beri birçok amaçla kullanıldığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda

³⁶⁴ Kaynak Kişi: 3, 4, 15, 31, 37, 71, 93, 120, 127, 135.

³⁶⁵ Kaynak Kişi: 25, 84, 85.

³⁶⁶ Kaynak Kişi: 129, 130, 141, 142.

kadınların paleolitik dönemde, bereketi sembolize ettiği için, kırmızı boya el, yüz ve vücutlarına sürdükleri; erkeklerin ise avda kendilerini korumak için kullandıkları belirlenmiştir.³⁶⁷ Bu gelenek muhtemelen daha sonraları kınaya ve süs amacına dönüşmüştür.

Düğünden bir veya birkaç gün önce kına gecesi düzenlenir.* Kına gecesi damat tarafından önceden belirlenen az sayıdaki kadın ve erkek gelin adayının evine gider gelin tarafı ise bütün akrabalarını davet eder. Hazırlanan akşam yemeğinden sonra şenlik biçiminde kına töreni yapılır. Damat ve gelin adayının eline kına yakılır. Kına muradına ermek anlamını taşır. Damadın serçe parmağı ve yüzük parmağı ile el ayasının bir kısmına kına yakılır. Gelin adayının avucuna damat tarafından bir kadın (damadın ablası, annesi, yengesi gibi) altın yerleştirir. Üstü kına ile kapatılarak eller bağlanır.³⁶⁸

Düğün günü mezhebine göre imam veya dede tarafından şahitler eşliğinde nikâh kıyılır. Nikâh törenine çoğunlukla gelin katılmaz. Geline vekâleten yakın bir akrabası katılır. Nikâh, geline vaat edilen altınların üzerine kıyılır. Böylece gelecekte olabilecek muhtemel bir boşanmada bu altınların tazminat olarak kız tarafına verileceği sözü şahitler eşliğinde verilmiş olur. Nikâh töreni gelin evinde yapılır. Nikâhtan sonra gelinlik giydirilen gelinin beline ağabeyi, babası veya kardeşi tarafından kırmızı bir kuşak bağlanır. Bu kuşak gelinin “*namusuyla*” teslim edildiğini sembolize eder. Gelin evden çıkarılır. Damat evinin girişinde gelin tarafından içi şeker ve yemiş dolu testi kırılır. Kırılan testinin uğursuzlukları engelleyeceğine inanılır.³⁶⁹ Günümüzde yapılan farklı bir uygulamada damat tarafından davul zurna eşliğinde evden çıkarılan gelin, konvoy eşliğinde yakındaki bir türbeye götürülüp dualar edildikten sonra damadın evine ya da düğün salonuna götürülmektedir. Bu türbelerin çiftlere uğur getireceğine inanılır.³⁷⁰

³⁶⁷ Neyir Kolankaya-Bostancı, “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı”, **Anadolu / Anatolia**, 2012;38, s.35.

* Gelinin damat evinden uzak olduğu durumlarda, kına töreni düğünden bir veya birkaç hafta öncesine alınabilir. Bu durumda gelin adayı damadın yakın bir akrabasının evinde birkaç yakınıyla birlikte düğüne kadar misafir edilir. (T.Ç)

³⁶⁸ Kaynak Kişi: 5, 41, 50, 62, 80, 159, 160.

³⁶⁹ Kaynak Kişi: 5, 11, 18, 25, 90, 125, 198.

³⁷⁰ Kaynak kişi: 17, 30, 48, 49, 77, 81, 108, 111, 142, 152.

Düğünden önce gelinin annesi tarafından çeyiz sandığı hazırlanır. Sandığın içine çeyizlerin dışında tatlı besinler ve kuruyemişler de eklenir. Davetlilerin dağılmasından sonra akşam yemeğinde “*cemêlî-cemîle*” denilen ve pekmezden yapılan özel bir yemek yapılır. Bu yemeğin gelin ve damada kuvvet vereceğine inanılır.³⁷¹

Düğün süreci boyunca gelin ve damada rehberlik etmek amacıyla genellikle damadın arkadaşı veya dostu olan sağdıçlar belirlenir. Sağdıçların evli ve uyumlu çiftlerden seçilmesine dikkat edilir. Gelin ve damat, karı ve kocadan oluşan bu sağdıçlardan her konuda yardım alır. Onların görevi düğün süreci boyunca damat ve gelini yalnız bırakmamak, onların her türlü ihtiyacıyla bizzat ilgilenmektir. Düğün gecesi sağdıçlar herhangi bir olumsuzluk çıktığında müdahale temek üzere yan odada yatırırlar.³⁷² Bazı yerlerde, düğün süreci damadın sabahleyin pencereden dışarıya doğru silahını ateşlemesi ile sona erer.³⁷³ Silahın ateşlenmemesi, evlenme olayının tam olarak gerçekleşmediğini gösterir. Bu durumda sorun sağdıçlar tarafından çözülmeye çalışılır. Sorun çözülemezse halk hekimlerine başvurulur.³⁷⁴ Eskiden düğünden sonraki üç gün boyunca gelin ve damat banyo yapmazmış. Üçüncü günün sonunda erkek sağdıç damadı, kadın sağdıç gelini yıkarmış.³⁷⁵

Bu gelenek ve uygulamaların tümü gelin ve damadın nazar, uğursuzluk dâhil her türlü olumsuzluklardan uzak, mutlu bir şekilde yaşamaları beklentisi ile yapılır.

Yukarıda anılan gelenek ve uygulamalar Adıyaman’daki toplumun tüm kesimleri için geçerli değildir. Sosyal, ekonomik, zaman, çevre, dini inanış, eğitim vb. faktörlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Feodal kültürün belli oranda varlığını sürdürdüğü bazı bölgelerde evlenme olgularında geleneksel kuralların etkisi halen devam etmekte, kimi kesimlerde ise modern yaşama özgü yeni durumlar ortaya çıkmaktadır.³⁷⁶

Evliliğin halk arasında bu derece önemsenmesi, evli çiftler üzerinde toplumsal bir baskıya veya kontrol mekanizmasına dönüşmekte ve çiftlerin evlilik kurumuna

³⁷¹ Kaynak Kişi: 9, 12, 28, 39, 52, 71, 76.

³⁷² Kaynak Kişi: 12, 17, 70, 76, 83.

³⁷³ Meçoyê Darê, “Edetên Zewac û Dawetê”, **Kovara Bîrnebûn**, 1997;2, s.86-94.

³⁷⁴ Kaynak Kişi: 1, 3, 9, 12, 68, 75, 95, 151.

³⁷⁵ Kaynak Kişi: 1, 76, 84.

³⁷⁶ Okan Aydın, Gülen Baran, “Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 2010;C. 21, S. 2, s.118.

gereken özeni göstermelerine yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak evlilikten sonra çiftler arasında çıkabilecek problemlerin karşılıklı anlayış içinde çözülme potansiyeli artmaktadır.

2.3. ÖLÜM

Ölüm insan, hayvan, bitki kısacası bütün canlı varlıkların yaşamının kesin olarak sonlanması anlamına gelir. İnançlı bir insan için ölüm, ruhun bedenden ve bu dünyadan ayrılması anlamına gelir.³⁷⁷ Kişinin durumuna ya da toplumsalkonumuna bakmadan beklenmedik bir şekilde gelen evrensel bir olgudur. Ölüm, doğmak kadar doğal bir durumdur.³⁷⁸ Yaygın inanca göre ruh ölmez sadece yer değiştirir. Ölen kişi için yaşamın sonlanması anlamına gelir ancak geride kalanlar için öncesi, ölüm ve sonrasında önemli bir süreci ifade eder. Bu nedenle hemen bütün din, sanat ve edebiyat alanlarında ölüm teması önemli bir yer tutar.

Ölüm de doğum ve evlenme gibi insan hayatında önemli bir geçiş dönemini ifade eder. Bütün kültürlerde ölüm ve ölü ile ilgili törenler ve uygulamalar vardır. Kiriwana yerlilerinde bağımsız iki sürecin başlangıcıdır. Ölüm etkisini ölen kişi üzerinde gösterir; ruh (baloma veya balom), bedeni terk eder ve bir gölge-varlık olarak başka bir dünyaya göç eder. Öte yandan toplumun geri kalanları yani sağ olanlar ölen kişi için yas tutar, ağlar ve birçok merasim düzenler. Bu ayin ve törenlerde çoğunlukla ham yiyecekler dağıtılır. Ölünün yakınları bütün imkân ve enerjilerini ölü için harcar. Bütün merasimler, ölüye ve ölüme karşı duyulan sorumluluğun bir parçası olarak kabul edilir ve yerine getirilir.³⁷⁹

Mezopotamya, Babil ve Eski İsrail kültüründe ölüm, yeni bir yaşam veya doğum olarak görülmez. Aksine yaşamın sonu, dönüşü olmayan yol ve üzücü bir durum olarak anlaşılır. Buna rağmen Sümerlerin yaptıkları ölüm törenleri ile ilgili olarak elde edilen bilgi ve bulgular şaşırtıcıdır. Ölüler için bir takım hediyeler sundukları tespit edilmiştir. Ölen kişinin cesedinin yakılmasından veya gömülmesinden sonra ölü için kılık kıyafet, yiyecek ve bazı araçlar sundukları anlaşılmıştır. Daha sonra bu gelenek değişmiş ayda bir kez ölü için yiyecek ve içecek

³⁷⁷Nurettin Albayrak, **Halk Edebiyatı Kapsamı-Biçimi ve Tür Özellikleri-Literatürü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s.96.

³⁷⁸ Fatma Öz, **Sağlıkta Temel Kavramlar**, Hacettepe Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010, s.225.

³⁷⁹ Malinowski, **Büyük Bilim ve Din**, s. 136.

sunma törenine dönüşmüştür. Sümerlerde ölümün insanlar üzerinde iyi veya kötü etkisi olduğunu inanılır. Bu kültür Sümerlerden, Sami kültürüne geçmiştir.³⁸⁰

İslam inancına göre, ayet ve hadisler de belirtildiği üzere, “*Ölüm de, yaşam da Allaha’tandır.*”³⁸¹ Ölüm Allahın emriyle, melekler (Azrail) eliyle yürütülür³⁸² Bu dünyadaki yaşam geçicidir; esas olan ahirettir. Öbür dünya, cennet ve cehennem olmak üzere iki kısımdan oluşur. İnsan, bu dünyadaki amellerine göre öbür dünyadaki yerini belirler, yinede son kararı verecek olan ve bağışlayıcı olan Allah’tır.³⁸³ Buna rağmen, İslam âlimleri ve lokman hekimler ölümü engelleyemeyeceklerini bile bile hastalıklara çözüm arayarak ölümü geciktirme çabasında olmuşlardır. Bilgilerinin yetmediği yerde İslamiyet’ten önceki tıp bilginlerinin eserlerine başvurmuşlardır. İbn Bahtîşû, hastalıkların tedavisinde çaresiz kaldıklarında Hipokrat ve Galen’in kitaplarına başvurduklarını ifade etmiştir.³⁸⁴ Galenos’un tıp kitaplarının İslamiyet’in ilk döneminde Yunancadan Arapçaya çevrildiği bilinmektedir.³⁸⁵

İnsanın inancı ne olursa olsun ölüm herkes için her zaman ürkme ve korku kaynağı olmuştur. Halk deyimiyle, can tatlıdır. İnsanlar ruhun ve bedenin birbirinden ayrılmaması için her zaman çaba içinde olmuştur, ölüm ve ölüm korkusu olduğu sürece bu çabalar da devam edecektir.³⁸⁶

Adıyaman ve yakın çevresinde ölüm süreci ile ilgili farklı uygulamalar vardır. Bu uygulama ve ritüeller hastalığın ağırlaşması ile başlar ölümden sonra da devam eder.

2.3.1. Ölüm Belirtileri

Yaşlılar ve ağır hastalarla vakit geçiren veya yaşlılık veya kronik ölümcül hastalıklara bağlı ölümlere şahit olan kişiler ölümün yaklaştığını tahmin edebilirler. Bu tahminler yaşantı, tecrübe veya duyumlar yoluyla edinilir. Çukurova Bölgesi’nde

³⁸⁰ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.32-34.

³⁸¹ <https://kuran.diyadinet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi,571,78-79-ayet-tefsiri> (02.07.2018)

³⁸² Bekir Topaloğlu, “Ölüm”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.34-35.

³⁸³ <http://www.islamveihisan.com/ahiret-inanci.html> (10.05.2018).

³⁸⁴ İbn Bahtîşû, **Tıp Sanatı ve Nefsin Halleri**, Abdülkadir Coşkun (Çev.), Litera Yay., İstanbul 2014, s.15.

³⁸⁵ Ahmet Ağırakça, **İslam Tıp Tarihi Başlangıçtan VII.-XIII. Yüzyıla Kadar**, Akdem Yayınları, İstanbul 2016, s.64-65.

³⁸⁶ Kaynak Kişi: 2, 10, 12, 20, 56, 89, 106, 113.

bir hastanın çevresindeki insanları tanımamaya başlaması, yüzünün sararması, soğuk soğuk terlemesi, gözlerinin tavana dikilmesi, vücudunun şişmesi, sayıklamaya başlaması, konuşamaması durumlarında ölüm anının çok yaklaştığına ve kısa bir zamanda dünya değiştireceğine inanılır.³⁸⁷ Ölüm belirtileri hastalığın türüne, alınan darbenin şiddetine veya hastanın yaşına göre değişebilir. Ölümcül hastalıklarda gözlem yoluyla belirtiler fark edilir. Ani ölümlerde (kalp krizi, beyin kanaması, trafik kazası vb.) ölümü anını tahmin etmek imkânsızdır.

“Poz û bêvilên wî zûha diwe, xûmamê digre. Ew yek. Lêv reş diwin, can zer dibe û avê çavan tê xar. Mirin li jêl va dest pê dike. Rihî meriyan ji jêl va dikişe. Avê li devê wî dikin sewê ku bêav nere. Ku mir û şûnva, wan kincan li ser diqetînin. Siftê wan kincan dişewitînin. Ku ê heta siwê bimîne kêr, meqes ya jî dasik didan ser zikî wî. Sewê ku neperçive. Heta siwê ranakevin.”³⁸⁸

(Burnu kurur. Dudaklar siyahlaşır, vücut sararır ve gözlerden yaş akar. Ölüm, aşağıdan yukarıya doğru başlar. İnsanın ruhu, ayaklardan başlayarak bedenden ayrılır. “Bêav” (susuz) gitmemesi için bir yudum su içirirler. Öldükten sonra üzerindeki elbiseler yırtılır sonra yakılır. Ölünün sabaha kadar şişmemesi için karnının üzerine bıçak, makas veya dehre bırakılır. Aile fertleri, sabaha kadar uyumaz.)

Araştırma bölgemizde yaptığımız mülakatlar sonucunda elde edilen verilere göre, ölüm belirtileri şu şekilde özetlenebilir:

Hastanın dudakları morarır, nefes almakta zorlanır, ayaklardan başlayarak bedeni soğur. Ölüm döşeğindeki kişi, ölmüş olan yakın akrabalarını sayıklar onlar sağlamış gibi konuşur, cevap verir. Dudakları kurur, su ister. Hastanın gözleri çukura kaçar, çenesi gevşer ve uzar, gözlerinden soğuk yaşlar akar. Yüzü ve bedeni sararır.³⁸⁹

Bazı hastalıklarda, ölüm döşeğindeki kişinin bütün bedeni sertleşir ve morarmaya başlar. Ruhun bedenden ayrılmasından hemen sonra morarma en üst düzeye çıkar ve şişme olur. Ölünün yıkanmasından sonra şişkinlik azalır.³⁹⁰

³⁸⁷ Mehmet Yardımcı, “Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili” **II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu**, Adana, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1993, s.548.

³⁸⁸ Kaynak Kişi: 1.

³⁸⁹ Kaynak Kişi: 1, 9, 10, 13, 20, 21.

³⁹⁰ Kaynak Kişi: 10, 19, 20, 56, 71, 93.

“Ku zivistan we, meriyê nênikekê, bardaxikê ya jî şuşekî sar bidi ber dev û poz. Ku solix bide û bistîne ê li bardaxê beli bike. Ki havîn we, meriyê guhî xa bidî ser dil; ka davê, navê. Merî mirî canî xa sar diwe.”³⁹¹

(Mevsim kış ise, kişinin ölüp ölmediğini anlamak için kişinin burun ve ağzına bir ayna, bardak ya da bir soğuk bir şişe tutulur. Camdaki buğudan kişinin nefes alıp vermediği belli olur. Yaz ise kalp çarpıntısını öğrenmek için kalp sesine kulak verilir. Ölen kişinin bedeni soğur.)

Soğuk mevsimlerde, bir kişinin ölüp ölmediği ağız ve burnuna ayna veya çay bardağı tutularak tespit edilmeye çalışılır. Ayna buğulanıyorsa nefes alamaya devam ediyordur. Sıcak mevsimlerde, cesareti olan biri başını hastanın göğsüne koyar ve kalp atışlarını dinlemeye çalışır. Hastaya seslenilir, cevap vermezse dürtülür, el ve vücut sıcaklığına bakılır. Vücudu soğumuşsa ve cevap vermiyorsa ölmüş demektir.³⁹²

2.3.2. Ölüm Öncesi

Hasta yakınları, ölüm kesin olarak gerçekleşene kadar hastayı yaşatmak için çaba gösterirler. Bu amaçla her türlü halk hekimliği tedavi ve uygulamalarına başvurulur. Hastanın iyileşmesinden ümidini kesen yakınları onun için son görevlerini yapmaya çalışır. Hasta, imkânlar dâhilinde son kez hastaneye ulaştırılmaya çalışılır. Hastanın son dilekleri gerçekleştirilmeye çalışılır.

“Heger ê mirinê we, tu çara xwe tinê. Ku meriyên wî ên dîr hewin, sewê ku çavîrê û histixar nemire sê caran destê xwe li ser çavên wî didin û diwên:

-Va destê filanê/î te ye, va destê malê te ye, va destê erdî te ye.”

(Eğer ölüm döşeğindeyse, herhangi bir çaresi yoktur. Uzak diyarlarda akrabaları varsa, gözü arkada kalmasın diye yakınlarından biri eliye üçe defa gözlerini okşar ve şöyle der:

-Bu, senin falankesinin elidir; bu, senin malının elidir; bu, senin toprağının elidir.)

³⁹¹ Kaynak Kişi: 20.

³⁹² Kaynak Kişi: 2, 12, 19, 20, 65, 71, 109, 111, 120.

Hastanın uzakta olan yakınlarına haber gönderilir. “*Histixar (boynubükük)* olarak “*göçmesi*” istenmez. Uzaktaki akrabaların hastanın son nefesine yetişemeyeceğine kanaat getirildiğinde, cesaretli bir kişi eliyle hastanın gözlerini kapatarak üç kez, “*Bu senin filan akrabanın elidir; bu, senin evinin elidir; bu da senin malının elidir.*” denilir. Böylece kişinin gözünün arkada kalmayacağına inanılır.³⁹³ Sünni mezhebine bağlı bölgelerde, kişinin can vereceğine kanaat getirildiğinde hastanın başında yüksek sesle Kuran olunur. Hasta elinden geldiği kadar bu dualara eşlik eder. Böylece hastanın imanı ile göçeceğine inanılır. Benzer bir uygulamanın İranilerin ve Kürtlerin eski dini olan Zerdüşt inancında da var olduğu görülmektedir. Zerdüştiler arasında böyle bir anda ölen kulaklara Aşem Vohu ve Ahuna Varya’nın kutsal şiirlerini yinelemek en yakın akrabalarının boynunun borcudur. Ölmekte olan kimse eğer bilinci yerindeyse bu dualara katılmak zorundadır.³⁹⁴ Hastaya son kez su verilir, su içemeyecek durumdaysa nemli bir bez vasıtasıyla dudakları ıslatılır, “*Bila bê av nere! (Susuz gitmesin!)*” denilir. Böylece ruhun kolayca bedenden ayrılacağına, beden acı çekmeyeceğine inanılır.³⁹⁵

Can çekiştiğine inanılan hastanın tabanlarına kullanılmamış bir kalıp sabun (sabuna xaşil) sürülür. Böylece hastanın ruhunun bedeninden kolayca kayarak ayrılacağına inanılır. Hasta öldüğünde bu sabunla yıkanır. Kalan kısmı ihtiyacı olan birine verilir.³⁹⁶

Hastanın ayaklarına dut ağacından koparılmış taze bir dal parçası sürülür, böylece ruhun bedenden kovulacağına inanılır.³⁹⁷

Bazı bölgelerde ruh ile beden ikiye bölündüğü ama birbirinden tam olarak ayrılmadığına inanılır. Böyle durumlarda kişi, ne sağdır ne de ölüdür. Hasta can çekişmektedir. Odun külünden bir miktar alınarak hastanın başının üzerinden aşağıya doğru dökülür. Bu uygulama, dünyanın bu kül kadar kıymetinin olmadığı, geride endişelenecek bir şey kalmadığı ve rahat bir şekilde öbür dünyaya geç

³⁹³ Kaynak Kişi: 8, 17, 33, 40, 52, 53, 69, 75, 90.

³⁹⁴ Irach J. I. Taraporewala, **Zerdüşt Dini**, Nice Damar (Çev.), 3. Baskı İstanbul 2011, s. 82.

³⁹⁵ Kaynak Kişi: 1, 6, 15, 22, 56, 90, 98, 130, 134, 156, 160.

³⁹⁶ Kaynak Kişi: 1, 9, 114, 117, 132.

³⁹⁷ Kaynak Kişi: 3, 7, 12, 60, 98, 114, 117, 132.

edilebileceğini sembolize etmektedir. Halk arasında “*Xwelî li serê te be.*” (*Küller başına*) deyiimi bu uygulamadan kaynaklanmaktadır.³⁹⁸

“Carna jî diwên rih li meriya diwe du cih. (nîvmirî ye). Me ew lawkê xwe yê ku paşê mir, bir ba Hecî Ayzer Baba, Tewixanê. Kurik birin ser mêzel, sawun di bin linga danê û birin mala Hecî Ayzer Baba, xet jî lê kirin. Ku li wir vegeriyan û satekê şunda kurik mir. Ava çavan rijiyabû. Çavên wî şev û ro vekirî bûn. Heta ku mir.”³⁹⁹

(Bazen de kişinin ruhunun ikiye bölündüğünü söylerler. (kişi, yarı ölüdür.) Sonradan ölen çocuğumuzu Tewixanê’ye Hecî Ayzer Baba’nın yanına götürdük. Çocuğu mezarlığa götürdüler. Tabanlarına sabun sürdüler, Hecî Ayzer Baba’nın evine götürdüler, muska yaptılar. Döndükten bir saat sonra çocuk öldü. Gözlerinin suyu akmıştı. Ölünceye kadar gözleri, gece gündüz açıktı.)

Adıyaman il merkezinde koma hali uzun süren kişiler, “*Tewixane*” (*Tabakhane*) denilen bölgede yer alan Hacı Abuzer Baba türbesine veya yakındaki herhangi bir mezarlığa götürülür. Ölülerin onu gördükten sonra yanlarına çağıracaklarına böylece hastanın kısa bir süre sonra can vereceğine inanılır.⁴⁰⁰ Kaynak kişilerden biri günlerce komada kalan oğlunun bu uygulamadan bir saat sonra öldüğünü dile getirmiştir.⁴⁰¹

2.3.3 Ölüm Sonrası

Kişi öldükten sonra yakın akrabaları toplanır. Ölüyü sabaha kadar yalnız bırakmama geleneği vardır. Ölüm anından hemen sonra, gözleri açıksa kapatılır; sırtüstü uzatılır. Ölünün üzerindeki elbiseler kesilerek çıkarılır; kişi bir battaniye veya çarşafın içine konularak üzeri örtülür. Çıkarılan elbiseler başka bir yere götürülerek gizlice yakılır. Bu uygulama, ölüye ait elbiselerin ürküntü kaynağı olmasından ileri gelir. Ölen kişinin geri kalan temiz elbiseleri, yas boyunca kadın yakınları tarafından elden ele dolaştırılarak ağıtlar yakılır; ağlanır, yas tutulur.

³⁹⁸ Kaynak Kişi: 2, 9, 95, 116, 130, 141.

³⁹⁹ Kaynak Kişi: 1.

⁴⁰⁰ Kaynak Kişi: 16, 45, 102.

⁴⁰¹ Kaynak Kişi: 9.

Taziyeden sonra bu elbiseler ihtiyacı olan kişilere özellikle de yoksul, öksüz ve yetim kişilere dağıtılır.⁴⁰²

Ölüm akşam gerçekleşmiş ise ölen kişi kadın ise yaşlı kadınlar; erkek ise yaşlı erkekler, sabaha kadar uyumazlar, ölünün bulunduğu odada cenazenin yanı başında beklerler. Ölen kişi için dua edilir, mezhebine göre Kur'an okunur, ölen kişinin iyiliklerinden bahsedilir.⁴⁰³

Kişi öldükten sonra bedenin üzerine bıçak veya demirden başka bir alet bırakılır. Kaynak kişilere göre, bu uygulama ölü bedenin şişmemesi içindir.⁴⁰⁴

“Miriyan bi herî û sawûnê dişon. Ê jinan sê kefen in. Dido yê sipî ne yek î kesk e. Ê mêran her sê jî sipî ne. Ê ku rih jê nakişe *sawuna xaşil* (ê nûh) di binê lingê nexweş didin.”⁴⁰⁵

(Ölüleri, yün ve sabun ile yıkarlar. Kadınların, üç kefeni vardır. İki tanesi beyaz, bir tanesi de yeşildir. Erkeklerin ise üçü de beyazdır. Ruhu, bedeninden ayrılmayan hastanın tabanlarına kullanılmamış “*sawuna xaşil*” (kullanılmamış sabun) sürülür.)

Sabahın erken saatlerinde kalkılır, büyük kazanlarda ölünün yıkanacağı su ısıtılır. Ağıtlar eşliğinde ölü evden çıkarılır, “*teneşo*” (ölü yıkama tahtası-*teneşir*) denilen tahtanın üzerine konulur etrafı battaniye, çarşaf vb. örtülerle kapatılarak yıkama işlemine geçilir. Ölen kişi erkek ise, genellikle imamlar veya ekonomik olarak fakir ama ölü yıkama konusunda tecrübesi olan yaşlılar yıkar. Bu iki grubun bulunmadığı durumlarda sevap işlemek isteyen herhangi biri tarafından yıkanır.⁴⁰⁶

Ölen kişi kadın ise, yaşlı, yoksul ve tecrübeli kadınlar tarafından yıkanır. Yün ve sabun kullanılarak ölü beden yıkanır ve kefenlenir; gülyâğı, kolonya vb. güzel kokular serpiştirilir. Eskiden yapılan bir uygulamaya göre, kefenin üzerine toz kına

⁴⁰² Kaynak Kişi: 6, 7, 13, 21, 33, 87, 90, 100, 101, 134, 159.

⁴⁰³ Kaynak Kişi: 10, 15, 54, 75,

⁴⁰⁴ Dünyanın başka yerlerinde de benzer inançlara rastlanmıştır. Ölünün bedeninin üzerine demirden bir alet bırakılması inancının kökenleri eskilere dayanır. İnanişâ göre, ölen kişinin ruhu bedenden çıktıktan sonra bir süre bedenin etrafında dolaşır, ruhun bu dolaşma sırasında kendini yaralamaması için bıçak, makas, testere vb. kesici demir aletler kullanılmaz. Transilvanya romanlarında ölümden sonra ceset evde bulunduğu sürece bıçağın keskin tarafı havada tutulmaz. Ruhun yanlışlıkla da olsa, bu keskin alete değerek kendisini yaralamasına yol açabileceğine inanılır. Bkz. James G. Frazer, **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, s.174.

⁴⁰⁵ Kaynak Kişi: 153.

⁴⁰⁶ Kaynak Kişi: 34, 50, 133, 137.

serpiştirilir.⁴⁰⁷ Adıyaman’da ölen kişi kadın ise baş, ayak ve ellerine kına yakılır. Saçları örülerek göğüslerinin üzeri örtülür. Ölen kişi erkek ise, sakalı ve mahrem bölgeleri tıraş edilir.⁴⁰⁸ Ölen kişi kadın ise, tabutun üzerine o kişiye ait ve cinsiyeti belirten, eşarp, tülbent, gelinlik, elbise vb bir örtü konulur. Ölüm olayı, evin dışında gerçekleşmişse yıkamadan sonra son bir kez eve getirilir. Helallik alınır. Cenaze omuzlarda taşınarak mezarlığa götürülür.⁴⁰⁹ Tabutu sadece erkekler taşır, kadınlar geriden takip eder ve mezarlığa yaklaşmaz. Ölü, dini vecibelere uygun olarak gömüldükten ve erkekler dağıtıldıktan sonra, kadınlar mezarın başına gider ve ağıt yakarlar. Mezarın üzerine buğday serpilir ve sulanır. Ölen kişi kadın ise, eşarby veya tülbendi mezar taşına bağlanır. Bu tülbent yaklaşık 40 gün gün boyunca orada kalır.⁴¹⁰

Ölünün gömülmesi sırasında kullanılan kazma ve kürekler doğrudan eve getirilmez. Önce bir türbe veya yataının avlusuna bırakılır. Bir süre beklendikten sonra gizlice eve götürülür. Bu uygulama, ölünün arkasından başka kişilerin de ölmemesi için yapılır.⁴¹¹

Bütün inançlara göre hayat ölümden sonra da devam eder. İslam inancına göre baki olan ahirettir. Kişinin ahirette huzur içinde kalması için bu dünyada iken sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Bu sorumluluklar aynı zamanda insan yaşamını düzenler. Bunların başında iyilik yapma inancı vardır. Kişi öldükten sonra da onun adına bazı iyilikler yapılır. Bu iyilik merasimleri ölünün gömülmesinden hemen sonra başlar. Bir yandan yas tutulurken, bir yandan da yasa gelen kişiler için yemek hazırlanır. Hayvan kesilir. Yasa gelen kişiler imkânları ölçüsünde, yas evine yağ, şeker, çay, odun, bulgur vb. gıda ve yakacak yardımında bulunurlar.

Ölümden üç gün sonra mevlit okutulur ve yemek ikram edilir. Alevi toplumunda bu uygulama yedinci gün “*devvekirin*” adıyla yapılır.⁴¹² *Devvekirin* yani yedinci gün yas evine gelen herkes bir tabak un getirir. Bütün unlar biriktirilir, pekmez yardımıyla un helvası yapılır. Hazırlanan helva ile birlikte ölen kişinin mezarına gidilir. Kısa bir ağıt yakma olayından sonra gelen kişilere helva dağıtılır.

⁴⁰⁷ Kaynak Kişi 18, 22, 27, 117, 118.

⁴⁰⁸ Kaynak Kişi: 152.

⁴⁰⁹ Kaynak Kişi: 3, 9, 12, 76, 155.

⁴¹⁰ Kaynak Kişi: 6, 13, 74.

⁴¹¹ Kaynak Kişi: 85, 122, 131, 133, 154.

⁴¹² Bu kavrama uygun bir Türkçe karşılık bulamadık. Yedinci gün yapılan bir törendir.(T.Ç)

Kalan helva evlerine götürölmek üzere misafirlere dağıtılır.⁴¹³ Bu uygulama yasin en acılı günlerinin sona erdiğinin göstergesidir. Bugünden sonra ölüye ait eşyalar yoksul ve muhtaç sahiplerine dağıtılır. Hatıra olarak tespih, saat, tütün tabakası gibi küçük kişisel eşyalar evde saklanır.

Ölümden sonraki kırk gün boyunca yas yavaşlayarak devam eder. Bu sürede her akşam “*şîva miriya*” denilen bir tabak “*ölü yemeğı*” dağıtılır. Kırkınıcú gün “*çel*” (*kırk*) denilen merasim yapılır. Yakın akrabalar yas evinde toplanır. Genellikle bulgur veya pirinç ve güveç yemeğı hazırlanır, okunan mevlitten sonra bu yemek misafirlere ikram edilir.

Ölümden yaklaşık bir yıl sonra ölünün hayrına yemek verileceğı çevredekilere ve akrabalara duyurulur. Büyükbaş bir hayvan kesilerek yemekler hazırlanır, gelen misafirlere ikram edilir. Böylece ölüye karşı bütün sorumluluklar yerine getirilmiş olunur.

Benzer uygulamalara Anadolu’nun hemen her bölgesinde rastlamak mümkündür. Örneğın, Silifke yöresinde kişi ölür ölmez üzerindeki elbiseler çıkarılır, elbisenin yakası yırtılır. Ölü, sırtüstü uzatılarak çene bağlanır, elleri göğsünün üzerine konur, ayaklarının başparmakları birbirine bağlanır. Ölü bekletilmez, en fazla bir gece bekletilir. Ölünün gömölmediğı sürece rahat etmeyeceğıne inanılır.⁴¹⁴

Kırsal kesimlerde törenler ve uygulamalar varlığını sürdürürken, Adıyaman il merkezinde yukarıda gelenek ve uygulamalarda hızlı bir değışim gözlenmiştir. Hastaların çoğı hastane ortamında vefat etmektedir. Vefat evde gerçekleşmişse bile ilgili sağıık birimlerine haber verilmekte, doktor ve diğeri sağıık görevlilerin teşhis veya müdahalelerinden sonra gerekli tören ve vecibeler yerine getirilmektedir. İl merkezinde, yas törenlerinin büyük bir bölümü ilk üç gün içinde olup bitmektedir. Üçüncü gün, ölünün ruhu için mevlit okutulmakta ve akabinde yemek ve irmik helvası dağıtılarak tören sona erdirilmektedir.

⁴¹³ Kaynak Kişi: 4, 5, 9, 16, 19.

⁴¹⁴ Özkan Demir, Nur Bakar, “Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2014;35, s. 127.

2.4. ADIYAMAN ve ÇEVRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ VE TEDAVİ ŞEKİLLERİ

Hayatın geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) dışında, günlük yaşamda da bireyler birçok sağık problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemler fiziksel veya ruhsal-duygusal olabilir. Korku, tasa, merak, aşk veya farklı bir sebepten dolayı geçici veya kalıcı psikolojik-ruhsal sorunlar ortaya çıkabilir. Bedensel (iç hastalıklar) diyebileceğimiz vücudun bağışıklık, sindirim, solunum vb. sistemlerinden kaynaklanan problemler, kişilerin sağılığını bozabilir. Bazen de dış müdahalelerden kaynaklı fiziksel rahatsızlıklar olabilir. Düşme, çarpmaya bağılı yaralanma, yanma, kesici veya delici aletlerle yaralanma, incinme, burkulma bu problemlerden birkaçıdır. Halk hekimliğı uygulamalarının önemli bir kısmı meslek kaynaklı sağık sorunları ile ilgilidir. Örneğın tarımla ilgilenen bireylerin, tarım aletlerinin kullanımına bağılı olarak kaza geçirmesi ve yaralanması olasıdır. Dicle Üniversitesinde yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye’de 2005 yılında,73 bin 923 iş kazası meydana gelmiştir. Bu kazalarda 1072 kişi, meslek hastalığı sonucu ise 24 kişi olmak üzere toplam 1096 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴¹⁵ 2016 yılına gelindiğinde iş ve meslek kazası geçiren kişi sayısı 286 bin 068 ‘e ulaşmıştır; meslek hastalıklarına yakalanan kişi sayısı ise 597 olmuştur. Bu verilere kırsal kesim ve tarım işçileri ile herhangi bir sosyal güvencesi olmayanlar dâhil edilmemiştir.⁴¹⁶

Halk arasında sebebi ne olursa olsun, ölüm hariç, karşılaşılan her durum için yapılan veya yapılabilecek bir halk hekimliğı uygulaması vardır. Bunların bir kısmı bitkisel, hayvansal veya madensel ürünlerle hazırlanan emlerle özölmeye çalışılırken, bir kısmı dinsel denilebilecek muska, büyü, türbe veya yatırları ziyaret biçiminde gerçekleşir. Bazı durumlarda da her iki yöntem bir arada kullanılır.

Adıyaman’da da diğerk bölgelerde olduğu gibi, yer, zaman, yaş, meslek, ekonomik yaşam, sağık kurumlarına erişim imkânlarına bağılı olarak çeşitli hastalıklar ve sağık sorunları ile karşılaşılmaktadır. Bazı hastalıklar günümüzde ortadan kalkmış

⁴¹⁵ Nazan Yardım, Zekiye ipil, Ceyhan Vardar, Salih Mollahaliloğlu, “Türkiye İş Kazaları Ve Meslek Hastalıkları: 2000-2005 Yılları Ölüm Hızları”, **Dicle Tıp Dergisi**, 2007;C.34, S.4, s. 264-271.

⁴¹⁶ Türkiye İş Sağığı ve Güvenliğı Kurumu, **2016 İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri**, Ankara 2017. tuisag.com/yillik-is-kazalari-istatistikleri/

veya isim değişikliğine uğramış olabilmekle birlikte bazı yaşlı kişilerin konuşmanın akışı içerisinde bazı hastalıklardan söz ettikleri görölmüştür. Bu duruma örnek olarak, *kerkem, kinî, rîçik, tatbûn, xefîrxane, zımanşikestin* hastalıkları verilebilir. Bu hastalıkların özellikleri ve uygulanan sağaltma yöntemlerine ilişkin herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Bu nedenle, çalışmada sadece bilgi edinilen hastalıklara yer verilecektir. Aşağıda Adıyaman’da görölen hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisine ilişkin olarak uygulanan halk hekimliği sağaltma yöntemlerine yer verilmiştir.

2.4.1. Alazlama (Lûr)

Alınan bir besini takiben o besindeki alerjene duyarlı kişilerin bağışıklık sisteminde meydana gelen reaksiyon gelişmesi “*besin alerjisi*” olarak tanımlanmaktadır.⁴¹⁷ Bazı gıdalar veya kirli sular insanlara dokunur. Vücut bazı yiyecekleri kabul etmez ve tepki verir. Dolayısıyla insan vücudunun karın, sırt, el, kol gibi bölgeleri kaşınır, şişer ve kızarır. Bu kırmızı ve büyük kabarcıklara halk arasında alazlama (*lûr*) denir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bazen kirli su da alazlamaya (*lûr*) sebep olur. Şebeke sularının olmadığı veya yeterince temiz olmadığı yerlerde bu duruma sıkça rastlanır. Kırsal bölgelerde, özellikle de yaz mevsiminde çeşme, dere, kuyuların suyu azalır. Bu nedenle yeterli ve temiz suya ulaşmak güçleşir. Kirli suyla banyo yapıldığında alazlanma riski artmaktadır. Tedavi edilmez ya da kendi kendine iyileşme görölmezse vücutta yaralara dönüşür.

Hasta olan kişi dışardaysa ve küçük çocuk değilse bir gölde veya nehirde yıkanır. Yakınlarda göl ya da nehir yoksa bir çeşmeye gider ve o çeşmenin suyuyla yıkanır. Bir süre sonra kaşıntı ve şişme kendiliğinden geçer.⁴¹⁸

“Ava berê ê pîs bû. Ku jina bi wê avê serê xa dişûştin, jinûyê wana kul diwûn. Canî xa lûr dida. Heft hew ceh, têlik por, mixikî xaşil. Li deriki ku mêx pê de dihere (nêrm) dîkin erdê. Diwên, “Ceh êmê te; por hefsarê te; mêx, singê te.” Sewê ku ew jinûya rehet biwe.”⁴¹⁹

(Eskiden sular kirliydi. O suyla yıkanan kadınların dizlerinde yaralar çıkardı. Vücudunda alazlama çıkardı. Yedi arpa tanesi, bir saç teli, bir tane de kullanılmamış çivi ile nistî yapılır.

⁴¹⁷ Papatya Bayrak, “Besin Alerjileri”, *Sağlıkta Birikim Dergisi*, 2006;1 (1), s.112.

⁴¹⁸ Kaynak Kişi: 160.

⁴¹⁹ Kaynak Kişi: 29.

Çivi, bahçede veya kapı önünde bir yere çakılır ve “Arpa, yemin; saç, yuların; çivi, kazığın olsun” denir. Böylece alazlamanın geçeceğine inanılır.)

Kâhta’nın Nemrut Dağı’na yakın köylerinde, alazlamanın (*lûr*) tedavisi için *nistî* yapılır. *Nistî*, yedi arpa tanesi, saç teli ve kullanılmamış bir çivi ile yapılır. Hasta olan kişi bu aletleri alıp avluya çıkar. Toprağı yumuşak olan bir yerde durur. Çivisini yere çakar. Sırayla arpa tanelerini çivinin üzerine atar ve saç telini çiviye dolar. Bu büyü sırasında işlem sırasında, “*Ceh êmê te; por hefsarê te; mêx, singê te.*” sözlerini tekrarlar.

Konya’da yapılan bir çalışmada, alazlamanın geçmesi için ocaklara başvurulduğu ifade edilmiştir. Buna göre, ocaklı kişi alaz olan bölgeye üç defa tuzlu su sürdükten sonra hastanın üstünü bir örtü ile örter ve ateşte kızarttığı demir çubuğu hastanın üzerinde gezdirir. Hastaya perhiz önererek evine yollar.⁴²⁰

Günümüzde bu tür durumlarda hastanelere başvurulur ve alazlama (lûrdan) türüne göre alerjiye karşı ilaçlar kullanılmaktadır.

2.4.2. Arı, Yılan ve Akrep Sokmaları (Pêvedana Moz, Mar û Dûpişkan)

Dünyanın tüm bölgelerinde olduğu gibi Adıyaman bölgesinde de köylerde insanlar, doğa ile iç içedir. Bazen insan ve yabani hayvanlar birbirlerinin yaşam alanlarını ihlal eder. Genellikle de insanlar tarafından hayvanların doğal yaşam alanları tahrip edilir. Bu tür durumlarda yaşamının tehlike altında olduğunu hisseden hayvanlar insanlara saldırır. Bu hayvanlardan arı, sivrisinek, yılan ve akrep ısırıldığında zehirleri insan kanına karışır ve zehirlenmelere yol açar. Isırılan kişi tedavi edilmezse o zehirden dolayı uzuvlarını kaybedebilir veya ölebilir. Yakın bir zamana kadar bazı sivrisineklerin ısırmasıyla sıtmaya yakalanan birçok insan yaşamını yitirmiştir. Sadece anofel cinsi sivrisineğin sebep olduğu sıtma hastalığı binlerce insanın ölümüne yol açmıştır. Yapılan bir araştırmada, 1917-1925 yılları arasında Mardin’de görülen sıtmalılı hasta oranı yüzde 80; Malatya’da yüzde 20’lere

⁴²⁰ Bülent Çevik, “Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Sivas 2008, s.34.

ulaşmıştır.⁴²¹ Yine arı ve yılan sokmalarıyla da birçok insan yaşamını yitirmiştir. Günümüzde de benzer vakalara rastlanmaktadır. Bu canlılarla doğayı paylaşmak zorunda olan halk, hayvan saldırıları ve sonrasında oluşabilecek tehlikeli durumlara karşı bazı halk hekimliği yöntemlerini geliştirmiştir.

2.4.2.1. Arı Sokmaları (Pêvedana Mozan)

Adıyaman bölgesinde hemen her yerde rastlanan iki tür yaban arısı vardır. Zehirleri insanları öldürebilecek kadar etkilidir. Bunlardan biri “*pîzag*” (*vespula germanica*) adı verilen yaban arısıdır. Kapalı alanlara girdiklerinde çatılar, garajlar ve duvar boşlukları gibi dışa kolay erişimi olan korunaklı yerlerde yuva yapmayı tercih ederler. Dışarıda ise eski kemirgen yuvalarında, ağaç oyuklarında, meyve ağaçlarında ve çalılıklarda yuva yapabilirler. Bir diğeri de “*mozesor*” (*vespa crabro*) denilen eşek arısıdır. *Mozesor*, kırmızı ve sarı benekli ve yaban arısının iki katı büyüklüğündedir. İnsana verdiği zarar da yaban arısının iki katı kadardır.

“Mênsor meriyan diku jin. Wê salê (qey 25 sal bûne ya newûne) bi gavanî naxirê me girtin. Heta ku xwe gihand malê, canê wî gi werimî. Heta zimên di dêv de werimî bû, solix lê qut kir. Hîn negihandibûn bajêr, di rê de mir.”⁴²²

(Eşek arısı, öldürücüdür. O yıl (yaklaşık 25 yıl önce) köyümüzün sığır çobanının saldırmışlardı. Eve varıncaya kadar vücudu şişmişti. Dili dahi şişmişti, nefes alıp veremiyordu. Şehre varmadan yolda öldü.)

Kaynak kişi, yaklaşık 25 yıl önce eşek arılarının saldırılarına maruz kalan köyün sığır çobanının hastaneye yetiştirilemeden dilinin şiştiğini ve kalbinin durduğunu ifade etmiştir.⁴²³ Anlatılan olaydan hareketle ölümün dil şişmesine bağlı olarak nefes alamama veya kalp krizine bağlı olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

⁴²¹ Fatih Tuğluoğlu, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, 2008;32 (4), s.351 – 359.

⁴²² Kaynak Kişi: 71.

⁴²³ Kaynak Kişi: 71.

Yaban arısı ve eşek arısı sokmalarında, güneşte ısınmış bir çakmaktaşı arının soktuğu yerin üzerine bastırılır. Soğuyan taşın yerine başka bir taş bastırılır. Bu uygulama üç dört defa tekrarlanır. Böylece zehrin yakılarak yok edildiğine inanılır.⁴²⁴

Bazı kişiler arının soktuğu yeri çamur ile yıkar veya arının soktuğu yere domates suyu sıkarak.⁴²⁵ Bu uygulama ile arı sokmasından sonra oluşan acının geçeceğine ve vücudun şişmeyeceğine inanılır. Ancak insanlar elektriğin köylere gelmesiyle birlikte yukarıda anlatılan uygulamaların yanlış olduğunun farkına varılmış ve bu tür durumlarda arının soktuğu bölgeye buz konulmaya başlanmıştır.

2.4.2.2. Yılan Sokması (Pêvedana Maran)

Adıyaman bölgesinde kaç tür yılanın olduğu tam olarak bilinmemektedir fakat en çok rastlanan yılan türleri renklerine göre, *marê gewr (boz yılan)*, *marê reş (karayılan)*, *marê sor (kırmızı yılan)*, *marê kûr (kör yılan)* ve *marê avê (su yılanı)* olarak sınıflandırılmaktadır.

Bölgede karayılanın insanları ısırmadığına inanılır. Aksine arazilerin ve mezarlıkların koruyuculuğunu yaptığına inanılır. İnsanlar bilinçli bir şekilde zarar vermediği sürece hiç kimseyi sokmaz.⁴²⁶ Soksa dahi öldürmeyeceğine çünkü zehrinin öldürücü olmadığına inanılır. Aksine karayılanın halk hekimliğinde de ilaç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Karayılanın yararlı bir hayvan olduğuna dair halk arasında, “*Karayılan Allah’ın iyi kullarının elinde kamçıya dönüşür.*”⁴²⁷ sözü kullanılmaktadır. Karayılanın zararsız bir yılan türü olduğuna dair kaynak kişi Zînî Çifçi kaynanasının karayılanlarla ilgili anısını şöyle anlatıyor:

“Xasiya mi go, ‘Salikê maran kire me bixwin. Xanî tiji mar bû. Em çûn mala Ap Eyîzê (qurban bim). Hewk ax dan me. Go: bere bavê dorê xêni. Me avêt, mi hen jî kir avê û vexwar. Wê hîngê vir da, me mar li mala xa da nedîne.’ Heqet jî mar diçû ser sepetê wê lê pêva nadida. Wê bi xa li mi ra digo.”⁴²⁸

⁴²⁴ Kaynak Kişi: 25, 33, 47, 144.

⁴²⁵ Ahmet Âkil Yağınlı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, Adıyaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 4. Baskı, Adıyaman 2013, s.317

⁴²⁶ Kaynak Kişi: 64, 431, 159.

⁴²⁷ Kaynak Kişi: 16.

⁴²⁸ Kaynak Kişi: 140.

(Kaynanam, “Bir yıl yılanlar çoğaldı. Bizi yiyeceklerdi. Evin içi yılanlarla dolmuştu. Korkudan uyuyamıyorduk. *Ap Eyiz’in** (kurban olayım) evine gittik. Bize bir avuç toprak verdi. “*Götürün evin her tarafına serpin.*” dedi. Öyle yaptık. Bir kısmını da suya koyup içtim. O günden sonra bizim evde yılan görmedik.” dedi. Gerçekten de yılan onun bedeninin üzerinde dolaşıyor ama ısırılmıyordu.)

Su yılanı insanları ısırılmaz. Göl ve nehir kenarlarına balık tutmaya giden çocuk ve gençler, birçok defa balık yerine elle yılan tutarlar. Bu durumdan korkan çocuklar yılanları yere atar. Bu, sadece bir inançtır. Çünkü insan tecrübeleri dışında bilimsel bir yönü yoktur.⁴²⁹

Gri ve kırmızı yılan sokmalarına dair birçok hikâye ve anı vardır. İnsanlar köylerde koyun güderken, tarla ve bağlarda yılanlarla karşılaşır. Bazen de yılanlar el ve ayaklara dolanır, onları ısırır. Bu tür durumlarda insan yaşamı tehlikeye girer. Çünkü bölgede yılan sokmalarından dolayı birçok kişi yaşamını yitirmiştir.

“Xelê Alî Hesê- bavê Xelî Xelê- pê mir. Çûn Aşê Kurfê-nêzikî Zorkûyê ye- çuni ku herin gewalekê bigrin, ew bi Hesênê Topel va... Go bi rê va -Hesen go- Xelê bi rê va du-sê kusiye ku xwe li avê re dikişandin, avitin bendê. Hesen go, “min got Xelo hung meke, gune ye. Ê herin êş, tev li nav arvanî xelkê biwe, xadî êş ê fedi bike. Bi bîstikê ye ha, wî go. Min li Hesen bihîst. Bi carekê va qêrînî bi Xelê ket. Mêr pêva dabû. Heta ku anîn mal. Ti derbas nebû pê mir.”⁴³⁰

(Xelî Xelê’nin babası Xelê Alî Hesê, yılan sokmasından öldü. Hesenê Topel ile birlikte Zorköy’e yakın olan Kurfê Değirmeni bölgesine, biçecek buğday aramaya gidiyorlar. Hesen’den duydum. Xelê, yolda sudan çıkan iki kaplumbağayı alıp suya atıyor. Hesen, “Yapma Xelê, günahdır. Değirmenin içine girecekler. Milletin ununun içine girecekler.” diyor. Xelê dinlemiyor. Kısa bir süre sonra Xelê birden çılgın atıyor. Yılan sokuyor. Eve getiriyorlar, ölüyor.)

Eskiden Adıyaman bölgesinde, bu tür durumlarda yılan zehrini emen cesur kişiler vardı. Yılan sokmasından sonra sokulan yer, üst kısmından bağlanırdı. Sonra halk hekimlerine başvurulurdu.

* Adıyaman’ın Alevi Dedelerinden biridir. Şah Miran/Şexmîran (Yedioluk) köyünde ikamet etmiş ve 1966 yılında, vasiyeti üzerine, köy yakınındaki bir tepeye gömülmüştür.

⁴²⁹ Kaynak Kişi: 125, 134, 142, 159.

⁴³⁰ Kaynak Kişi: 27.

“Di gund (Hesekan-Malê Ber Dihû) de Hemê Mistê hewû. Apê bavî min bû. Mar dimêt. Dermanê kula zaniwû. Kula diniriya. Derba mêr dimêt, tu dikir. Paşê şîr di devî xwe werdida û dîsa dimêt. Heta ku ew zêhra dimêt. Hen jî dereng diman. Bi mêr pê digirt, dimirin.”⁴³¹

(Köyde (Hesekan-Malê Ber Dihû), Hemê Mistê vardı. Babamın amcasıydı. Yılan ısırıklarında yarayı emerdi. Yarayı tedavi ederdi. Yaraya bakar, yılanın soktuğu yeri emer ve tükürürdü. Sonra sütü ağzında çalkalar, tükürür ve tekrar emerdi. Bazen de geç kalınır, yaralanan kişi ölürdü.)

Hesekan Köyü’nde *Hemê Mistê* (Ö.1986), bu işin uzmanı idi. *Hemzik* bölgesinde tanınan biriydi. Yılan sokan kişi ona başvururdu ya da kendisi yılan sokan kişiyi ziyaret ederdi. *Hemê Mistê*, bir bıçak veya jilet yardımıyla yarayı biraz yarıp emerek zehirli kanı tükürürdü. Sonra ağzını sütle çalkalardı. Ağzındaki süt, zehrin etkisiyle kesilirdi. Sonra tekrar yarayı emerek zehirli kanı tükürürdü. Temiz kan akana dek bu işlemi tekrar ederdi. Ardından hastaya tatlı şeyler (pekmez vb.) verirdi. Hasta uzanırdı. Birkaç gün sonra hasta iyileşirdi. Bazen de müdahalede geç kalınır, hasta vefat ederdi. ⁴³²

“Dibirin ocêx, nedihîştin ku rakeve. Dew didanê, di dêv de dew dikir toraq.”⁴³³

(Ocağa götürülürdü; hastayı uyutmazlardı. Ayran verirlerdi. Ayran, zehrin etkisiyle ağzında kesilirdi.)

Bazen de yılan sokan kişi ocaklara, çoğunlukla da dede ve şeyhlerin evine götürülürdü. Onlar, hastaya dua eder ve şifalı toprağı suda eritip bu suyu hastaya içirirlerdi. Hastanın sabaha dek uyumasına izin verilmezdi. Zehir ve katığın birbiriyle uyuşmadığına inanıldığından, yaraya ayran, yoğurt, süt vb. şeyler sürülür veya hastaya içirilirdi. Hasta kusturularak zehir kusma ile dışarı atılırdı. ⁴³⁴

“Benîştê benîştokê. Çiloyê wê dikelandin, didan ser devê birînê.

(Sakız ağacının sakızı ve yaprağı kaynatılıp yaranın üzerine bırakılırdı.)

Çi dar û ber hewûya gi dikirin avê, meri di nav de rûdiniştin.”⁴³⁵

(Ne kadar ağaç varsa tümü suyun içine konur ve hasta suyun içinde oturtulurdu)

⁴³¹ Kaynak Kişi: 17.

⁴³² Kaynak Kişi: 10, 13, 18, 53.

⁴³³ Kaynak Kişi:5.

⁴³⁴ Kaynak Kişi: 6, 19, 36.

⁴³⁵ Kaynak Kişi: 8.

“Ki zêhr mijandin û şunda, birînê bi avê çilûyê benîştokê ê kelandî dişon.”⁴³⁶

(Zehir emildikten sonra yara kaynatılan sakız ağacı yapraklarından elde edilen su ile yara yıkanır.)

Son yıllarda yılan zehrini emerek hastayı iyileştiren kişilere rastlanılmamıştır. Yılan sokan kişi acil bir şekilde hastanelere yetiştirilir ve oralarda tedavi edilir. Fakat zehir hızlı bir şekilde yayılırsa ya da yılan sokan kişinin başka bir hastalığı varsa hastalığı tetikler ve ölümüne sebep olur. Bu nedenle sağlıklı kişilerin bu işi yaptıkları düşünülmektedir.

Adıyaman’dakilere benzer uygulamalar diğer bölgelerde de vardır. Muğla’da, yılan sokmalarının tedavisi için semizotu haşlanıp suyuyla yara yıkanır. Yaranın üzeri çizilir, halk hekimleri zeytinyağıyla ağızlarını çalkalayıp yarayı emerek tükürür.⁴³⁷

2.4.2.3. Akrep Sokmaları (Pêvedana Dûvpişkan)

Akrep, zehirli bir hayvandır. Bundan dolayı tehlikelidir ve insanlar akrepten korkar. Çünkü birçok insan akrep sokmalarından dolayı hayatını kaybetmiş ve kaybetmektedir. Akreplere, boz topraklarda daha sık rastlanır. Çoğunlukla harabelerde yaşarlar. Akrep sokmaları için belirli bir ilaç olmasa da insanlar, bunun için birtakım uygulamalar yapmıştır.

Akrep sokmasında; su kaynatılır, içine odun külü katılarak karıştırılır. Sonra, kül çöküp de su berraklaşınca, bu suyla hastanın başı yıkanır.⁴³⁸ Akrep sokmasından önce, ziyaretlerden toprak getirilir, evin çevresi, kapı önleri vb. yerlere serpilir. Böylece akreplerin içeriye girmeyeceklerine inanılır.⁴³⁹ Günümüzde akrep sokmalarında hastanelere başvurulmaktadır.

⁴³⁶ Kaynak Kişi: 35.

⁴³⁷ Sever Görgen Satır, “Muğla’da Halk Hekimliği”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994, s.95.

⁴³⁸ Kaynak Kişi: 35, 36.

⁴³⁹ Kaynak Kişi: 58, 115, 138, 160.

2.4.3. Arpacık (Bûkik)

Latince adıyla Hordeolum: Kapakta bulunan bezlerin enflamasyonudur. Kirpik follikülleri, zeiss bezi, moll bezlerinden birinin pürülan enfeksiyonu olduğunda arpacık olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴⁰ Göz kapağının enfeksiyon kapması sonucunda şişkinlik oluşur. Hafif ağrı vardır. Görmede güçlük çekilir. Bulaşıcı olmakla beraber birkaç gün içinde kendiliğinden geçer.⁴⁴¹

“Bi paçkî pak, hewik deme çayê lê dîkin û bi germi didin ser çava. Sewê ku werimê xa dakeve û şewatê xa bişkê.”⁴⁴²

(Temiz bir bez demli bir çay ile ıslatılarak göze bastırılır. Şişkinliğin ve ağrının azalması beklenir.)

“Serfeyek sîr sipî dîkin, di çava didin.”⁴⁴³

(Bir diş sarımsak soyulur ve göze sürülür.)

Amcasının oğluyla nişanlı olan bir kıza ait altın göze sürülür. Böylece hastalığın kısa zamanda iyileşeceğine inanılır.⁴⁴⁴

2.4.4. Baş Ağrısı (Serêş)

Baş ağrısı toplumda en sık görülen rahatsızlıkların başında gelir. Baş ağrısı şikâyeti olan kişilerin oranı toplumda yüzde 90'lara ulaşır. Tüm baş ağrılarının yüzde 90'ını ise migren ve gerilim tipi baş ağrıları oluşturur. Doğrudan doğruya baş ağrısı tablosuyla ortaya çıkan, başka bir hastalıkla ilişkisi olmayan baş ağrıları primer baş ağrılarıdır. Bunlar migren, gerilim tipi ve küme baş ağrılarıdır. Sekonder baş ağrıları ise yüzde 10 oranında görülen, nedeni belli bir hastalığa bağlı olarak, beyin damar hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları, beyin tümörleri, göz hastalıkları, sinüzit, menenjit gibi hastalıkların seyri sırasında ortaya çıkan baş ağrılarıdır.⁴⁴⁵

Halk arasında baş ile ilgili tüm hastalıklara (sinüzit, migren, başka bir hastalığın belirtisi vb.) baş ağrısı denilir. Baş ağrısının birçok nedeni vardır. Sinüzit,

⁴⁴⁰ Rahmi Duman, Reşit Duman, **Göz Kapağı ve Hastalıkları**, Derman Tıbbi Yayıncılık, Ankara 2015, s.35.

⁴⁴¹ Kaynak Kişi: 7, 22, 30.

⁴⁴² Kaynak Kişi: 1, 9, 14, 28, 40, 56.

⁴⁴³ Kaynak Kişi: 5, 27, 30, 59, 95, 110.

⁴⁴⁴ Kaynak Kişi: 10, 25, 38, 44, 70, 79, 91, 100, 126, 150.

⁴⁴⁵ <https://www.noroloji.org.tr/menu/95/bas-agrиси> (14.09.2018)

migren, beyin vb. ile ilgili olduğu gibi, yorgunluk ve uykusuzluktan bazen de sıkıntılı bir durumdan kaynaklı olarak baş ağrısı ortaya çıkabilir. Fakat ağır bir hastalığın belirtisi de olabilir. Halk arasında baş ağrısı tedavisi için birçok em kullanılır. Bunlardan ilki başın bağlanmasıdır. Baş ağrısı ile ilgili başın bağlanması o kadar kanıksanmıştır ki bu durum atasözlerine konu olmuştur. Kürt kültüründe lüzum olmadığı halde kendilerine iş çıkaran insanlar için, “*Serê ku naêşê şidikê dide ber.*” (Ağrımayan başa şerit bağlıyor.) denir.

“Hen, hewik sîrke li paçkî dîkin û didin ber henîyê xa. Diwên êşê kê m dîke.”⁴⁴⁶

(Bazı kişiler bir bez parçasını sirkeli suya koyar sonra bezi sıkıp başına sarar. Sirke kokusunun ağrıyı hafiflettiğine inanılır.)

Yaşlı kadınların çoğu baş ağrısından kurtulmak için yılda birkaç defa saçlarına kına yakar.⁴⁴⁷

Baş ağrısı burun tıkanıklığından kaynaklanabilir. Burun tıkanığında bir bez parçası yakılır ve bunun dumanı buruna çekilir.⁴⁴⁸

Yaşlı kadın ve erkeklerin çoğu kurutulmuş tütün yapraklarını ve kuru karanfil tohumlarını dövdükten sonra karıştırıp enfiye hazırlar. Enfiyeyi aralıklarla burunlarına çekerler. Buruna çekilen tütün hapsirmeye sebep olur. Böylece baş ağrısının hafiflediğine inanılır.⁴⁴⁹

2.4.5. Bayılma (Bêhişketin)

Senkop, halk arasındaki yaygın adıyla bayılma, pek çok tıbbi terim gibi Yunanca’dan gelmez. Serebral perfüzyonun, ani geçici olarak düşmesi, azalması ile ortaya çıkan geçici şuur kaybı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, bilincin aniden, geçici olarak kaybedilmesine bayılma ya da tıp dilinde senkop denir.⁴⁵⁰ Bu durum genellikle o esnada kan basıncının düşmesi nedeniyle beyine yeterince kan

⁴⁴⁶ Kaynak Kişi: 18,29, 30, 45, 70.

⁴⁴⁷ Yağınlı, *Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü*, s. 318.

⁴⁴⁸ Kaynak Kişi: 6, 15, 20.

⁴⁴⁹ Kaynak Kişi: 27, 42, 49, 60, 100, 126, 138.

⁴⁵⁰ S. Naz Yeni, “Senkop: Nörolog Bakışı”, *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2010;27(1), s.74-78.

pompalanamaması sonucu oluşur. Bilinç kaybı olmadan önce göz kararması, baş dönmesi, ayakta durmada zorlanma, soluklaşma, sıcak basması, soğuk terleme ve bulantı gibi bayılma öncesi belirtiler sıklıkla görülür. Bayılmanın sebepleri arasında, korku, aşırı heyecan, sıcak, yorgunluk, kapalı ortam, kirli hava, aniden ayağa kalkma, kan şekerinin düşmesi, şiddetli enfeksiyonlar sayılabilir.⁴⁵¹ Böyle durumlarda insanlar kendinden geçer, bilinci kaybolur. Bir ölü gibi olur. Kişi bir süre sonra kendine gelir.⁴⁵²

Baygınlık sırasında kişinin başta kendini yaralamamasına dikkat edilir. Baygınlık durumunda kişinin başını bir yere çarpması ölümcül sonuçlara yol açabilir.

Adıyaman ve çevresinde bayılma sırasında ve sonrasında başvuru alan halk hekimliği sağaltma uygulamaları kısaca şunlardır:

“Li ser piştê dirêj dikan, hewik av ya jî qolonî di ser çava didin. Ki bi xa nehese, sîleyek diduya lêdixin.”⁴⁵³

Kişi sırt üstü yatırılır, yüzüne soğuk su veya kolonya serpilerek ile ayıltılmaya çalışılır. Hastanın ayılması geciktiğinde hafifçe tokatlanır.

“Pîvazik hişk bi kuta hûr dikan, didin ber pozî î nexaş. Diwên ê bi ser heşê x ava were. Diwên, cin û cinawir li bînê pîvazê direvin.”⁴⁵⁴

Kuru bir soğan ezilir ve hastaya koklatılır. Hastanın keskin kokudan rahatsız olacağına ve kendine geleceğine inanılır. Aynı zamanda cinlerin de kokudan rahatsız olarak hastadan uzaklaşacağına inanılır.

Baygınlığın sıklaşması durumunda hasta Zag, Yel Baba ve Hacı Yusuf gibi türbelere götürülür. Hastalığın cinlerden kaynaklandığına inanan kişiler, cinci hocalara başvurur. Bu “*hocalar*”ın, çeşitli dualar okuyarak, tütsü vb. yakarak, sembolik olarak bazı nesneleri döverek, tuhaf sesler çıkararak vs. hastayı etkisi altına kötü cinleri kovabildiğine ve hastayı iyileştirdiğine inanılır.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ <http://www.isg.yildiz.edu.tr/images/files/tiek.pdf> (12.01.2018).

⁴⁵² Kaynak Kişi: 13, 30, 45, 48, 67.

⁴⁵³ Kaynak Kişi: 64, 83, 91, 96, 108.

⁴⁵⁴ Kaynak Kişi: 3, 5, 18, 19, 44.

⁴⁵⁵ Kaynak Kişi: 13, 16.

2.4.6. Bel Tutulması ve Fıtık (Fırka Piştê-Fitiq)

Tıp dilinde *disk hernisi* olarak adlandırılan bel fıtığı, bel bölgemizde bulunan omurgaların arasındaki elastiki kıkırdak yapının dışındaki tabakanın omurların baskısı nedeniyle anatomik bütünlüğünün bozularak içerideki yumuşak kısmın dışarıya doğru taşması sonucu oluşur. Fıtıklaşan yani dışarıya doğru taşan disk, omurilik kanalı (spinal kanal) içinden veya kendisinin arka-yan tarafından geçmekte olan sinirlere baskı yapar. Omurgadaki sinirler ise çok zayıf herhangi bir başınca karşı bile çok hassastır bu yüzden bu durum bel fıtığı hastalığına sebep olur.⁴⁵⁶

Uzun süre sabit kalma, yatma, ani hareket, oturma, uzanma veya üşütmeye bağlı olarak bel fıtığı veya bel tutulması oluşur. Böyle durumlarda kişi eğilip kalkmada zorluk çeker. Bel tutulması geçici bir durumdur. Vücudun ısınmasından, kan dolaşımının artmasından ve birkaç egzersizden sonra iyileşme görülür. Ancak bel fıtığı ise tedavi gerektiren bir durumdur. Fıtık, halk arasında uzun süreli bel ağrısı olarak bilinir. Omurga kemikleri arasında görülen yoğun bir ağrıdır. Fıtık, vücudun farklı bölgelerinde de görülebilir ancak Adıyaman ve yakın çevresinde sadece bel bölgesindeki ağrı için bu terim kullanılmaktadır.⁴⁵⁷ Adıyaman halk hekimliğinde, bel tutulmasına ve bel fıtığına iyi geldiği düşünülen birkaç uygulama vardır.

Adıyaman’da bel tutulmasının tedavisinde büyük bir kazanda su ısıtılır, hasta içine oturtulur. Su ve sabun kullanılarak bel tutulması olan bölge ovulur. İl merkezinde hamama gidilir, göbek taşının üzerinde uzun süre beklenir. Daha sonra yıkanır ve durulanır. Dışarı çıkmadan önce bel bölgesi kuşak, havlu, çarşaf vb. ile sarılır. Fıtık olan bölgenin sıcak tutulması durumunda iyileşmenin daha kolay sağlanacağına inanılır.⁴⁵⁸ Çelikhan bölgesinde bel tutulmasına karşı kaplıcaya gidilir, orada birkaç gün geçirilir.⁴⁵⁹

Konunun “uzmanı” olarak bilinen halk hekimlerine başvurulur. Hasta, yere yüzükoyun uzatılır. Hekim hastanın bel bölgesini açar, sıvazlar daha sonra tutulma olan bölgenin sağ ve sol olmak üzere her iki tarafından tutar ve aniden yukarıya doğru

⁴⁵⁶ Betül Çevikcan, Sadık Kara, “Bel Fıtığı Hastalığı Bulunan Bireylerin Bel ve Karın Kası Fonksiyonlarının Elektromyografik Analizi”, **Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği 12. Ulusal Kongresi ve Fuarı Bildirileri**, Eskişehir 2017.

⁴⁵⁷ Kaynak Kişi: 9, 12, 14, 75, 90, 124.

⁴⁵⁸ Kaynak Kişi: 7,14.

⁴⁵⁹ Kaynak Kişi: 86, 94, 114, 119, 120, 121, 122.

çeker. Çekilen bölgeden kıkırdak sesinin çıkmasını sağlar. Bu işlem belde çözülme görülene kadar aralıklarla tekrarlanır.⁴⁶⁰

Sıkça başvurulmuş uygulamalardan biri de *karasakız (benîştê reş-yaxe)* tedavisidir. Adıyaman demirciler pazarında bu sakızı satan bir esnafın anlatımlarına göre sadece Cizre bölgesindeki dağlarda yetişen bir çiçek, asfalt ve birkaç madde* kullanılarak hazırlanan karışım, demirci körüğünde ısıtılır ve uzunca bir süre dövülür. Sakız haline gelen karışımdan yaklaşık 100 gramı, kare biçiminde kesilmiş bir karış ebadındaki pamuklu beze serilir ve soğumaya bırakılır. Hasta, satın aldığı bu sakızı ağrıyan bölgeye yapıştırır. 15-20 gün boyunca bele yapışık bir halde kalır. Bu süre boyunca belde çekilme ve sıcaklık hissedilir. Karasakızın beldeki ağrıyı içine çektiğine inanılır. Bu süreden sonra sakız sıcak su yardımı ile çıkarılır.⁴⁶¹

Narince köyünde kuyruk yağı ve bal karıştırılarak dövülür, elde edilen karışım bele sürülür.⁴⁶²

“Li ser kulavekî ya jî textekî radimedîn.”⁴⁶³

(Keçe, tahta gibi sert bir zeminde yatılır.)

“Şûnê ku fitîq lê heye, bi benî piştê ya jî bi kavûşekê pê girêdidin.”⁴⁶⁴

Fıtık olan bölge kuşak veya palaska ile sıkıca bağlanır.

“Derin avgerma û hemama.”⁴⁶⁵

Kaplıca ve hamamlara gidilir.

Yukarıda anılan uygulamaların işe yaramaması durumunda “*fitıkçı*” olarak bilinen halk hekimlerine başvurulur. Bu kişiler, hastayı yüzükoyun yatırır. Zeytinyağı yardımı ile fıtık olan bölgeyi ovar, fıtığı tespit eder, sıvazlama, masaj, hacamat, çekme, bastırma vb. yöntemleri kullanarak fıtığı tedavi eder.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ Kaynak Kişi: 1, 5, 7, 8, 15, 108, 110, 126, 131.

* Adını vermekten kaçındı. (T.Ç.)

⁴⁶¹ Kaynak Kişi: 65.

⁴⁶² Kaynak Kişi: 8.

⁴⁶³ Kaynak Kişi: 5, 6, 13, 20, 35, 41, 56.

⁴⁶⁴ Kaynak Kişi: 17, 25, 58, 68, 72, 75, 86, 94, 100, 149.

⁴⁶⁵ Kaynak Kişi: 17, 25, 58, 70, 72, 73, 86, 90, 115, 116, 117.

⁴⁶⁶ Kaynak Kişi: 101, 106, 114, 118, 151, 153, 157.

Bu tür kişilere halk arasında gösterilen yoğun ilgi bugün de devam etmektedir. Özellikle fıtık rahatsızlığı ile hastanelere başvuran kişilere ameliyat önerilmesi ve ameliyatın riskleri (felç kalma, ölüm vb.) hakkında bilinçlendirilen kişiler ameliyat yerine geleneksel uygulamalara başvurmayı tercih etmektedir.

2.4.7. Beyin Kanaması (Tetirxamî)

Tıp dilindeki adıyla subaraknoid kanama (SAK) yani beyin kanaması; kanın beyin omurilik sıvısına (BOS) geçmesi durumudur. Hastalarda şiddetli baş ağrısı, kusma ve bilinç kaybı biçiminde beliren bir hastalıktır.⁴⁶⁷ “*sipîsax*”(*sapasağlam*) kişilerin mideleri aniden bulanır ve kusar. Dakikalar içinde hasta hayatını kaybeder. Ölümden kurtulanların çoğu felç kalır. Sağlığına kavuşan çok az kişi vardır. Bazı kaynak kişiler bu hastalığı gıda zehirlenmesi, beyin kanaması, sarılık, safra kesesi vb. problemi olarak da tanımlamaktadır. Ancak bu kişilerin herhangi bir tıbbi eğitim almadıklarını, onların kişisel görüşleri olduğunu belirtmekte yarar vardır. Aşırı yemeğe bağlı olarak kişide gelişen yüksek tansiyon, kalp krizi, beyin kanaması vb. hastalıkların tümü halk arasında “*tetirxamî*” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁶⁸

“Va tetirxama gi ji zafran kesesi ye.”⁴⁶⁹

(Tetirxamî, safra kesesinden kaynaklıdır.)

“Tetirxamî, mîna qelp qırîziyê niha bû. Ji nişka ve dimirin.”⁴⁷⁰

(Tetirxamî, şimdiki kalp krizi gibiydi. (İnsanlar) aniden öldü.)

“Tetirxamî, qelp qırîzî ye.”⁴⁷¹

(Tetirxamî, kalp krizidir.)

“Tetirxamî, vedirşiyân. Piya girê didine.”⁴⁷²

(Tetirxamî olan kusardı. Hastanın kollarını bağlarlardı.)

⁴⁶⁷ <https://aciltip.com/subaraknoid-kanama> (29.12.2018).

⁴⁶⁸ Kaynak Kişi: 4, 8, 9, 15, 70.

⁴⁶⁹ Kaynak Kişi: 7.

⁴⁷⁰ Kaynak Kişi: 20.

⁴⁷¹ Kaynak Kişi: 161.

⁴⁷² Kaynak Kişi: 126.

Psikolojik rahatsızlıkları olan, çeşitli nedenlerden dolayı (namus, ekonomik, siyasi, aşk, ev içi vb.) ruhsal çöküntü ve bunalım yaşayanların bu hastalığı geçirme ihtimali daha yüksektir. Kimilerine göre soğuk bir yemekten dolayı da beyin kanaması yaşanabilir.⁴⁷³ Aşırı yorgunluk beyin kanamasına sebep olabilir. Böyle bir durumda hasta aniden soğuk soğuk terler. Hastanın kusmamasının ölüme yol açacağına inanılır. Fakat kusarsa ölümden kurtulabilir.⁴⁷⁴ Kaynak kişilerden biri, tarlada çalışırken bir karınca ısırması sonucu bu hastalığa yakalandığını, ayaklarından başlayarak tüm vücudunda uyuşukluk hissettiğini, dilinde ağırlaşma hissettiğini, etrafta gördüğü patlıcan yaprağı, mısır püskülü vb. yeşillikleri rastgele yedikten sonra terlediğini böylece iyileştiğini ifade etmiştir.

“Bi dilê* meriya digre. Ku merî venerîşe ê bikûje. Rokê ez î li nav êrd bûm. Gêreyekê bi ningî min girt. Mi dî ku jî jêr va canê min î pûç diwe. Ez rawûm mi li çilûyê balicanê reş heta porikî gêris çî giya hewû, mi gi xar. Mi xwi da. Ez li ser piştê raketim. Heta ku ez yawîş yawîş bi ser xa va hatim. Gêrik dihere goştî marê mirî dixwe, loma ew zêhira derbasî gêrikan diwe.”⁴⁷⁵

(İnsanı göğüs bölgesinden yakalar. Hasta kusmazsa öldürür. Bir gün tarladayken karınca ayağını ısırır. Aniden bedenimde aşağıdan yukarıya doğru bir uyuşma oluşmaya başladı. Patlıcan yaprağından mısır püskülüne kadar ne kadar ot varsa hepsinden yedim. Terlemeye başladım. Kendime gelene kadar sırt üstü uzandım. Karınca, ölü yılanın etini yiyince yılanın zehri de geçermiş.)

Beyin kanaması geçiren hasta hayatta kalsa bile bir tarafına inme iner. Aile hastanın iyileşebilmesi için ziyaretlere başvurur.⁴⁷⁶ Adıyaman bölgesinde bu hastalık için “*Erew Dede*” (*Arap Dede*) ziyaretine başvurulur. Bu ziyaret, Pirin Köyü’nün kuzeyinde olup Palanî Köyü’ne yakındır. Bu ziyarete gidilirken beraberinde bir tavuk götürülür. Tavuk orada kesilir ve pişirildikten sonra suyuyla bulgur pilavı yapılır ve lokma olarak dağıtılır. Hasta olan kişi de şifa niyetine yapılan yemekten yer.

⁴⁷³ Kaynak Kişi: 12, 19, 21, 37.

⁴⁷⁴ Kaynak Kişi: 55, 73, 90.

* Dil: Adıyaman Kürtçe ağzında, “dil” sözcüğü, yerine göre, “kalp”, “mide”, “iştah”, “istek” vb. anlamlarında kullanılmaktadır. Örneğin: Jî birçîna dile mi dêşê (Açlıktan karnım ağrıyor.); Dilê mi nare ti xwarinê (Canım herhangi bir şey yemek istemiyor-iştahım yok); Dilê mi kete keçikê (Kıza kalbimi kaptırdım-âşık oldum)

⁴⁷⁵ Kaynak Kişi: 10.

⁴⁷⁶ Kaynak Kişi: 19, 25, 34, 37.

Lokmadan yiyen kişiler “*Hangi niyetle yapmışsanız Allah lokmanızı kabul etsin*” der.⁴⁷⁷

“Sewê tetirxamê, tu dikî herî ber “Erew Dede”. Tetirxamî, î mîna qelp qirîzî ye. Meri ji nişka ve vedirşe. Mirîşk diwirin li ber ziyaretê şerjê dikirin. Digotin “Va tetirxamî bûye. Şalmê rehet biwe. Li Pîrînê û berjor ê nîzîkî Palaniyê ye. Di devê nalê de ye.”⁴⁷⁸

(Tetirxamî için Arap Dede’ye gitmek gerekir. Tetirxamî, kalp krizi gibidir. Kişi aniden kusar. Bu ziyarete tavuk götürür, orada keserlerdi. “*Bu tetirxamîdir. İnşallah iyileşir*” derlerdi. Bu ziyaret, Pirin köyünün yukarısında Palani köyüne yakın bir vadidedir.)

Hasta ve ailesi, bir süre hastalığın iyileşmesini bekler. Eğer hastalık geçmezse başka droglar* denenir veya başka türbelere başvurulur.

Beyin kanaması geçiren hastaya odun külüyle hazırlanan suyla banyo yaptırılır. Su ısıtılmadan önce çevredeki evlerden meşe odunun temiz külü sorulur. Meşe ağacının külünün daha sağlıklı ve temiz olduğuna inanılır. Sonra su büyük bir tencerede ısıtılır. Su ısınınca içine birkaç avuç kül konur ve karıştırılır. Külün dibe çökmesi için kısık ateşte biraz bekletilir. Su dolu tencere yavaşça kaldırılıp süzülür ve bir kovaya boşaltılır. Sonra o suyla hastanın banyosu yaptırılır. Külün, suyu yumuşattığına ve hastaya güç verdiğine inanılır.⁴⁷⁹

Beyin kanaması geçiren hasta için tarlalardan ebegümeci toplanır. Sonra doğranır ve kaynatılır. Önce suyuyla hastanın başı biraz yıkanır ve durulanır. Hasta, haşlanmış olan ebegümecinden yiyecek durumdaysa bir kısmı yedirilir.⁴⁸⁰

2.4.8. Bir Darbeden veya Yaradan Kaynaklı Şişme (Werimîna Ji Ber Derbekê an jî Kulekê)

Genellikle tüm insanların yaşamında, çoğunlukla köylerde yaşayan ve hayvancılık ve tarımla uğraşan kişiler, doğa ile iç içe oldukları için çapa, kürek, orak, keser vb. araç ve gereçleri kullanırken yanlışlıkla kendilerine zarar verirler. Bazen de

⁴⁷⁷ Kaynak Kişi: 1, 4, 5, 56, 80, 89.

⁴⁷⁸ Kaynak Kişi: 159.

* Drog: İlaç yapılmasında kullanılan doğal organik, inorganik veya sentetik kökenli, tedavi özelliği olan bütün ham maddelere verilen genel isimdir.

⁴⁷⁹ Kaynak Kişi: 44, 45, 50, 63.

⁴⁸⁰ Kaynak Kişi: 5, 138.

arazide çalışırken düşme veya yuvarlanma sonucu vücudun herhangi bir bölgesi darbe alır. Bu tür durumlarda halk hekimliği uygulamaları devreye girer. Öncelikle darbe sonucu kırık, çıkık veya çatlak olup olmadığı kontrol edilir. Darbe alan bölgede açık bir yaralanma durumu varsa öncelikle yara dağlanır ve kanama durdurulur.

Tedavi ne olursa olsun öncelikle dikkat edilen husus, darbe alan bölgenin ikinci bir darbeden korunmasıdır. Örneğin darbe alan bölgenin ayak olması durumunda iyileşme sağlanana kadar yere basılmaz. Buğday unu ve tuzdan yapılan hamur temiz bir bezin üzerine hafifçe yayılarak darp alan yerin üzerine konur. Üzeri temiz bir sargı ile sarılarak sabaha kadar bekletilir. Tuzlu hamurun ağrıyı aldığına ve şişkinliği ortadan kaldırdığına inanılır.⁴⁸¹

Atın çiftesiyle ayağından yediği darbe sonucu ayağında morarma oluşan ve başvurduğu sağlık çalışanlarından “*Ayağını kesmemiz gerekiyor.*” cevabını alan Süleyman Taşçı, kendi kendine uyguladığı ve ayağını kesmekten kurtardığı halk hekimliği yönteminden şöyle bahsediyor:

“Min ningê xwe da ser şixra cehê ku ez li bergîrê siyar bim. Bi carkê va bergîrê simê xwe rakir û li textikî jinûyê min xist. Min çû qorix (hersim) anî û bi ser birînê de guvaşt. Ruya sisiya, ningê min aha werimî, reş bû. Ez li kerê siyar bûm û hatim mal. Wê çaxê Hisênê Kodik hewû. Sixxiya bû. Li nav gundan digeriya. Ez çûm ba wî. Lê mêzikir. Go, “Lingî te qangrên e. Tu ê herî xestê, ew ê di ser cihê ku reş bûye re lêkin (jêkin). Min go, “Malxirawo, ez hatime ba te ku tu dermankî li min re bêyî, tu diwê em ê lingê te lêkin.” Neyse, ez hatim mal. Min hevîrê gênim çêkir, min girt û da ser, da ser. Devê kulê vebû. Min rabû sê çar kevçî mot û çengik xwê kir devî birînê. Kewand. Min ro bi ro min şidika birînê datanî (werimandina wî dadiket). Min bi xwe lingê xwe rehet kir.”⁴⁸²

(Hasat zamanıydı. Arpa balyalarına basıp ata binmeye çalışırken at çifte attı. Dizimden darbe aldım. Üzüm koruğunu getirip yaraya sıktım. Ata binip eve geldim. Üçüncü gün ayağım morardı ve şişti. Ağrıdan duramaz oldum. Hisênê Kodik adında köylerde dolaşan bir sıhhiyeciyeye gösterdim. Kangren olmuş, hastaneye git, kessinler, dedi. Bana çare bulasın diye sana geldim; sen bana “*Git ayağımı kessinler.*” diyorsun. Korkudan gitmedim. Buğday unu ve tuz ile hamur yaptım. Defalarca üstüne koydum. Gün be gün şişliği indi. Yaranın ağzı açıldı. Kirli kan çıktı. Yaranın içine bol tuzlu pekmez koydum. Böylece ayağımı kesilmekten kurtardım. Şimdi 90 yaşındayım. O zaman 30’lu yaşlardaydım.)

⁴⁸¹ Kaynak Kişi: 5, 17, 21, 28, 36, 43, 50, 54, 61, 64, 69, 40, 81.

⁴⁸² Kaynak Kişi: 10

Soğan, halk hekimliğinde, genel bir ağrı kesici ve antibiyotik olarak kabul edilir. Birçok hastalıkta olduğu gibi bir darbeye oluşan acının hafifletilmesi ve oluşan şişmenin inmesi için de kullanılır. Kuru soğan, ateşin içine bırakılır. Piştikten sonra soyulur, parçalanır ve şişen bölgeye bırakılır. Sonra o bölge bir bez parçası ile bağlanır ve sabaha kadar bekletilir. Bu uygulama birçok şişme türü için de kullanılır.⁴⁸³ Şişme dışında diğer birçok sağlık sorunları için de soğanın kullanıldığı bilinmektedir.

“Dirri (sitiri) ket pêçiyê mi, sewê ku derkeve mi pîvaz kir bin êr û da ser. Siweda der bû, dirri jî derket.”⁴⁸⁴

(Parmağıma diken battı. Çıkması için üzerine közde pişirilmiş soğan bıraktım. Sabah yara kendiliğinden deşildi ve diken çıktı.)

Darbe sonucu oluşan acı ve şişmeyi hafifletmek için siyah kuru üzüm çekirdekleri ile birlikte dibek taşında dövülür. Sakız kıvamına geldikten sonra bir bez parçasına yayılır ve şişen bölgeye sarılır.⁴⁸⁵

Kuru incir, lokum, pekmez bulamacı, pestil vb. yiyecekler, sert darbelere bağlı olarak oluşan şişmeler için kullanılır.⁴⁸⁶

Halkın tecrübesine ve deneyimlerine göre tatlı şeylerin acıyı çektiğine ve şişkinliği söndürdüğüne inanılır. Bu uygulamalar yardımıyla vücudun kendini yenilediğine inanılır. Günümüzde darbeye bağlı şişmelerde buz veya soğuk su uygulaması yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.4.9. Bitlenme (Bisipiyaketin)

Bit, bir böcek türüdür. Kan emerek beslenir. Özellikle ahırlarda ve hayvan kıllarının arasında yaşar ve çoğalırlar. Onlarla temas halinde olan insanlara bulaşarak yayılırlar. Koltukaltı, kafa, apış arası, parmak arası gibi insan vücudunun nemli ve terleyen bölgelerinde barınırlar. Barındıkları bölgelerde insan kanını emerler. Genellikle uzun saçlı kadınlarda görülür ve yayılırlar. Önceleri saçlardaki kepeğe

⁴⁸³ Kaynak Kişi: 12, 20, 34, 41, 71, 143, 144.

⁴⁸⁴ Kaynak Kişi: 22.

⁴⁸⁵ Kaynak Kişi: 5, 6, 16, 26, 33, 52.

⁴⁸⁶ Kaynak Kişi: 41, 42, 55, 64, 99, 116.

benzemektedir ama zamanla orada ürer ve kaşıntıya sebep olurlar. Yapılan ilaçlamalar, bilinçlenme ve sabun, deterjan, şampuan gibi temizlik malzemelerinin ulaşılabilir olmasıyla beraber bitlenme vakalarında önemli oranda azalmalar görülmüştür.⁴⁸⁷

Bitlenmenin sebebi temizliğe gereken özenin gösterilmemesidir. Eskiden şimdiki gibi el, bulaşık ve çamaşır deterjanları, sabun gibi temizlik ürünleri yoktu. Olsa dahi halkın ekonomik ve ulaşım imkânları buna el vermiyordu. Ayrıca toplumun okuma, bilgi ve bilinç düzeyi düşüktü. Bazen günlerce banyo yapılmazdı. Kadınlar ahırlarda, leğenlerde yıkanırđı.⁴⁸⁸

“Wele me şik nadiwir ku em serî xa bişonî. Sawûn tunewû lê av û ardû pir bû. Mêra xa li ber ça dişûşt. Jina jî di xanî ga da. De din av kêç û sipiya de seri tê şûştin?”⁴⁸⁹

(Vallahi Banyo yapmayı akıl etmiyorduk. Tamam, sabun yoktu fakat yakacak çoktu. Erkekler dere kenarında yıkanırldı. Kadınlar da ahırda. pire ve bitlerin arasında banyo yapılır mı?)

95 yaşındaki Hüseyin Kaşıyoğun, askerliğin dört yıl sürdüğü dönemde askerlik yaptığını, bitler yüzünden uyuyamadıklarını ifade ettikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“Em ê li eskeriyê bûnî. Kêç û sipiyan kirin me bixwin. Niva xew tunewû. Şûnê me û ê bergîran ê nêzikî hev bû. Doşegên me jî gi pûş bûn. Ku me aha delingên xa vaca dikirin sipi lê diweşîyan. Rokê qomtanê ser me hat. Me gi lê ra go. Em birin hemamê me giya serê xwe şûşt. Paşê kincê temîz dan me. Ê berê jî me gi avitin ser hev û şewitandin. Te bidiya! Eyn mîna donî miya dikirin çiqi çiq. A ew bû, em lê filitîn.”⁴⁹⁰

(Askerdeydik. Pire ve bitlerden dolayı artık dayanamaz duruma gelmiştik. Uyuyamıyorduk. Yatakanemiz ile beygirlerin bulunduğu ahır yan yanaydı. Yataklarımız saptan yapılmıştı. Paçalarımızı tersyüz ettiğimizde bitler dökülüyordu. Bir gün durumu komutanımıza izah ettik. Bizi hamama götürdü. Bize temiz elbiseler verdi. Eski elbiselerin tümünü de yaktılar. Görseydin! Koyunların kuyruk yağı gibi ses çıkarıyorlardı. Bu şekilde kurtulduk.)

Köylerde halk, genellikle şimdiki gibi hayvancılık ve tarımla uğraşırđı. Giyecek ikinci bir elbisesi olmayan çok insan vardı.⁴⁹¹ Eskiden birçok köy temiz

⁴⁸⁷ Kaynak Kişi: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

⁴⁸⁸ Kaynak Kişi: 25, 29, 80, 100.

⁴⁸⁹ Kaynak Kişi: 10.

⁴⁹⁰ Kaynak Kişi: 10.

⁴⁹¹ Kaynak Kişi: 19, 51.

sudan mahrumdu. Yakacak kısıtlıydı, insan ve hayvanlar aynı çatı altında yaşırdı. İnsanlar yıllarca bir takım elbise ile idare ederdi. Sadece, “*Roya Şoyê*” (*Çamaşır Günü*) olarak belirlenen günlerde elbiseler yıkanılır, banyo yapılırdı. Erkekler, elbiselerinin yıkandığı gün evden çıkmazdı. Çünkü giyilecek ikinci bir takım elbise yoktu.⁴⁹² Kadınlar çamaşır gününde derede yıkanırđı. Bu nedenlerden ötürü insanlar bitlenirdi. Vücutları kaşınır, halsizleşirlerdi. Özellikle bu durumdan dolayı kadın ve çocuklar çok sıkıntı çekerdı.⁴⁹³

Halk, bu durumdan kurtulmak için çeşitli yöntemlere başvururdu.

En yaygın yöntem, giysilerin kaynatılmasıydı. Kova, bakraç ve leğenlerde su kaynatılır, giysiler bu suya konurdu. Biraz da bu şekilde kaynatılıp durularak serilirdi.⁴⁹⁴

Olanaklar ölçüsünde bit yuvasına dönmüş giysiler yakılarak ortadan kaldırılırdı.

Ahırlara kireç serpilirdi. Bazen devlet yetkilileri köylere gelir, ahırlara DDT denilen beyaz bir toz atarlardı. O tozdan sonra çoğu hayvanın öldüğüne şahit olurduk.⁴⁹⁵

Bu konuda anlatıların çoğunun mazide kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde nadir de olsa bitlenme vakalarına rastlanmaktadır. Okul, cami gibi kalabalık insan gruplarının bulunduğu yerlerde, özellikle de soğuk kış aylarında banyo ve diğer temizliğe gereken özenin gösterilmemesi bu duruma neden olmaktadır.

2.4.10. Böbrek Ağrısı (Êşa Gurçikan)

Böbrek ağrısı birçok sebepten oluşur. Hastanın yaşı, cinsiyeti, çalışma koşulları, mesleği, sosyo-ekonomik çevresi, ailedeki kalıtsal hastalık geçmişi, yaşadığı bölge vb. etkenlere bağılı olarak böbrek hastalığının türü ve biçimi farklılık gösterebilir.⁴⁹⁶ En hafif böbrek ağrısı soğuktan kaynaklanandır. Soğuk gecelerde

⁴⁹² Kaynak Kişi: 13, 23, 24.

⁴⁹³ Kaynak Kişi: 15, 102, 115, 117.

⁴⁹⁴ Kaynak Kişi: 137, 148, 149.

⁴⁹⁵ Kaynak Kişi: 51, 56, 63, 87, 90, 107, 130, 143.

⁴⁹⁶ Kamil Serdengeçti, “Nefrolojide Klinik Gözlem”, **Cerrahpaşa İç Hastalıkları**, (603-616), İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul 2007.

sırtını sıcak tutmayan ve sırtı açık kalan kişi, belinin yan taraflarındaki ağrıyla uyanır. Eğilip kalkma sırasında ağrıyı fazlasıyla hisseder. Böyle durumlarda hastaya sıcak banyo yaptırılır. Böbrek bölgesi sıcak tutulacak şekilde sarılır. Kişi sırtını sıcak tutar ve çok su tüketirse iki üç günde bu ağrı geçer.⁴⁹⁷

Böbrek ağrısı devam ettikçe insanlar diğer böbrek rahatsızlıklarından kuşkulandır ve başka yollar arar. Çünkü bazen insanlar kum döker, bazen böbreklerde taş oluşur ve bazen de böbrekler ezilir ve çürür.

Böbrek ağrısının tedavisinde hastalığın derecesine ve sebebine göre farklı uygulamalara başvurulmaktadır.

Böbrek ağrısından fazlasıyla şikâyetçi olan Osman Küçük, çareyi salyangoz kabuğu ve limonda bulmuştur:

“Kespik (şeytanokên piçûk) ê pir rind in. Ez çûm dixtor, go amelat. Yekî go here mistik şeytanok ûne, bikûte, bike avê. Çend lêymûna jî bi ser da biguvişe. Çend roya di nav wê avê de bihêle. Ew ê bihelin. Wê avê bi xwirîni vexwe. Min vexwar. Ez rehet bûm, amelat nebûm.”⁴⁹⁸

(Salyangozlar çok iyidir. Doktora gittim, ameliyat olman lazım, dedi. Birisi bir avuç salyangoz getirip, ezmemi ve sonra suya koymamı, üzerine birkaç tane limon sıkmamı, birkaç gün bu suda bırakmamı ve sonra aç karna içmemi, önerdi. O suyu içtim. Ameliyat olmadan iyileştim.)

Aktardan alınan bir avuç kadar salyangoz kabuğu suya konur, üzerine limon suyu sıkılıp bekletilir. Bir iki gün sonra salyangoz kabuklarının eridiği görülecektir. Sabahları aç karına yarım çay bardağı kadar bu sudan içilir. Bu uygulama yaklaşık yirmi gün boyunca tekrarlanır. Bu suyun böbrek taşlarını erittiğine inanılır.

Böbrek ağrısından şikâyetçi olan bazı kişiler ise bira içerler. Biranın böbreklerdeki kumu düşürmeye yardımcı olduğuna inanılır.⁴⁹⁹

“Te dî ku bîhna pîs li mîza kurikekî tê, rengê mîzê wî ê şêli ye ya jî ê sor mîna xunê ye, zaniwe ku wî kurikî serma girtiye. Tê bol bol tiştî şîrîn bidiyê û avê bi ser ve kî.”⁵⁰⁰

(Eğer çocuğun idrarı kokuyorsa, rengi bulanık ya da kan kırmızısıysa bil ki o çocuk soğuk almıştır. O çocuğa, bol bol tatlı yiyecekler ve su vermelisin.)

⁴⁹⁷ Kaynak Kişi: 17, 20, 50, 75.

⁴⁹⁸ Kaynak Kişi: 21.

⁴⁹⁹ Kaynak Kişi: 6, 33, 37, 62.

⁵⁰⁰ Kaynak Kişi: Leyla Çalışkan, 62 salî, nexwendiyê.

Bir kişinin böbreklerini üşütüp üşütmediği idrarına bakılarak anlaşılır. İdrar pis kokuyor ve rengi bulanık ise kişinin üşüttüğüne inanılır. Bol bol tatlı ve tuzlu yitecekler yedirilerek çok su içmesi sağlanır. Böylece böbreklerinin normal haline döneceğine inanılır.⁵⁰¹

Yarpuz kaynatılarak soğutulur, süzildükten sonra suyu içilir.

“Pung jî ê rind e. Tê pungê bikelînî, avê wê biparzînî, sar bikî û vexwî. Pung wê nexaşiye gê sokmîş dike.”⁵⁰²

(Yarpuz da çok iyidir. Yarpuzu kaynatacaksın, sonra süzüp suyunu içeceksin. Yarpuz, o hastalığı söküp atar.)

Böbrek ağrısının kum dökme veya böbrek taşından kaynaklı olduğunu öğrenen bazı kişiler Adıyaman’ın kırsal bölgelerinde veya en yakın mesafe olarak Elbistan’daki “*içmelere*” yani sodalı kaplıcalara gider. Orada kaldığı sürece bir yandan sıcak suda vakit geçirirken diğer yandan içebildiği kadar “*acı su*” (*maden suyu*) içer.⁵⁰³ Böylece doğal yollardan kum dökmeye çalışırlar.⁵⁰⁴

Yukarıda anılan uygulamaların işe yaramaması durumunda hastalığın ciddi olduğunu kabullenen kişiler sağlık kuruluşlarına başvurur. Günümüzde böbrek ağrısı denilince herkesin aklına su gelmektedir. Çünkü böbreklerin susuz kalmaması gerektiğinin farkına varılmıştır.

Bursa’da, idrara çıkma güçlüğü yaşayan kişiler kiraz çöplerini; mısır püsküllerini kurutur ayrı ayrı kaynatarak suyunu içer. Bazıları maydanoz kaynatıp suyunu içer.⁵⁰⁵

2.4.11. Cıban (Kunîr)

Bu hastalık, dıştan bakıldığında bir sivilce görünümündedir. Fakat deri altında kalan kısmı sert ve derindir. Çoğunlukla çene altı, koltukaltı ve kalçalarda ortaya çıkar. Eğer bir insanın dişi çürümüşse, kanında mikrop varsa ya da uzunca bir süre

⁵⁰¹ Kaynak Kişi: 75, 99, 117, 124.

⁵⁰² Kaynak Kişi: Ali Akdağ, 65 salî, Omeran, nexwendîye.

⁵⁰³ <https://marasavucumda.com/aci-suyla-gelen-sifa-ekinozu-icmeleri/> (11.11.2018).

⁵⁰⁴ Kaynak Kişi: 14, 19, 49, 55, 85, 102, 120, 121.

⁵⁰⁵ Kaynak Kişi: Abuzer Bağcı, 79 salî, Hesenkan, Nexwendîye.

sert bir şeyin üstünde oturmuşsa ortaya çıkar. İlkın pek ağrımaz ama yara büyüdüğüçe ağrısı da artar.⁵⁰⁶

Hastalığın nedenleri pek bilinmez. Ancak vücuttaki hastalık ve pıslığın bu şekilde dışarı çıktığı söylenir.

“Kunîr, dermanê xwe loqim e, ya jî pelok e. Hema gerek ser va nequrçikînin. Aman ha derziyê nêzikî nekin.”⁵⁰⁷

(Çıbanın ilacı, lokum ya da pekmez bulamacıdır. Yaranın kuralanmaması gerekir. Sakın ola ki yıl yarasına iğneyle müdahale etmeyin.)

Kaynak kişilerin ifadelerine göre, yaranın iğne vb. aletlerle deşilmesi tavsiye edilmez. Çıbanın üzerine, incir, lokum konularak beklenir. Bu maddelerin ağrısı azaltacağına, yarayı yumuşatacağına inanılır.

Yaradaki iltihabın toplanmasından sonra temiz bir bez yardımıyla hafifçe sıkılarak iltihap temizlenir. Yara kabuk bağlar ve iyileşir.⁵⁰⁸

2.4.12. Delilik/Delirme (Dînîî/Dînbûn)

Anadolu’da akıl hastalıklarının tedavisinin doktor gözetimi ve hastane şartlarında gerçekleşmediği durumlarda, yüzyıllardır devam eden tekke-inanç geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Son derece zengin bir malzemeye sahip bulunan bu geleneksel tedaviler babadan oğula geçen, telkin ve inanca dayanan ve bilimsel tedavi ile yan yana giden bir karaktere sahiptir.⁵⁰⁹ Adıyaman halk kültüründe delilik, doğuştan ve kalıcı bir ruhsal durumu ifade ederken, delirme sonradan gerçekleşme ve çoğunlukla geçici (bazen de kalıcı) bir psikolojik-ruhsal durumu ifade etmektedir. Halk arasında delirme, cin çarpması, aklını yitirme gibi farklı adlarla da anılmaktadır. Hasta doğuştan zihinsel engelli ise “*dîn*” (*deli*); zihinsel engel durumu az ise “*heşkêm*” (*geri zekâlı*); tam bir delilik söz konusu ise “*kirkirî*”

⁵⁰⁶ Kaynak Kişi: 58, 70, 76, 100, 106.

⁵⁰⁷ Kaynak Kişi: 41.

⁵⁰⁸ Kaynak Kişi: 41, 47, 50, 61, 74, 79.

⁵⁰⁹ Tefika Tunaboşlu-İkiz, “Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 1999;21, 162.

(zırdeli); sonradan belirli olay (sevdiğine kavuşamama gibi) sonucu aklını yitirdiğine inanılan kişiler için de halk arasında “*divane*” olarak tabiri kullanılır.⁵¹⁰

“ Hen, ê bere dîn in. Yanê makzayî da. Ê wana, Xadê yârdim ke, zor e; heta mirinê ê hung win. Hen jî paşê dîn diwin. Ya ditirsîn, ya dilê xa dîkin hena, ya jî qezîyak, belak tê serî wan. Bî ser da dîn diwin. Diwin ber êrika, ziyareta... heni xa xaş diwin, mîna berê; heni xa jî nîva diwin dîwane, bî çolê dikevin. Bihat bî bihat dîn hene: ê ki xeta top dîkin; ê ki paça dicûn, ê ki kinca lî ser xa diqirtîn... Xadê yârdim ke; ê zor e..”⁵¹¹

(Kimisi, eskiden yani doğuştan delidir. Onlara Allah yardım etsin, zordur, ölünceye kadar devam eder. Kimisi de sonradan deli olur. Ya korkudan ya da bir kaza ve beladan sonra deli olur. Ziyaretlere götürülür... Kimisi iyileşir, kimisi de divane olup sokaklara düşer. Değişik değişik deliller vardır; kimi kâğıt toplar; kimi giysilerini çiğner, kimi giysilerini yırtar. Allah yardımcıları olsun, zordur.)

Delirme (dînbûn), korkunç bir olay, bir yakını kaybetme âşık olma vb. sebeplerden de kaynaklanabilir. Bu gibi durumlarda delirme geçici olabilir.⁵¹²

Her iki durumda da (geçici veya kalıcı delilik) başvuru halk hekimliği uygulamaları sınırlı ve dînseldir.

Hasta için muskalar hazırlanır; Şeyh veya Dede'nin yanında bir süre tutulur. Gerekirse bağlanır.⁵¹³

Hasta, türbe ve yatırlara götürülür, orada gece boyunca kalınır. Yakınları tarafından hastanın iyileşmesi için dua edilir, lokma dağıtılır. Hastaların yakalarında veya ceplerinde türbeye ait yeşil örtüden bir parça taşınır. Ziyaret veya türbenin avlusundan alınan toprak suda eritilerek hastaya içirilir ve bir kısmı yüzüne ve bedenine serpiştirilir. Adıyaman'da psikolojik veya ruhsal sorunları olan çocuklar Musalla Mahallesi 1420. Sokakta bulunan ve eskiden derilerin işlendiği Tabakhane bölgesindeki kuyuya götürülür, oradaki kuyudan çekilen suyla çocukların eli-yüzü yıkanır, bir miktar içirilir. Böylece çocukların akıllanacağına inanılır.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Kaynak Kişi: 7, 13, 30, 69, 96.

⁵¹¹ Kaynak Kişi: 117.

⁵¹² Kaynak Kişi: 22, 70, 73, 46.

⁵¹³ Kaynak Kişi: 1, 3, 6, 16, 20, 142, 146, 150.

⁵¹⁴ Kaynak Kişi: 12, 16, 18, 55, 109.

Akli dengesinin yerinde olmadığına inanılan kişiler *Zey (İndere)* köyündeki Şeyh Abdurrahman Erzincani türbesine ve/veya Hacı Yusuf Türbesine götürülür. Orada bir gece konaklanır, dualar edilir. Bu zatların cinlerle iletişime geçerek hastaları iyileştireceklerine inanılır.⁵¹⁵

Büyü yaparak, cinlerle konuşarak vb. yöntemlerle hastaları iyileştirdiğine inanılan kişilerin yanına götürülür. Hasta, onların yaptığı bazı uygulamalara tabi tutulur.⁵¹⁶

Delirme, belli bir olaydan sonra olmuşsa geçici olduğuna kanaat getirilir. Hastalığa sebep olan durum ortadan kaldırılmaya çalışılır. Örneğin, delirme korku sonucu oluşmuşsa ocaklılardan yardım alınarak korkusu alınır; bir yakını kaybettikten sonra gerçekleşmişse kişi telkin edilir.⁵¹⁷ Yapılan sağaltma çalışmaları sonucunda geçici psikolojik sorunların çözüldüğüne ancak kalıcı deliliğe çözüm bulunamadığı belirtilmiştir.

2.4.13. Diş Ağrısı (Diranêş)

Diş ağrısı hem çocuklarda hem de yetişkinlerde sıkça görülen rahatsızlıklardan biridir. Ülkemizde bireyler diş sağlığı hizmetlerinden sınırlı şekilde yararlanabilmekte ve dişler çoğunlukla tedavisiz kaldıkları için, ağrı nedeniyle çekilebilmektedir. Bu nedenle de yetişkinler ve yaşlılarda diş sağlığı hala büyük sorundur ve bu sorun, yaşam kalitesindeki düşüşleri de beraberinde getirmektedir.⁵¹⁸ Modern tıbbın gelişmesinden önce diş ağrısı ile karşılaşan insanlar, farklı uygulamalara başvurmuşlardır.

Adıyaman'da uygulanan dermanê Kurmancî (halk hekimliği) yöntemlerinden bir kısmı şu şekilde özetlenebilir.

“Hewik xwê dikin nav avê û di devî xa werdidin.”⁵¹⁹

(Soğuk suya bir miktar tuz konularak gargara yapılır.)

⁵¹⁵ Kaynak Kişi: 17, 35, 41, 49, 60, 68, 92, 107, 129, 144, 151, 163.

⁵¹⁶ Kaynak Kişi: 64, 71, 76, 86, 103, 128, 141.

⁵¹⁷ Kaynak Kişi: 4, 8, 11, 16, 34, 47, 76, 90.

⁵¹⁸ Saadet Gökalp ve ark., “Erişkin ve Yaşlılarda Ağız-Diş Sağlığı Profili Türkiye-2004”, **Hacettepe Dişhekimliği Fakültesi Dergisi**, 2007; 31(4), s. 17-18,

⁵¹⁹ Kaynak Kişi: 7, 11, 19, 30.

“Qoloniye û mazotê di devî xa werdidin.”⁵²⁰

(Kolonya veya mazot ile gargara yapılır.)

“Duyî cixare dikişinin û vêsikê di devî xa da dilin.”⁵²¹

(Sigara dumanı bir süre ağızda tutulur.)

“Şevêkê ez bi êşa didana bi xa hesiyam. Min kir nekir eş nesikinî. E nizam çito li mi bû siwe. Ez siweda zû çûm gundî Malê Awî Ûsiv. Li wir êkî ku didana heldike hewû. Wî didanê min hel kir. Mi hewk av di devî xa werda û e hatim mal. Paşê ê din jî xira bûn. Ez çûm tixtor. Mi ra va taxima çêkir.”⁵²²

(Bir gece, diş ağrısıyla uyandım. Ne yaptysam ağrısı geçmedi. Nasıl sabah oldu, bilmiyorum. Sabah erkenden Malê Awî Ûsiv (Panav) köyüne gittim. Orada, dişleri çeken biri vardı. O, dişimi çekti. Ağızma biraz su çalkalayıp eve geldim. Sonra diğerleri de öyle oldu. Doktora gittim. Bana bu takma dişleri yaptı.)

Diş ağrısı uzun süre geçmeyen kişiler, yörede diş çeken halk hekimlerine başvurur. Halk hekimi pense veya ip yardımı ile ağrıyan dişi çeker. Bu dişler genellikle apse yapmış veya çürüyen dişlerdir.⁵²³ Süt dişlerinin çekiminde aile bireylerinden herhangi biri sallanan dişi çeker. Çekilen diş yıkandıktan sonra çocuğun eline verilir. Çocuk, çekilen dişi yastığının altına koyar. Babası, çocuk uyuduğunda dişi alır, yerine para bırakır. Bazı yerlerde çekilen diş uğur getirsin diye bacak arasından geriye doğru atılırken, “*Bu diş gitsin, yerine altın diş gelsin.*” denir.

“Berê qerçî dihatin nav gundan. Niha jî têne lê ewê hoste niva nemanê. Ku havînê dihatin nav gund, li ser wê çamîkê hendê malê me konê xwe vedikirin. Bêjing û didanê zêrîn jî çêdikirin. Bi pera, bi gênim, bi bergîra... Ku çito li hev hatin.”⁵²⁴

(Eskiden, köylere çingeneler gelirdi. Hala geliyorlar fakat eski ustalar kalmadı. Yazın köye geldiklerinde, evimizin yanındaki çayırılıkta çadırlarını kurarlardı. Kalbur ve altın diş de yaparlardı. Karşılığında para, buğday, beygir vb. alırlardı.)

⁵²⁰ Kaynak Kişi: 18, 90, 91, 117.

⁵²¹ Kaynak Kişi: 1, 5, 16.

⁵²² Kaynak Kişi: 135.

⁵²³ Kaynak Kişi: 19, 32, 33, 40, 51, 64, 90.

⁵²⁴ Kaynak Kişi: 158.

Eskiden yaz mevsiminde, çevre illerden Adıyaman'ın köylerine gelen çingeneler bir yandan tahıl, yağ, ekmek vb. dilenirken, bir yandan da kalburculuk, sepetçilik, at ticareti ve altından veya başka madenlerden takma diş yapımı gibi meslekleri icra ederlerdi. Diş problemi yaşayan kişiler bu çingenelere başvurarak eksik dişlerini yaptırırlardı.⁵²⁵

Maddi durumu iyi olan kişiler, halk arasında takma diş yapımı ile ünlü Hatay'ın Kırıkhan ilçesine giderek dişlerini yaptırırdı.⁵²⁶ Diş ağrısı çeken bazı kişiler muska yapan hocalara başvurur. Hoca, beyaz bir kâğıda “*ya şem'un*”^{*} yazar bu kâğıdı bir çivi yardımı ile duvara veya tahtaya çakar.

Dişin ağrıdığı her bir gün için bir harfin üzerine çivi çakar. Böylece diş ağrısının geçeceğine inanılır.⁵²⁷

2.4.14. El ve Ayakların Çatlaması (Qelişîna Dest û Lingan)

Eğer şeker hastalığından kaynaklı değilse, insanın el ve ayakları kışın soğuk havadan; yazın da fazla çalışmaktan çatlar. Çıplak ayakla yürümek veya terlikle dolaşmak da ayak topuklarının çatlamasını hızlandırır. Özellikle çimento, sıva, mermer, fayans vb. gibi ağır işlerde eldivensiz çalışan kişilerin elleri çatlar; beton zeminde, taşların üzerinde çıplak ayakla yürüyen kişilerin de ayak topukları çatlar.

Halk hekimliğinde el ve ayak çatlamasına karşı birkaç uygulama yapılmaktadır. Bu uygulamaların tümü el ve ayakların yumuşatılmasına yöneliktir. Kullanılan araç ve gereçlerin çoğu yağ oranı yüksek ürünlerdir. Bal mumu, tereyağı, traktörlerin gres yağı ve zeytinyağı örnek olarak gösterilebilir.

El ve ayaklar çatlamadan önce kına yakılır. Kınanın nazik elleri sertleştirdiğine inanılır.⁵²⁸

⁵²⁵ Kaynak Kişi: 19, 32, 75, 122, 163.

⁵²⁶ Kaynak Kişi: 19, 25, 35, 69, 77, 90.

* İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden olduğu rivâyet edilen mübârek bir zât. Hakkında fazla bilgi yoktur. Zeyn'ül-mecalis kitabında şöyle bildirilmiştir. Bâzı müfessirler demişlerdir ki; Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem); “Geçmiş zamanda Şem'un (Şemsûn aleyhisselâm) adlı bir peygamber var idi. Allahü teâlânın rızâsı için, bin ay devamlı cihâd edip, silâhını omuzundan çıkarmadı” buyurdu. <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=3786> (14.11.2018)

⁵²⁷ Nuran Çetin, **Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**, s. 52.

⁵²⁸ Kaynak Kişi: 3, 12, 20.

Dulavrat otu (Gagirêz) kaynatılır; suyuyla el ve ayaklar yıkanır.⁵²⁹ Balmumu ve tereyağı karıştırılarak çatlayan bölgeye sürülür. Traktörlerin bakımında kullanılan gres yağı çatlayan bölgeye sürülür, sabaha kadar beklenir.

“Ji bo qelişîna dest û lingan “şimarûn” çêdikirin. Hingûv diparzandin, şima dima. Hewik rûnê malê jî tevlê dikirin û mist didan. Êvarê bi dest û ningê xa didan.”⁵³⁰

(Çatlayan el ve ayaklar için balmumu yapılır. Bal süzülür, mum kalırdı. Biraz da tereyağı katılırdı ve hasta olan bölge bu karışımla ovalanırdı. Akşamları el ve ayaklara sürerlerdi.)

“Sewê qelişîna destan, qrîs (gres) yaxi tê didan. Li cem malên ku motora xa ya cot heye dihat dînê.”⁵³¹

(Çatlayan el ve ayaklara gres yağı sürerlerdi. (bu yağ) Traktörleri olan kişilerde bulunurdu.)

“Sewê ku destê wan neqelişin henne dikirin, giya girêz dikelandin û dest û ningê xa pê dişûştin.”⁵³²

(Elleri çatlamamasın diye kına yakarlardı. *Giya girêz* (Dulavrat) otu kaynatılıp suyu ile el ve ayaklar yıkanırıdı.)

“Naylon dikirin dest û ningên xa û heta siweda girêdidan. Wan xwi dida û hewkê nerm diwûn.”⁵³³

(El ve ayaklara naylon geçirirlerdi ve sabaha kadar beklerlerdi. Onlar, (El ve ayaklar) terleyerek biraz yumuşardı.)

“Vê paşiyê diçûn melem dikiriyan, dianîn tê didan.”⁵³⁴

(Son dönemlerde melhem alıp sürerlerdi.)

El ve ayaklar soğuktan ve eziyetten korunursa çatlakları dokuz on gün içinde geçer. Fakat el ve ayaklardaki çatlak derin ise ve tedavi edilmezse aylarca devam eder. Bazen bu çatlakların ağrısından dolayı insanlar uyuyamazlar.⁵³⁵ Yapılan uygulamaların hemen hepsinin el ve ayakları yumuşatmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Uzun süre geçmeyen el ve ayak çatlaklarında doktora başvurulur.

⁵²⁹ Kaynak Kişi: 14, 18, 41.

⁵³⁰ Kaynak Kişi: 16.

⁵³¹ Kaynak Kişi: 8.

⁵³² Kaynak Kişi: 27.

⁵³³ Kaynak Kişi: 159.

⁵³⁴ Kaynak Kişi: 48, 50.

⁵³⁵ Kaynak Kişi: 7, 9, 23, 30, 34, 41, 53.

2.4.15. Gece Ateşi- Uçuk (Arî Şevê)

Arî şevê, latince adıyla herpes simpleks yani uçuk, 6 çeşit virüsten oluşan bir virüs ailesini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bir türü ağız çevresinde çıkarken diğeri cinsel bölgede uçuğa neden olur.⁵³⁶ Çoğunlukla salgın hastalıklardan, kirli su veya gıdalardan dolayı kişi iltihap kapar. Bu iltihap kana karışarak vücuda yayılır ve yüksek ateşe sebep olur. Akabinde yüksek ateşe bağlı olarak derinin hassas olduğu ağız ve dudak çevresinde, saç derisinde vb. kızarıklıklar şeklinde oluşur. Bu hastalığın en yaygın özelliği ateşli, kaşıntılı ve bulaşıcı olmasıdır. Temas yoluyla bulaşabildiği gibi hava yoluyla da bulaşabilmektedir. Patlayan yaradan çıkan sıvı yayıldığı yerde hastalığa yol açar.⁵³⁷ Vücuttaki iltihabın azalmasının ardından yaralar kabuk bağlar ve iyileşme süreci başlar. Uçuklar çoğunlukla sabah fark edilir. Ateşin gece saatlerinde yükselmesi ve uçuğun sabah saatlerinde fark edilmesinden dolayı Adıyaman’da bu hastalığa *Arî Şevê* (Gece Ateşi) denilmektedir.

Bu tür durumlarda başvurulacak halk hekimi, çeşitli sağaltma yöntemleri uygular.

“Arî şevê: Kul e; zêde diwe; belaw diwe. Dermanekî zer di nav serê nexweşan didan. Dendikên mişmişa dişewitandin. Dihêran, dikirin nav rûnî manga û tê didan. Peva dar û dendik dikutan. Bi şevê şewatê xa zêde diwû. Arî şevê dixûre, pir î pîs e. Serê meriya kermik digre. Îlam jî gerek merî pîreşika dewêr nexwe.”⁵³⁸

(*Arî şevê* (Gece ateşi); yaradır; çoğalır; yayılır. Hastanın başına sarı bir ilaç sürerlerdi. Kayısı çekirdeği kabuğu ile beraber kavururlardı. Sonra öğütüp tereyağı ile birlikte sürerlerdi. Ağrı, özellikle gece başlardı. Bu ağrı, kaşıntılıdır; çok kötü bir ağrıdır. Başta kabuk oluşur. Özellikle, dalak yenilmemelidir.)

Dövülmüş kayısı çekirdeği kabuğu, mazı, odun külü vb. maddeleri karıştırarak elde edilen toz, tülbenkten geçirildikten sonra uçuklara serpiştirilir.⁵³⁹

⁵³⁶ **Enfeksiyonlardan Korunma**, Herpes Simpleks (Uçuk), 2017, s. 43.

⁵³⁷ <https://gskpro.com/tr-tr/tedavi-alanlari/tr/dermatoloji/dudak-ucugu/> (22.12.2018).

⁵³⁸ Kaynak Kişi: 19.

⁵³⁹ Kaynak Kişi: 18, 23, 97.

Bazı durumlarda bu yukarıda tarifi verilen toza bir miktar eritilmiş tereyağı ilave edilerek merhem haline getirilir ve yaralara sürülür. Bu işlem yaralar iyileşinceye kadar sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa uygulanır.⁵⁴⁰

Perhiz uygulanır. Uçuk iyileşene kadar dalak ve et başta olmak üzere yağlı besinlerden kaçınılması önerilir.⁵⁴¹

Yassıkaya (Hesenkan) köyünden gece ateşi hastalığını tedavi ettiğine inanılan bir aile vardır. Bu aile, yaraya üfler ve ahudu*, baca isi ve çocuk idrarını birbirine karıştırarak yaraya sürer. Tedavi sürecinde çocuklar sudan ve sabundan uzak tutulur, yıkanmaz.⁵⁴² Son yıllarda bu ocağa olan itimat azalmıştır. Uçuk tedavisinde doktorların önerileri doğrultusunda krem türündeki ilaçlara başvurulmaktadır.

Gece ateşine yakalanan çocuk, akşama doğru sığır çobanına doğru götürülür. Çoban da çakmağını yakarak onlara yaklaşıp. Böylece yaranın geçeceğine inanılır.⁵⁴³

“Arî şevê, pizik li ser çavan dihatin. Mi hurik (qirş û qal)ê heft Mehemedan top dikir, li ser sêlê dişewitand. Berê Mehemed pir bûn. Kurikan li dor êr re dilîstin. Ku kurik di dor re nelîzin, nistî qewûl nawe. Xaliya ku çêbûye mi dibêt; hewik şîr ya jî av tevlê dikir; di wan pizika dida. Heta ku rehet diwûn... Şîr, î rind e.”⁵⁴⁴

(Arî şevê (Gece ateşi); yüzde sivilceler oluşur. Evinde Mehemed isimli çocuk bulunan 7 evden topladığım çalı çırpıyı, sacı ters çevirip içine koyar, yakardım. Eskiden Mehemed çok fazlaydı. Çocuklar bu sırada ateşin etrafında oynardı. Çocuk ateşin etrafında oynamadığı vakit, nisti gerçekleşmezdi. Oluşan küllü eledikten sonra biraz süt ya da su karıştırır merhem haline getirirdim. Hasta iyileşene kadar sivilcelere sürerdim... Süt, daha iyidir.)

Büyükkırıklı (Qirxliya Gewrik) köyünde yaşayan ve çevresinde halk hekimi olarak tanınan kaynak kişi, Arî Şevê yani uçuk hastalığını sağaltma konusunda farklı bir uygulama yapmaktadır:

Evdeki bireylerden en az birinin adının Mehmet olması şartıyla, yedi evin avlusundan veya bahçesinden toplanan çalı çırpı köy meydanında üst üste yığılır ve tutuşturulur. Köydeki çocuklara haber salınır. Yakılan ateşin etrafında çocukların şarkı söyleyerek dönmesi sağlanır. Ateşin sönmesinden sonra elde edilen kül elekten

⁵⁴⁰ Kaynak Kişi: 9, 27, 71.

⁵⁴¹ Kaynak Kişi: 6, 19.

* Ahududu: Bir çeşit dut. Kürtçe’de “tûşêmi” ve “remtûtik” (Adıyaman bölgesinde) olarak adlandırılır. (T.Ç)

⁵⁴² Kaynak Kişi: 6, 38, 112, 143, 160.

⁵⁴³ Yağınllı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, s.319.

⁵⁴⁴ Kaynak Kişi: 23

geçirilir. Küle biraz varsa anne sütü, yoksa inek sütü ilave edilerek merhem haline getirilir. Uçuklar iyileşinceye kadar sürülür.

Narince köyündeki benzer uygulamada Mehmet isimli çocukların bulunduğu 7 evden toplanan çalı çırpı ile ateş yakılır ve bu ateşin üzerine konulan sacda “*kilor*” ya da “*taplama*” denilen küçük yuvarlak ekmekler pişirilerek çocuklara dağıtılır. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır.⁵⁴⁵

Ateşin bu uygulama sırasında kutsal bir varlık olarak merkeze alınması dikkat çekmektedir. Zerdüşt dininden Ezidiliğe kadar birçok inançta güneş ve ateş kutsal bir varlık olarak kabul edilmekte ve ona tapılmaktadır. Zerdüşlük inancına göre Mithra evrende adaleti sağlayan ve ateşe hükmeden tanrıdır. O, kâinatın idare edilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle ateş izlenmeli ve ateş sönmemesine dikkat edilmelidir.⁵⁴⁶ Ateşin kutsallığı ile ilgili birçok gelenek Adıyaman Alevileri arasında varlığını sürdürmektedir.*

Arî Şevê (Uçuk) hastalığının sağaltılma sürecinde adı Mehmet olan bireylerin evlerinden çalı çırpı toplanması; “*Mehmet*” adının “*Muhammed*” isminin başka bir dildeki telaffuzu olması, Yöre halkının İslam dini ve Hz. Muhammed’e olan bağlılığına işaret ederken; çocukların ateşin etrafında dönerek şarkı söylemeleri, Mecusiliği ve ateşle ilgili eski ayinleri çağrıştırmaktadır. Bu örnekten yola çıkılarak halk hekimliğindeki birçok uygulamanın dinsel bir arka planı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Son yıllarda piyasaya sürülen ve hastalıklarda bitkisel tedavi yöntemlerini öneren kitapların bazılarında uçğun tedavisi için yaraya limon suyu sürme, sarımsak sürme, nar kabuğu kaynatarak suyuyla yarayı temizleme ve şapla temizleme önerilmektedir.⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Kaynak Kişi: 41, 128, 140.

⁵⁴⁶ Pîr Memo Osman, “Felsefeyi Ola Êzidiyan û Koka Wê”, **BİR Araştırma ve İnceleme Dergisi**, 2005;2, s.111.

* Adıyaman’da ateş ile ilgili çok sayıda gelenek vardır. Gelişen teknoloji ile beraber bu geleneklerin çoğu veya kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Düğünlerde meydanın ortasına büyük bir ateş yakılması, ateşin eleğe konulup davetlilerin arasında dolaştırılması, ateşin sönmemesi için üzerinin kül ile örtülmesi, ateşe tükürülmemesi ve ateşin suyla söndürülmemesi Adıyaman’ın kırsal bölgelerinde devam ettirilen geleneklere örnek olarak gösterilebilir. (T.Ç)

⁵⁴⁷ Mustafa Aydın, **Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi**, 5. Baskı, Metropol Yayınları, İstanbul 2014, s. 145.

2.4.16. Gaz Sancısı (Bayê Zik)

Bebeklik döneminde ilk üç haftadan başlayarak, özellikle ilk üç ayda sıkça rastlanan sağlık problemlerinden biridir. Gaz sancısı olan bebek sürekli olarak ağlar. Gazın birinci sebebi olarak annenin yediği gıdalar gösterilmektedir. Özellikle soğan, lahana, nohut, mercimek gibi sindirimi zor ve gaz yapıcı özelliği olan besinlerin anne tarafından tüketilmesi, bu gıdalardaki gaz yapıcı maddelerin anne sütüne karışmasına, dolayısıyla bebeğin içtiği sütün de bebekte gaz yapmasına yol açmaktadır.⁵⁴⁸

Bebeklerde gaz oluşumunun bir diğer nedeni de emzirme sırasında bebeğin yanlış pozisyonda tutulmasından dolayı hava yutmasıdır.⁵⁴⁹

Adıyaman halk hekimliğinde gaz sancısına engel olmak için annenin kuru kayısı, hoşaf, pekmez vb. gaz yapmayan besinleri tüketmesi tavsiye edilir. Bu tür besinlerin anne sütünü de artıracığına inanılır.⁵⁵⁰

Gazı engellediğine inanılan nane, rezene (rîzang), yavşanotu (meyremxort-talî) gibi bitkiler kurutulur, ihtiyaç halinde demlenir. Demlendikten sonra elde edilen su, günde bir iki kez birer çay kaşığı yardımıyla birkaç damla kadar bebeğe içirilir. Bu çayı anne de kullanır.

Yavşan otu (meyremxort-talî) kurutulur, ufaltılarak toz haline getirilir. Anne sütü ile karıştırıldıktan sonra tülbentten geçirilir. Günde birkaç defa bir iki damla kadar bebeğe içirilir. Ölçünün kaçırılması durumunda sütte acılık olacağından dolayı bebeğin süttten kesilme riski vardır.⁵⁵¹

Nane kaynatılır, içine un katılarak lapa haline getirilir, süzildükten sonra bebeğin karnının üzerine konulur.⁵⁵²

Yarım çay kaşığı kadar tereyağı eritilerek bebeğe içirilir.⁵⁵³

Günümüzde gaz sancısı çeken çocuklar için doktorlar tarafından çeşitli damlalar veya lavmanlar önerilse de, halk bitkisel emleri daha yararlı ve kullanışlı olarak kabul etmektedir. Bu nedenle bitkisel ilaçların kullanımı yaygındır.

⁵⁴⁸ Mehmet Yalaz, “İnfantil Kolik Tedavi Modellerinin İncelenmesi”, **Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi**, 2003;12(3), s. 206.

⁵⁴⁹ Penelope Ody, **Evde Şifalı Bitkilerle Tedavi**, Çiğdem Algün (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, s.90.

⁵⁵⁰ Kaynak Kişi:50, 56, 59, 60, 95, 127.

⁵⁵¹ Kaynak Kişi:143, 161, 162.

⁵⁵² Kaynak Kişi: 5, 14, 35, 47, 75.

⁵⁵³ Kaynak Kişi:1, 5, 6, 12, 15, 81.

2.4.17. Geçici Konuşamama (Lalbûna Demkî)

Bazı çocuklar doğal olarak beklenen sürede konuşmazlar. Bu durumdan üzüntü ve endişe duyan aileler, halk hekimliği uygulamalarına başvurur.

Çocuklar en yakın ziyaretlere götürülür. Orada, (kekemelikte olduğu gibi) ziyaret kapısının kilidi çocuğun ağzına koyulur. Anahtar, kapıyı açacakmış gibi sola doğru çevrilerek bir iki tur döndürülür. Orada çeşme varsa, çeşmenin suyuyla çocuğun yüzü yıkanır. Çocuğa bu sudan biraz içirilir.⁵⁵⁴ Kimileri de çocukları camilere götürür ve caminin kilidi çocuğun ağzına koyulur. Çocuk konuşmaya başlayınca ziyaretlerde lokma dağıtılır. Eğer uygulama caminin anahtarı ise camiye herhangi bir şey bağışlanır.⁵⁵⁵ Bazı köylerde de bir hayvan kesildiğinde dili haşlanır ve çocuğa verilir. “*Dil yesin ki dilli olsun.*” denir.⁵⁵⁶ Diyarbakır’da, kekeme olan kişiye yarasının kanadından su içirilir. Böylece kekemeliğin düzeleceğine inanılır.⁵⁵⁷

Bazen korku, üzüntü ya da ilginç bir olaydan dolayı çocuk şok geçirir; dili dönmez, konuşamaz duruma gelir. Bu tür durumlarda korku alma ocağına başvurulur. Çocuğa su içirilir, korkusu alınır, kurşun dökülür, başının etrafında soğan ve tuz gezdirilir, daha sonra bunlar ateşin içine atılır. Kısa bir süre sonra çocuk olağan durumuna döner ve konuşmaya başlar.⁵⁵⁸ Eğer çocuk doğuştan dilsiz değilse, bu uygulamalardan sonra konuşmaya başlar. Fakat burada önemli olanın inanç olduğu belirtilir. O inanç, çocuğun ve ailesinin psikolojisinde iyi bir etki bırakır.⁵⁵⁹

2.4.18. Göbek Düşmesi (Navketin)

Adıyaman bölgesinde önemli hastalıklardan bir tanesi de göbek düşmesidir. Bu hastalığın modern tıpta karşılığı yoktur. Orta yaşlı ve tecrübe sahibi kişilerin söylediklerine bakılarak, göbek düşüklüğünün ağır bir eşyanın aniden kaldırılmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Göbeğin düşmesinden bir süre sonra göbeğin yerinin su

⁵⁵⁴ Kaynak Kişi: 4, 11, 12, 21, 41, 46.

⁵⁵⁵ Kaynak Kişi: 60, 62, 76, 84, 85, 89, 107.

⁵⁵⁶ Kaynak Kişi: 20, 140, 143.

⁵⁵⁷ Hayreddin Kızıl, **Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi.**

⁵⁵⁸ Kaynak Kişi: 76, 81, 88, 90, 98, 118.

⁵⁵⁹ Kaynak Kişi: 1, 5, 11, 33, 60, 62, 76, 84, 85, 89, 107, 140, 143, 150, 164.

ile dolduğuna inanılır. Hastalığın bazı belirtileri vardır: Hastanın gözleri kararır; yemek yiyemez duruma gelir; titrer ve midesi bulanır. Olağan durumlarda, parmakla göbeğe dokunulduğunda göbeğin damarlarının kalp gibi attığı görülür. Ama göbeğin düşmesi durumunda o damarlar göbekte değil, göbeğin etrafında bir yerde, özellikle göbeğin 3-4 santim aşağısında atar.⁵⁶⁰ Göbek düşmesi tedavi edilmezse hastayı iştahsız bırakır, halsizleştirir, bir durum başka hastalıklara yol açabilir. İyileşmesi için göbek düşüklüğünden anlayan ve göbek yerleştirmede “uzman” halk hekimlerine başvurulur.

“Jinên ku bi navê zanin hene. Merî bi zikê birçî dihere cem wan jinan. Jinik meriya li ser piştê dirêj dike û navika meriya pas dike. Destî xwe dide ser zikî meriya û mist dide, mist dide, mist dide û ber vi şûna berê def dike. Heta ku navik dikeve şûnê. Ku dikeve şûnê û şûn de, jinik diwê, “De rawe ser xa.” Te dî ku çavê te vewûn, heşê te hatin serî te. Ti fahm dikî ku ti pir birçî bûye. Merî heqdestikî didê û tê mal.”⁵⁶¹

(Göbek düşmesinden anlayan kadınlar vardır. Aç karna o kadınların yanına gidilir. Kadın, hastayı yüzüstü yatırır. Elini karnın üzerine koyup ovmaya başlar... Ve göbek eski yerine yerleşinceye kadar iterler. Göbek eski yerine gelince kadın “Kalkabilirsin.” der. Sonra gözlerin açılır ve kendine gelirsin. O vakit çok acıktığının farkına varırsın. Kadına, hediye niyetine *destmiz* (bahşış) verirsın ve eve dönersin.)

“Ez li ser piştê dirêj dikim. Ez pêçiyê xa didim ser navikê, dikişînim, tînim dikim şûnê. Ku av ketibe şûnê, ez diwê herin hewkê hareket bikin, bira ew ava belav biwe, hingê were. Hewkê li ser xa digere û tê. Ez navikê tînim şûnê û wî dişînim.”⁵⁶²

(Hastayı yüzüstü yatırırım. Parmağımı göbeğin üzerine koyup eski yerine getiriyorum. Göbeğin yerine su girmişse hastaya hareket etmesini söylerim. Su dağıldıktan sonra gelir. Ben de göbeği eski yerine yerleştirip hastayı gönderiyorum.)

Göbek düşmesine dair Hesenkan köyünde ve Adıyaman merkezindeki kaynak kişilerin uyguladıkları yöntem aynıdır: Hasta sırtüstü yatırılır. Göbek kısmı açılır. Hekim, işaret parmağı yardımıyla göbeğin kaydığı yeri tespit eder. Daha sonra, başparmak hariç diğer dört parmağıyla göbeğin üzerinde daireler çizerek bastırır ve göbeği olması gereken yere doğru iter. Göbeği yerine koyar. Göbek düşmesinin

⁵⁶⁰ Kaynak Kişi: 4, 9, 12, 20.

⁵⁶¹ Kaynak Kişi: 11.

⁵⁶² Kaynak Kişi: 20.

üzerinden zaman geçmişse “*Av ketiye şûnê*” (*yerine su girmiş*) denir. Hasta biraz yürütülür. Daha sonra tekrar yatırılarak göbek yerine konur. Göbeğin yerine getirilmesinden hemen sonra hastanın gözleri açılır, kendine gelir. Çok acıktığını hissedir. Hasta halk hekimine bir miktar bahşiş vererek evine döner. Günlük yaşamına devam eder.⁵⁶³

2.4.19. Grip (Sitam)

Genellikle mevsim geçişlerinde ve kış aylarında rastlanan bulaşıcı bir hastalıktır. Günümüzde çeşitli virüslerin gribe sebep olduğu bilinmektedir. Grip virüsü her yıl değişime uğradığı için hastalığın kesin bir çözümü yoktur. İlaçlı veya ilaçsız olarak bir hafta on gün içerisinde kendiliğinden geçer. Gribe yakalanan kişinin burnunun iç tarafları yanmaya başlar, üst üste hapşırır; göz ve alın çevresinde ağrı olur. Daha sonra ateşi yükselir; burun akıntısı başlar ve öksürür. Vücut direncinde azalma görülür.⁵⁶⁴

Adıyaman’da grip ve soğuk algınlığına karşı uygulanan sağıltma yöntemleri diğer bölgelerle benzer niteliktedir.

Nane, limon kaynatılır. Balla karıştırılarak içilir.

Bahar aylarında toplanan ve kurutulan yarpuz (*punga çolê*) demlenerek suyuna bal karıştırılarak içilir.

Nar kabuğu kaynatılarak suyu içilir.

Dağ çayı demlenerek içilir.

Papatya çayı demlenerek içilir.

Pekmez, incir, kuru üzüm gibi tatlı gıdalar tüketilir.

Çorba çeşitleri hazırlanarak içilir.⁵⁶⁵

Hasta terletilir ve dinlendirilir. Bu amaçla hamama götürülür ya da evde sıcak suyla banyo yaptırılır. Yatırıldıktan sonra üzeri yorgan, battaniye vb. ile örtülür.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Kaynak Kişi: 11,20.

⁵⁶⁴ “**Sağlık-Rehberleri, Soğuk-Algınlığı-Nezle**”, www.memorial.com.tr, (01, 11, 2018).

⁵⁶⁵ Kaynak Kişi: 1, 4, 5, 8, 15, 20, 29.

⁵⁶⁶ Kaynak Kişi: 1, 3, 6, 16, 20, 142, 146, 150.

Bazı kişiler soğuk suyla banyo yapar. Bu uygulama, “çivi çiviye söker” anlayışıyla yapılmaktadır.⁵⁶⁷ Bu uygulama sayesinde, hastanın ateşinin düşmesi sağlanmış olur.

“Avşorkê çêdikin û di pozî xa werdidin.”⁵⁶⁸

Tuzlu su ile burun temizlenir.

“Gezgezkê dikelînin, hêngiv tevê dikin û vedixwin.”⁵⁶⁹

(Isırgan otu kaynatılarak balla karıştırılarak içilir.)

Isırgan otunun temre, siğil, böbrek, sarılık ve hatta kanser tedavisinde de kullanıldığı bilinmektedir.

Bazı hastalıklarda sadece suyu kullanılırken, bazı hastalıklarda yaprağı, tozu, meyvesi diğer bitkilerle karıştırılarak uygulanmaktadır.⁵⁷⁰

Anadolu’nun birçok bölgesinde soğuk algınlığı için yukarıda anılan uygulamalara ek olarak kına kullanılır. Papatya çayı ile yoğrulan kınaya şeb, karanfil, karabiber karıştırılır. Karışım başa sürülerek en az bir saat beklenir; yıkanır ve durulanır.⁵⁷¹

Son yıllarda tıbbi ilaçların kullanımı konusundaki bilinçlenmeye paralel olarak, bitkisel kürlerle tedavi konusunda televizyonlarda birçok program yapılmaktadır.

Ruhi Ersoy, alternatif tıp, tamamlayıcı tıp gibi modern tabirlerle piyasaya çıkan bu durumun postmodernizmin modernizme karşı bir duruşu olarak ortaya çıktığını ve endüstrileşmenin yeni bir boyutu olarak değerlendirilmesi gerektiğini, halk hekimliğinin de buna paralel olarak kapitalizmin kurallarına göre işlemeye başladığına dikkat çekmiştir.⁵⁷²

⁵⁶⁷ Kaynak Kişi: 10, 24.

⁵⁶⁸ Kaynak Kişi: 7, 11, 19, 45.

⁵⁶⁹ Kaynak Kişi: 52, 53, 72, 90, 110.

⁵⁷⁰ Mustafa Aydın, **Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi**, 5. Baskı, Metropol Yayınları, İstanbul 2014, s. 236-237.

⁵⁷¹ Ayşegül Demirhan Erdemir, “Kına’nın Türk Tıbbi Folklorundaki Yeri”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.155-159.

⁵⁷² Ruhi Ersoy, “Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Milli Folklor**, 2014;26(101), s.192.

2.4.20. Güneş Çarpması (Rolêketin)

Güneş çarpması güneş altında uzun süre kalma sonucu, vücut ısını ayarlayan mekanizmaların bozulmasına bağlı olarak ortaya çıkan klinik bir tablodur.⁵⁷³ Türkiye'nin batı, güney ve güneybatı bölgelerindeki yaz güneşi oldukça etkilidir. Güneşe çıkmaya alışık olmayan kişi, bir anda uzun süre yaz güneşine maruz kalırsa güneş çarpar. Kızgın güneş ışınlarının çarpmasıyla insan bedeninin dengesi bozulur. Güneş çarpan kişi kusar, başı döner, karnı ağrır ve halsizleşir. Güneş çarpan bölge hassas ise o bölge yanar ve kızarır.⁵⁷⁴

Yörede bu durumdan haberdar olan kişiler, güneş çarpmasına karşı önceden tedbir alır. Güneşe çıkmadan önce kalın giysiler giyer, şapka takar. Kimileri de şemsiye kullanır.⁵⁷⁵

“Ew çeket û tirkoyên ku meri di germê havînê de li xa dikin ne li boşê ne. Îlla jî gavan û şivanan, cotaran li çav xa ra bike, tê biwûnî.”⁵⁷⁶

(Yazın sıcaklığında giyilen ceketler, kazaklar, şapkalar boşuna değildir; Sığır ve keçi çobanlarına, tarlada çift sürenlere bak, anlarsın.)

Halk, mümkün oldukça öğle saatlerindeki kızgın güneşte dışarı çıkmaz. Adıyaman'da güneşin kızgın olduğu bu saatler için “*rogerm*” kavramı kullanılır. *Rogerm*, bölgeden bölgeye değişse de yaklaşık olarak sabah saat on civarı başlar ve saat üç civarına kadar devam eder.⁵⁷⁷ Halk, yaşamını, açık arazilerdeki çalışma saatlerini buna göre ayarlar. Köylü ve işçiler, bu kızgın güneşten etkilenmemek için sabahın erken saatlerinde işe başlar. *Rogerm* vaktinde işlerine ara verir; evde dinlenir. İkinci vakti tekrar çalışmaya başlar ve karanlık çökene dek çalışır. Alınan bütün tedbirlere rağmen bazen güneş çarpması ve güneş yanığı oluşur.

Adıyaman bölgesinde güneş çarpması ve güneş yanığında kullanılan başlıca uygulamalar;

⁵⁷³ Mustafa Ertuğrul, Özlem kaplan, “Güneş Çarpması ve Tedavisi”, <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/gunes-carpmasi/> (10.09.2018).

⁵⁷⁴ Kaynak Kişi: 13,23, 30, 45.

⁵⁷⁵ Kaynak Kişi: 5, 19, 75, 89, 141, 149.

⁵⁷⁶ Kaynak Kişi: 24.

⁵⁷⁷ Kaynak Kişi: 7, 55, 63, 67, 74.

Güneş görmemiş arpa anızının toprağı çamur haline getirilerek hastanın vücuduna sürülür. Bir iki saat beklendikten sonra temiz suyla banyo yapılır.⁵⁷⁸

Güneş çarpan kişi halsiz düşer, ishal olur ve midesi bulanır. Hastaya tuzlu ve soğuk ayran içirilir. Ayran, baş dönmesini giderir, harareti dindirir ve kişiyi rahatlatır.⁵⁷⁹

Konuştığımız kişilere göre, güneşten kaynaklı oluşan yanığın azalması için hasta soğuk su ile yıkanır. Süzölmüş yoğurt bir bez parçasına sürülerek güneşten etkilenen bölgeye serilir ve bir süre (yarım saat, bir saat gibi) üzerinde bekletilir. Yoğurt bazen de direkt olarak vücuda sürülür. Yoğurt, yanma hissini azaltır, bedeni serinletir ve bu cildin yenilenmesini sağlar.⁵⁸⁰

Güneşin çarptığı bölge, çamur ile sıvanır ve bir süre böyle bekletilir. Sonra da vücut su ile yıkanır.⁵⁸¹

Hastalar tatlı şeyler yer, iyileşene kadar güneşe çıkmazlar.

Yapılan araştırmalara göre Anadolu’da güneş çarpmasına karşı korunma ve güneş yanığı tedavisinde elma, yarpuz, melengiç gibi bitki türleri kullanılmaktadır.⁵⁸²

Günümüzde şehir, deniz kenarı vb. yerlerde modern önlemler alınır. Güneş ışınlarına karşı güneş gözlükleri, çeşitli krem ve merhemler kullanılır. Fakat kırsal bölgelerde durum eskisi gibidir.

2.4.21. Hepatit C (Zerika Reş)

Zerika Reş (Hepatit C), kan yoluyla bulaşan bir hastalık olup tedavi edilmediğinde karaciğer yetmezliğine, karaciğer kanserine ve ölüme yol açabilmektedir. Bugün dünyada yaklaşık 70 milyon insan kronik Hepatit C (HCV) enfeksiyonu ile yaşıyor. Hastalığın ilerlemesi yıllar alabiliyor ve bu yıllar hastalar için çoğu zaman gelecekte olabileceklerden korkarak geçiyor.⁵⁸³ Hepatit C (*zerika reş*), oldukça ciddi ve tehlikeli bir hastalıktır. Çoğunlukla orta yaşlı ve yaşlı kişilerde

⁵⁷⁸ Kaynak Kişi: 16, 21, 29, 42.

⁵⁷⁹ Kaynak Kişi: 8, 13, 19, 22, 35, 46, 60, 65, 78, 96, 137, 151.

⁵⁸⁰ Kaynak Kişi: 7, 23, 34, 46, 61, 80, 83, 87, 98, 105, 115, 120.

⁵⁸¹ Kaynak Kişi: 1, 9, 15, 18, 25, 42, 91, 120, 127, 140, 149.

⁵⁸² Volkan Altay, Faruk Karahan, “Anadolu Geleneksel Tıbbında Güneş Çarpması ve Güneş Yanığı Tedavisinde Kullanılan Tıbbi Bitkiler”, **Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 2017;10 (1), s.124-137.

⁵⁸³ <http://sinirtanimayandoktorlar.org/salgin-hastaliklar/ufr-2017-hepatit-c/> (22.11.2018)

görülür. Karaciğer hastalığı olarak da bilinir. Oradan başlayıp kişinin vücudunda yayılır. Tedavi edilmezse kişinin ölümüne sebep olur. Adıyaman bölgesinde bu hastalığın sebebi bilinmediği gibi özellikle uygulanan bir tedavi yöntemi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla halk bu hastalıktan kurtulmanın kolay olmadığını bilir.

Nedeninin “sigara” ve “stres” veya “dert” olarak ifade edilmiştir.⁵⁸⁴ Bir bela ya da çok utanılacak bir duruma düşen kişilerde aşırı üzüntüye bağlı olarak ortaya çıktığını ifade eden kaynak kişiler mevcuttur. İmkân varsa modern hastane ve doktorlara başvurulur. İmkân yoksa hasta evde yatar.⁵⁸⁵ 90 yaşındaki kaynak kişi Süleyman Taşçı diğer hastalıklarda olduğu gibi Hepatit C’nin de sigaradan değil “dert ve keder” den kaynaklandığını ifade etmiştir.

“Oxil, kî çi diwê bira bê. Cixare meriya nakuje. Min nod sal zêde kiriye û tê bîra mi û vir va ez î cixarê vedixwim. Sewama gê kul û derd in. Ya zerikê reş jî. Xadê şalmê meriya neke ber fediyê.”⁵⁸⁶

(Oğul, kim ne derse desin, sigara insanı öldürmez. Yaşım doksandan fazla ama kendimi bildim bileli sigara içiyorum. Bütün hastalıkların sebebi dert ve acılardır. *Zerika Reş* (Hepatit C) de öyledir. Allah kimseyi utandırmazın.)

Birçok kişi bu hastalığın bulaşıcı olduğunu bilmez. Konu komşu, eş dost uzun bir süre hastanın yanında kalır, yalnız bırakmak istemez. Hasta ile aynı ortamda bulunan, onunla aynı mutfak araçlarını kullanan, hastayla kan veya cinsel yolla temas eden kişilerin de bu hastalığa yakalandıkları ifade edilmiştir.⁵⁸⁷

Hasta olan kişi şişer, benzi sararır. Yeme ve içmeden kesilir. Hepatit C (zerika reş) için pekmez, pestil, sucuk gibi tatlı gıdalar verilir.⁵⁸⁸ Kimileri de iyileşebilmesi için hastasını ziyaretlere götürür ve orada lokmalar dağıtır, dua eder.⁵⁸⁹

Hepatit C virüsü (HCV) her yıl 400.000 kişinin ölümüne neden oluyor. Bulunan yeni ilaçlarla yalnızca 12 haftada iyileşmek mümkün, ama milyonlarca insan hayat kurtaran bu tedaviye ulaşamıyor.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Kaynak Kişiler: 3, 12, 15, 27, 131, 133, 140.

⁵⁸⁵ Kaynak Kişi: 110, 111, 125, 152.

⁵⁸⁶ Kaynak Kişi: 10.

⁵⁸⁷ Kaynak Kişi: 89, 149, 159, 160, 164.

⁵⁸⁸ Kaynak Kişi: 1, 12, 19, 141.

⁵⁸⁹ Kaynak Kişi: 15, 44, 46.

⁵⁹⁰ <http://sinirtanimayandoktorlar.org/salgın-hastalıklar/ufr-2017-hepatit-c/> (22.11.2018)

2.4.22. İltihaplanma (Kêmgirtin/Nêmgirtin)

İltihaplanma, tek başına bir hastalık değildir. İltihaplanma, canlı dokunun her türlü canlı, cansız yabancı etkene veya içsel / dışsal doku hasarına verdiği bir dizi yanıttır. Vücudun hastalık yapan mikrop, bakteri, virüs vs. mikroorganizmalara verdiği tepkinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Darp, yaralanma, ısırma vb. durumlarda insan vücudu zarar görür. Darbe alan bölge tedavi edilmezse ya da vücut hastalığa karşı direnç göstermezse irin toplanır. Bazı durumlarda da gözle görünmeyen zararlı mikroorganizmaların vücutta birikmesi sonucu vücudun farklı bölgelerinde (deride veya iç organlarda) ortaya çıkar.⁵⁹¹

Adıyaman bölgesi halk hekimliğinde, durumlara göre sağaltma yöntemleri de değişir. İltihaplanma bir dikenden kaynaklıysa, ağrının azalması için üzerine ateşte közlenen soğan bırakılır. Közlenen soğan irinli bölgede bir gece bekletilir. Sabah, irinli bölge sararır. Ateşte ısıtılan iğne soğutularak irinli bölgeye yavaşça batırılır ve iltihabın dışarı atılması sağlanır.⁵⁹²

İltihaplanma bir yaradan kaynaklıysa, irin toplayan bölge sıcak su ve sabun ile yıkanır. Sonra yara temiz bir iğne ile deşilir, kan akana dek sıkılır ve bağlanır. Sarılan bez iki üç günde bir değiştirilir.⁵⁹³

“Ku kulê di dêv ya jî gewriyêda we, hewik xwê dikin nav avê. Avşorkê şêdikin. Ruyê sê çar cara di devî xa û gewriyê xa werdeidin.”

(Eğer yara ağız veya boğazda ise suyun içine biraz tuz katılır. Tuzlu su yapılır. Günde üç dört defa ağızda gargara yapılır.)

İltihaplanma ağızda veya boğazda ise tuzlu su veya tuzla beraber kaynatılarak süzölmüş ve soğutulmuş sumak suyu ile gargara yapılır.⁵⁹⁴

İltihaplanma gözle görölmüyorsa, iltihabın iç organlarda olduğuna inanılır. Bu durumda, yapılacak çok fazla bir şey yoktur. Hastaya, vücut direncini artıracak

⁵⁹¹ <https://www.drozdogan.com/inflamasyon-yangi-iltihaplanma-nedir/> (20.10.2018).

⁵⁹² Kaynak Kişi: 7, 12, 25, 40, 88, 98.

⁵⁹³ Kaynak Kişi: 10, 24, 77, 80, 99, 100.

⁵⁹⁴ Kaynak Kişi: 2, 4, 9, 15, 30, 33, 70, 74, 86.

gıdalar verilir ve hasta doktora götürülür.⁵⁹⁵ Doktor, uygun gördüğü tıbbi müdahaleleri yaptıktan sonra kullanılması gereken ilaçları reçetelendirir.

2.4.23. İshal ve Karın Ağrısı (Zikêş)

İshal, yirmi dört saatte üçten fazla sulu dışkılama veya anne sütü alan bebeklerde her zamankinden daha sık ve sulu dışkılamadır. İshalle birlikte çocuklarda kusma, karın ağrısı ateş de olabilir.⁵⁹⁶ İshalin uzun sürmesi, hem çocuklar hem de yetişkinler için tehlikeli bir durumdur ve çoğu zaman ölüme sebep olur. Karın ağrısını takiben ortaya çıkar. İshalin sebepleri değişmektedir. Genellikle kirli sudan kaynaklanır. Fakat yıkanmamış yiyeceklerden, kolera gibi hastalıklardan veya bazı meyve türlerinden de kaynaklanabilir. Özellikle çocukluk döneminde süten kesilen ve yemek yemeye başlayan birçok çocuk ishalden dolayı ölüyor. Sağlık bakanlığı 2012 verilerine göre, dünyada her yıl 5 yaş ve altındaki çocuklarda bir milyardan fazla ishal vakası görülür ve bu çocuklardan yaklaşık 1,8 milyonu ölmektedir.⁵⁹⁷

Türkiye’de de birçok kişi bu hastalıktan dolayı yaşamını kaybetmiştir. Örneğin, Türkiye’de 1986 yılında 5 yaş altı 30.000 çocuk ishalden ölmüştür. Bu sayı 2007 yılında 10.000’e düşmüştür.⁵⁹⁸ Toplumun bilinçlenmesi, sağlık alanındaki gelişmeler ve alınan önlemlerle bu sayı giderek azalmaktadır.

Hastalıklar her ülkede ve toplumda kişilerin bilgisine göre farklı sebeplere bağlanır. Hastalıkların tedavisi ve yorumlanmasında dil, din, coğrafya ve inançlar etkilidir. Birçok hastalık olağanüstü güçler, büyü ve dinlerle yorumlanır. Annelerin bilinçli olması çocukların daha sağlıklı olmasını sağlar. Eskiden Adıyaman bölgesinde ishale engel olabilmek için çocuk ve yetişkinlere çoğunlukla kuru yiyecekler verilirdi. Çok tehlikeli bir uygulama vardı; çocukların günlerce su içmelerine engel olunurdu.⁵⁹⁹

⁵⁹⁵ Kaynak Kişi: 1, 8, 10, 13, 17, 25, 29, 38, 44, 58, 81, 95, 107.

⁵⁹⁶ <https://www.medicalpark.com.tr/ishal-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-89> (25.10.2018)

⁵⁹⁷ Gülden Köksal, Hülya Gökmen Özel, **Bebek Beslenmesi**, Sağlık Bakanlığı Yayınları, No: 726, 2. Baskı, Ankara 2012, s.19.

⁵⁹⁸ Hülya Çakmur, Çocuklukta Enfeksiyöz Diyare ve Dehidratasyon, **Kafkas J Med**, Sci, 2013;3(2):96–102, s. 97.

⁵⁹⁹ Kaynak Kişi: 1, 12, 20, 23, 51, 93, 126.

“Digotin, bi zikêşê ketiye; aman avê medinê. Bilxurî hişk bidinê, çayê hişk bidinê. Ku heta du-sê roya xaş newûya, dimir. Li gund belkî deh kurik bi vî avayî mirin. Hîn wê salê êkî Komîrî mir. 50 salî xa zêdetir kirûwû. Neçû tixtor, av jî venexaribû; mir”⁶⁰⁰

(İshal olmuş, sakın su vermeyin; kuru bulgur ve kuru çay verin, derlerdi. İki üç güne kadar iyileşmeseydi ölürdü. Köyde, bundan kaynaklı olarak onlarca çocuk ölmüştür. Birkaç yıl önce Kömür’de biri ishalden öldü. Yaşı 50’den fazlaydı. Doktora gitmemiş; su da içmemiş; öldü.)

Bu uygulama birçok çocuk ve yetişkinin ölümüne yol açmıştır. Çünkü insan yaşamında su önemlidir. Susuz kalan vücutta kısa bir süre içinde öncelikle böbrekler ve daha sonra diğer organlar kurur. Bu da ölüme ya da sakatlanmaya neden olur. Fakat son yıllarda toplumun bilinçlenmesiyle hastaya öncelikle su ve daha sonra sulu besinler verilir. Bölgede ishali önlemeye yönelik uygulanan yöntemler şunlardır:

Bir miktar peynir ıslak beze sarılıp ateşin altına konur. Piştikten sonra ishal olan kişiye verilir.⁶⁰¹

“Sewê zikêşê, me penêr dikir nav paçikekî, paçik şil dikir û dixist binê êr. Paşê me derdixist dida kurikan.”⁶⁰²

(Karın ağrısı-ishal için ıslatılan bir bez parçasının içine peynir koyar ateşin altına koyardık. Sonra çıkarıp çocuklarına yedirirdik.)

Patates ve ekmek gibi kuru besinler yenilir; sıcak yoğurt çorbası içilir; kola içilir; su, ayran vb. içilir; incir ve çınar yaprakları kaynatılır.⁶⁰³

“Li Cêlika berê sewê zikêşê çiloyên hêjîran û çınaran dikelandin, ava wan vedixwarin.”⁶⁰⁴

(Çelikhane’da, eskiden ishal için incir ve çınar yaprakları kaynatılır, suyu içilirdi.)

Kuru kahveye birkaç damla limon damlatılarak hastaya içirilir. Kahve miktarı hastanın yaşına ve yapısına göre değişir.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Kaynak Kişi: 26.

⁶⁰¹ Kaynak Kişi: 13,20, 29, 34.

⁶⁰² Kaynak Kişi: 23.

⁶⁰³ Kaynak Kişi: 1, 3, 17, 20, 29, 35, 46, 58, 69, 70, 76, 78, 86, 93, 134.

⁶⁰⁴ Kaynak Kişi: 77.

⁶⁰⁵ Kaynak Kişi: 13, 20, 40, 52, 60.

Anadolu’da ishali önlemeye amacıyla bazı meyvelerden yararlanılır. Örneğin kirazın yenilmesi veya saplarının kaynatılarak suyunun içilmesi durumunda ishali önleyeceğine inanılır. Benzer şekilde, şeftalinin de ishali durdurduğuna inanılmaktadır.⁶⁰⁶

2.4.24. Kabakulak (Guhrepik)

Çocukluk döneminde boğaz ile kulak arasındaki bölgenin şişmesi biçiminde gerçekleşen ağrılı ve bulaşıcı bir hastalıktır.⁶⁰⁷ Okul, hastane, düğün, yas gibi kalabalık ortamlarda sıkça yayılır. Hastalık ismini kulak bölgesinin kabarmasından almıştır. Kabakulak hastalığına yakalanan kişinin kulak altı başta olmak üzere bütün vücudunda ağrı hissedilir. Hafif ateş ve iştahsızlık görülür.⁶⁰⁸

Günümüzde, hastalığın tedavisinde kabakulak aşısı kullanılmaktadır. Fakat yine de hastalık görülmeye devam etmektedir. Halk hekimliğinde hastalığın kesin bir tedavisi yoktur. Hasta dinlendirilir, ılık ve yumuşak yiyecekler yedirilir. Şişkin olan bölgeye sıcak havlu, ısıtılmış tahta kaşık vb. bastırılarak şişkinliğin azalacağına ve ağrının ortadan kalkacağına inanılır.⁶⁰⁹

“Berê sewê guhrepikê, sawun germ dikirin didan ser.”⁶¹⁰

(Eskiden *guhrepik* (kabakulak) için, sabun ısıtılır, kabaran bölgeye bastırılırdı.)

“Me sêv dikelendin, dikûtan didan ser.”⁶¹¹

(Elmayı kaynattıktan sonra döver, kabaran bölgeye sererdik.)

Bazı bölgelerde kalıp biçimindeki sabun, soba vb. bir araç yardımıyla ısıtılır ve hafifçe dokundurulmak suretiyle şişen bölgeye uygulanır. Benzer bir uygulamada

⁶⁰⁶ Mustafa Sever, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)**, 2004;XVI, s.105-106.

⁶⁰⁷ Yelda Türkmenoğlu, “Sema Büyükkapı, Nedim Samancı, Presternal Ödem ile Gelen Bir Kabakulak Vakası”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006;49, s. 39-41.

⁶⁰⁸ Kaynak Kişi: 1, 2, 3, 9, 16, 18, 105, 134, 141.

⁶⁰⁹ Kaynak Kişi: 23, 118.

⁶¹⁰ Kaynak Kişi: 118.

⁶¹¹ Kaynak Kişi: 23.

elma haşlanır, dövüldükten sonra bir bezin üzerine yayılarak, şişkinliğe bastırılır. Şişkinliğe bağlı olarak oluşan yutma güçlüğünü aşmak için çorba. Pekmez, ayran vb. sıvı gıdalar içirilir. Ekşi ve acı gıdalar çocuğa verilmez.⁶¹²

2.4.25. Kabızlık (Qepisî/Gîr)

Kabızlık, diğer adıyla konstipasyon, bilimsel olarak, bağırsak hareketlerinin yavaş olması sebebiyle haftada üç veya daha az sayıda dışkılama durumuna verilen isimdir. Dışkılama güçlüğü, dışkının tam boşalamaması, ağrılı dışkılama ve şişkinlik gibi olumsuz durumlara yol açan kabızlık, bağırsak bozuklukları arasında yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Kabızlık bazen tıkaçıcı tipte bazen de bağırsak hareketlerinde yavaşlama olarak görülebilmektedir.⁶¹³ Adıyaman'da görüştüğümüz bazı kaynak kişilere göre, kabızlığın sebebi mide ve bağırsakların bazı yemeklerin suyunu kurutması ya da sindirim sisteminde bir sorun olmasıdır.⁶¹⁴ Bu tür durumlarda halk hekimliği uygulamaları devreye girer. Kabız olduğunu iddia eden kişiye bağırsakları çalıştıran, sindirimi kolaylaştırdığına inanılan bazı yiyecek ve içecekler yedirilir ve içirilir. Halk arasında kabızlığı önlemek amacıyla yaygın olarak başvurulan bazı uygulamalar vardır:

“Gir-hûr ferq nake, rûn bi ser va dîkin; ya kevçiyekî çayê, ya jî kevçiyekî şîvê.”⁶¹⁵

(Kabızlık olan kişi çocuksa iki çay kaşığı zeytinyağı; yetişkin ise bir yemek kaşığı zeytinyağı içirilir.)

Mevsime göre kayısı ya da kayısı kurusu yenir ya da hoşafı içilir. Su içilir; sebzeli ve sulu yemeklere ağırlık verilir; biraz üzüm pekmezi ısıtılarak bir kaşık tereyağı karıştırılır ve içilir. Kabızlığın nedeni olarak tembellik görülüyorsa kişiye hareket etmesi tavsiye edilir.⁶¹⁶

⁶¹² Kaynak Kişi: 22, 23, 27, 30, 48, 52, 59, 60.

⁶¹³ <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/kabizlik-nedir-kabizliga-ne-iyi-gelir/> (28.12.2018)

⁶¹⁴ Kaynak Kişi: 18, 42, 79.

⁶¹⁵ Kaynak Kişi: 9, 16, 17, 30, 41, 50.

⁶¹⁶ Kaynak Kişi: 9, 11, 15, 20, 60, 65, 82, 117, 125.

2.4.26. Kalp Krizi (Sêdî/Siyadî – Xişt)

Kalp –damar hastalarının kalp rahatsızlıkları ile ilgili olarak tanımladıkları yakınma ve şikâyetlerin başında nefes darlığı, göğüs ağrısı, baygınlık hissi, kollarda uyuşukluk, ödem, çarpıntı, erken yorulma ve aralıklı topallama gelmektedir.⁶¹⁷ Adıyaman’da halk arasında bu hastalığa dair pek bilgi yoktur. Kalp hastalığı veya kalp krizi, halk arasında “sêdî”, “siyadî”, “xişt”, “qelp qrîzi” gibi farklı adlarla anılmaktadır. Halk arasında aniden ölen kişiler için “Sêdî lëxistiye” (Sêdî çarpmış) denilir. Kimileri de “Xiştê lëxistiye” (Xişt çarpmış) der. Kalp krizinin genellikle uykuda gerçekleştiği ifade edilmiştir. Alınacak hiçbir önlem yoktur. Bu konuya ilişkin olarak daima tekrarlanan sözler şunlardır: “Rehmetî sipîsax bû, li min û te çêtir bû; êvarî şîva xa xar; nimîya xa kir û ramedî. Di nav ciyê xa da mir.” (Rahmetli, sapasağlamdı, ikimizden de daha sağlıklıydı. Akşam yemeğini yedi, namazını kıldı ve uyudu. Yatağında öldü.)⁶¹⁸

Kimi kaynaklara göre bu şekilde ölen kişinin cesedi çabuk morarır.⁶¹⁹

“Ji qirîzê re digotin “sêdî” lëxistiye. “Xişt” û “sêdî” gi yek e.”⁶²⁰
(Krize, “Sêdî çarpmış.” derlerdi. “Xişt” ve “sêdî” aynı şeydir.)

“Kesê ku li ber sêdiyê ango xiştê bifilite, kût dibe. Dest û lingên wî nagrin. Êk caran jî xişt li hêlik meriya dixê.”⁶²¹

(Sêdî veya xiştten kurtulanlar, kötürüm olurlar. El ve ayakları tutmaz. Xişt, bazen bir tarafa vurur.)

Bazı kaynak kişilere göre “Sêdî”, hayali bir yaratıktır; kişiyi uykuda kısıtırır. Kişinin ağzının üzerine oturur; kişinin nefes alıp vermesine engel olur. Bu nedenle de kişi ölür.⁶²² Birçok kişi de bunu batıl bir inanç olarak görür.⁶²³

Yukarıda sıralanan bilgiler arasındaki tutarsızlık dikkati çekmektedir. Bu durum, halk arasında hastalığın herhangi bir belirtisinin bilinmemesinden kaynaklanmış olabilir. Burada önemli olan halkın bu durumdan şikâyetçi

⁶¹⁷ Sedat Tavşanoğlu, “Kalp Hastalıkları Semptomları”, **Cerrahpaşa İç Hastalıkları**, (347-350), İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul 2007.

⁶¹⁸ Kaynak Kişi: 1, 2, 7, 12, 19, 20.

⁶¹⁹ Kaynak Kişi: 10, 20, 23, 24.

⁶²⁰ Kaynak Kişi: 12.

⁶²¹ Kaynak Kişi: 54, 59, 70.

⁶²² Kaynak Kişi: 5, 36, 72, 102.

⁶²³ Kaynak Kişi: 21, 80, 99, 128.

olmamasıdır. Hatta bu hastalıktan ölen kişi çok genç değilse, geride küçük yaştaki çocukları kalmamışsa, “*Bi paki mir, di nav ciyê xa da mir.*” (*Ne mutlu ona, kendi yatağında, acı çekmeden, kimseyi üzmeden öldü.*) denilerek kendileri de bu şekilde ölmeyi umarlar.

2.4.27. Kanser (Kula Reş/Penceşêr)

Kanser, farklı organlarda hücrelerin kontrolsüz çoğalmasından oluşan, klinik görünümü, tedavisi ve yaklaşımı birbirinden farklı olan bir hastalıklar grubudur.⁶²⁴ Türkiye İstatistik Kurumu Kanser raporuna göre, Türkiye’de 2013 yılında yaşa standardize kanser hızı erkeklerde yüz binde 267,9 kadınlarda ise yüz binde 186,5’dir. Toplamda kanser görülme sıklığı ise yüz binde 227,2’dir. Türkiye’de toplam 174 bin kişiye yeni kanser teşhisi konulmuştur. Türkiye kanser görülme sıklığı, dünya ortalamasının üzerinde seyrederken, Avrupa Birliği ülkeleri ve Amerika gibi gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelere göre kanser açısından hem kadınlarda hem de erkeklerde daha düşük bir hızda olduğu görülmektedir. Ülkemizde görülen ilk 5 kanser türünün dünyadaki ve diğer gelişmiş ülkelerdeki örüntü ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Erkeklerde trakea, bronş ve akciğer kanseri (59,3/100000 kişide YSH), kadınlarda ise meme kanseri (45,9/100000 kişide YSH) en sık görülen kanser türleridir.⁶²⁵

Adıyaman bölgesinde, kanser (*kula reş/penceşêr*) sözcüğü genel bir adlandırma olup kanserin türüne göre *rîş* (*cilt kanseri*), *zerika reş* (*karaciğer kanseri*) vb. isimler kullanılmaktadır. Hastalığın adı doğrudan anılmak istenmediğinde, kanserlerin tümü için “*kula reş*” (*kara yara*) ya da “*kula pîs*” (*pis yara*) deyimleri kullanılır. Bu hastalıkların sebebinin bilinmemesinden dolayı, tedavi yöntemleri de tahminidir. Kullanılan başlıca yöntemler şöyledir:

“Î nexaş, diwin ber li ziyaret, êrik û ocaxan.”⁶²⁶

(Hastalar, ziyaret ve ocaklarda dolaştırılır, Şifa umulur.)

⁶²⁴ T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, **Türkiye Kanseri İstatistikleri Raporu**, Ankara 2016, s. 2.

⁶²⁵ T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, **Türkiye Kanseri İstatistikleri Raporu**, Ankara 2016, s. 48.

⁶²⁶ Kaynak Kişi: 10, 24, 77, 80, 83, 98.

“Tiştî ku dilî xa dere (mîna berfê li havînê) sewê wan pêda dikin.”⁶²⁷

(Canlarının istediği yiyecekler (yaz sıcaklığında kar gibi) onlar için temin edilir.)

İstekleri her ne ise (kız ve erkek çocuklarının evlendirilmesi gibi) mutlu olmaları için yerine getirilir.⁶²⁸

Hastanın durumu ağırlaşınca kim hangi ilaçları tavsiye ederse o ilaçlar denenir. Eşek sütü, kirpi eti, yılan eti, ısırgan otu gibi “*sıradan olmayan şeyler*” hastaya verilir. Hasta, nefes aldığı sürece onun için Allah’tan umut kesilmez. Adıyaman’da kansere (*Kula reş*) karşı zakkum, papatya, kenger vb. bitkiler farklı şekilde kullanılır.⁶²⁹

Aydın’da kanser için balsıra (ısırgan otu), buğra (erkek deve) sütü, eşek sütü vb. maddeler ilaç niyetine kullanılır.⁶³⁰

Tıbbın gelişmesiyle beraber halk hekimliği uygulamalarında önemli bir azalma görülmektedir ancak doktorların tedaviye cevap vermeyen hastaları eve yollamasından sonra hasta yakınları son bir umut olarak tekrar halk hekimliği uygulamalarına yönelmektedir. Son yıllarda teknolojinin ve iletişim araçlarının gelişimine paralel olarak, televizyondan veya internetten öğrenilen bilgilerden yararlanılarak kanserin doğal yöntemlerle yenilmeye çalışıldığı uygulamalara rastlanmaktadır.

2.4.28. Kekemelik (Kegecîbûn)

Kekemelik kısaca ses, hece ve sözcüklerin uzatılması ve tekrarlanmasından dolayı akıcı olmayan konuşma olarak tanımlanır.⁶³¹ Kekeme olan kişi, sözcükleri tam olarak telaffuz edebilmek amacıyla bazı harfleri tekrarlar. Kekemelik, nedenlerine göre türlere ayrılır. Kekemelik biyolojik (şekilsel) ve fizyolojik (işlevsel) olarak

⁶²⁷ Kaynak Kişi: 1, 7, 36, 48..

⁶²⁸ Kaynak Kişi: 6, 7, 13, 24, 44, 62, 81, 97.

⁶²⁹ Abuzer Gelse, **Adıyaman ve Çevresinin Etnobotanik Özellikleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Van 2012.

⁶³⁰ Züleyha Ülger, **Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın 2012, s. 103.

⁶³¹ www.e-psikiyatri.com/kekemelik-nedir Erişim tarihi: 24.10.2018.

doğuştan olabilir.⁶³² Bazı kişilerin dili doğuştan iyi dönmüyordur. Bir hastalıktan dolayı yani beynin hasar görmesiyle dilin bazı damarları dönmeyebilir. Kekemelik belli bir olaydan sonra yaşanan şoka bağlı olarak gelişebilir. Fakat bu geçici bir durumdur ve istisnalar hariç kısa bir süre sonra kekemelik ortadan kalkar. Kekeç olan kişi, konuşma esnasında geride kalır ve bazı hece ve sözcükleri ya hiç telaffuz edemez ya da uzun bir süre sonra zorla telaffuz eder. Fakat bu durum herkes için geçerli değildir. Kekeme olan bazı kişiler şarkı söylerken hiç zorlanmazlar.

Adıyaman’da çocuklarda görülen kekemeliklerin bir kısmı çevresinde gördüğü kekeme taklitten kaynaklanabilir. Kaynak kişilere göre bu durum geçicidir.⁶³³

Kekemelik, genellikle psikolojik bir durumdur. Psikolojik problemlerden dolayı bazı insanların dili dönmeyebilir. Kekeme olan kişi konuşma sırasında, dinleyicinin kendisini sabırsızlıkla beklediğini anlayınca, bu durumdan rahatsız olur; el ve ayakları titremeye başlar, benzi değişir ve ağzı yamulur. Kafasını oynatır, kaş ve gözleri istem dışı oynar. Kimilerinin dili de utangaçlıktan dolayı bir süre dönmez.⁶³⁴

Adıyaman halk hekimliğinde kekemelige çözüm olarak bazı uygulamalara başvurulur:

Çocuk küçük yaşta ise dilinin altındaki bir damar hafifçe kesilir. Bu damarın dilin dönmesini engellediğine inanılır.⁶³⁵

Kekeme olan çocuk kendisinden yaşça küçük ama konuşmaya başlayan çocukların arasında tutulur. Böylece çocuğun çekinmeden konuşacağına inanılır.⁶³⁶

Kekeme olan çocuğun ağzına caminin anahtarı konulur. Böylece rahatça konuşacağına inanılır.⁶³⁷

Kutsal sayılan türbe ve ziyaretlere götürülür. Oradan alınan toprak suya konularak içirilir.⁶³⁸

Sert şeker verilir, şeker ağzında iken konuşması istenir. Sakız çiğnetilir.⁶³⁹

⁶³² www.ntv.com.tr/saglik/12-gunde-kekemelikten-kurtuldular (19.11.2018)

⁶³³ Kaynak Kişi: 24,136.

⁶³⁴ <http://www.tkbv.org.tr/menu/89/kekemelik-nedir-gayem-koprucu> (12.12.2018).

⁶³⁵ Kaynak Kişi: 1, 6, 7, 13, 29, 30.

⁶³⁶ Kaynak Kişi: 33, 51, 90, 127.

⁶³⁷ Kaynak Kişi: 42, 54, 69, 70, 85.

⁶³⁸ Kaynak Kişi: 19, 26, 41, 94, 122, 128, 129, 138, 149, 160.

⁶³⁹ Kaynak Kişi: 131, 140, 155.

Bütün bu uygulamalara rağmen olumlu sonuç elde edilmemesi durumunda sağlık kurumlarına başvurulur.

2.4.29. Kırık (şikestin), Çıkık (Jiciderketin), İncinme (Hinciqîn) ve Burkulma (Velîstin)

Kırık, çeşitli nedenlerle kemik bütünlüğünün bozulmasıdır. Kırıklar darbe sonucu ya da kendiliğinden oluşabilir. Yaşlılık ile birlikte kendiliğinden kırık oluşma riski de artar. Çıkık, eklem yüzeyinin kalıcı ayrılmasıdır. Zorlamalar sonucu oluşur.⁶⁴⁰ Yüksek bir yerden düşme, ani hareket, ağır bir eşyayı kaldırma veya yenilen fiziki bir darbeden sonra insanların hassas kemiklerinde kırık, çıkık veya incinme meydana gelir. Darbe şiddetli ise kemiklerde kırılma meydana gelir. Darbe yenilen bölgede şişkinlik, morarma görülür ve ağrı hissedilir.⁶⁴¹

Burkulma veya kas zedelenmesi, kaslara yapılan ağır ve ani yüklenme veya egzersizlerden önce ısınma hareketlerinin yeterince yapılmamasından kaynaklanabildiği gibi vücudun el, bilek, ayak bileği gibi belli bölgelerinin ani ve anormal hareketlerle karşılaşması sonucu da oluşabilir.⁶⁴²

Adıyaman bölgesinde böyle durumlarda başvuru alan kişiler genellikle kırık-çıkıkçılardır. Bu kişiler herhangi bir tıbbi eğitim almayıp, tamamen gözlem ve tecrübelerine dayanarak tedavi ederler.⁶⁴³ Hemen her köyde, ilçede veya mahallede bu işle ilgilenen kişiler vardır. Kırık ve çıkıkçıların hayvanlarda oluşan kırık ve çıkıkları da tedavi ettikleri bilinmektedir. Bazı durumlarda kemiklerde kırılma ve çıkık yerine incinme veya çatlama meydana gelir.⁶⁴⁴

Yaygın olarak yapılan uygulamalar:

Kırılan bölgeyi kalıba almak üzere, tahta, kavak ağacının kabuğu, bez, yumurta ve ip hazırlanır. Kırıkçı, el yordamıyla kırılan bölgeyi tespit eder, sabun ve sıcak su kullanarak kemikleri yan yana getirir. Temiz bir bezin üzerine serdiği yumurta akıyla

⁶⁴⁰ H. Fazıl İnan, Zülfinaz Kurt, İlknur Kubilay, **Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı**, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara 2011, s. 35-36.

⁶⁴¹ Kaynak Kişi: 16, 23, 24, 51.

⁶⁴² Caroline Green, **Hastalık Tedavisinde Alternatif Çözümler**, Emre Ebetürk (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007, s.42.

⁶⁴³ Kaynak Kişi: 3, 12, 20, 23, 24, 70, 79.

⁶⁴⁴ Kaynak Kişi: 10, 58, 61, 67, 79, 100, 108.

kırılan bölgeyi sarar. Üzerine altlı ve üstlü olmak üzere iki tahta parçası yerleştirir ve tekrar sarar. Sarılan bölgeyi iple bağlayarak sıkılaştırır. Sargı zamanla kuruyarak kalıp haline dönüşür. Böylece kırılan bölge sabitlenmiş olur.⁶⁴⁵

“ Ê mi ez bi xa mîna bavî xa nawim hoste. Bavê min -Awê Xidê- hîn ez î çûçik wûm va îşa dikir. Ku êk diçû tixtor, tixtor lê mêzi dikir. Ku pê nikaribûya digo, “berin cem Awî xidê.” Vê paşiyê bavî min digo, “siftê herin filimê şûnê şikeştî bikşînin, wê filmê mi ra ûnin. Li filimê mêzidikir, hînga girêdida.”⁶⁴⁶

(Babam gibi bu işin ehli değilim. Ben, daha küçükken babam, Awê Xidê, bu işi yapardı. Doktora gidip iyileşemeyenlere, “Awî’nin yanına gidin!” derlerdi. Son dönemlerde babam ‘kırık bölgenin filmini çekip bana getirin’ derdi. Filme bakar ve kırık bölgeyi ona göre sarardı.)

Meşhur kırıkçı Awê Xidê’(Abuzer İlhan) nin oğlundan aldığımız bilgilere göre, kırılan bölge kaynayana kadar, sargı kesilmez, yıkanmaz, çözülmez. Kemikleri kırılan kişinin yaşına bağlı olarak, kemiklerin kaynama süresi değişir. Ortalama on beş ile kırk gün arasında sargıda kalan bölge yine kırıkçı tarafından açılır. Kemikler el yordamıyla tekrar kontrol edilir. Kişiye egzersiz yaptırılarak, kaynamanın vücutta herhangi bir tahribata yol açıp açmadığı veya kemiğin kaynayıp kaynamadığı tespit edilir. İhtiyaç halinde kemik tekrar kırılarak yeniden sarılır. Herhangi bir problem yoksa bahşiş alınarak hasta evine gönderilir. Bahşişin belli bir miktarı yoktur.⁶⁴⁷

Kırıkçıların sıklıkla onardıkları kemikler el, kol, omuz, ayak ve bacak kemikleridir. Omurilik, bel ve kalça kırılmalarında risk fazlalığından dolayı genellikle hastalar, hastaneye yönlendirilir.⁶⁴⁸

Çıkık durumlarında uygulama daha kolaydır. Çıkıkçı, şişen ve ağrıyan bölgeyi tespit eder. Sıcak su, sabun ve ovma yöntemi ile çıkık olan bölgeyi iyice yumuşattıktan sonra sağa sola doğru oynatarak çeker ve yerine yerleştirir. Çıkık ve kırıklarda, zaman faktörü çok önemlidir. Kırılan bölgenin kan veya doku ile dolması durumunda tedavi güçleşir ve iyileşme süreci zaman alır. Bazı durumlarda sakatlıklar meydana gelir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ Kaynak Kişi: 159.

⁶⁴⁶ Kaynak Kişi: 159.

⁶⁴⁷ Kaynak Kişi: 159.

⁶⁴⁸ Kaynak Kişi: 6, 12, 14, 23, 24.

⁶⁴⁹ Kaynak Kişi: 159.

İncinme ve burkulmalarda, buğday unu, tuz ve su kullanılarak hamur hazırlanır. Hazırlanan hamur, temiz bir bezin üzerine serilerek yaraya sarılır. Akşam sarılan hamur, sabaha kadar üzerinde kalır. Daha sonra temiz su ve sabunla ovularak temizlenir. Gerekirse hamur koyma işlemi tekrarlanır. Tuzlu hamurun şişliği ve ağrıyı azalttığına inanılır. Bazı bölgelerde aynı işlem ateşin altına konularak pişirilen patates yardımıyla yapılır.⁶⁵⁰ Bu iyileşme sürecinde burkulma veya incinme olan bölgeye herhangi bir baskı yapılmamasına dikkat edilir. Sağlık kuruluşlarına başvurulması durumunda önerilen kremler kullanılmaktadır.

Adıyaman çevresinde kırık-çıkıkçılara olan güven azalmakla beraber devam etmektedir.

2.4.30. Kızamık (Sorik)

Çocukluk döneminde hemen herkeste görülen bulaşıcı hastalıklardan birisidir. Yapılan bilimsel araştırmalarda, kızamığın bütün yaşlarda görülebilme ihtimali olmasına rağmen daha sık olarak 3-12 yaş aralığında görüldüğü belirlenmiştir.⁶⁵¹ Bu çalışmalar, kızamığın halk arasında bir çocukluk dönemi hastalığı olarak kabul edilmesini anlaşılır kılmaktadır.⁶⁵²

Kızamık hastalığı, günümüzde geliştirilen aşılar sayesinde kolaylıkla atlatılabilmektedir ancak nadiren de olsa erişkinlerde görülebilmektedir. En yaygın belirtisi vücudun her tarafında görülebilen benekli kızarıklık, öksürük, ateş, halsizlik ve kaşıntıdır. Ateş düşürülmeye çalışılır. Birkaç gün içinde kendiliğinden iyileşme görülür.⁶⁵³

Hastalığın halk arasında bilinen bir sebebi ve tedavisi yoktur. Kızamık geçiren birinin bir daha aynı hastalığı geçirmeyeceğine inanılır. Ergenlik veya daha sonraki bir dönemde geçirilen kızamığın daha tehlikeli olduğu düşünülür.⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ Kaynak Kişi: 19, 24, 33, 47, 60, 75, 129, 133, 145.

⁶⁵¹ Ahmet Rifat Örmeci, “Çocuklarda Enfeksiyon Hastalıklarının Sıklığı”, **Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi**, 1999;8(1), s. 29.

⁶⁵² Nura Şanê, “Qenckirina Nexweşyan Bi dermanên Kurmancî”, <http://krd.riataza.com>. (15.07.2018)

⁶⁵³ Kaynak Kişi: 3, 10, 19, 21, 33.

⁶⁵⁴ Kaynak Kişi: 57, 74, 79, 155, 163.

“Wextê ku kurik bi sorika diketin, digotin bira serma lê nekeve; germ bigrin bira sorik zû lê bidin der. Ku qîsmetê wan hewûya nadimirin.”⁶⁵⁵

(Çocuklar, kızamık hastalığına yakalandıklarında, “üşütmesin” derlerdi. “Çocuğu sıcak tutun ki kızamık çabuk çıksın”, derlerdi. Kismetleri varsa ölmezlerdi.)

Aşidan önceki dönemlerde birçok çocuğun kızamıktan öldüğü bilinmektedir. Kızamığın yayılması durumunda halk arasında “*mîrê sorika*” (*kızamığın şahı*) diye tabir edilen kızamığın bebeklerin boğazına yerleştiği, nefes almasını engelleyerek ölümlere yol açtığını söyleyen birçok kaynak kişi mevcuttur.⁶⁵⁶

“Sewê ku sorikên kurik kê m biwin û vemirin gereke kurik parêzê bigirin. Xwarinên mina hêkan û nîskan nedidan kurikan. Av jî nedidan kurikan. Li şûna avê şerbeta mot bi kurikan didan vexwarin. Mast î sewê vê nexweşiyê rind e, gerek mêst bixwin.”⁶⁵⁷

(Kızamığın çabuk geçmesi için perhiz önerilirdi. Çocuğa, yumurta ve mercimek verilmezdi. Çocuğa su da içirmezlerdi. Suyun yerine pekmez şerbeti verirdilerdi. Yoğurt, bu hastalığa iyi gelir. Çocuğun yoğurt yemesi gerekir.)

Yağ oranı yüksek besinlerin kızamığın yayılmasında olumsuz etkisi olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle perhiz önerilmektedir.

“Sewê mîrê sorika, digotin hêka medinê, avê medinê. Şîraniyê bidinê. Heta nav çavan jî sorik derdiketin.”⁶⁵⁸

(*Mîrê sorika* (kızamığın şahı) için, “Çocuğa yumurta ve su vermeyin; tatlı yiyecekler verin.” derlerdi. Kızamık gözlerde dahi görülürdü.)

Kızamığın hafif bir şekilde atlatılması için perhiz uygulanır. Mercimek, yumurta ve su gibi gıdalar verilmez; pekmezden yapılan şerbet içirilir, yoğurt yedirilir. Çocuklar güneşe çıkarılmaz.⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Kaynak Kişi: 48.

⁶⁵⁶ Kaynak Kişi: 1, 7, 26, 31, 46, 52, 94, 97, 116, 128, 140, 144.

⁶⁵⁷ Kaynak Kişi: 15.

⁶⁵⁸ Kaynak Kişi: 3.

⁶⁵⁹ Kaynak Kişi: 3, 4, 48, 54, 61, 69, 114.

2.4.31. Korku (Tirs)

Diğer duygular gibi korku de doğal bir duygudur ve eskiden beri vardır. İnsanlar birçok şeyden dolayı korkarlar ve korkunun birçok türü vardır; insan, hayvan, eşya, ses veya sessizlik korku kaynağı olabilir. Bazen insanlar kendi düşünce ve hayallerinden korkar. Zengin biri zenginliğinin gitmesinden korkabilir. Bir anne çocuğun ölümünden korkar, bir delikanlı sevdiğini kaybetmekten veya ona kavuşamamaktan korkar fakat en büyük korku ölüm korkusudur. Her kültürün ölüm kaygısına karşı kendine özgü olarak geliştirdiği inanç, tutum ve davranışları vardır. Bu inanç, tutum ve davranışların, bireyi ölüm kaygısına karşı koruduğu savunulur. Araştırmalar her kültürün ölümü dile getirme ve anlam yükleme konusunda farklılıklar gösterdiğini ve bazı kültürlerin ölüm kaygısını hafifletmede daha etkin olduklarını göstermiştir. Batı toplumlarının hasta ve yaşlıları dışladığı, bu kültürdeki bireylerin ölümün farkındalığından uzak kaldığı belirtilmiştir. Çalışmalar, doğu toplumlarında ölüm kaygısının daha düşük olduğunu desteklemektedir.⁶⁶⁰

İnsanlar, ölüm duygusundan uzaklaşmak ya da ölüm korkusun etkisinden kurtulmak için birçok çaba içerisine girmişlerdir. Korkunun gücüne, korkan kişinin tepkisine, korkunun psikolojik etkisine ve korkan kişinin bedenine göre denenilen halk hekimliği uygulamaları da değişir.

Bir kişi hiç ummadığı bir anda gerçekleşen bir olaydan dolayı korkabilir ve bu nedenle çılgılık atabilir. Bu durumda en yaygın gelenek, korkmuş olan kişiye su içirmektir. Korkan kişiye bir bardak su verilir ve o da kendine gelebilmek için biraz su içer. Eğer korkan kişi titirse birkaç yudum içene kadar su içirilir.⁶⁶¹

Şayet korkunun etkisi kısa sürede geçmezse, biraz tuz ve arpa mor soğan kabuğunun içine koyulur ve korkan kişinin başının etrafında gezdirilir. Sonra o tuz, arpa ve soğan kabuğu ateşe atılır. O tuz, arpa ve soğan kabuğunun korkuyu aldığına ve bu malzemelerle birlikte ateşte yandığına inanılır. Halk arasında, “*xwê û pîvaz, dijminê teyrê xêw e*” (tuz ve soğan bütün kara iyelerin düşmanıdır.) diye bir tabir

⁶⁶⁰ Gonca Karakuş, Zehra Öztürk, Lut Tamam, “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”, **Arşiv Kaynak Tarama Dergisi**, 2012; 21(1), s.65.

⁶⁶¹ Kaynak Kişi: 36, 40, 50, 53.

vardır. Tuz ve soğanın girdiği yerde onlara yer yoktur.⁶⁶² Qırxlı Köyü’nde soğan, tuz ve arpa dışında varsa eğer birkaç tane üzerlik de yakılır. Eğer korku kem gözlerden kaynaklı ise üzerlik o korkuyu öldürecektir. Ayşe Aslan onlarca defa bu yöntemi uygulamıştır:

“Sewê tirsê ûzalikê dişewitînim. Xwê û ceh û pîvazê di dor serê wan digêrînim û davêm nav êr. Sewê ku netirsîn, xof bireve.”⁶⁶³

(Korku için üzerlik yakarım. Korkan kişinin başının etrafında biraz tuz, arpa ve soğanı (kabuğunu) gezdirir sonra ateşe atarım. Korkmasınlar, korku kaçsın diye.)

Korkan kişi kendinden geçmişse yani *bêxût*⁶⁶⁴ düşmüşse, korkusunu yenebilmesi (yani olayın şokundan kurtulabilmesi) için yumruk ile ezilerek parçalanmış soğan koklatılır.⁶⁶⁵

Eğer korkan kişi, lohusa dönemindeki (*jina zêristanî*) bir kadınsa, kadın kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Uyuduğunda başucuna orak, bıçak vb. bırakılır. Uyanıp gezmeye başladığında da giysilerine bir iğne geçirilir. Cin vb. gibi şeylerin demirden korktuğuna ve lohusa dönemindeki kadın ve çocuğuna yaklaşmadığına inanılır.⁶⁶⁶

“Vî lawkî me erebe dajot, bir li bin guhê tahtkî xist. Mi mêzikir ku çavê serî lêwik mîna tasa bûne û î zîq sikiniye. Gunî xa zer bûye. Mi go, “cîng!” û sîllek tîn gihandê. Çik li çavan avêt. Tirs mirs lê nema. Em daketînî, heta ku motor hat. Me ereba xa pêxist û anî senayiyê”⁶⁶⁷

(Bu çocuğumuz, arabayla bir kayaya tosladı. Çocuğun gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Beti benzi sararmıştı. Aniden sert bir tokat attım. Kendine geldi. Korkudan eser kalmadı. Sonra traktör gelinceye kadar bekledik. Arabamızı traktörün peşine takıp sanayiye getirdik.)

Korkunun sebebi yüksek bir sestən kaynaklı ise ve korkan kişi yerinde donup kalmışsa yüzüne önce hafifçe daha sonra sert bir tokat atılır. Bu uygulamanın yanlış

⁶⁶² Kaynak Kişi: 9, 14, 17, 19

⁶⁶³ Kaynak Kişi: 18.

⁶⁶⁴ Bêxût: Baygın

⁶⁶⁵ Kaynak Kişi: 19, 57, 73.

⁶⁶⁶ Kaynak Kişi: 8, 14, 22, 27, 28, 37, 38, 140, 1 41.

⁶⁶⁷ Kaynak Kişi: 102.

olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde hastanın ayakları biraz yükseltilmekte ve hastanın ayılması beklenmektedir.

2.4.32. Kulak Ağrısı (Guhêş)

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, halk arasında genel olarak *Guhêş* (kulak ağrısı) olarak ifade edilen, sebebi bilinmeyen, ağrılı ve uzunca bir süre devam eden bu hastalığın orta kulak iltihabı olması muhtemeledir. Orta kulak iltihabı veya diğer adıyla akut otitis media; kulak zarının hemen arkasında, hava ile dolu, işitmeyle ilişkili küçük kemik yapıları içerisinde bulunduran orta kulağın, genellikle bir bakteri veya virüs etken ile enfekte olmasıdır. Enfeksiyon süresince ortaya çıkan iltihaplanma ve bununla ilişkili sıvı birikimi dolayısıyla orta kulak iltihabı sıklıkla kulak ağrısıyla seyreder. Orta kulak iltihabı tedavi edilmediğinde, uzun süre devam eden sıvı birikimi ve iltihaplanma sonucunda kişide duyma kaybına ve istenmeyen birçok etkiye neden olabilmektedir.⁶⁶⁸

Halk arasında kulak ağrısının sebebi tam olarak bilinmemektedir. Kulağa kirli suyun kaçması, bir şeyin batması, karınca gibi bir varlığın kaçması ağrıya sebep olabileceği gibi başka bir hastalığın tezahürü olarak da kulak ağrıyabilir, denilmektedir.⁶⁶⁹ Kulak ağrısına karşı başvurulanan sağaltma yöntemleri de sınırlıdır. Kulağı ağrıyan kişinin bebek veya çocuk olması halinde anne, kendi memesinden bir çay kaşığı doluracak kadar sağıp ve çocuğun kulağına damlatır. Bu işlem üç dört gün boyunca sabah akşam tekrarlanır. Anne sütünün şifalı olduğuna inanılır.⁶⁷⁰

Bazı anneler de aynı uygulamayı süte çok az tuz katarak tekrarlar.⁶⁷¹

“Guhê min diêşiya, min pîvaz keland, nava wê derxist, hinekî rûn kir û xist guhê xwe.”⁶⁷²

(Kulağım ağrıyordu. Közlediğim soğanın içini çıkardım. Üzerine biraz yağ döktüm ve ağrıyan kulağımın üzerine koydum.)

Kulak ağrısı için soğan közlenir. Soyulduktan sonra biraz zeytinyağı ile dövülerek kulağın üzerine konur.

⁶⁶⁸https://gskpro.com/tr-tr/tedavi-alanlari/tr/alerji-enfeksiyon/orta-kulak-_ltihab---akut-otitis-media-nedir--/ (29.10.2018).

⁶⁶⁹ Kaynak Kişi: 17, 29, 64, 78, 90, 91, 99.

⁶⁷⁰ Kaynak Kişi: 1, 12, 19, 20.

⁶⁷¹ Kaynak Kişi: 5, 8, 26, 30.

⁶⁷² Kaynak Kişi: 18.

Kulağı ağrıyan bir yetişkin ise kullanılan emler değişir. Anne sütü yerine, koyun veya büyükbaş sütü kullanılır. Eşek ya da beygirin kuru dışkısına biraz süt katılarak süzülür ve kulağa damlatılır.

“Gotin fişkê dêwêr (ê ker û bergîran) tevli şîr bikin, biparzînin û bi servekin. Hen bi hen ez rehet bûm. Hema pêçiyê min mor bibûn.”⁶⁷³

(Eşek veya atın kurumuş dışkısını süte katın, sonra süzüp içirin, dediler. Öyle yaptım, gün geçtikçe iyileştim. Fakat parmaklarım morarmıştı.)

Çorum’da da kulak ağrısı için çocuğun kulağına anne sütü damlatılır. Ayrıca ağrıyan kulağa bir parça tavşan eti konur ve dövülmüş sarımsak bırakılır.⁶⁷⁴

2.4.33. Kulunç Tutulması (Qolincîbûn)

Halk arasında, insan göğsünün aniden ağrması ve bir cıvata gibi sıkışmasına, “qolincîbûn” yani kulunç tutulması denilir.⁶⁷⁵ Bilimsel adı Fibromyalji (FM) olan kulunç tutulması, yaygın iskelet kası ağrısı ve birçok duyarlı nokta ile belirli kronik ağrı sendromudur.⁶⁷⁶ Kulunç, genellikle sırtın üst kısmında bulunan iki kürek kemiğinin uç kısımlarında görülen kas ağrı olarak karşımıza çıkar. Hastalığın belirtisi olarak ağrının, göğsün üzerinden başlayarak ta iki omuz arasına kadar uzanması, nefes alıp vermek zorlanma, bir çeşit kilitlenme ifade edilmiştir.⁶⁷⁷ Bazı kaynak kişiler kulunç tutulmasını kalp krizi olarak kabul etmiştir.⁶⁷⁸ Fakat öldürücü olmadığından dolayı, kalp krizinden ziyade bir damar hastalığına ya da mide spazmına benzemektedir. Kulunç tutulması, genellikle yetişkinlerde görülür. Verilen örnekler, kuluncun kırk yaş ve üzeri kişilerde görüldüğünü göstermektedir. Adıyaman Kürt halk hekimliğinde, kulunç hastalığının tedavisi için ağrıyan bölgeye hacamat yapılır veya jilet vb. kesici bir aletle hafifçe çizilerek kan akıtılır.⁶⁷⁹

⁶⁷³ Kaynak Kişi: 27.

⁶⁷⁴ Tozlu, age. s.69.

⁶⁷⁵ Kaynak Kişi: 1, 4, 8, 14, 19, 20, 33, 45, 86, 132.

⁶⁷⁶ Bilge Evren, Cüneyt Evren, Aslıhan Yapıcı, Mine Hoşafçı Güler, “Fibromyalji Hastalarında Ağrı Şiddeti ile Psikiyatrik Belirtiler Arasındaki İlişki”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, 2005;6, s.70.

⁶⁷⁷ Kaynak Kişi: 4, 9, 12, 20.

⁶⁷⁸ Kaynak Kişi: 13, 20.

⁶⁷⁹ Kaynak Kişi: 2, 5, 14, 54, 75.

“Qoline”, kêr dikir û bardax lê dixist. Xwîna reş dikişand. Siftê cîlat lêdixistin, paşê bardax lê dixistin.”⁶⁸⁰

(Hekim, kuluncu bıçakla çizer ve hacamat yapardı. (Hacamat) siyah kanı çekerdi. Bazen de jilet ile çizilir hacamat yapılırdı.)

“Kêr dikirin, ê mîna nexweşîya qêlb e. Berê qelb nizaniwûn; digotin, qolincî bûye.”⁶⁸¹

(Sırt bölgesini bıçağın ucuyla çizerlerdi. Kalp hastalığına benziyor. Eskiden kalp hastalığından bihaberdi. Qolincî “Kulunç tutulmasıdır” derlerdi.)

Hasta olan kişi yüz üstü uzanır. Hacamat uygulayan hekim, ağrıyan yeri kanayana dek bıçak ucu ya da jilet ile yavaşça keser. Sonra bir parça kâğıdı yakar ve bardağın içine koyar. Bardağı ters çevirip kanayan yere bırakır. Ateş sönene dek sırttaki siyah kan bardağın içine doğru çekilir. Hekim bardağı çıkarır, toplanan kanı temizler. Bu kanın kirli kan olduğuna inanılır.⁶⁸²

Kimileri de bardakları ısıtarak ağrıyan yere (sırt, kulunç, karın, bacak) bırakır. Bardaklar, bırakıldığı bölgedeki eti içine doğru çeker. O bölgede kan toplanır. Sonra bardaklar kaldırılır, kan toplanan yer bir jilet ya da ustura ile çizilir. Akan siyah kan bir bez parçası ya da pamuk ile temizlenir.⁶⁸³ Bardak ya da hacamatın damarlardaki kirli kanı topladığına inanılır. Kanatıldıktan sonra vücuttaki kirli kan acı ile birlikte dışarı çıkar.

Halk hekimliğinde kullanılan hacamat ve sülük tedavisi uygulaması halk arasında gittikçe rağbet görmektedir. Son yıllarda hacamat, sülük tedavisi gibi uygulamalar alternatif tıp uygulamaları kapsamında sağlık bakanlığının tedavi sistemleri arasına girmiş ve doktor tavsiyesi ile uzman doktorlar tarafından uygulanmaya başlamıştır.

2.4.34. Kusma (Verişîn)

Kusma, tek başına bir hastalık olmaktan öte, bir hastalığın belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Kusmanın birçok sebebi olabilir. Genellikle insan midesinin

⁶⁸⁰ Kaynak Kişi: 20.

⁶⁸¹ Kaynak Kişi: 8.

⁶⁸² Kaynak Kişi: 18, 22, 25, 38, 39, 52.

⁶⁸³ Kaynak Kişi: 1, 2, 7, 8, 13, 15, 16.

kabul etmediği besinlerden, üşütmekten, alışık olunmayan bir gıdanın yenilmesinden dolayı olabileceği gibi ağır hastalıkların belirtisi de olabilir. Kusmak, bir hastalık değil sadece bir sonuçtur. Yani vücudun tepki göstermesidir. Bebeklerin süt emdikten sonra biraz kusması olağan bir durum olarak kabul edilir. Bebek süt emdikten bir süre sonra, ağzından biraz gazla birlikte biraz da kesilmiş süt akar. Bu, olağan bir durumdur. Çocuğun hem sağlığından hem de süt emerken süt ile birlikte karnına inen havadan kaynaklı çocuğun karnında hava toplanır. Çocuk, karnındaki havayı bir şekilde çıkarmazsa çocuğun karnı ağrımaya başlar.⁶⁸⁴ Fakat kusma bir hastalıktan kaynaklıysa durum tehlikeli olur.

Adıyaman bölgesinde çocuk kustuğunda anneler tecrübelerine göre durumu değerlendirir ve bazı tedbirler alır. Kusmanın, soğuk algınlığı veya mide üşütmesinden kaynaklandığına inanılan durumlarda, biraz yarpuz veya nane kaynatılır ve içine biraz limon damlatılır. Sonra çay kaşığıyla bebeğe içirilir. Bölgede nane yaygınlaşmadan önce kusmaya karşı nanenin yerine dere ve kaynak suları etrafında doğal olarak yetişen yarpuz kullanılırdı.

“Me berê pûnga biharê ku li ber helqan û kaniyan û ça top dikir, hişk dikir. Ku diwû zivistan me ew dikeland. Sewê ku kurik sermê negrin, vengerşin me kevçiyekî çayê bi ser va dikir.”⁶⁸⁵

(Eskiden dere, çay veya kaynak suların etrafından topladığımız yarpuzu kurutup kışın kaynatırdık. Soğuk almasın ve kusmasın diye çocuğa bir çay kaşığı kadar verirdik.)

Çocuk biraz büyükse kusmanın durdurulabilmesi için ek gıdalar verilir. Bu tür durumlarda öncelikle yoğurt çorbası gibi yiyecekler verilir. Sonra çocuğun terlemesi ve hastalıktan kurtulabilmesi için çaba sarf edilir. Bunun için de çocuğa kalın elbiseler giydirilir ve evin içi ısıtılır. Çocuğun dışarıya çıkmasına izin verilmez.⁶⁸⁶

Bazı durumlarda hastada kusma hissi olur ama kusamaz. Bu tür durumlarda hasta kusturulmaya çalışılır. Eğer kusarsa rahatlayacağına inanılır. Kusmak için şahadet parmağı veya işaret ağza konur ve boğaza doğru itilir. Eğer kusma bu şekilde

⁶⁸⁴<https://www.annebebek.com.tr/bebek/Bebek-Sagligi-ve-Hastaliklar/Bebeklerde-Kusmanin-Nedeni-Iyi-Anlasilmali-/269> (07.12.2018).

⁶⁸⁵ Kaynak Kişi: 2, 14, 18, 20, 43, 48.

⁶⁸⁶ Kaynak Kişi: 68, 87, 135, 140, 143.

gerçekleşmezse kusmak için halat, hayvan yuları, kirli bir bez parçası gibi mide bulandıran şeyler ağza konur.⁶⁸⁷

Hasta kustuktan sonra kendisini yorgun ve halsiz hisseder. Hasta uzanır ve dinlenir. Sonra hasta leblebi gibi tuzlu şeyler ve canının çektiği yemekleri yemeye başlar. Gıda zehirlenmelerinde kusma ile beraber ishal de görülür. İshali engellemek için hastaya su içirilmez, kuru gıdalar yedirilir.⁶⁸⁸ Günümüzde bu uygulamanın yanlışlığı anlaşılmış olup kusan kişilere kola, su gibi sıvı içecekler içirilmekte, muz, patates, şeftali gibi ishali engelleyici gıdalar yedirilmektedir.

Kusma uzun bir süre devam ederse, o zaman hastanın durumu tehlike altına girer. O vakit hasta ve ailesi korkmaya ve başka çareler aramaya başlar. İmkân varsa hasta hastaneye götürülür.⁶⁸⁹

2.4.35. Mayasıl/Basur (Meyasil/Bawesîr)

Hastanın makat bölgesinde dışkılama sırasında veya hemen sonrasında görülen kanama, kontrol altına alınamayan rektal kanama, makatta görülen ağrılı kitle, kaşıntı ve uzun süreli ağrı mayasıl veya tıbbi adıyla hemoroid belirtisi olarak kabul edilmektedir.⁶⁹⁰

Nohut şeklinde olan mayasıl, makatta çıkar, kaşınır ve kanar. Bazen de iltihap ve aşırı kanama sonucu ölümlere sebep olur. Halk arasında mayasılın nedeni bilinmemektedir. Çok ağrımasından dolayı mayasılın çıktığı tarafa oturulmaz. Dolayısıyla insanlar sırt üstü uyuyamazlar. Mayasılın tedavisi için birçok yiyecek ve içecek denenir.

Soğan, isot, turşu, kısır gibi sert ve baharatlı olan bazı yiyeceklerin yenmemesi tavsiye edilir.

“Rêviyê xwe yê mîna dêzi ne. Gerek tiştî nerm bixwin⁶⁹¹, Goştê jîjoyan dixwin, Karî, jî meyasilê re rind e. Karyê hûr bikin, bikelînin, li ser paçikî pahn bikin, bidin ser.”⁶⁹²

⁶⁸⁷ Kaynak Kişi: 1, 2, 6, 87, 95, 99, 100.

⁶⁸⁸ Kaynak Kişi: 5, 9, 13, 21.

⁶⁸⁹ Kaynak Kişi: 5, 17, 24, 60, 81.

⁶⁹⁰ Fikret Ezberci, Fatih Yüzbaşıoğlu, “Hemoroidal Hastalıkta Tedavi Yöntemleri”, **Türkiye Klinikleri J Med Sci**, 2008;28, s.183.

⁶⁹¹ Kaynak Kişi: 13.

⁶⁹² Kaynak Kişi: 27.

(Bağırsaklar iplik gibidir. Yumuşak yiyeceklerin tüketilmesi gerekir. Kirpi etini yerler. *Karî* (yılanyastığı), mayasıyla iyi gelir. Karîyi doğrayıp kaynatın ve sonra bir pez parçasına sürüp yaranın üzerine bırakın.)

Hastanın kirpi eti yemesi gerekir. Yılanyastığı bitkisi ufak ufak doğrandıktan sonra kaynatılır, içine biraz un karıştırıldıktan sonra lapa haline getirilir. Bir beze serilip yaranın üzerine konur.⁶⁹³

Birçok hastalıkta olduğu gibi mayasilda da soğan ve sabun birlikte kullanılır. Sabunun “*xaşıl*” yani yeni ve kullanılmamış olması gerekir. Soğanlar da genellikle ateşte közlenip kullanılır. Soğan, yanmaması için ateşe atılmadan önce ıslak bir bez parçasına sarılır ve ateşe bırakılır. Közlenen soğanın üzerine rendelenmiş soğan tozu karıştırılarak bir beze serilir. Mayasıl olan bölgeye uygulanır. Soğan sızıyı azaltır, yarayı dağlar ve yarada iltihap varsa yarayı deşer. Sabun ise yarayı temizler ve yeniden iltihap kapmasını engeller. Birçok hastalığın ilaçlarını bilen ve hala kendi köyü ve civar köylerde “*Pîrika Dermanê Kurmancî*” (*Kürt Halk Hekimi*) olarak tanınan Ayşe Arslan, mayasıl hastalığının sağaltılmasına dair bilgisini aşağıdaki sözlerle özetlemiştir:

“ Ku meyasilê beli kir, serê pîvazekê kûr jêke, hewkê kûr bike. sawûnik xaşil rêş bike, bike wê korte pîvazê. Pîvazê bike nav paçkî şil û bajo bin êr. Bira heta siweda bikele. Paşê wî paçî rake. Wê pîvazê bide ser kula meyasilê. Paçkî din jî bide ser, tiştê giran î mîna êkmerdîyê jî bispêre û piştê xa bide dîwêr. Heta siweda bi wî avayî biskine. Kul ê der biwe.”⁶⁹⁴

(Mayasıl belirdiği zaman, iri bir soğanı alıp kapağını güzelce kesip içini oyacaksın. Kullanılmamış bir kalıp sabunu alıp rende. Açmış olduğun soğanın içine sabun tozlarını doldur, kesmiş olduğun soğan kapağını tekrar yerine yerleştir. Biz bez parçasını ıslat. Soğanı bu bezle sarıp ateşin sönmesine yakın külün içine koy, üstünü sıcak kül ve közlerle ört. Sabahleyin bezi kaldır, soğanı bir beze yayarak yaranın üzerine koy. Bir minderin üzerine otur ve sırtını duvara yasla. Sabaha kadar bu vaziyette dur. Yara temizlenecektir.)

Mela Mihemed Qûtup, XVII. yüzyılda mayasıl tedavisi için bal macunu, zencefil ve sarımsak öneriyor. O’nun tarifine göre mayasıl hastasının sarımsak ve

⁶⁹³ Kaynak Kişi: 20, 27, 85.

⁶⁹⁴ Kaynak Kişi:18.

zencefil bir arada dövmesi ve bal ile karıştırması gerekir. Bu karışım bir macun gibi hazırlanıp yenmelidir.⁶⁹⁵

Bölgede halk tarafından “*Pîrîka Dermanê Kurmancî*” (*Kürt halk hekimi*) olarak tanınan 96 yaşındaki Ayşe Bektaş da başka bir reçete öneriyor. O’na göre mayasılın ilacı yılanıyastığı (karî) kökü ve baldır. Hasta, birkaç gün üst üste yılanıyastığı (karî) kökü ve üstüne de bir kaşık bal yerse mayasıl kendiliğinden ortadan kalkar.⁶⁹⁶ Burada dikkati çeken şey ise mayasılın tedavisinde zıtlıklardan yararlanılmasıdır. Bal ne kadar tatlı ise yılanıyastığı (karî) da o kadar acıdır. Ayrıca mayasıl için giya hewês (sinir otu), dut yaprağı ve tütün yaprağı yıkanır ve yaraya bırakılır. Bazen de köftelik bulgura kaynamış su dökülür. Hamur gibi yoğrulur ve mayasılın üzerine bırakılır. O hamurun, yaranın tüm pisliğini içine çektiğine ve acıyı geçirdiğine inanılır.⁶⁹⁷

2.4.36. Mide Ekşimesi /Reflü (Berşoşkî)

Berşoşkî veya modern adıyla reflü, mide içeriğinin öğürme veya kusma olmaksızın ösefagusa (boğaza) geri kaçışıdır. Midedeki asit dengesinin bozulması, stres, alkol kullanımı vb. sebeplerden dolayı reflü gelişebilir. Bunun sonucu olarak öksürük, ağza kadar gelen acı su, ses tellerinde bozulma, mide yanması vb. birçok rahatsızlık gelişebilmektedir.⁶⁹⁸

Kaynak kişilere göre *berşoşkî (Reflü)*, bir tür mide hastalığı olarak kabul edilir. Bazı besinlerin birbiri ile uyum sağlayamaması sonucu midede ekşime meydana geldiğine inanılır. Mideden boğaza doğru ekşi ve acı bir su biçiminde yükselir. Kişilerin sağlık durumlarına ve bünyelerine göre bu hastalığın şiddeti ve sürekliliği değişkenlik gösterir.⁶⁹⁹

Hastalığın bilinen kesin tedavisi yoktur. Yemeğin porsiyonlarının küçültülmesi sofradan doymadan kalkılması önerilir. Özellikle yatmadan hemen önce yenilen sulu besinlerin *berşoşkî* yani reflüye sebep olduğuna inanılır.⁷⁰⁰

⁶⁹⁵ Mela Mihemed Qûtup, *Dermanên Bijîşkiya Gelêrî*, M. Reşîd Irgat (Wer.), İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000, r.32.

⁶⁹⁶ Kaynak Kişi: 136.

⁶⁹⁷ Kaynak Kişi: 89, 129, 136.

⁶⁹⁸ İrfan Yorulmaz, “Larengofarengal Reflü”, *KBB-Forum*, 2002; 1(1), s.22-34.

⁶⁹⁹ Kaynak Kişi: 5, 13, 17, 20, 24

⁷⁰⁰ Kaynak Kişi: 15, 19, 30, 45, 81, 94.

Perhiz önerilir. Acı, ekşi, baharatlı ve çok yağlı yiyecek ve içeceklerden (biber, baharatlar, salça, turşu, sirke vb.) kaçınılması önerilir.⁷⁰¹

Hastanın yediği besinlere dikkat ederek kendisini rahatsız eden besinlerden kaçınması, geç saatlerde yemek yememesi ve yastığını yükseltmesi önerilir. Üzüntünün hastalığı tetiklediği ve bu nedenle üzücü olaylardan uzak durması gerektiğine inanılır.⁷⁰²

2.4.37. Nasır (Qewer)

Nasır (*qewer*), basınç ve sürtünme nedeniyle el ve ayaklarda yaygın olarak gelişen, ağrılı ve acı verici cilt sorunudur ve cildin olumsuz dış etkilere karşı kendini korumaya çalışması nedeniyle oluşur. Genellikle ayakların kemik kısımlarının ayakkabıya sürttüğü bölgelerde olur ama ellerde ve basınca maruz kalan cilt bölgelerinde görülebilir.⁷⁰³ El, ayak vb. bölgeler başka bir şey ile acıtılırsa, o bölge önce kızarır; eğer o organ üzerindeki baskı devam ederse nasır oluşur. Vücuttaki deri sertleşir ve daima acır.

Tarım işleriyle uğraşan kişilerde sıkça rastlanan bir durumdur. Özellikle balta, kazma, kürek, tahra gibi aletleri uzun süre kullanan kişilerin ellerinde; uzun süre yürümek veya ayakta kalmak zorunda kalan kişilerde; inşaat işlerinde çalışan kişilerde ve yanlış ayakkabı seçiminde bulunan kişilerde nasıra sıkça rastlanır. Adıyaman halk hekimliğinde, nasırın engellenmesi veya oluşan nasırın tedavisi için yapılan bazı uygulamalar vardır.

Nasırın çıkmaması için el ve ayaklara kına yakılır.⁷⁰⁴

Eğer nasır ayakta oluşmuşsa, ayakkabı değiştirilir; ayağın altına bir parça bez, keçe ya da biraz pamuk bırakılır; ayak sıcak suda bekletilir ve sabunla ovalanır. İmkân varsa uzun süre ayakta kalınmaz. Eğer nasır elde oluşmuşsa, nasır yağlanır, merhem sürülür, kına yakılır, eldiven giyilir ve o el bir süre kullanılmaz.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Kaynak Kişi: 12, 20, 48, 93, 111, 146.

⁷⁰² Kaynak Kişi: 18, 20, 27, 30, 81, 85, 97, 146.

⁷⁰³ <https://www.medikalakademi.com.tr/nasir-nedir-neden-olur-ayak-nasiri-nasil-gecer-belirtileri-ve-tedavisi/> (22.12.2018).

⁷⁰⁴ Kaynak Kişi: 1, 8, 18, 77, 82, 119, 153.

⁷⁰⁵ Kaynak Kişi: 7, 45, 59, 70, 71, 90, 105.

2.4.38. Öksürük (Kuxik)

Öksürük (Kuxik), başta üst solunum yolu rahatsızlıkları olmak üzere pek çok hastalığın ortak belirtisidir. Etkin bir tedavi için öksürüğe eşlik eden belirtilerin doğru değerlendirilmesi çok önemlidir.⁷⁰⁶ Öksürük, genellikle soğuk algınlığından kaynaklı olarak ortaya çıkar. Ancak farklı hastalıkların da belirtisi olabilir. Adıyaman bölgesinde öksürüğün süresine göre halk hekimliği uygulamaları da değişir:

“Desmalikê ya jî bervangekê germ dîkin û didin ser.”⁷⁰⁷

(Peştamal veya havlu ısıtılır ve göğsün üzerine bırakılır.)

“Hêngiv tevli şîrî germ dîkin û vedixwin.”⁷⁰⁸

(Isıtılan süte bal karıştırılıp içilir.)

“Hîlorê dikelinin, diparzînin. Royê sê-çar cara vedixwin.”⁷⁰⁹

(Hatmi çiçeği kaynatılarak süzülür. Günde birkaç defa sıcakken içilir.)

“Çîlûyê bihikan dikelinin û avê wê vedixwin.”⁷¹⁰

(Ayva yaprakları kaynatılıp suyu içilir.)

“Çayê çiyê çîna çayê dem digrin û vedixwin.”⁷¹¹

(Çaya çiyê denilen bir bitki çayı, çay gibi demlenir ve içilir.)

“Şîlanan dikelinin û avê wê vedixwin.”⁷¹²

(Kuşburnu kaynatılır ve suyu içilir.)

“Hewik qerebîber û hengiv tevli şîrî germ dîkin û vedixwin.”⁷¹³

(Sıcak süte biraz karabiber ve bal katılarak içilir.)

“Çîçekmast û tolikê cihê dikelinin û avê wan vedixwin.”⁷¹⁴

⁷⁰⁶ “Öksürük nedir?” <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/oksuruğu-sesinden-ve-suresinden-tanimak-mumkun/> (14.10.2018).

⁷⁰⁷ Kaynak Kişi: 18, 20.

⁷⁰⁸ Kaynak Kişi: 4, 40, 45, 62.

⁷⁰⁹ Kaynak Kişi: 2, 9, 16, 78.

⁷¹⁰ Kaynak Kişi: 13, 70, 92, 99.

⁷¹¹ Kaynak Kişi: 6, 9, 10, 18.

⁷¹² Kaynak Kişi: 25, 30, 38, 54.

⁷¹³ Kaynak Kişi: 27, 48.

⁷¹⁴ Kaynak Kişi: 1, 4, 13, 14, , 81.

(Papatya ve ebeğümeci ayrı ayrı kaynatılır ve suyu içilir.)

Öte yandan öksürüğe dair bazı batıl inançlar da vardır. Kişi öksürüğe yakalandığında, biri siyah bir eşeğe biner ve çocuklar eşeğin altından gidip gelirdi. Bu şekilde öksürüğün duracağına inanılırdı.⁷¹⁵

Adıyaman'daki sağaltma yöntemlerine benzer uygulamalara Anadolu'nun diğer bölgelerinde de rastlanır. İç Anadolu Bölgesinde, ıhlamur, kiraz veya vişne çöpü, nar kabuğu, papatya, adaçayı vb. bitkilerle hazırlanan droglarla bitki çayları hazırlanır. Çaylar genellikle günde 2-3 fincan içilebilmekte ve bazen sabah kahvaltıdan önce aç karnına, bazen akşam yatmadan önce, bazen de öğleden sonra içilmesi tavsiye edilmektedir.⁷¹⁶ Ancak öksürüğün nedeni tüberküloz, akciğer kanseri vb. tehlikeli hastalıklar olabilir. Bu durumda zaman kaybedilmeden insanların hastanelere başvurması gerekir.

2.4.39. Pişik (Şeliqîn)

Halk arasında pişik olarak ifade edilen diaper dermatit, perinede, perinealtı bölgede ve çevresinde kapalılık, nem ve iltihaplanma sonucu oluşan bir cilt problemidir.⁷¹⁷ Pişik, Kürtçe adıyla *şeliqîn*, bebeklerin kundağa sarıldığı veya hareket kabiliyetinin sınırlı olduğu dönemlerde sıkça rastlanan bir durumdur. Bebeğin sabit durması, sarılı olması, aşırı terlemesi, altını ıslatması vb. sebeplerle genital bölgelerinde ve koltuk altı bölgelerinde cilt hassaslaşır, kızarıklıklar oluşur. Kızarıklık ile beraber ciltte yanma ve ağrı meydana gelir. Bu durumun önüne geçmek için halk hekimliği yöntemlerine başvurulur.

Pişğe karşı alınan tedbirler doğumdan hemen sonra başlar. Bebeğin bütün vücudu, özellikle de genital bölgeleri ve koltuk altları tuzla ovulur, bir süre bekletildikten sonra suyla durulanır. Böylece bebeğin cildinin sertleşeceğine, pişik olmayacağına inanılır.⁷¹⁸

⁷¹⁵ Kaynak Kişi: 5, 17, 26, 46, 50, 52, 57, 88.

⁷¹⁶ Sevgi Şar, "İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçları", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.371-380.

⁷¹⁷ Duygu Gözen, Seda Çağlar, Zehra Doğan, "0-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Pişği Önleme ve Bakımına Yönelik Uygulamaları", **İ.Ü.F.N. Hem. Derg.**, 2011: 19 (1), s.18.

⁷¹⁸ Kaynak Kişi: 26, 27, 28, 32, 33.

Pişigin sebeplerinden biri, idrarını altına yapan bebeğin uzunca bir süre ıslak kalmasıdır. Buna engel olmak için bebeğin altına toprak konur. Islanan toprak yenisiyle değiştirilir. Böylece vücudun idrarla teması engellenmiş olur.⁷¹⁹

Yaz aylarına pişik olan bölgeye tülbentten geçirilmiş toprak veya çürümüş ağaç gövdelerinden elde edilen toz pişik olan bölgeye serpilir. Böylece pişik olan bölge kurutulur. Derinin birbiri ile teması kesilmeye çalışılır.⁷²⁰

Bebek, yıkanıp kurulandıktan sonra pişik olan bölge başta olmak üzere bütün vücudu zeytinyağı ile ovulur.⁷²¹

Son yıllarda halk arasındaki bilinçlenme ve sağlığa erişimdeki kolaylıklar nedeni ile pişik için doktorlara başvurulmaktadır. Doktorlar tarafından önerilen pudra, krem vb. ilaçlar kullanılmaktadır.⁷²²

2.4.40. Romatizma (Ba/Şewat)

Yaşın ilerlemesine bağlı olarak kronik hastalıklarda da artış görülür. Romatizma bunlardan biridir. Romatizma, bilimsel adıyla Osteoartrit (OA), yaşla birlikte sıklığı artan ve ağrı ve sakatlıklara neden olarak bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde bozabilen dejeneratif bir eklem hastalığıdır. Esas olarak kıkırdak harabiyeti ve subkondral kemikte değişikliklere neden olmakla birlikte tüm eklem ve eklem çevresi dokuların etkilendiği bir organ hastalığı olarak kabul edilir. Çeşitli eklemlerde ortaya çıkmakta ve özellikle diz, kalça gibi yük binen eklemler ya da omurga etkilendiğinde sonuçları daha ağır olabilmektedir.⁷²³

Özellikle diz ve bacak bölgesinde görülen romatizmanın halk hekimliği açısından belirgin bir tedavisi yoktur. Herkes ağrısını azaltmak için ulaşabildiği her türlü sağaltma yöntemini deneme eğilimindedir.⁷²⁴

⁷¹⁹ Kaynak Kişi: 6, 12, 14, 16, 35, 37.

⁷²⁰ Kaynak Kişi: 30, 32, 105, 106.

⁷²¹ Kaynak Kişi: 7, 20, 33, 34, 115, 136.

⁷²² Ahmet Günay, “Pişik Tedavisi”, <http://www.uzmantv.com/konu/yetiskinlerde-pisik-tedavisi> (15.11.2018)

⁷²³ Tiraje Tuncer, Hasan Fatih Çay vd., “ Diz Osteoartrit Tedavisinde Kanıta Dayalı Öneriler: Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği Uzlaş Raporu”, **Türk J Rheumatol**, 2012;27(1), s.2.

⁷²⁴ Kaynak Kişi: 4, 6, 7, 19, 25, 75.

Adıyaman’da romatizmaya karşı sıkça başvurulanan tedavi yöntemlerinden biri sülük tedavisidir. Sülüklerin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkisi antik çağlardan beri bilinmekte ve sağaltma aracı olarak kullanılmaktadır.

“Sewê şewatê, sewê bê, deherin Golê Zirûya. Wextê cehzeran, jin top diwin deherin golê. Ê li hendê gundi Bûwûyê ye. Berê bi bergîra diçûn. Jêla delingê xa heldikişînin, dikevin golê. Zurî, tîn bi merî nexaş ve didin. heta ki wê xûnê pîs giyê nekişînin meriya bernadin. Ki bayî di ku da we zirû deherin wê bi wê dere va didin. Ê pire jî bi jinûya va didin. faydê xa pir e. hen vegerê çendika peva wê avê bi x ara tînin malç didin ên ki nikan warin golê.”⁷²⁵

(Romatizmadan, sızidan dolayı *Golê Zirûya* (sülüklügöl)’ya giderler. Kadınlar, *cehzeran* (arpanın sararma) zamanında toplanıp bu göle giderler. Bunlardan biri *Bûwû* Köyü’ndedir. Eskiden beygirlerle giderlerdi. Paçalarını yukarıya doğru çekip göle girerlerdi. Sülük, gelip hastayı ısırır. Kirli kanı almadan da bırakmaz. Romatizma vücudun neresindeyse sülük orayı ısırır. Birçok faydası vardır. Dönüşte, kimisi o sülükleri suyu ile beraberinde getirir. Göle gidemeyecek durumda olanlara verir.)

Romatizması olan kişiler, “*Cehzeran*” (*Arpa hasadının yapıldığı dönem*) döneminde, özellikle mayıs ve haziran aylarında birbirlerine haber verir. Hangi göle hangi gün gidileceği konusunda uzlaşılır. Genellikle havanın sıcak ve göl suyunun azaldığı zamanlar tercih edilir. Çünkü bu dönemlerde gölün suyu azalmış ve ılıktır; sülükler bir aradadır. Kadınlar ve erkekler farklı günlerde göle girer. Özellikle ağrıyan bölgelerini suya sokarak sülüklerin kendilerini ısırmasını ve kanlarını emmesini bekler. İnanışa göre sülükler sağlıklı insanları ısırmaslar, hasta olan kişilerin ise sadece kirli ve hastalıklı kanlarını emerler. Yeterince kan emen sülükler göle geri dönerler. Günü orda geçiren kişiler dönüşte bir miktar sülüğü göl suyu ile beraberlerinde getirir. İhtiyacı olan kişilere verir.⁷²⁶ Bu göllerden biri Kâhta ilçesi sınırlarında bulunan Bölükyayla beldesi yakınlarındadır.

Son yıllarda sülükle tedavi yöntemi, sağlık bakanlığı tarafından onaylanmış ve doktor tavsiyesi üzerine sülükle tedavi merkezlerine başvurulabilmektedir.⁷²⁷

⁷²⁵ Kaynak Kişi: 59.

⁷²⁶ Kaynak Kişi: 56, 60, 61.

⁷²⁷ Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, [http: www.resmigazete.gov.tr, eskiler, 2014, 10, 20141027-3.htm](http://www.resmigazete.gov.tr, eskiler, 2014, 10, 20141027-3.htm) (01.12.2018).

Romatizma tedavisinde başvurulanan diğere bir yöntem türbe ve yatırları ziyaretir. Türkiye'nin birçok bölgesinde romatizmaya iyi geldiğine inanılan “*Yel Baba*” türbelerine rastlanmaktadır. Adıyaman'da da il merkezine yakın Misurka köyünde “*Él Bawa*” (*Yel Baba*) adında bir türbe vardır. Romatizması olan kişiler bu türbede dua ve ibadet ederek bir gece geçirir. Sabah olduğunda türbe civarında aldığı bir avuç toprakla eve döner. Bu toprağı suya koyarak eritir. Bir kısmını şifa niyetine içere, kalanıyla banyo yapar.⁷²⁸

Kâhta ilçesine bağı Susan (Ortanca) köyünde, kısa bir süre önce vefat eden kadın bir halk hekiminin dua okuma ve ovma uygulamasıyla romatizmayı iyileştirdiğı kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir. Bu kadının torunu Kemal Bey'in anlatımlarına göre aynı halk hekimi, bozuk para yutan çocukları süt içirerek kusturmuş ve böylece yutulan parayı çıkarttırmıştır.⁷²⁹

Yörede halk arasında, romatizma olan bölgenin sıcak tutulması durumunda iyileşeceğine dair inanış vardır. Bu amaçla romatizması olan kişiler yörede veya yakın illerde bulunan kaplıcalardan yararlanmaktadır.⁷³⁰ Bazı kişiler, özellikle kış aylarında, ağrıyan bölgeyi sıcak tutmak için deriye çekme yöntemini kullanmaktadır. Yüzülen koyun veya keçi derisi romatizma (*ba-şewat*) olan bölgeye sarıldıktan sonra bir çaput veya ip yardımıyla bağlanmaktadır.⁷³¹ Böylece romatizma olan bölgenin sıcak kalacağına ve ağrının hafifleyeceğine inanılmaktadır.

Kürtlerin yaşadığı başka bir bölge olan Azerbaycan'da Kürtleri arasında romatizma hastalığını tedavi etmek amacıyla vahşi hayvanlardan yararlanılmaktadır. Bu amaçla, kirpi ve porsuk eti yenilmektedir. Eğer bulunabilirse, yılan veya ayıların iç yağı alınarak romatizma (*ba-şewat*) olan bölgeye sürülmektedir.⁷³²

2.4.41. Sesin Kısılması (Dengketin)

Sesteki çatallaşmalar, titreşimler, boğuk ses ve diğere tüm ses değişikliğine ses kısıklığı denir. Gırtlak iltihabı; ses tellerinde nodül, kist veya polip gibi iyi huylu

⁷²⁸ Kaynak Kişi: 6, 11, 19, 24, 38, 73, 90, 112, 125, 156.

⁷²⁹ Kaynak Kişi: 48.

⁷³⁰ Kaynak Kişi: 1, 19, 22, 40, 124, 128, 140, 156.

⁷³¹ Kaynak Kişi: 3, 9, 12, 13, 18.

⁷³² Nofal Shirinov, “*Folkloru Kurdên Azerbaycanê*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2017, s.63.

kitleler; akciğer hastalıkları; ses teli hareketini sağlayan sinirlerin felci; alerji veya iltihaplara bağlı geniz akıntısı; mideden yukarı doğru asit kaçağının olması (reflü) ve şiddetli kusmalar; gırtlak ve çevresindeki dokuların tümörleri ve ses telleri çevresine gelen darbeler ses kısıklığına sebep olmaktadır. Gırtlaktan daha aşağı seviyelerdeki rahatsızlıklar sesin cılız ve zayıf çıkmasına neden olurken, gırtlığın kendisi ile ilgili hastalıklarda sert, tırmalayıcı ve kısık ses oluşumuna neden olur.⁷³³ Halk arasında, sesin kısılmasının sebebi olarak, genellikle çok bağırarak, yüksek sesle uzun süre konuşmak, üşütmek veya aşırı soğuk su tüketimi gibi değişik durumların ses kısıklığına sebep olduğu düşünülür. Bu tür durumlarda sesin düzelebilmesi için halk hekimliği yöntemlerine başvurulur.

“Şorba çêdikin. Pelokê mot çêdikin, rûnî malê tevlê dikin û didine.”⁷³⁴

(Çorba çeşitleri yapılır. Pekmez, un ve tereyağından *pelok* (bulamaç) yapıp yedirilir.)

“Hewik rûnî zêytê bi ser ve dikin, sewê ku gewriyê nerm bike.”⁷³⁵

(Bir miktar zeytinyağı yutularak boğazın yumuşaması beklenir.)

“Rûnî malê û mot vedixwin.”⁷³⁶

(Tereyağı ile pekmez ısıtılarak içilir.)

“Çaya çiyê, pûngê û tiştên din mîna çayê dem digrin. Bi qasî kevçiyekî şîvê kêmtir hêngiv jî tevlê dikin û vedixwin.”⁷³⁷

(Bir bitki çayı olarak çaya çiyê (bir tür ada çayı), yarpuz vb. bitkiler kaynatılır veya demlenir. İçine bir tatlı kaşığı bal ilave edilerek karıştırılır, içilir. Bazen de sıcak suya biraz bal katılarak içilir.)

Ses düzelene dek boyun bölgesi kefiye, atkı vb. sarılarak sıcak tutulmaya çalışılır. Soğuk su vb. soğuk içecekler içilmez. Mümkün oldukça az konuşulur.⁷³⁸

⁷³³ “Ses Kısıklığı”, <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/ses-kisikligi-ciddi-hastaliklarin-habercisi-olabilir-mi/> (24.10.2018).

⁷³⁴ Kaynak Kişi: 7, 50, 55, 71, 125, 157.

⁷³⁵ Kaynak Kişi: 6, 55, 126.

⁷³⁶ Kaynak Kişi: 17, 30, 66.

⁷³⁷ Kaynak Kişi: 12, 15, 17, 18, 44.

⁷³⁸ Kaynak Kişi: 1, 5, 15, 18, 108, 117.

Yukarıdaki uygulamaların işe yaramaması durumunda ses kısılmasının ses tellerinin kalıcı olarak zarar görmesinden endişe duyulur. Sağlık kuruluşlarına başvurulur.⁷³⁹

2.4.42. Sıtma (Taya Salê/Tawî)

Ağır ve bir hastalıktır. Sıtmanın nedeni anofel türü bir sivrisinektir. Bu sivrisineğin taşıdığı virüs ısırma yoluyla insan kanına karışmaktadır.⁷⁴⁰ Özellikle çocukluk döneminde tehlikeli bir hastalıktır. Her yıl Afrikalı çocuklar başta olmak üzere üç milyon insanın ölümüne yol açmaktadır. Bu hastalık genellikle sulak, kirli gölet ve derelerin bulunduğu bölgelerde çok görülür. Bu kirli sulara sivrisinekler çoğalır ve insan vücudunu ısırır. Sivrisinek ısırılan kişiler bir süre (bir hafta, yirmi gün) sonra sıtmaya tutulur. İlk hasta olan kişi halsizleşir sonra titremeye başlar ve vücut ısısı yükselir. Hasta terleyince biraz rahatlar. Fakat iki üç gün sonra tekrar sıtmaya tutulur. Eğer hastalık tümüyle ortadan kaldırılmazsa hastanın durumu ağırlaşır ve bu gizli bir sıtmaya dönüşür. Hastanın vücudu sararmaya başlar, kanı azalır ve karnı şişmeye başlar. Hasta hemen ölmez fakat çok halsizleşir. Ölünceye kadar çok acı çeker.

Sıtma, bulaşıcı bir hastalıktır. Sivrisineğin ısırıldığı kişinin kanını emdikten sonra, başka bir kişiyi ısırınca o kişiye de bulaşır. Sıtmaya yakalanan kişilerle aynı ortamda bulunan kişilere bulaşma ihtimali daha yüksektir. Eskiden bu hastalıktan dolayı birçok kişi ölmüştür. 1930’lu yıllarda Suriye’de doktorluk yapan ünlü Kürt aydını Ehmed Nafiz:

“...Hun dibînin qo ta nexweşîqe giran û xedar e. Ji tifo, qolêra û ji webayê jî xerabtir e. Nexweşîqe welê ye qo rayê heyîna me, rayê heyîna milletî diqoje...”⁷⁴¹

“...Görüyorsunuz ki sıtma, ağır ve tehlikeli bir hastalıktır. Tifo, veba ve koleradan daha tehlikelidir. O kadar kötü bir hastalıktır ki milletimizin varlığının tehdit ediyor, halkımızın kökünü kurutuyor...”

⁷³⁹ Kaynak Kişi: 11, 62, 131.

⁷⁴⁰ Fehminaz Temel, “Yeni Görülen ve Yeniden Görülen Enfeksiyonlar”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler** (952-961), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.

⁷⁴¹ Ehmed Nafiz, **Hawar**, 1932;(2), s.3.

Dr. Ehmed Nafiz, “*Ta, ji hal û kolêrayê jî xerabtir e. nexweşîneke holê xerab e ku rehê mîletî dikoje.*” (*Sıtma, veba ve koleradan daha tehlikelidir. O kadar kötü bir hastalıktır ki halkımızın kökünü kurutuyor.*) diyerek hastalığın o dönemde halka verdiği zarara ve hastalığa karşı alınması gereken tedbirlere dikkat çekmiştir.⁷⁴²

Eskiden Adıyaman bölgesindeki akarsu ve büyük su kaynaklarının kenarlarında çeltik tarlaları vardı. Orada pirinç üretilirdi. Bilindiği üzere pirincin çıkması için üç dört ay suyun içinde kalması gerekir. Bu da bu süre zarfında suyun kokuşmasına ve sivrisinek yuvasına dönüşmesine sebep olur. Bu sivrisineklerden dolayı birçok kişi sıtmaya yakalanmış ve ölmüştür.

“Berê ta salê hewû. Ku diket nav Mîlet, bi gir û hûr dida ber xa. Xelî meri pê dimirin. Kurik bi carkê va dicirifiyan, canî wan germ dibû, mîna êr diwû. Digotin çend cîlan û orxanan bavên ser. Bira xwi bide. Hen pê rehet diwûn. Lê ê pirê heta salikê jî di nav ciya da diman. Zer diwûn. Digotin, mot bi ser vekin. Songî jî dimiriyan.”⁷⁴³

(Eskiden *Taya salê*” (sıtma) vardı. Küçük, büyük demez herkesi öldürürdü. Çocuklar aniden titremeye başladılar. Bedenleri ateş gibi yanardı. Terlesin diye, “*hastanın üzerine birkaç yorgan ve battaniye atın*”, derlerdi. Kimisi iyileşirdi, kimisi de yıl boyunca yataktan çıkamaz duruma gelirdi. Tenleri sapsarı olurdu. Sonunda da hastaların çoğu ölürdü.)

Kısa bir sürede sıtmadan kurtulamayan kişiler kutsal sayılan su ve çeşmelere götürülür. Gittiklerinde beraberinde biraz soğan, tuz ve ekmek de götürür. Hastaya o sudan biraz içirildikten sonra iyileşmesi için Allah’a dua edilir. En sonunda beraberinde getirdikleri soğan, tuz ve ekmeği çeşmenin kenarına bırakır, eve dönülür. Hesenkan (Yassıkaya), Malên Bêxçe (Bahçe) ve birçok köyde bu tür çeşmeler vardır. Kimileri de ziyaret ve türbelere giderler. O ziyaretlerde bir gece uyur ve dua ederler. O ziyaretlerin suyunu içer ve o suyla yıkanır. O toprağın bir kısmını suya koyar, içerler. Orada oldukları sürece yemeği birlikte yapıp yerler ve çevredeki kişilere lokma dağıtırlar.⁷⁴⁴ O ziyaretin hastayı iyileştireceğine inanılır. Adıyaman’ın

⁷⁴² Ehmed Nafiz, **Hawar**, 1932;(2), s.4.

⁷⁴³ Kaynak Kişi: 10, 24, 136.

⁷⁴⁴ Kaynak Kişi: 7, 15, 22, 25, 96, 100.

kuzeyinde ve Çelikhan'da yaşayan kişiler sıtmanın tedavisi için Zerban ziyaretine gider. Bu konuda Zerban ziyaretinin bekçisi şöyle diyor:

“Ez bekçiyê Ziyareta Zerbanê me, sewê tayê jî tîn vir, sewê miraza jî. Sewê giyê jî tîn. Kî vê avê vexwe, bi ê Xwedê ew ê rehet biwe. Wekî di jî gi înakirin e, giyê bi Xwedê ye.”⁷⁴⁵

(Ben Zerban Ziyareti'nin bekçisiyim. Buraya sıtma için de arzu ve dilek için de gelirler. Bu sudan içenler, Allah'ın izni ile iyileşirler. Her şey inanmaya bağlıdır, inanmak gerekir. Her şey Allah'tandır.)

Türkiye'nin diğer bölgelerinde sıtma için farklı uygulamalar vardır. Bunlardan biri hastayı korkutmaktır. Antalya'da, gece karanlığında bıçak, orak ya da balta ile hastanın üzerine gidilir. Hastanın korkacağına, ödünün kopacağına ve bu şekilde iyileşeceğine inanılır.⁷⁴⁶

2.4.43. Sivilce (Pizik)

Sivilce (*pizik*), bir tür cilt hastalığıdır. Herkeste ve her yaşta ortaya çıkabilir. Özellikle ergen kız ve erkeklerde görülür. Önemli bir hastalık değildir. Fakat çoğalması veya iyileştikten sonra iz kalması durumunda görsel olarak kötü bir görüntü oluşturur. Bu da insan psikolojisini bozar. Özellikle genç kız ve erkekler için önemli bir soruna dönüşür. Kesin olmamakla beraber, bilimsel anlamda sivilcenin (*pizik*) vücuttaki hava kanallarının kapanması sonucu ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁷⁴⁷

Gözlemlere göre üzüntü ve stres anlarında, genç kız ve erkeklerin ergenlik çağında ve kadınların adet dönemlerinde sivilcelerde çoğalma görülür. Halk hekimliğinde, sivilce tedavisi için uygulanan bazı yöntemleri çoğu bitkilere ve kile dayanmaktadır.

⁷⁴⁵ Kaynak Kişi: 126.

⁷⁴⁶ Alparslan Gönenç, **Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya 2011, s.54.

⁷⁴⁷ Serap Öztürkcan, Ömer Aydemir, Işıl İnanır, “Akne Vulgarisli Hastalarda Yaşam Kalitesi”, **T Klin J Dermatol**, 2002;12, s. 131-134.

“Şûna ku pizik lê hatine bi gilê dişûştin.”⁷⁴⁸

(Sivilce çıkan bölgeyi kil işle yıkarlardı.)

“Di wextê serşûştinê de hena hîlor dixistin nav avê. Digotin, avê nerm dike û rûnê li ser laşi meriya dişo. Hena pirpar dikeland, bi wê avê ser çavên xwe pê dişûştin. Lê ew kok nê rind e. Ê niha bi ava leymûna serçavên xwe dişon. Sewê ku dê pizik zûha biwin.”⁷⁴⁹

(Yıkanma zamanında, bazıları hatmi çiçeğini suya koyardı. Bu çiçeğin suyu yumuşattığına ve vücuttaki yağı aldığına inanılırdı. Kimileri de semizotunu kaynatıp suyu ile yüzünü yıkarı. Fakat bu, iyi değildir. Günümüzde sivilcelerin kuruması için limon suyu ile yıkıyorlar.)

“Nexweş serî x abi avê hîlorê dişon.”⁷⁵⁰

(Hasta banyosunu ısıtılmış hatmi çiçeği suyu ile yapar.)

“Pirparê dikelînin. Bi wê avê dest û çavê xa dişon.”⁷⁵¹

(Semizotu haşlanır. Suyuyla el ve yüz yıkanır.)

“Şûnê ku pizik lê hatine bi avê lêmûnê dişon.”⁷⁵²

(Sivilce olan bölge taze sıkılmış limon suyu ile silinir.)

Anadolu’nun değişik bölgelerinde de benzer halk hekimliği uygulamalarına rastlamak mümkündür. Düziçi’nde sivilce ve akneleri ortadan kaldırmak için, kefen otu bir kazanda lapa hâline gelinceye kadar karıştırılıp kaynatılır. Hazırlanan bu lapa sivilce, akne, ya da çıbanın üzerine sürülür. Sivilce, akne ve çıbanın içindeki iltihap bu şekilde kurutulmuş olur.⁷⁵³ Samsun’un köylerinde çocuğun kesilen göbek bağı beşiğe bağlanır. Çocuğun başı yıkanırken o bağ suyun içine konur. O göbek bağının çocukta sivilcenin (*pizik*) oluşmasını engellediğine inanılır.⁷⁵⁴

Günümüzde sivilcelerden aşırı derecede rahatsız olanlar modern tıba başvurmakta ve doktor tarafından önerilen ilaç ve losyonları kullanmaktadır.

⁷⁴⁸ Kaynak Kişi: 20.

⁷⁴⁹ Kaynak Kişi: 27.

⁷⁵⁰ Kaynak Kişi: 2, 8, 19, 30.

⁷⁵¹ Kaynak Kişi: 11, 25, 46, 69.

⁷⁵² Kaynak Kişi: 12, 18, 20, 32, 45.

⁷⁵³ Uygur Kurum, “**Düziçi’nde Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde 2008, s.24.

⁷⁵⁴ Bekir Şişman, Guncha Ovezova, “Türk Kültürünün Sürekliliği Bağlamında Türkiye ve Türkmenistan’da Doğumla İlgili Yaşayan Halk İnançlarının Karşılaştırılması”, **Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre**, 16-18 Mayıs 2014 Samsun, s.194.

2.4.44. Soğuk Algınlığı (Serma)

Bebeklik ve çocukluk döneminde en sık rastlanan hastalıklardan biridir. Bulaşıcı olmasından ötürü yetişkinlerde de sıkça görülür. Adıyaman'da, halk arasında soğukla ilişkilendirilen nezle, grip, soğuk algınlığı, üşütme, farenjit, tonsilit vb. bütün üst solunum yolları rahatsızlıkları birbirine karıştırılır. Bu nedenle soğuk algınlığı çoğu zaman genel ad olarak kullanılır. Özellikle kış aylarında ve mevsim geçişlerinde soğuk algınlığı riski fazladır. Soğuk algınlığına bağlı olarak meydana gelen nefes darlığı bronşit, tonsilit, farenjit gibi birçok hastalık çocukların hayatını riske atmakta ve solunum yetersizliği veya yüksek ateşe bağlı olarak geçirilen havaleler nedeniyle ölümlere yol açmaktadır.

Halk hekimliği alanında soğuk algınlığını engellemek amacıyla birçok uygulamaya başvurulur. Bu uygulamalar hastanın yaşına; hastalığın görüldüğü mevsime; ekonomik imkânlarla, hastalığı sağıltan kişinin bilgi ve tecrübesine göre farklılık gösterebilir.

En sık yapılan uygulama bebeklerin altına toprak koymaktır. Adıyaman'ın farklı bölgelerinde rastlanan ve çamurlaşma özelliği bulunmayan bir çeşit killi toprak elekten geçirilerek temizlenir ayıklanır. Sonbahar ve kış aylarında, soba üzerine konulan sac vb. metal bir kaptan ısıtılan toprak bir miktar soğutulduktan sonra beşiğe serilen bir bez parçasının üzerine konur. Bebek çıplak halde bu toprağın üzerine sırt üstü yatırılır. Toprağın sadece kalça kısımlarına denk gelmesine dikkat edilir. Bebeğin toprağın ısısından yararlanarak uzunca bir süre rahat bir şekilde uyuyacağına inanılır. Öte yandan altını kirleten bebeğin idrarı toprak tarafından emildiği için bebeğin altının ıslak kalması engellenmiş olur. Anneleri kirlenen toprağı attıktan sonra kalan toprağı yeniden ısıtıp uygulamayı tekrar ederler.⁷⁵⁵ Geçmişte, evlerdeki yalıtımın şimdiki kadar yaygın olmadığı ve kış aylarının daha çetin geçtiği göz önüne alındığında, bebeği uzun süre sıcak tutmanın bir yolu olarak mantıklı bir uygulama olarak düşünülebilir.

⁷⁵⁵ Kaynak Kişi: 86, 140,161.

Bebeğin kalçalarına batan toprak parçacıkları iz bırakır. Yörede, bu izler sayesinde topraktaki vitaminlerin bebeğin vücuduna aktarıldığına ve bebeğin kilo almasını sağladığına inanılır.⁷⁵⁶

Bu uygulama ile büyüyen çocukların daha sağlıklı olacağına ve gelecekte diri bir vücuda sahip olup hastalıklardan korunacağına inanılır.

“Li bajêr jî axa bin zarokan hebû. Difirotin. Me zivistanê germ dikir. Ji bo ku sermayê negrin.”⁷⁵⁷
(Şehirde de çocukların altına bırakılan toprak vardı, bu toprak satılırdı. Kışın, çocukların üşütmemeleri için toprağı ısıtırdık.)

“Li Narincê, li hendê Pûrî Awişê ew axa heye. Me bixa li wir tanî.”⁷⁵⁸
(Bu toprak, Narince’de, *Pûrî Awişê* bölgesinde bulunur. Biz, ordan getirirdik.)

68 yaşındaki kaynak kişilerden biri, kendi çocukluk döneminde bu toprağın Adıyaman il merkezinde eşeklerin sırtında dolaştırılmak suretiyle satıldığını ifade etmiştir. Bu toprağın kaynaklarından biri Narince köyü ile Omeran (Yakacık) köyü arasındadır.

Soğuk algınlığında başvurulanan uygulamalardan biri de hayvansal ürünlerden yararlanmaktır. Et, kan, deri gibi hayvansal gıdaların halk hekimliğinde kullanıldığına sıkça rastlanmaktadır. Adıyaman’daki uygulamalarda dikkat çeken husus yılan, yengeç gibi hayvanların em yapımında kullanılmasıdır. Yapılan gözlemlerden edindiğimiz bilgilere göre halk hekimleri sıradan olmayan varlıkları kullanarak statülerini koruma çabası içindedir.

“Gubeq (keviz) dikişandin ser zikê zarokan, kevcâl kun dikir, ava wê dida zarokan. Du dilop derdiket, me dixist devê zarokan.”⁷⁵⁹

(Çocukların karnına yosun serilirdi. Yengeçler delinir, içindeki özel su çocuklara içirilirdi. İki damla su çıkardı ve çocuklara verirdik.)

⁷⁵⁶ Kaynak Kişi: 18,56,70,76.

⁷⁵⁷ Kaynak Kişi:84.

⁷⁵⁸ Kaynak Kişi: 150.

⁷⁵⁹ Kaynak Kişi: 23

Su yosunu kurutulduktan sonra bebeğin karnına sarılır. Yengeçlerin delinmesi ile elde edilen sıvıdan birkaç damla bebeğin ağzına damlatılır.⁷⁶⁰

Soğuk algınlığına yakalanan kişi anne ise sıcak içecekler içirilir. Pekmezli yumurta, sütlâç, yoğurt çorbası vb. yedirilir. Bu tür gıdaların annenin karnını sıcak tutarak iyileştireceğine inanılır.⁷⁶¹

İmkân varsa eski ve büyük bir kapta süt ısıtılarak içine oturtularak bir süre beklenir.⁷⁶²

Soğuk algınlığında yaygın olarak başvurulmuş uygulamalardan biri de bitkilerden yararlanmaktır. Papatya, dağ çayı (*çaya çiyê*), nane, hatmi çiçeği, nar kabuğu vb. ayrı ayrı veya birlikte demlenerek hastaya içirilir. Bazen bu karışıma limon ve bal da eklenir.⁷⁶³

Bitki çaylarının soğuk algınlığına karşı kullanılması geçmişte çok eskiye dayanan ve birçok kültürde rastlanan bir uygulamadır.

Örneğin, İran’da 2018 yılında yapılan bir araştırmada, halk hekimliğinde kullanılan bütün bitkilerin içinde soğuk algınlığına karşı kullanılan bitkilerin oranı yüzde 71 olarak belirlenmiştir.⁷⁶⁴ Aydın’da, soğuk algınlığına karşı ıhlamur, adaçayı, nane, limon, zencefil, tarçın kaynatılarak bütün kış çay gibi içilir. Böylelikle hastalıklardan korunmaya çalışılır ve aynı zamanda kişi hastaysa tedavi için de destek sağlanmış olur. Ayrıca “*güdelik*” denilen bitki kaynamış suyun içine atılarak demlenir. ıhlamur ve hibisküs birlikte demlenir ve içilirse faydalı olur.⁷⁶⁵

2.4.45. Suçiçeği (Mîrkutok)

Çocukluk döneminde yaygın olarak görülen hastalıklardan biri de suçiçeğidir. Herpesvirüs grubunun etkin üyesi olan varicella-zoster virüsünün sebep olduğu bir hastalık olup bulaşıcı özelliği vardır.⁷⁶⁶ Isilik ile karıştırılır ancak ateşli olması ve

⁷⁶⁰ Kaynak Kişi: 23.

⁷⁶¹ Kaynak Kişi: 20, 81, 85, 97, 117, 118,124.

⁷⁶² Kaynak Kişi: 20, 23, 36,39.

⁷⁶³ Kaynak Kişi: 8, 10, 15, 18, 71, 76, 80, 83, 118.

⁷⁶⁴ Fatima Sefidkon, “Nigah-ı Be Veziyet-i Daruha-yı Giyahi Der İran”, **Tebiet-i İran**, 1396;2(6), s.9.

⁷⁶⁵ Züleyha Ülger, “**Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın 2012, s.141.

⁷⁶⁶ İlknur Aydın Avcı, **Enfeksiyon Hastalıkları**, Göktuğ Yayınevi, Amasya 2007, s. 55.

iştah kesici olması bakımından ayırt edilebilir. Suçiçeği geçirmek halk arasında olağan bir durum olarak kabul edilir. Yörede konu ile ilgili olarak dile getirilen, “*Ê ku li vê dinê bi sorika û mîrkutoka nekevin, ew ê li wê dinê di hestiyê wan de sorik û mîrkutok derkevin.*” (Suçiçeği ve kızamığı bu dünyada geçirmeyen insanların öbür dünyada kemiklerinde suçiçeği ve kızamık görülür.) söylemi, hastalığın ne kadar içselleştirildiğinin göstergesidir.

Yörede, suçiçeği hastalığına karşı en yaygın halk hekimliği uygulaması, hastalık geçinceye kadar çocuğa banyo yaptırılmamasıdır.⁷⁶⁷

Çocukların vücudu sıcak tutulmaya çalışır. Bu uygulama suçiçeğini engellemeye yönelik değildir. Aksine bir an önce bütün vücuda yayılması ve süreci hızlandırmaya yöneliktir. Bunun diğer bir sebebi de hastalığın birkaç gün içinde kendiliğinden geçeceğine dair inançtır. Gıda olarak pekmez, pestil, kuru üzüm, kuru incir gibi tatlı besinler önerilir.⁷⁶⁸

Ankara’da suçiçeğine yakalanan çocuğa kırk –elli güne kadar banyo yaptırılmaz. Çocuğun diğer çocuklara yaklaşmasına izin verilmez. Mümkün oldukça aile bireyleri dâhil kimse hastaya yaklaşmaz. Tatlı besinler yedirilir.⁷⁶⁹ Benzer bir uygulamaya Aydın’da da rastlanmaktadır. Hastaya pekmez içirilmektedir. Adıyaman’daki uygulamalardan farklı olarak, suçiçeği geçiren hastanın gömleği bir tür yaban armudu olan çöğür ağacına asılır. Böylece hastanın iyileşeceğine inanılır.⁷⁷⁰

2.4.46. Şark Çıbanı (Hefttûzik)

Hefttûzik (Şark Çıbanı), leishmania cinsi parazitlerin sebep olduğu bir tür cilt hastalığıdır.⁷⁷¹ Deri üzerinde bir siville veya kızarıklık olarak belirir. Kürtçedeki adını (*hefttûzik*) hastalığın tedavisinde kullanılan aynı adlı bitkiden almıştır.

⁷⁶⁷ Kaynak Kişi: 1, 6, 12, 14, 20, 32, 37, 38, 46.

⁷⁶⁸ Kaynak Kişi: 2, 9, 25, 96, 101, 117, 142.

⁷⁶⁹ Aydın Temizsoylu, “**Ankara’da Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara 2012, s.102.

⁷⁷⁰ Züleyha Ülger, “**Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın 2012, s.156.

⁷⁷¹ Arzu İlçe, Hacer Alpteker, Esra Koçoğlu, **Bulaşıcı Hastalıklar**, Göktuğ Yayınevi, Amasya 2013, s.93.

Anadolu’da “şark çıbanı” olarak bilinmektedir. Yapılan çalışmalarda şark çıbanının parazit taşıyan sivrisinek (kum sineği, yakarca vb.) yoluyla insanlara bulaştığı belirlenmiştir.⁷⁷² Bu hastalığın özelliği, uzun bir süre devam etmesidir. Şark çıbanının (*heftûzik*) tedavi süresi 6 ay ile bir yıl arasında değişmektedir. Tedavi edilmediğinde yıllarca devam eder. Bu nedenle bazı yerlerde hastalığa “*yedi yıl çıbanı*” veya “*yıl çıbanı*” da denilmektedir.⁷⁷³

Eskiden Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde çok görülen hastalık gerekli müdahalelerle yok olma noktasına getirilmişse de, son yıllarda Suriye’deki savaştan kaynaklı olarak tekrar görülmeye başlanmıştır.

Türk Tabipler Birliği, (2014) Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporuna göre, vakaların %95’ten fazlası Suriyeli misafirlerin olmasına karşın yerli vakaların varlığının da önemli sayıda olduğu vurgulanmıştır.⁷⁷⁴ Yedi yıl çıbanı (*heftûzik*) öldürücü değil ancak tedavi edilmezse izi ölünceye kadar kalır.

Başta dirsek, koltukaltı, ayak ve insan yüzü olmak üzere insan vücudunun her yerinde görülebilir.⁷⁷⁵

Yara bölgesi kızarır ve şişer. Bir süre sonra kızaran bölgenin ortası çıban görüntüsü verir. O çıban bir nohut tanesi kadar büyür ve iltihap toplar. Şark çıbanının (*heftûzik*) su toplamayan bir türü de vardır. Çıban, birkaç ay içinde büyür ve bir ceviz büyüklüğüne ulaşır. Çıbanın ucunda sert bir kabuk oluşur ve kabuğun altında irin birikir. Kabuğun altında bu hastalığa dair birçok parazit toplanır.

Hastalığın tedavisinde, hastalığa adını veren *heftûzik* bitkisi kullanılmaktadır. Bu ot dere kenarlarında biter.

Yaprakları şeker pancarı yaprağı gibi olup biraz daha küçüktür. Dere kenarlarında toplanan *heftûzik* gölgede kurutulur. Daha sonra avuç içerisinde ovularak veya havanda dövülerek ufaltılır. Bir miktar un ve suyla karıştırılarak lapa oluncaya kadar kaynatılır. Biraz soğutulduktan sonra temiz bir bezin üzerine yayılarak yaraya sarılır.

⁷⁷² www.florence.com.tr/sark-cibani Erişim tarihi: 12.11.2018

⁷⁷³ Kaynak Kişi: 1, 10, 20.

⁷⁷⁴ İrem Sezen, Melikşah Turan, Afşin Ahmet Kaya, “Türkiye’deki Suriyeli Misafirler ve İlişkilendirilen Bulaşıcı Hastalıklar”, **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)**, 2018;7(4): 124.

⁷⁷⁵ Kaynak Kişi: 20, 23, 24, 136.

Adıyaman bölgesinde, yedi yıl çıbanının (*hefttûzik*) tedavisi için ocaklara başvurulduğu belirtilmiştir. Ocaklı kişiler çıbanın durumuna göre çeşitli yöntemler uygularlardı. Eğer yara sararıp su toplamışsa ısıtılan kızgın bir yani örgü şişi (*singê dolaban*) ile çıban dağlanırdı. Eğer çıban yumuşak ise çeşitli otlar kaynatılarak un ile karıştırılıp merhem kıvamına getirilirdi.⁷⁷⁶

“Hesenê me kul li bin çenga dihat me bir tixtor. Derr kir lê dîsa lê hat. Li Adıyamanê jinik heye, Zelxa Hesî Êsî Qasê. Wê jinikê çavê xa rind nawunin, go hewkê bidin ber ruyê (sewê ku bibîne). Çing lê mezikir, go, va kula li bin çengan tê, li gewriyê tê, (haşa) li qûnê tê. Go, pelokê mot bidin ser. Me da ser nebû. Jinik Urfê, go bilxurî kufta û batovê bidin ser. Me çend caran da ser, hewkê fayde kir. Ocax bû.”⁷⁷⁷

(Bizim Hasan’ın koltukaltında yara çıkıyordu. Doktora götürdük. Doktor, yarayı deşti fakat tekrar çıktı. Adıyaman’da Zelxa Hesî Êsî Qasê adında bir kadın var. Gözleri iyi görmüyor. Yarayı görebilmek için, “Güneşe çıkarın.” dedi. Hasan’ın koltukaltına baktı ve ‘Bu yara koltukaltlarında, boğazda, (haşa) makatta çıkar, dedi. Üzerine pekmez bulamacını bırakın, dedi. Bıraktık, ama iyileşmedi. Urfa’daki kadın da, üzerine köftelik bulgur ve kantaron bırakın, dedi. Yaranın üzerine kaç defa bıraktık. Biraz işe yaradı. Ocaklıydı.)

Besê Yolun, bu hastalığa yakalanan oğlunun tedavisinden bahsetti. Tatlı şeylerden pekmezli bulamaca, köftelik bulgurdan, kırmızı kantarona (*batov-botav*) kadar birçok halk hekimliği yöntemlerine başvurmuş fakat oğlundaki yedi yıl çıbanı (*hefttûzik*) hastalığına bir çare bulamadığını belirtmiştir.

Yukarıkırıklı (Qırxlı) köyünde, gençliğinde kendisi de bu hastalığa yakalanan ve tedavi ettiren Kudret Kapıcı, domuz pıtrağı (*gûriz*) otu ve un kullanmış:

“Diwû zer diwû, seri dida. Ku zer diwû singê dolawa tê re derbas dikirin, dîteqandin. Ku nerm newiya, guriz dikelandin, hewk arvan tevlê dikirin, mîna melemê diwû; didan ser. Di bin gewriyê de dertê.”⁷⁷⁸

(Çok sararıyordu (yara). Sararınca, örgü şişini batırıp patlatırlardı. Yumuşak değilse domuz pıtrağı kaynatırlardı. Biraz un ile karıştırıp, merhem kıvamına getirirlerdi. Yaranın üzerine sererlerdi. Boğazda çıkar.)

⁷⁷⁶ 77, 81, 139, 141.

⁷⁷⁷ Kaynak Kişi: 8.

⁷⁷⁸ Kaynak Kişi: 23

Domuz pıtrağı kaynatılır, biraz un katılarak bulamaç haline getirilir. Biraz soğutulduktan sonra beze yayılarak yaranın üzerine konur.⁷⁷⁹ Alınan tedbirlerle vaka sayısı en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Suriye'deki iç savaş nedeniyle yaşanan göç hareketliliğine bağlı olarak, Adana, Hatay, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin gibi illerde, çoğunluğu göçmenler arasında olmak üzere, yeni vakalara rastlanmaktadır.⁷⁸⁰

Modern tıbbın gelişmesiyle birçok hastalıkta olduğu gibi insanlar bu hastalık için de hastanelere ve modern tıp doktorlarına başvurmaktadır.

2.4.47. Obezite/ Şişmanlık (Talibûn)

Vücuttaki yağ dokusunun normalden fazla olması şişmanlık (Obezite) olarak ifade edilmektedir.⁷⁸¹ Obezite, genel olarak bedenin yağ kütlesinin yağsız kütleye oranının aşırı artması sonucu boy uzunluğuna göre vücut ağırlığının arzu edilen düzeyin üstüne çıkmasıdır.⁷⁸²

Obezite ve şişmanlığın halk arasında bir hastalık olarak kabul edilmesi son yıllarda ortaya çıkan bir durumdur. Sağlık Bakanlığının, 2010 yılında yaptırdığı “*Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010*” ön çalışma raporuna göre Türkiye’de obezite sıklığı erkeklerde %20,5; kadınlarda ise % 41,0’a çıkmıştır.⁷⁸³ TÜİK 2012 verilerine göre, Türkiye’de kadınların yüzde 20,9’unun obez olduğu görülmektedir. Erkeklerde ise bu oran yüzde 13,7’dir. Toplamda ise Türkiye’de obezite oranı %17’dir.⁷⁸⁴ Obezite ve şişmanlık, modern çağın bir hastalığı olarak karşımıza çıkmakla beraber halk, bununla mücadele etmek için kendi yöntemleri geliştirme eğilimindedir.

⁷⁷⁹ Kaynak Kişi: 23, 133, 148.

⁷⁸⁰ İrem Sezen, Melikşah Turan, Afşin Ahmet Kaya, “Türkiye’deki Suriyeli Misafirler ve İlişkilendirilen Bulaşıcı Hastalıklar”, **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)**, s.126.

⁷⁸¹ Sema Atilla, “Kronik ve Dejeneratif Hastalıklarda Beslenme”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler** (818-827), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.

⁷⁸² <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/obezite-nedir.html> (27.11.2018).

⁷⁸³ Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, **Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010**, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/turkiyede-obezitenin-gorulme-sikligi.html> (01.12.2019).

⁷⁸⁴ www.saglik.gov.tr/TR,11692/obezite.html

Adıyaman halk hekimliğinde şişmanlık ve obeziteyi önlemeye yönelik olarak yapılan uygulamalar, Televizyon ve diğer iletişim araçlarının da etkisiyle- iki yönlü olarak ilerlemektedir. Biri hareket etmek, diğeri ise perhiz ve çeşitli bitkisel karışımları kullanmaktır. Ancak Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Adıyaman'da obeziteyle mücadele konusunda başarı sağlandığı söylenemez. Obezliğe doğru hızlı gidişat söz konusudur Adıyaman'da bölgenin iklim koşullarına uygun olarak kırmızı et, üzümüne dayalı tatlı besinler ve buğdaya dayanan bir mutfak kültürü vardır.⁷⁸⁵ Buna bağlı olarak fırın kültürü yaygındır. Hemen her sokakta bir pide fırınına rastlamak mümkündür. Buna örnek olarak 253 000 nüfuslu il merkezinde 375 fırının olması gösterilebilir. Yani her 675 kişiye bir fırın düşmektedir. Bu rakamlara Adıyaman'da yaygın olan sac ekmeğinin tüketimi dâhil değildir.⁷⁸⁶ Özellikle şehir merkezinde yaşayan kişilerde –ki bunların çoğu kadındır- hareketsizlik ve dengesiz beslenmeye bağlı olarak şişmanlık ve obezite sorunu ortaya çıkmaktadır.

Obeziteyi önlemeye yönelik olarak, Sağlık Bakanlığının hazırladığı hareketi ve dengeli beslenmeyi teşvik eden kamu spotlarının yanında özel televizyon kanallarında sıkça reklamı yapılan ve halk arasında “*zayıflama çayı*” olarak tabir edilen bitkisel kürler aktarlara olan ilgiyi artırmış gibi görünmektedir. Kişilerin bedensel, ruhsal ve fiziksel sağlık durumları gözetilmeden kullanılan bu kürlerin yan etkileri insan sağlığını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Öte yandan, obeziteyi ve şişmanlığı azaltmaya yönelik bu çabaların tümü, halk hekimliğinin sabit olmadığını gösteren bir veri olarak kabul edilebilir.

2.4.48. Toprak Yeme (Xwarina Axê)

Toprak, halk arasında kutsal bir varlık olarak görülmekte ve sağaltmalarda sıkça kullanılmaktadır. Toprak, halk hekimliğinde ilaçtır, şifadır.⁷⁸⁷ Bölgelere göre ve hastalıklara göre toprağın cinsi ve kullanılış amacı farklılık gösterebilmektedir. Bazı durumlarda tek başına kullanılırken bazı durumlarda suya karıştırılarak içilir. Bazı durumlarda da çamur haline getirilerek kullanılır.

⁷⁸⁵ Mehmet Öncü, **Cemile Adıyaman Mutfak Kültürü**, Tekin Çifçi (Editör), ATAV Yayınları, Adıyaman 2015.

⁷⁸⁶ adiyaman.edu.tr/Adiyaman/Adiyaman-Yemek-Kulturu (20.10.2018).

⁷⁸⁷ Recep Tek, “Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak”, **SEFAD**, 2018;39, s.189-204.

Toprağın kutsanmasının yanında, Pek de hoş karşılanmayan istisnalar da mevcuttur. Bunlardan biri sıkça karşılaşılan bir durum olarak, hamile kadınların ve çocukların toprak yeme alışkanlığıdır. Modern tıbbı göre bu alışkanlığın sebebi vücuttaki çinko, bakır, demir vb. maden eksikliğidir.⁷⁸⁸

Adıyaman'da toprak yiyen hamile kadın ve çocuklara karşı takınılan ilk tutum “kıзма” biçimindedir. Alışkanlık devam ederse çocuklara ve annelere bu alışkanlığı unutturmak için çerez yedirilir veya sakız çiğnemesi tavsiye edilir.⁷⁸⁹ Sıkça başvurulanan başka bir yöntem de pekmez, pestil, kesme, kuru üzüm gibi tatlı besinlerin yedirilmesidir.⁷⁹⁰

Benzer uygulamalara Anadolu'nun birçok bölgesinde rastlamak mümkündür. Ankara'da toprak yiyen çocuklar Toprak Baba türbesine götürülür. Türbeden alınan bir avuç toprak çocuğun ceplerine doldurulur. “Yiyebildiğin kadar ye ama bir daha isteme!” denilerek çocuğun toprak yemekten bıkacağına inanılır.⁷⁹¹ Mersin'de toprak yiyen çocuklar, bölgede bulunan Hubban Dede türbesine götürülür. Yiyebildiğin kadar ye, bir daha da yeme, denilir.⁷⁹²

2.4.49. Trahom (Çavêş)

Trahom etkeni Halberstaedter-prowazek olan kronik, spesifik, bulaşıcı bir hastalıktır. Sessiz başlayan hastalık ilerledikçe göz kapaklarında ve korneada komplikasyonlar yapar. Göz kapakları hem dışarıdan ve hem de içerden şişer.⁷⁹³ Gözde kızarıklık şeklinde belirir. Bir çeşit göz enfeksiyonudur. Yapılan çalışmalar hastalığın eski tarihlerden beri var olduğunu göstermektedir. Örneğin trahomun tedavisi için XVI. yüzyılda kına kullanıldığı belirlenmiştir. Sıcak su ile yoğrulan kınanın başa sürülerek trahomu ortadan kaldırılacağına inanılmıştır.⁷⁹⁴ Benzer uygulamaya Adıyaman'da da rastlanmaktadır.

⁷⁸⁸ Gülpınar Akbulut, “Türk Kültüründe Toprak Yeme Alışkanlığı (Jeofaji): Arguvan'dan Örnek Bir Çalışma”, **ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, 2012;4 (1), s.302-315.

⁷⁸⁹ Kaynak Kişiler: 9, 30, 38, 45, 95, 104, 112, 124,157, 164.

⁷⁹⁰ Kaynak Kişi: 95, 98, 113.

⁷⁹¹ Aydın Temizsoylu, 2012, s.77

⁷⁹² Mustafa Sever, 2001.

⁷⁹³ İnci Hot, “Ülkemizde Trahomla Mücadele”, **T Klin Tıp Etigi-Hukuku-Tarihi**, 2003, 11, s.22.

⁷⁹⁴ Demirhan Erdemir, “Kına'nın Türk Tıbbi Folklorundaki Yeri”, s.155-159.

Adıyaman’da trahom tedavisinde en çok bilinen ilaç “*dermanê sor*” (*kırmızı ilaç*) denilen aktarlardan alınan bir bitki tozudur. Bu bitki sulandırıldığında suyun rengi kırmızıya dönüşmektedir. Tülbent yardımıyla süzülen bu su günde bir iki kez her iki göze damlatılmaktadır.⁷⁹⁵ Bu yöntemin günümüzde kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Ağrıyan göze anne sütü damlatılır. Gözü ağrıyan kişinin yetişkin olması durumunda çay kaşığına aktarılan süttten her iki göze, bir-iki damla damlatılır.⁷⁹⁶

Trahomun baş ağrısından kaynaklandığını düşünen Adıyamanlı kadınlar başlarına kına yakarlar. Kınaya karıştırılan bir miktar karanfil, su ile yoğrulur. Hazırlanan kına birkaç saat boyunca başta kalır. Daha sonra yıkanır ve durulanır. Hazırlanan kınanın baş ağrısına ve göz ağrısına iyi geldiğine inanılır.

“Çav biêşe, nikawe derkeve ber ruyê, dermanê wê hinneye. Mîna ku meri herriyê di dîwarekî bide, gerek serî xa henne bike. Min hunga kir xaş bû. Sê mehan min nikawû derkevîm ber ruyê.”⁷⁹⁷

(Kişinin gözleri ağrıyorsa ve güneşe çıkamıyorsa, bunun ilacı kınadır. Kişi, tıpkı çamur ile sıvanan duvar gibi kafasına kına yakmalıdır. Ben yaptım ve iyileştim. Üç ay boyunca güneşe çıkamıyordum.)

“Çavên meriya diwerimin. Giya hewês heye. Bînin bidin ser, werimê dadixe. Bi xagi bidin ser.”⁷⁹⁸

(Gözler şişmeye başlar. *Giya Hewês* (sinir otu) var. Getirin, yaraya bırakın. Şikiniği giderir. Çiğ bir şekilde bırakın.)

Bazı yörelerde “*giya hewês*” (*sinir otu*) denilen bir bitkinin taze olarak veya kaynatılarak beze yaydıktan sonra gözün üzerine konulması durumunda Trahomun geçeceğine inanılır.⁷⁹⁹ Yukarıda anılan uygulamalara nadiren başvurulmaktadır. Halk hastanelere ve göz doktorlarına başvurmaktadır. Onların önerileri doğrultusunda çeşitli merhemler ve damlalar kullanılmaktadır. Özellikle göze perde inmesi olarak adlandırılan kataraktın bilincinde olan kişiler modern tıbbın olanaklarından yararlanmayı tercih etmektedir. Mersin ve çevresinde göz

⁷⁹⁵ Kaynak Kişi: 5, 18, 36, 74.

⁷⁹⁶ Kaynak Kişi: 18, 25, 26, 38, 55.

⁷⁹⁷ Kaynak Kişi: 23

⁷⁹⁸ Kaynak Kişi: 27:

⁷⁹⁹ Kaynak Kişi: 5, 27, 75, 85.

hastalıklarına karşı böğürtlen üzümü sıkılarak göze damlatılır. Karamih kökü kaynatılıp soğutulduktan sonra göze damlatılır.⁸⁰⁰Çorum’da ağrıyan gözün üzerine soyulmuş patates konulmaktadır.⁸⁰¹

2.4.50. Nezle –Soğuk Algınlığı (Bapêş)

Nezle (*Bapêş*), üst solunum sistemini bozan viral bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalık, akut viral farenjit veya akut nezle olarak da bilinir ve insanlarda görülen en yaygın bulaşıcı hastalıktır.⁸⁰² Soğuk algınlığı veya halk arasındaki adıyla üşütme, bir kış hastalığı olarak bilinir fakat mevsim değişikliği dönemlerinde de havanın sıkça değişmesiyle beraber üşütme olur.⁸⁰³ Soğuk havada vücuttaki terin soğuması, soğuk gecelerde üstü açık uyuması, soğuk suyun fazla içilmesi gibi durumlarda kişi üşütebilir. Üşütme, durum ve nedenlere göre vücudun çeşitli organlarına zarar verir. Soğuk yiyecek ve içeceklerin tüketilmesi sonucunda boğaz, karın ve bağırsaklarda üşütme görülür.⁸⁰⁴

Adıyaman halk hekimliğinde üşütmenin kaynağına ve ağrıyan organa göre farklı emler ve bitkisel droglar kullanılır. Toplumun inancına göre insanlar genellikle soğuğu bacaklardan alırlar. İnsanlar dizlerden; kalçalardan, sırttan kafaya kadar vücudun her bölgesinden soğuk kapabilir. Bu nedenle insanlar önce ayaklarını sonra da sırt ve kafalarını sıcak tutmalılar.⁸⁰⁵ Tüm önlemlere rağmen üşüten kişi, kaptığı soğuğu atabilmek için sıcak bir tahta, taş ya da tuğlaya yakın tutulur ya da oturtulur. Hastanın terleyebilmesi için üstüne yorgan ve battaniye gibi şeyler örtülür. Hastalığın terle vücuttan çıktığına inanılır.⁸⁰⁶

“Ku giran (mezinan) serma digirtin, pûr dianîn, germ dikirin. Paçik jî didan ser û li ser rûdiniştin. Li mal çi hewiya davêtin ser. Orxan, betanî, cil.... Sewê ku xwî bide. Digotin, ku rind xwi bide ew ê nexaşıyê sokmîş ke, rehet biwe.”⁸⁰⁷

⁸⁰⁰ Sever, **Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**, s. 149.

⁸⁰¹ Tozlu, **Çorum İli Halk İnançları ve Halk Hekimliği**, s.65.

⁸⁰² <https://www.anatomica.com.tr/soguk-alginligi-nedir> (29.11.2018)

⁸⁰³ İlknur Aydın Avcı, “Nezle”, **Enfeksiyon Hastalıkları**, Göktuğ Yayınevi, Amasya 2007, s. 50.

⁸⁰⁴ Kaynak Kişi: 8, 9, 12,

⁸⁰⁵ Kaynak Kişi: 8, 10, 47, 51

⁸⁰⁶ Kaynak Kişi: 74.

⁸⁰⁷ Kaynak Kişi: 8.

(Yetişkinler, üşüttüğünde, kendilerini pûr (bir çeşit ser kil) ile ısıtırdı. O, taşı ateşte ısıtır, üzerine bir bez serdikten sonra üstüne oturdular. Terlemesi için evde yorgan, battaniye, çul... ne varsa üzerine atılırdı. “İyice terlerse hastalığı söker, iyileşir.” derlerdi.)

Soğuk almadan önce -tedbir amaçlı- kadın ve erkekler sırtlarını kuşak ile bağarlardı ya da bohça sararlardı. Bir gelenek olarak erkekler fes ve şapka; kadınlar da kalpak (kofî), eşarp veya yazma takarlardı. Kadın ve erkeklerin bu geleneği onları yazın güneşten ve diğer mevsimlerde de soğuktan korurdu.⁸⁰⁸

Ayrıca bu tedbirlere rağmen kişi yine de soğuk almışsa halk hekimliği uygulamalarına başvurulur.

Hatmi çiçeği kaynatılır ve suyunun içinde oturulur.⁸⁰⁹

Yarpuz kaynatılır ve suyu içilir.⁸¹⁰

Pekmez gibi tatlı şeyler yağ ile birlikte ısıtılır ve içilir.⁸¹¹

Bir bitki çayı olan *çaya çiyê* kaynatılır, suyu süzülür ve bal karıştırılarak içilir.⁸¹²

Nar kabukları kaynatılır ve suyu içilir.⁸¹³

Kaplıcalara gidilir ve uzun bir süre sıcak suda kalınır.⁸¹⁴

Görüldüğü gibi soğuk algınlığı yani üşütmede uygulanan halk hekimliği uygulamaları ile nezle, grip, öksürük gibi hastalıklarda kullanılan yöntemler benzerdir. Hepsinin ortak noktası soğuk hava ve üst solunum yolları ile ilişkili olmalarıdır.

2.4.51. Veba (Hal)

Veba (hal)*, fare vb. kemirgenlerden bulaşan (hıyarcıklı veba) veya akciğere yerleşen bir mikroptan dolayı insan ve hayvan ölümlerine yol açan bulaşıcı bir

⁸⁰⁸ Kaynak Kişi: 74, 96, 224.

⁸⁰⁹ Kaynak Kişi: 22, 80.

⁸¹⁰ Kaynak Kişi: 52, 67, 71.

⁸¹¹ Kaynak Kişi: 8, 83, 94.

⁸¹² Kaynak Kişi: 81, 84, 101, 107, 112, 121.

⁸¹³ Kaynak Kişi: 108, 109.

⁸¹⁴ Kaynak Kişi: 117, 122.

* *Hal*, hastalığının Türkçe karşılığı hakkında kesin bir bilgi edinilememiştir. Mülakatlarda bu hastalık hakkında verilen bilgilerin çoğu duyumlardan ibarettir ancak ifade edilen belirtilere göre “*hal*”in veba olma ihtimali yüksektir. İlgili bölüm, bu doğrultuda hazırlanmıştır. (T.Ç)

hastalıktır.⁸¹⁵ Hastalıktan ölen kişi sayısının fazla olması, “*hal*”in veba olma ihtimalini artırmaktadır. 60 yaş altı kişilerin çoğunun bu hastalık hakkında bir fikirleri olmadığı gözlemlenmiştir. Adıyaman’da bu hastalığa son 60-70 yılda rastlanmadığı ifade edilmiştir.⁸¹⁶

Veba, dünya genelinde yayılmış ölümcül bir hastalıktır. Hastalık en önemli özelliği bulaşıcı ve ölümcül olmasıdır. Dönem dönem halk arasında rastlanmış ve binlerce kişinin ölümüne yol açmıştır. 1894 ile 1912 yılları arasında dünyanın birçok yerinde görülen vebadan dolayı 11 milyondan fazla insan yaşamını yitirmiştir. Can kayıplarını yanı sıra ekonomik kültürel ve sosyal olarak büyük yıkımlara yol açmıştır.⁸¹⁷

Çocuklar başta olmak üzere aynı aileden birden fazla bireyin birkaç ay içinde öldüğü ifade edilmiştir.

Hastalığın belirtileri arasında yorgunluk, halsizlik, yüzde solgunluk, yüksek ateş ve titremeye eşlik eden terleme vardır. Hastalığa yakalanan kişilerin çoğu ölmüştür.⁸¹⁸

“Hal hebû. Kurik zer diwûn, nav lê diçû dimirin.”⁸¹⁹

(Veba vardı. Çocuklar sararıyordu, ishal oluyordu ve ölüyorlardı.)

“Hal” hebû. Ta digirtin. Kesên mezin jî pê diketin.”⁸²⁰

(Veba vardı. Sıtmaya yakalanıyorlardı. Yetişkin kişiler de hastalığa yakalanıyordu.)

“Ku zarok bi hêl diketin kumekî reş hebû, ew didan serî. Li Axçaliyê û Cêlika hebû.”⁸²¹

(Vebaya yakalanan çocuklar, başlarına siyah bir takke takarlardı. Bu takke, Akçalı köyünde ve Çelikhan’da vardı.)

⁸¹⁵ Hikmet Özdemir, **Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914-1918)**, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.22-23.

⁸¹⁶ Kaynak Kişi: 7, 14, 24, 53.

⁸¹⁷ Nalan Turna, “İstanbul’un Veba ile İmtihanı: 1811- 1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi”, **Studies of the Ottoman Domain**, 2011;1(1), s.1-36.

⁸¹⁸ Kaynak Kişiler: 14, 36, 87, 96, 133.

⁸¹⁹ Kaynak Kişi:16.

⁸²⁰Kaynak Kişi: 23

⁸²¹ Kaynak Kişi:23

Hastalığa yakalanan çocukların başına Akçalı köyünde ve Çelikhane ilçesinde ocaklı ailelerde bulunan siyah bir takke giydirilir ve birkaç gün bırakılmış.⁸²²

Hal'e yakalanan hastalar toplumdan tecrit edilir. “*Mîna miriya bîhn didin.*” (Ölü gibi kokarlar) veya “*Bîhn dikeve hestiyân*” (Kemikleri kokar) gibi sözlerle hastalığın belirtileri ifade edilmiştir.

Hal, diğer adıyla veba Adıyaman'da atasözlerine de konu olmuştur. “*Merî ketî hala kes nawê were mala.*”^{823*} Atasözü hastaya uygulanan tecride işaret etmektedir.

Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre hal, son olarak 1940'lı yıllarda Adıyaman'da görülmüş birçok insan ve hayvanın ölümüne yol açmıştır.⁸²⁴

2.4.52. Verem/Tüberküloz (Êşa Zirav)

Verem mikrobunun solunum yoluyla akciğerlere yerleşmesi sonucu oluşan bir hastalıktır.⁸²⁵ Halk arasında verem olarak da bilinen tüberküloz, tehlikeli ve ölümcül bir hastalık olarak bilinir. Hastalığın nedeni halk arasında bilinmemektedir fakat günümüzde bu hastalığın sebebinin verem mikrobi olduğu bilinmektedir. Akciğerlere yerleşen bu mikrop, başta akciğerler olmak üzere iç organlara zarar verir. Tedavi edilmemesi durumunda solunum yetmezliğine bağlı olarak ölümlere yol açar. Dünya genelinde her yıl 8,4 milyon kişi vereme yakalanmakta ve bunlardan 2 milyonu yaşamını kaybetmektedir. Dünya genelinde insidans ve mortalitenin yani hastalığın sıklığı ve ölüm oranının en yüksek olduğu bölgeler, Afrika ve Güney Doğu Asya Bölgeleridir. Türkiye, DSÖ Avrupa Bölgesinde yer almaktadır.⁸²⁶

T.C. Sağlık Bakanlığı Verem Savaşı Daire Başkanlığının 2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye'de 20 526 kişi bu hastalığa yakalanmıştır. Oran olarak yüz binde 28'dir. Hastalığa yakalanan erkeklerin oranı kadınların iki katıdır.⁸²⁷ Küresel Tüberküloz 2017 Raporunda Türkiye'nin 2016 yılı tahmini insidans hızı yüz

⁸²² Kaynak Kişi: 150, 155, 162.

* İnsan Hal'e yakalanınca kimse onu evine davet etmez. Bulaşıcı ve ölümcül olduğu için insanlar ondan uzak durur. Bu atasözü, günümüzde zor duruma düşenlere kimse sahip çıkmaz, anlamında kullanılmaktadır. (T.Ç)

⁸²³ Kaynak Kişi: 5, 24, 118.

⁸²⁴ Kaynak Kişi: 5, 24, 118.

⁸²⁵ İlknur Aydın Avcı, “Tüberküloz”, **Enfeksiyon Hastalıkları**, s.204.

⁸²⁶ Şeref Özkara, Tüberküloz (Verem) Hastalığı, http://www.verem.org.tr/kisa_bilgi.php (15.10.2018).

⁸²⁷ T.C. Sağlık Bakanlığı Verem Savaşı Daire Başkanlığı, 2008. “**Türkiye’de Verem Savaşı Raporu-2008**”, Ankara 2009.

binde 18 ve tahmini mortalite hızı yüz binde 0,62 olarak verilmiştir.⁸²⁸ Verem, bulaşıcı bir hastalık olup uzun süreli tedavi gerektirmektedir. Bu nedenle Türkiye’de her ilde verem savaş dispanserleri kurulmuştur. Hastalar burada ücretsiz olarak tedavi edilmektedir.

Uzun süreli ve derinden gelen öksürük, halk arasında veremin belirtisi olarak kabul edilmektedir. Bazen, soğuk algınlığı ile karıştırılabilmektedir. Hastada ateş, gece terlemesi, göğüs ağrısı, iştahta azalma ve zayıflama görülür. Hastalığın ileri aşamalarında öksürüğe kanlı bir balgam eşlik eder.⁸²⁹

“Êpirmeynî? Werem bû. Çar xayng û birê mi pê mirin. Bi şev û ro dikûxian. Siftê me go qey serma girtine. Paşê gotin va êpirmeynî ye, mot bidinê. Me dayê newû. Hena go postî miya bikşînînê. Me rawû me weing jî kir. Ro bi ro li hember me diheliyan. Niva nikawûn kevçiyek şîv jî bixwe bixwin. Me bi ser va dikir. Him xwi didan, him jî ar lê diçû. Songi jî mirin.”⁸³⁰

(Êpirmeynî? Veremdi. Veremden dolayı dört kardeşim öldü. Gece gündüz öksürüyorlardı. İlk soğuk algınlığıdır, dedik. Sonra êpirmeynî, dediler. Pekmez verin, dediler. Verdik ama olmadı. Kimisi koyun postuna girsın, dedi. Yaptık yine olmadı. Gün be gün gözümüzün önünde eriyorlardı. Artık bir kaşık yemek dahi yiyemez duruma gelmişlerdi; biz yediriyorduk. Hem terliyorlardı hem de ateşleri vardı. Sonunda hepsi öldü.)

Kaynak kişilerden Kudret Hazar, 4 kardeşinin bu hastalığın kurbanı olduğunu belirtmiştir. Tedavi amacıyla hastaya pekmez içirdiklerini, koyun derisine çektiklerini, terletmeye çalıştıklarını, ziyaretlere götürdüklerini ama çözüm bulamadıklarını dile getirmiştir.⁸³¹ Eski Türk ve Moğol kültüründe de var olduğu bilinen deriye çekme⁸³² yönteminin yakın tarihimize kadar varlığını sürdürmesi dikkat çekicidir.

Vereme yakalanan kişiye pekmez, bal, pestil, tereyağı vb. gıdalar verilir. Kemik suyu içirilir veya yemekler kemik suyu ile yapılır. Böylece hastanın iyileşeceğine inanılır.⁸³³ Bu uygulamaların çoğunun yararsız olduğu veya yeterli

⁸²⁸ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, **Türkiye’de Verem Savaşı 2018 Raporu**, Ankara 2018, s.5.

⁸²⁹ Kaynak Kişi: 9, 33, 41, 47, 68, 103, 140, 158.

⁸³⁰ Kaynak Kişi: 20.

⁸³¹ Kaynak Kişi: 20.

⁸³² H. Volkan Acar, “Moğollardan Anadolu’ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2018;8 (1): 33-46.

⁸³³ Kaynak Kişi: 1, 5, 7, 8, 15, 108, 110, 126, 131.

olmadığı, yaşlılar ve çocuklar başta olmak üzere birçok kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir.⁸³⁴ Hastalık konusundaki bütün çabalara rağmen verem vakalarına rastlanabilmektedir. Ancak erken teşhis ve tedavi sayesinde ölüm oranları yüz binde birin altına düşmüştür.

2.4.53. Yanık Tedavisi (Şewata Ji Ber Agir)

Isı, elektrik, kimyasal maddeler ve radyoaktif ışınlar ile meydana gelen doku harabiyetine yanık denir. İnsanın ateşle olan yakın ilişkisinden dolayı kaza sonucu yanma vakalarına sıkça rastlanır. Ateşle olan temasın süresine ve ateşe maruz kalan organın durumuna göre yanığın kişiye verdiği zarar da değişir. Yanık tedavi edilse bile dokulara verdiği zarardan dolayı vücut kendini yenileyemez ve kalıcı izler bırakır. Yanığın derecesine ve müdahalenin yetersizliğine bağlı olarak ölümle sonuçlanan vakaların sayısı oldukça fazladır.⁸³⁵ Adıyaman bölgesinde yanığın derecesine göre uygulanan yöntemler de değişmektedir.

Yanığın derecesi düşük ise yanan bölge sadece kızarır. Yanan bölgeye soğuk suda bekletilir ya da üzerine buz bırakılır.⁸³⁶

Yanığın derecesi biraz yüksek ise diğer uygulamalara başvurulur. Yumurtanın akı yanına kadar kavrulur. Daha sonra biraz zeytinyağı ilave edilerek em hazırlanır. Kanatlı hayvan tüyleri yardımıyla merhem biçiminde sürülür. Bu uygulama yanığın açtığı yaralar iyileşinceye kadar tekrarlanır.⁸³⁷

“Ê Evdî me, te dî li eskeriyê şewitî. Çend meha li Enqerê ma. Cawa me dan û şandin mal. Me mîna meytêkî anî mal. Kî mêş biçûya ser qîrînî vê diket. Gotin, dendikê bayîva û kakilê gûza bîşewitînî, mîna rijîyê bikin. Paşê hewik rûn tevlê bikin, mîna meleme bikin. Bi perî dîka tê bidin. Ê pirê jî me sipçîkî hêka di tewê de diqewirand, mîna rijîyê dikir. Paşê hewk rûnî zêtûna tevlê dikir. Diwû, mîna meleme diwû. Bi perî çûgan me tê dida. Bi vî avayî me ew rakir. Şikir î niha rehet e.”⁸³⁸

⁸³⁴ Kaynak Kişi: 17, 60, 82, 89, 90, 108.

⁸³⁵ Fatih Zor vd. “Birinci Basamak Yanık Tedavisinde Altın Standartlar”, **Dicle Tıp Dergisi**, 2009;36 (3), s.219-225.

⁸³⁶ Kaynak Kişi: 5, 12, 17, 18, 29, 41.

⁸³⁷ Kaynak Kişi: 2, 6, 7, 13, 35, 78, 90.

⁸³⁸ Kaynak Kişi: 140.

(Bizim Evdî, -biliyorsun askerde yandı- birkaç ay Ankara’da kaldı. (Doktorlar) Cevabımızı* verip eve gönderdiler. Eve getirdiğimizde ölü gibiydi. Badem çekirdeği ve ceviz içini kömür gibi olana kadar kavurun, sonra biraz yağ katıp merhem kıvamına getirin ve horoz veya kuş tüyleriyle merhemi yanıklara sürün, dediler. Öyle yaptık. Genellikle yumurtanın beyazını tavada pişirip kömür gibi yakardık. Sonra biraz zeytinyağı katıp kuş tüyüyle sürerdik. Bu şekilde iyileştirdik. Çok şükür, şu an iyidir.)

Yanmamış kireç suda ıslatılır, suyu yedi defa değiştirildikten sonra durulanınca keten bir bezde süzülür; zeytinyağı karıştırılarak çırpılır; yaraya uygulanır.⁸³⁹ Mersin ve çevresinde yanık tedavisi için *pılınar* olarak bilinen bitki kökünün kaynatılmasıyla elde edilen püse, yanık yerlere merhem olarak sürülerek yanıkların sulanması önlenir.⁸⁴⁰ İran’da *çay-ı sebz* (yeşil çay), *çay-ı kuhi* (dağ çayı-ada çayı), *gul-ı hemîşe behar* (bir tür papatya) vb. yanık için kullanılır.⁸⁴¹

2.4.54. Yaralanma (Birîn)

Yaralanma, insan vücudunun “*kasıtlı*” veya “*kasıtsız*” olarak termal, mekanik, elektriksel, veya kimyasal akut olarak maruz kalma veya oksijen ve ısı gibi yaşamsal unsurlardan uzaklaştırılması nedeniyle ortaya çıkan durumdur.⁸⁴²

İnsanların meslekleri gereği ya da günlük yaşamlarındaki ihtiyaçlarından dolayı bıçak, iğne, satır, tahra vb. kesici veya delici aletlerle yaralanması sıkça rastlanan bir durumdur. Yaralanmaya sebep olan aletin niteliği, özelliği, yaralanmanın şiddeti, yara alınan bölgenin hassasiyeti, yaralanma sırasında bireyin yerleşim yerlerinden uzak olması vb. faktörlere bağlı olarak yaralanmanın insan üzerindeki etkisi de değişebilir. Bu nedenle halk hekimliği uygulamaları arasında yaralanmaların tedavisinde bitkiler başta olmak üzere çok sayıda sağaltma

* Cevap (cihaw): Adıyaman halk hekimliğinde doktorlar tarafından” tıbbi olarak yapılabilecek bir şey yok, yani “*hastayı eve götürün, son demlerini evinde, yakınlarıyla geçirin*” anlamında kullanılan bir ifadedir. Bu yanıtı alan kişiler hastayı eve getirir; “*Allah’tan ümit kesilmez*” diyerek halk hekimliği yöntemlerine başvurur.

⁸³⁹ Yağınllı, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, s.325.

⁸⁴⁰ Sever, “**Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**”, s.162.

⁸⁴¹ Muhammed Efşar, Said Vefaineyad, Mihri Şadi, Rıza Kadiri, “Giyahan-ı daruyi-i Muessır Der i Hıyam-ı Zehmha-yı Suhtegi Der Flor-i gıyah-ı İran”, **Mecelle-yi İlmi-yi Danişgah-ı Ulum-u pizişki-yi Gûrgan**, Payiz 1396;3, s.1-14

⁸⁴² Hilal Özcebe, “Yaralanma Kontrol ve Korunma Programları ve Güvenli Toplumlar”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler** (686-698), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006, s.686.

uygulaması mevcuttur. Bu uygulamaların çoğu kanın akışını kesmeye ve sonrasında oluşabilecek iltihabı önlemeye yöneliktir.⁸⁴³

Yaranın derin olması durumunda kemer, cüzdan gibi deri malzemelerden bıçak yardımıyla sıyrılan deri parçacıkları yaraya bastırılır ve yara bağlanır. Bu uygulamanın çobanlar, budama vb. tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişiler tarafından yapıldığı dile getirilmiştir.⁸⁴⁴

Yörede sıkça rastlanan ve doğal olarak yetişen sakız ağacı (*beniştok*), meyvesi, yaprakları ve kökü ile çok yararlı bir bitkidir. Meyvesi soğuk algınlığında kullanılır. Yaprakları temizlikte sabun yapımında ve yaraların yıkanmasında kullanılır.⁸⁴⁵ Sakızı ise kurşun ile yaralanmalarda kanı durdurma ve yarayı sağaltma amacıyla kullanılır. Yöredeki çobanların gözlemlerine göre fişeklerden çıkan saçmalardan yaralanan keklik ve diğer kuşlar bu ağaçtan çıkan sakız yardımıyla kendilerini tedavi eder, ölümden kurtulmuş.⁸⁴⁶

Yaralanmada idrarla yıkama, tuz bastırma, salça, tütün, toprak, mazi tozu, ağaç tozu bastırma vb. uygulamalar yapıldıktan sonra yaralanan bölge bağlanır. Çok ağır vakalarda yarayı dikme uygulaması da vardır.⁸⁴⁷

Dağ köylerinde kırdan toplanan sakız ağacının yaprakları kurutulur. Kış mevsiminde suda kaynatılır, elde edilen suyla yara yıkanır. Böylece yaranın mikropardan arınacağına, iltihap kapmadan çabucak iyileşeceğine inanılır.⁸⁴⁸

Kurşunla yaralanma sosyal, ekonomik, siyasi ve eğitimsizlik gibi çeşitli sebeplerden dolayı sıkça rastlanan bir durumdur. Olayın adli mercilere intikal edilmesinden kaçınılan durumlarda veya hastaneye ulaşmanın zaman ve imkân bakımından zor olduğu dönemlerde kurşun veya diğer silahlı yaralanmalarda alanında nam salmış halk hekimlerine başvurulur.⁸⁴⁹

Yaralanmanın tedavisinde öncelikli hedef kanı durdurmaktır. Bu nedenle öncelikle kanı durdurmak amacıyla yara, üst kısmından sıkıca bağlanır.⁸⁵⁰

⁸⁴³ Kaynak Kişi: 10, 11, 25, 48, 70, 94, 119.

⁸⁴⁴ Kaynak Kişi: 8, 24, 30.

⁸⁴⁵ Kaynak Kişi: 77, 80.

⁸⁴⁶ Kaynak Kişi: 11, 110.

⁸⁴⁷ Kaynak Kişi: 3, 4, 5, 7, 8, 10, 58, 59, 60, 61, 62.

⁸⁴⁸ Kaynak Kişi: 2, 100, 104, 108, 128, 130.

⁸⁴⁹ Kaynak Kişi: 30, 51, 58, 69, 84.

⁸⁵⁰ Kaynak Kişi: 1, 9, 13, 70, 122.

“Siftê, dîkin ki şalmê xûnê biskînin. Sewê vê jî, di jor ra birînê girê didin. Paçkî paqij dîkin devî birînê. Kêrekê germ dîkin û birînê dax dîkin, Sewê ku him xûn biskine him jî kul newe.”⁸⁵¹

(Önce kan akışını durdurmaya çalışırlar. Yarayı üst kısmından bağlarlar. Yaranın üstüne temiz bir bez koyarlar. Yaranın kanamaması ve iltihap tutmaması için kızgın bıçak ile yarayı dağlarlar.)

“Heger qirşûn di nav lêş de mawe, kêrikê germ dîkin û qirşûnê derdixin. Paşê hewik hevîr çêdîkin, didin dorê devî birînê. Hewik rûnî malê diqijirînin û berdidin devî birînê. Dû va girêdidin.”⁸⁵²

(Mermi çekirdeği vücutta kalmışsa, kızgın bıçak ile kurşunu çıkarılır. Sonra hamur yapılır ve yaranın etrafına bırakılır. Tereyağı kızartılır ve yaranın içine bırakılır. Daha sonra yara, temiz bir bez ile sarılır.)

“Mot dikelînin, hewik şew jî tevlê dîkin, mîna fitîlê çirê dîkin, di devî birînê ra dajon êçî. Ew mota yawiş yawiş dihele. Him dikewîne him jî xaş dîke.”⁸⁵³

(Pekmez kaynatılır. İçine biraz şeb katılır. Lambanın fitili gibi yapıp yaranın ağzından içe doğru itilir. Bu pekmez, yavaş yavaş erir. Hem dağlar hem de iyileştirir.)

Kurşunla yaralanmalarda yara, temiz bir bezle tıkanarak kan akışı durdurulmaya çalışılır ve en yakın halk hekimine başvurulur. Isıtılan bir bıçak yardımıyla yara dağlanır. Kurşun içeride ise kızdırılmış bıçak yardımıyla çıkarılır. Biraz hamur yapılarak yaranın etrafında çukur oluşturulur. Yaraya kızdırılmış yağ dökülerek iç tarafların da dağlanması sağlanır ve kan akışı önlenir. Dağlamanın iltihabı da engellediğine inanılır. İçine şeb* katılan ve katı hale getirilen pekmez fitil şeklinde yaraya gömülür.⁸⁵⁴

Şeb maddesinin kanamayı durduracağına, pekmezin ise yaranın içinde yavaş yavaş eriyerek yaranın iyileşmesini hızlandıracağına inanılır.⁸⁵⁵

851 Kaynak Kişi:24.

852 Kaynak Kişi: 7.

853 Kaynak Kişi: 24.

* Şeb (Şap): Alüminyum ve potasyum sülfatından veya amonyum alüminyum sülfatından oluşan, sıcak suda eriyen, tadı buruk, antiseptik bir madde. (www. tdksozluk.gov.tr.)

854 Kaynak Kişi: 24, 40, 44, 60.

⁸⁵⁵ Kaynak Kişi: 5, 6, 10, 20, 26, 37.

Konya’da kurşun yarasını iyileştirmek için, zift (karasakız) ezilir ve içyağı ile dövülerek bir merhem yapılır. Kurşun yarasının tedavisinde kullanılır. Yumurthanın sarısı tavada, yağı çıkıncaya kadar pişirilir. Elde edilen yağ, kurşun ve diğer yaraların tedavisinde kullanılır.⁸⁵⁶

2.4.55. Yemekten Kaynaklı Şişkinlik (Perçivîna Ji Ber Xwarinê)

Soğan, turp, bulgur, fasulye gibi yiyecekler gaz yapma özelliğine sahiptir. Bu besinleri gereğinden fazla tüketen kişilerde, şişkinlik, karın ağrısı ve nefes almakta zorlanma görülür. Adıyaman bölgesinde yemeğe bağlı şişkinliği önlemek için bazı halk hekimliği uygulamaları yapılır.

Yemekten dolayı şişkinlik hisseden kişi öncelikle biraz yürür veya soğuk suyla yıkanır. Yediklerini doğal yoldan dışarı atmak için çabalar. Bunun için de bir iki kaşık sıvı yağ içilir pekmez ile yağ karıştırılır ve içilir.⁸⁵⁷ Adıyaman’ın dağ köylerinde karnın temizlenmesi için sakız ağacının yaprakları kaynatılır ve suyu içilir. Bu suyun barsakları çalıştırdığına inanılır.⁸⁵⁸

Şişen kişi çocuksa sabun ve sıcak su ile banyo yaptırılır ve karnı ovalanır. Kimileri de çocuğun karnındaki şişkinliğin çabuk geçmesi için sabunu bıçakla kesip çocuğun makatından bağırsaklarına doğru iter, lavman yapar.⁸⁵⁹

2.4.56. Yılcık (Yılancix)

Yılcık, tıptaki ismiyle “*Erizepel*” bir cilt hastalığıdır. Bir mikroptan dolayı oluşur ve bulaşıcıdır. Baş gösterdiğinde vücut kızarır ve vücut ısısı artar. Hasta titrer, başı ağrır, yeme ve içmesi azalır. Vücudun tüm bölgelerinde görülebilir.⁸⁶⁰ Görüldüğünde damarlarda yılan dolanıyor gibi hissedilir. Acısı dinmez. Çabuk

⁸⁵⁶ Bülent Çevik, “Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Sivas 2008, s.122.

⁸⁵⁷ Kaynak Kişi: 45, 66, 68, 89, 121.

⁸⁵⁸ Kaynak Kişi: 7.

⁸⁵⁹ Kaynak Kişi: 9, 12, 14, 16, 17, 20.

⁸⁶⁰ www.bilgihanem.com/yilancik-hastaligi-erizepel-nedir/ (20.10.2018).

yayılır ve geç iyileşir.⁸⁶¹ Adıyaman’da yılancık hastalık adı olarak bilinmekle beraber hastalığın belirtileri ve sağaltma yöntemleri ile ilgili bilgiler sınırlıdır.

Besni’nin köylerinde yılancık için soğan doğranır, un ile birlikte bulamaç yapılır ve sürülür. Aynı zamanda hastanın ayağının altı kanayana dek temiz bir jilet ile yavaşça kesilir. Yılancığın vücutta gezdiğine ve dolaştıktan sonra hasta kişinin ayağının altından dışarı çıktığına ve hastanın bu şekilde yılancıktan kurtulduğuna inanılır.⁸⁶²

Aydın bölgesinde bu hastalık ocaklarda tedavi edilir. Ocaklı Mekke’den getirilen “*yılancık taşı*” ile hastalığı tedavi eder. Yuvarlak olan taşlar hastanın vücudunda gezdirilir. Yılancığın o taşlardan kaçtığına, bir kaçış yolu aradığına ve vücuttan çıktığına inanılır.⁸⁶³ Adana bölgesinde de yılancık için katran, sarımsak, soğan, camız dışkısı, boya ve çam ağacının kabuklarından bir merhem yapılır. Önce boya ve çam ağacının kabukları bir kapta kaynatılır. Başka bir kapta sarımsak, soğan ve camız dışkısı dövülür. Sakız kıvamına gelene dek kaynatılır. Merhem sürülmeden önce yaranın ağzı jilet ile çizilir. O merhem 18 gün boyunca her sabah yılancığa sürülür.⁸⁶⁴

2.4.57. Yıl Yarası* (Kula Salê)

Bu hastalığın tanımına ve belirtilerine dair ayrıntılı bir bilgi edinilememiştir. Yaranın uzun süre iyileşmemesinden dolayı yıl yarası (*kula salê*) adını aldığı düşünülmektedir. *Kula salê* ile ilgili kaynak kişilerden alınan bilgiler kısaca şu şekildedir:

Vücudun herhangi bir yerinde çıkan bu yara, bir yıla kadar iyileşmez ve bu yaradan dolayı birçok kişi ölürdü.⁸⁶⁵ Deri üzerinde çıkan bu yara kaybolduktan sonra

⁸⁶¹ Kaynak Kişi: 2, 38, 39, 63.

⁸⁶² Kaynak Kişi: 98.

⁸⁶³ Züleyha Ülger, **Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın 2012, s.77.

⁸⁶⁴ Gülnaz Savran, “Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi”.
http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/savran.pdf

* Hastalığın Türkçe karşılığı bulunamadı. Ancak, “yıl yarası” olarak Türkçeye tercüme edilebilir.

⁸⁶⁵ Kaynak Kişi: 45, 53, 132.

yerinde derin bir iz bırakır. Kötü kokan bu yaranın iyileşebilmesi için üzerine dövülmüş sarımsak bırakılsa da sarımsağın pek bir etkisi olmazdı. Şehirlerden, berber ve aktarcılardan kara merhem alınır, sürülürdü.⁸⁶⁶

“Kula salê pir xiraw bû. Şûna wê kort diwû. Sîr tê didan. Heta salekê jî diajot.”⁸⁶⁷

(Yıl yarası, çok kötüdür. Çıktığı yerde derin bir iz bırakır. Üzerine sarımsak sürülür. Bir yıla kadar da iyileşmezdi.)

Kula Salê, li dera giya dihat. Ser va xuya dike. Berber go, melemê reş tê bidin ê rehet biwe. Bi sing der dikirin.⁸⁶⁸

(Yıl yarası, her yerde çıkar. Üsten görünür. Berber, siyah melhemi sürün iyileşir, derdi. Yarayı örgü şışı deşerlerdi.)

Kula salê, bulaşıcı bir hastalıktır. İnsan etini yavaş yavaş yer ve çürütür. Çare olarak bazı otlar dövülür ve yara üzerine bırakılırdı.⁸⁶⁹

Görüşme yapılan kişiler günümüzde bu hastalığa rastlamadıklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen bilgilerden hareketle bu hastalığın şark çıbanı veya bir çeşit cilt kanseri (rîş) olabileceği düşünülmektedir.

2.4.58. Zatürre (Satilcanî)

Halk arasındaki bilinen tabiriyle zatürre (*satilcanî*); kısaca akciğer dokusunun iltihaplanmasıdır. Akciğerin bir lopu veya lopun bir bölümü hastalanır ve iltihaplanır.⁸⁷⁰ Bakteriler başta olmak üzere çeşitli mikroorganizmalara bağlı olarak meydana gelir.⁸⁷¹ Bu hastalığa dair de pek bilgi yoktur. Görüşme yapılan kişilerden elde edilen bilgilere göre, çoğu kişi bu hastalığı bir tür soğuk algınlığı olarak kabul eder.⁸⁷² Fakat ikisi aynı şey değildir. Kaynaklardan alınan bilgilere göre bu hastalığın başlıca belirtileri şunlardır:

⁸⁶⁶ Kaynak Kişi: 27, 48,

⁸⁶⁷ Kaynak Kişi: 23, 25, 66.

⁸⁶⁸ Kaynak Kişi: 8.

⁸⁶⁹ Kaynak Kişi: 138, 149.

⁸⁷⁰ **Enfeksiyondan Korunma**, Pnömonü (Zatürre), 2017, s.62.

⁸⁷¹ <https://www.medicalpark.com.tr/zaturre-nedir/hg-152> (01.12.2018).

⁸⁷² Kaynak Kişi: 12, 17, 20, 55.

Zatürre, tehlikeli bir hastalıktır. Özellikle çocukları öldürebilir ve öldürmüştür de.⁸⁷³ Hastalanan kişi uzun bir süre öksürür. Öksürme ile yeşil, sarı ve kanlı balgamı dışarı atar. Çoğu zaman da balgam ile birlikte kusar. Hasta olan kişinin ateşi çok yükselir. Hasta olan kişinin başta göğsü ağrır ve halsizleşir. Bazı ağır durumlarda soluğu da keser.⁸⁷⁴

Adıyaman bölgesinde zatürrenin tedavisinde kullanılan başlıca uygulamalar şunlardır:

Kendine gelebilmesi için hastaya tavuk eti, et suyu ile pişirilen çorba, kemik suyu, kelle paça gibi hayvansal besinler yedirilir.⁸⁷⁵

Hastaya çabuk iyileşmesi ve güç kazanması amacıyla pekmez, kuru üzüm, sucuk, incir gibi tatlı şeyler verilir.⁸⁷⁶

Hastanın ateşinin düşürülmesi için hasta olan kişi çeşmelere götürülür ve soğuk su ile yıkanır.⁸⁷⁷

Hasta terletilmeye çalışılır. Hastanın terlemesi için bir kazana saman koyulur ve kaynatılır. Su ılıklaşınca hasta ılık suyun içinde oturtulur. İyice terlemesi için üzerine bir çul atılır. Çoğu zaman da hasta yatağa girer ve üstüne birkaç yorgan atılır.⁸⁷⁸

Kışın zatürreye karşı korunmada kalın giysiler giyilir. Sağlık alanındaki birçok gelişmeden sonra artık herkes çarenin hastanelerde ve modern ilaç kullanımında olduğunu bilir. Halk, bu tür durumlarda sağlık kuruluşlarına başvurur.

2.4.59. Zayıflık (Jarbûn)

Kişilerin kendi yaşının ve boyunun gerektirdiği beden kitle endeksi oranının (0-18) altındaki kilo düzeyi zayıflık olarak kabul edilir.⁸⁷⁹ *Zayıflık (jarbûn)*, bazı hastalıklar için risk oluşturan ve istenmeyen bir durumdur. Bir hastalıktan çok, “*iyi olmayan bir durum*” olarak kabul edilir. Aileler, zaman ilerledikçe yaşlılarına göre gelişmeyen çocukları için üzüntü duyar. Bu durumda halk hekimlerine başvurulur.

⁸⁷³ Kaynak Kişi: 12, 18, 20, 42, 74.

⁸⁷⁴ Kaynak Kişi: 2, 3, 8, 14, 32, 41, 87.

⁸⁷⁵ Kaynak Kişi: 7, 118, 144, 148, 150.

⁸⁷⁶ Kaynak Kişi: 5, 7, 118, 119, 124, 147, 150.

⁸⁷⁷ Kaynak Kişi: 9, 13, 36.

⁸⁷⁸ Kaynak Kişi: 16, 17, 20, 29, 33, 41, 49, 52.

⁸⁷⁹ <https://www.psychenet.de/tr/ruhsal-saglik/bilgiler/asiri-zayiflik.html> (18.06.2018).

Halk hekimleri iştah açıcı ve kilo almayı kolaylaştıran gıda tavsiyelerinde bulunur. Çocukları güçlendiren soğanlı, ekşili, tatlı ve besin değeri yüksek olan hayvansal gıdaları (kırmızı et, beyaz et, et suyu, sakatat vs.) tüketmesi önerilir.

“Hesîdê, cemîle, pelokan çêdikin. Pîvaz ê rind in. Îştahê kurikan vedikin. Avê goşt û hestîya didine.”⁸⁸⁰

(Hesîde, cemîle, bulamaç yaparlar. Soğan, iyi gelir. İştahı açar. Et ve kemik suyu verirler.)

Çocuklara kemik suyu verilir. Bulgur, pilav vb. gibi yemekler et suyu su ile pişirilir. Tavuk eti haşlanarak suyu çocuklara içirilir. Pekmez, kuru üzüm, sucuk, kesme gibi tatlı besinler yedirilir.⁸⁸¹

Alınan tedbirlerin işe yaramaması durumunda ciddi sağlık problemlerinden şüphe edilerek sağlık kuruluşlarına başvurulur.

2.4.60. Zehirlenme (Jehrîbûn)

Halk arasında, insan sağlığına zararlı mantar, zehirli bitki, bayat yiyecek ve içeceklerin tüketilmesiyle vücutta oluşan tepki zehirlenme olarak kabul edilir. Mide bulantısı, kusma hissi veya kusma, hafif ateş, baş ağrısı, halsizlik, iştahsızlık ve karın krampları zehirlenme belirtileri olarak kabul edilir. Adıyaman halk hekimliğinde zehirlendiği düşünülen kişiler genel olarak kusturulmaya çalışılır. Bunun için bazı uygulamalar yapılır:

Zehirlendiği düşünülen kişinin midesi bulanır ama bir türlü dışarı atamaz. Hasta yetişkin ise kişinin başparmağını veya işaret parmağını boğazına sokması ve kusması sağlanır. Kusmadan sonra ağızda su çalkalanır ve biraz beklenir. Sonra yavaş yavaş yemek yenilir⁸⁸²

Hastaya yoğurt yedirilir ya da süt içirilir. Toplumun inancına ve tecrübesine göre süt ve yoğurt, “*iyi olmayan*” ve zehirli yiyecekleri peynire dönüştürür ve dışarı attırır.⁸⁸³

⁸⁸⁰ Kaynak Kişi: 56, 76.

⁸⁸¹ Kaynak Kişi: 8, 15, 16, 21, 56, 67, 73, 87, 89, 11, 116.

⁸⁸² Kaynak Kişi: 1, 5, 38, 85,.

⁸⁸³ Kaynak Kişi: 56, 67, 68, 84.

Halk, tecrübelerine dayanarak bazı gıdaların bir arada tüketilmemesi gerektiğine inanır. Örneğin balık ile süt ve yoğurdun birbirini sevmediği söylenir. Özellikle balığın bayat olması durumunda ölüme yol açabileceği ifade edilmiştir.⁸⁸⁴

“Min bi çavê serî xa dî ye. Dev û masî li hev nê. Ki masiyê kevin bin tê ciliyê de pê zêhêrlemîş biwî. Ê te bikuje.”⁸⁸⁵

(Kendi gözlerimle şahit olmuşum. Ayran ve balık birbirine uymaz. Balık, bayat ise zehirlenirsin. Seni öldürür.)

Mantar zehirlenmesinin önüne geçmek için zehirli ve zehirsiz mantarlar birbirinden ayırt edilir. Bu amaçla, mantarlar sütün içine konulur. Eğer süt bozulursa mantarların zehirli olduğuna kanaat getirilir. Mantarlar yenildikten sonra zehirlenmemek için ayran, yoğurt ve süt içilmez.⁸⁸⁶ Kimileri de karın ağrısı çekmemek ve doğal yollardan dışarıya atmak için biraz yağ içer. Bir süre sonra kişi ishal olur.⁸⁸⁷

Zehirlenmenin uzun sürmesi durumunda hastada görme ve algılama sorunu, hareketlerinde yavaşlama ve kısmi baygınlık durumu oluşur. Bu belirtiler hastanın durumunun ağırlaştığını, hayati tehlikesinin bulunduğunu gösterir. Yapılması gereken acil olarak sağlık kurumlarına başvurmadır.

Öte yandan yapılan çalışmalar, bütün zehirlenme vakalarında hastayı kusturma yönteminin yanlış olduğunu, bazı hastaların bu sebepten hayatını kaybettiğini ortaya koymuştur.⁸⁸⁸ Son yıllarda belli bir sağlık bilincine ulaşan halk, zehirlenme durumlarında sağlık kuruluşlarına başvurmayı tercih etmektedir.

⁸⁸⁴ Kaynak Kişi: 22, 30, 54, 87, 125, 126.

⁸⁸⁵ Kaynak Kişi: 134.

⁸⁸⁶ Kaynak Kişi: 11, 15, 24, 41, 66, 71, 92.

⁸⁸⁷ Kaynak Kişi: 7, 19, 22, 35, 51, 74.

⁸⁸⁸ Vecdet Öz, Şükriye Karadayı, Hüseyin Çakan, Beytullah Karadayı, Ahsen Kaya, “Acil Tedavi Birimlerinde Gıda Zehirlenmeleri”, **Marmara Medical Journal**, 2014;27: 89-95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADİYAMAN BÖLGESİNDE OCAKLARA GÖRE HALK HEKİMLİĞİ

3.1. OCAK VE OCAKLIK KURUMU

İçinde birçok anlamı barındıran ocak sözcüğünün Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlük'te 11 tane anlamı vardır: Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yere ocak denir. Isı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alettir. Yer üstünde veya yer altında cevher çıkarılan yer. Bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçasına ocak denir. Halk hekimliğinde ocak, bir önceki kuşaktan el alma suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile anlamına gelmektedir.⁸⁸⁹

Boratav, sosyolojik açıdan “ocak” sözcüğünün üç temel anlamını ele alır. Birincisi, “soy”, soyu soppu belli olan kişi. İkincisi, Alevi-Kızılbaş toplulukların bağlı bulundukları bölge ve kutlu merkezler. Üçüncüsü ise bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan kimse.⁸⁹⁰ Bu çalışmanın konusu olan “*Ocak*” ve “*Ocaklık kültürü*” Boratav'ın aktardığı üçüncü anlama yakındır. Çalışmamız gereği, Adıyaman halk hekimliğindeki “*ocak*” ve “*ocaklık*” kültürü bu çerçevede ele alınacaktır.

Doğu toplumlarında ocak kültürü eski dönemlerden başlamış ve bugün de bakıcı, efsuncu, üfürükçü gibi farklı isimlerle birçok ülkede varlığını sürdürmektedir. Dinsel–geleneksel bir yaklaşım olarak ocakların devamlılığı iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri aile neslinin devamlılığının erkek çocuklar

⁸⁸⁹ [www.tdk.gov.tr, index.php?option=com_bts&arama](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama) (25.11.2018).

⁸⁹⁰ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, s.113.

aracılığıyla sağlanmasıdır. Yani erkek çocukları olmayan aile, kız çocuklarıyla ocak kültürünü sürdüremez. Dolayısıyla ocaklı olan kız çocuğunun ölmesi halinde ocak da söner. Böyle durumlarda hastalar yörede bulunan ve bu hastalığı tedavi eden diğer ocaklara başvurulur. İkincisi ise, “*el verme (destdan)*” yöntemidir.⁸⁹¹ Ocak üyesi ölmeden önce, her iki tarafın rızasıyla ocaktan olmayan birine el verebilir. Ama ocağın her üyesinin bu görevi sürdürme yetkisi yoktur. Bunun için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Ocağın sürekliliği için ocaklık mirasını ve sorumluluğunu daima üstlenebilecek, bu mirasın gerektirdiği geleneği bozmadan yaşadığı çağa göre güncelleyebilen, akıllı kişilerin olması gerekir.

Ocaklık geleneğini izleyecek ve sürdürecekt kişilerde, geleneği geliştirecek zekâ, enerji ve iletişim becerisinin de iyi olması gerekir. Sadece bu özelliklere sahip kişiler bu görevi üstlenebilirler. Ayrıca ocak geleneğinin dinsel yönü göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede, sağaltma yapan ocaklının, ocağın sürekliliği için, yeni nesli inandırabilmesi ve etkilemesi gerekir. Büyüyü yapanın tanınmış olması etki alanını genişletir. Dolayısıyla ocaklının, bir yönüyle gizil güç sahibinin, yardımıyla ölümden kurtulan ağır hastaların mucizelerine dair hikâyelerin de yayılması beklenir. Öte yandan inanma konusunda bu “*özel*” kişilere karşı kuşkulu davranan kişilerin belli bir derecede korkuya kapılmaları gerekir. Bunun için de toplumda “*ocağa inanmayan*” kişilerin başına gelen felaketlerden dolayı ölen bazı kişilere dair hikâyelerin yayılması gerekir. Gerek korkuyla, gerek olumlu örnekler yoluyla olsun, ocağın devamlılığı için toplumdaki inanç sisteminin sağlam tutulması gerekir. Ocaklığın bir diğer boyutu da sürekliliktir. Halk hekimliğinde ocak, aynı zamanda bir aile geleneğini de temsil etmektedir. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde Peygamber soyunu ve aileyi temsil eden dede ocağında doğan her erkek çocuk, doğal olarak ocağın temsilcisidir. Sünni topluluklarda da benzer şekilde halk hekimliği ocakları, aileyi temsil etmekte ve ocaklı olma özelliği el verme yöntemiyle ailenin diğer bireylerine aktarılmaktadır.⁸⁹²

⁸⁹¹ Necdet Tozlu, Şükrü Fidan, “Adıyaman Folklorunda Halk Hekimliği’nin Ocaklık Geleneği ve Bazı Pratikler”, **Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (8-10 Eylül 2006)**, İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008, s.330

⁸⁹² Adem Koç, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, **Millî Folklor**, 2016, 28 (109), s.177.

Adıyaman’da da hastalıkların sağaltılması sürecinde ocak kültürü ve ocaklık geleneği varlığını yaygın olarak sürdürmektedir.

3.2. ADIYAMAN BÖLGESİNDE OCAKLİK KÜLTÜRÜ

Adıyaman halk hekimliğinde, ocaklık kültürü yukarıda belirtilen tanımlara ek olarak, özellikle Alevi toplumunda “*Hız. Ali ve Hız. Fatma’nın soyundan gelen kişiler*” anlamında kullanılır. Dolayısıyla ocaklı ailesinden doğan her erkek çocuk, doğal olarak, öncelikle Peygamber (Hız. Muhammed) ve ailesini temsil eder. Bu nedenle, “*Ocak sahibi olan kişiler, özellikle de dede ocakları, sıradan kişiler değildirler. Onların bazı kerametleri vardır, Allah’ın iyi niyetli kullarıdır.*”⁸⁹³

Adıyaman’daki Alevi ocaklarının “*Axûçan*” (*Ağu İçen*) ocağından, yani Horasan tarafından geldiklerine inanılmaktadır. Kaynaklara göre, çoğu Hınıs ve Çemişgezek aşiretlerinden olan Alevi Kürtler, XVI. yüzyılda İran’ın kuzey sınırını korumak amacıyla Şah Abbas tarafından Dersim bölgesinden gönderilmişlerdir. Kasr-ı Şirin Antlaşmasından sonra tekrar Dersim’e dönüp oradan da Anadolu’ya dağılmışlardır.⁸⁹⁴ Adıyaman’daki Aziz Dede Ocağı (*Ocaxê Ap Ezîzê*), İbrahim Dede Ocağı (*Ocaxê İram Dede*) vb. örnek olarak verilebilir.⁸⁹⁵ Bu ocaklar onlara atalarından miras kalmıştır. Burada dikkat çeken husus, ocağın başında olan kişinin yaşadığı sürece veya elinden geldiği sürece diğer aile üyelerine el vermiyor olmasıdır. Elbette diğer üyeler de hastalıkları sağaltabilirler fakat sağaltmaları atalarından el alan kişinin sağaltması kadar etkili değildir. Bazı yazar ve araştırmacılar, bu geleneği kendine göre din, kültür, toplum ve durumu yeniden yaratan Şamanizm kültürünün devamı olarak değerlendirmektedir.⁸⁹⁶

3.2.1. Ocaklı Olma Yöntemleri

Adıyaman ocak kültüründe, kişiler birkaç farklı yöntemle ocaklı olabilir ve tılsımlarını gerçekleştirebilirler. Geleneksel bir kültür olarak, atalarından miras

⁸⁹³ Kaynak Kişi: 78, 144, 155.

⁸⁹⁴ Doğan Kaplan, “Kürtler ve Alevilik”, **Kürtler 2 (Toplum, Din)**, Nida Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2015, s.259-263.

⁸⁹⁵ Kaynak Kişi: 144.

⁸⁹⁶ Koç, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, s.178.

olarak, rüyalar yoluyla, el verme, hastalık geçirme yoluyla ocaklı olma bu yöntemlerden birkaç tanesidir.

Aşağıda kısaca bu yöntemlerden bahsedilecektir.

3.2.2. El Verme/El Alma Geleneği Yoluyla

Bu ocakların üyeleri ocaklı olmak için bir çaba içine girmezler. Onlara göre, ocaklı olmak için özel herhangi bir bilgiye gerek yoktur. Ocak, eski çağlardan beri atalarının ellerinde olup el verme aracılığıyla bugüne dek sürmüştür. Bu kişilerin dini anlamda herhangi bir statüleri (Dede, şeyh, seyit vs.) yoktur. *Boğmaca Ocağı* (*Ocaxê Kuxika Qîqî*), *Pîroz Ocağı* (*Ocaxê Pîrozê*) vb. örnek olarak verilebilir.⁸⁹⁷ Bu ocaklarda kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin her iki cinsiyet de el alıp verebilir. Ayrıca aileye mensup olmayan yabancı kişilere de el verilebilir.

El verme yöntemiyle ocaklı olan bazı kişiler akraba olmayan ama gönüllü olarak el almak isteyen birine el vermek isteyebilirler. Bu durumda ailedeki diğer ocaklı üyelerin sözlü rızalarının alınması gerekir. Bu yöntemle başkasına el vermek isteyen kişi, bunu ağız içine tükürmek, tükürdüğü suyu içirmek, üfleme, dua etmek veya sırtını sıvazlama gibi uygulamalarla ve belli bir merasim havasında gerçekleştirir. Bu uygulamada şöyle bir ritüel vardır. Ocaklı kişi takatten düşmeden önce çevresinde, kendine yakın gördüğü kişileri gözlemler. Bu işi ve sorumluluğu canı gönülden yapacak kişi ya da kişileri belirler. Bunlar arasından en uygun kişiyi seçer. Sonra, kimsenin olmadığı uygun bir vakitte onu çağırıp karşısında oturtur ve isteklerini anlatmaya başlar. Şayet karşısındaki kişi bu istek ve öneriyi kabul ederse ellerini ocaklı olan kişinin ellerinin arasına koyar.

Ocaklı olan kişi:

- *Mi deste xa da te, qewûl dikî?*
(Elimi sana verdim, kabul ediyor musun?)

⁸⁹⁷ Kaynak Kişi: 63, 72, 75.

Gönüllü kişi:

- *Herê, ez dikim.*

(*Evet, ediyorum.*) der.

Bu ritüel üç defa tekrarlanır. Bazen de ocaklı olan kişi karşıdakinin ağzının içine hafifçe tükürür. Ocak böylece ile el değiştirmiş olur.⁸⁹⁸

Muğla’da el alıp verme öncesi her iki taraf abdest alıp yan yana gelirler. İhlas suresini üç; Fatiha suresini de bir defa okurlar. El veren kişi “*Destî mi li te re*” (*Elim senindir.*) der ve diğer kişi ocaklı olanın elini öptükten sonra el değişir. Kimileri de bu dualardan sonra avuçlarının içine tükürüp el alan kişiye yalatırlar.⁸⁹⁹

3.2.3. Din ve İnanç Yoluyla

Bugün de ocağın devamlılığı babında ataları dede, şeyh veya seyit olan kişiler atalarının “*postu*” üzerine oturup kendilerine has geleneksel yöntemleri ile hastalıkları tedavi etmektedir. Bu ocaklar sadece erkek çocukları aracılığıyla devam edebilmektedir. Ailenin kadın üyeleri sağ oldukları sürece dinsel sağaltma yapabilir ve dua edebilirler ama ocağı sürdüremezler. Ocaklı olan kişinin erkek evladı yoksa kendisi öldükten sonra ocağı da söner. Fakat çoğu zaman bu kişilerin mezarları gönüllü kişi veya kurumlarca türbe olarak düzenlenmektedir. Zamanla, insanlar söz konusu hastalıklar için o türbeyi ziyaret edip lokma dağıtırlar. İyileşmek için türbeden dilek ve ricalarda bulunurlar. Varsa eğer o türbenin suyundan içer ve banyo yaparlar. Eğer türbenin suyu yoksa toprağından biraz alıp yerler ve teberrük diye üstlerinde taşırlar. Bazen de sandukaya sarılı yeşil bezden bir parça kesip üstlerinde taşırlar.⁹⁰⁰

3.2.4. Tedavi Edilen Bir Hastalık Yoluyla

⁸⁹⁸ Kaynak Kişi: 101, 124, 128, 136, 138.

⁸⁹⁹ Sever Görgen Satır, “**Muğla’da Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994, s.200.

⁹⁰⁰ Kaynak Kişi: 88, 94, 125, 141.

Bazı kişiler herhangi bir sebepten dolayı ağır bir hastalık veya sakatlık geçirirler. Bu hastalık sürecinde deneme yanılma yöntemiyle bazı otları yer, em yapar, drog oluşturur, suyundan içer ve/veya vücutlarına sürerler. Bu şekilde kendilerini tedavi etmeye çalışırlar. İyileştikten sonra aynı yöntemi aynı hastalığa yakalananlar üzerinde de denerler. Birkaç denemeden sonra bu hastalığın ocaklısı olurlar.⁹⁰¹

3.2.5. Ölümünden Sonra Ocaklı Olma

Bazı yörelerde, belirli bir hastalıktan ölen kişilerin öldükten sonra gömüldükleri mezara ait toprağın veya mezarın başında dikili bulunan ağacın meyvesinin, yaprağının veya kabuğunun şifa kaynağı olduğuna inanılır. Bu kişinin hayatta kalan yakınları ocaklı olur. O günden sonra bir hastalığın tedavisi için aynı hastalıktan ölen kişinin mezarının toprağı getirilip suda eritilir ve hastaya içirilir. Bu uygulamada, bir kötülüğün ancak başka bir kötülük tarafından alt edilebileceğine dair inanç vardır.

“Berê li Hesenkan wexta ku êk bi zerikê diket, digotin herin nav mêzel. Axê yekî ku bi zerikê miriye wûnin û bikin nav avê. Bira wê avê vexwe. Ew ê rehet biwe.”⁹⁰²

(Hesenkan (Yassıkaya)’da eskiden sarılık için, mezarlığa gidin, derlerdi. Daha önce sarılıktan dolayı ölen kişinin mezarının toprağını getirin ve suyun içine koyun. Hasta o suyu içsin, iyileşir.)

Yassıkaya (Hesenkan) köyünde bu uygulamaya şahit olduğunu ifade eden kaynak kişiler, son yıllarda bu ve benzer uygulamalara itibar edilmediğini de dile getirmişlerdir.⁹⁰³

3.2.6. Gözlem Yoluyla Ocaklı Olma

Bazı kişiler de uzun bir süre ocaklı olan kişinin yanında kalıp onu gözlemler. Bir süre sonra uygulamalarını öğrenip hasta olan kişiler üzerinde denerler. Birkaç başarılı denemeden sonra, isimleri ve yaptıkları tılsım ve uygulamalar halk arasında

⁹⁰¹ Kaynak Kişi: 24, 116, 117, 119.

⁹⁰² Kaynak Kişi: 6.

⁹⁰³ Kaynak Kişi: 14, 15, 87, 126, 131, 132, 133.

yayılmaya başlar. Artık onlar da kendilerini ocaklı saymaya başlar. Ancak bu yöntem her ocak için geçerli değildir.

Daha çok hekimlik isteyen hastalıklarda geçerli olmaktadır. Bu kişiler otları ve diğer araç gereçleri tanıyıp bunlardan çeşitli droglar hazırlamayı ve uygulamayı öğrenirler. Bundan sonra ya ocaklı kişiden isterler ya da kendileri izin almadan emleri kullanırlar.⁹⁰⁴

3.2.7. Rüya Yoluyla Ocaklı Alma

Bazı kişiler, rüyalarında önemli birini (genelde ermiş, ya da ocaklı birinden bahsedilir.) gördüklerini söylerler. Rüyada görülen Zat'ın rüyayı gören kişiye, “*Minî deste xa da te. Li hiro û şunda tu dikî vê nexaşiye dermankî.*” (Elim sende, bundan sonra şu hastalığı sen, şöyle tedavi edeceksin) dediğini söylerler. Rüya gören kişi o günden sonra ocaklı olmuş olur.⁹⁰⁵ Adıyaman'da Berber Ali bu şekilde egzama (*mirîstan*) ocaklısı olmuştur.⁹⁰⁶ Narince Köyü'nden Zîna Mehemed Elî, kaynanasının bereket ocaklısı olma sürecini şöyle anlatmıştır:

“Xasiya min a rahmetli ocaxê berketê bû. Tenê bizinik xa hewû lê mast û rûn û dev û toraq lê kê m nediwû. Ê me jî tim manga me hewû qatîqî me bi me nadikir. Mi rokê lê ra got:

Ti çir dikî ku saxbûna qatixî te tunê.

Go:

‘Mi di xevnê xa da Pîrevok dî. Mast û rûn li mi xast. Mi jî go tunnê. Heqet jî tûnewû. Şîrê bizinkê dike li malikê re bê çi? Pîrevokê go: Were destî xa bide min ki berket têkeve. Ez ber vê çûm lê ez pir ditirsiyam. Ku mi destê xa pê kir ez veciniqiyam. Ez bi xa hesiyam ku va xevnik e. Hîngê vir de ku ez destî xa bavêm çi, berket dikevê.’

⁹⁰⁴ Kaynak Kişi: 23, 30, 40, 42.

⁹⁰⁵ Kaynak Kişi: 13, 24, 29, 106.

⁹⁰⁶ Kaynak Kişi:80.

Wê royê û şûnde min îna kir. Ku mi dew dikiya, min bang li xasiyê xa dikir. Destî xa bavita meşkê dêw, kêşê rûn bi ser diketin. Mi deh cara zêdetir tercîwe kiriye. Bi çavê serî xa dî ye.”⁹⁰⁷

(Rahmetli kaynanam bereket ocaklısı idi. Sadece bir keçisi olduğu halde evinden tereyağı, süt, yoğurt ve peynir eksik olmazdı. Bizim ineğimiz olduğu halde yeteri kadar katık ve tereyağı elde edemiyorduk. Bir gün kaynanama ondaki bereketin kaynağını sorduğumda, rüyasında “Pîrebok” gördüğünü (bir çeşit cadı), kendisinden yoğurt ve süt istediğini söyledi. Cadıya, kendisinde süt ve yoğurt bulunmadığını söylediğinde, cadının “Bana yaklaş, elini ver, sana bereket getireyim.” Dediğini; ondan el aldığını; o günden sonra el attığı her şeyin bol bereketli olduğunu anlattı. Onlarca kez şahit olmuşum, kaynanam yayığa el attığı gün bol tereyağı çıkıyordu.)

Anadolu’nun değişik bölgelerinde de benzer yöntemlerle ocaklı olunduğu bilinmektedir.⁹⁰⁸

3.3. OCAKLARDA YAŞ UNSURU

Ocaklara göre ocaklı kişinin yaş aralığı farklılık göstermektedir. Seyitlik veya Dede geleneğinden yani İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in ailesine dayanan ocaklarda yaşın önemi yoktur. Bu ailenin üyesi olan herkes şifalı olarak dünyaya gelir. Dolayısıyla varlıklarının kendisi şifa olarak kabul edilir. Ayrıca İslami bir yönü olmayan ama köklü bir geleneğe dayanan yani atalarından çocuk ve torunlarına miras olarak kalan ocaklarda da yaşın önemi yoktur. Buna üfürmek ve tükürmek aracılığıyla yara ve hastalıkları sağaltan ocaklar örnek verilebilir.⁹⁰⁹

Bazı ocaklarda, hastalıkları tedavi eden kişinin belli bir yaşta ve tecrübe sahibi olması gerekir. Zeki ve çalışkan olması, toplumun üsul ve kaidelerinden haberdar olması ve sorunun teşhis ve tedavisine hâkim olması beklenir. Örneğin, *göbek düşmesini* tedavi eden kişinin insan vücudunun anatomisine dair bilgi sahibi olması gerekir. Göbeğin bulunduğu yeri iyi tanımalı ve göbeğin eski yerine nasıl yerleştirileceğini iyi bilmelidir. Ayrıca göbek düşmesinin nedenlerini ve bu düşüklüğe

⁹⁰⁷ Kaynak Kişi: 141.

⁹⁰⁸ Benzer uygulamalar için bkz. Sever, **Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.

⁹⁰⁹ Kaynak Kişi: 10, 18, 21, 122, 127, 128, 140.

karşı korunma yollarını da bilmelidir. Hesenkan Köyü'nde Zeka Hezgirê (Zekire Küçük) göbek düşme ocaklısıdır.⁹¹⁰

Ocaklı olan kişi sağlığı ve yaşı el verdikçe görevini sürdürür. Ocakta gönüllük esastır. Elbette dilediği zaman “*Artık bu işi yapmıyorum.*” diyebilir fakat üstlenmiş olduğu toplumsal sorumluluk gereği bunu söylemez. Yaşlandığında, hastalandığında ve artık bu işini yürütemez duruma geldiğinde başkasına el verebilir ya da vermeyebilir. El vermezse o ocak söner. Bugün adı olan fakat uygulaması yapılmayan birçok ocak vardır.

3.4. OCAKLARDA CİNSİYET UNSURU

Ocaklı kişiler erkek veya kadın olabilir ancak bazı hastalıklar sadece kadınların yaptığı em ve büyü yöntemleri ile tedavi edilebilir. Bebeklik ve çocukluk döneminde rastlanan hastalıkları tedavi eden kişiler, genelde ocaklı kadınlardır. Kırk çıkarma ocağı (ocaxê çilderxistinê), ters-düz ocağı (ocaxê ser û binê), boğmaca ocağı (ocaxê kuxika qîqî), sarılık ocağı (ocaxê zerikê), korku ocağı (ocaxê tirsvegirtinê) vb. kadınların sürdürdükleri ocaklara örnek olarak verilebilir.⁹¹¹ Bazı ocaklara göre insanlar gibi yaraların da cinsiyeti vardır. Eğer yara eril ise erkeğin yaraya tükürmesi gerekir; dişil ise kadının yaraya tükürmesi gerekir.⁹¹² Safranbolu'da çıbanın sayısı fazla ise yaranın cinsiyeti dişil; bir tane ise, eril sayılır.⁹¹³

Bazı durumlarda, hasta ya da ocaklı kişi kadın ise erkeklerin karşısına çıkmak istemez; erkek ise kadınların karşısına çıkmak istemez. Bu nedenle kadınlar kadınları, erkekler de erkekleri tedavi eder. Zorunlu durumlarda karşı cinsten olan ocaklı, bir bez parçasına tükürür ve bir aile üyesinin yardımıyla karşı cinse ulaştırır. Şayet yara, kişinin mahrem bir bölgesinde ise tedavi ve uygulama biçimi fark etmeksizin ihtiyaca

⁹¹⁰ Kaynak Kişi: 8, 9, 136.

⁹¹¹ Kaynak Kişi: 1, 2, 3, 8, 9, 12, 14, 16, 17, 18, 20.

⁹¹² Kaynak Kişi: 6, 130, 131, 132.

⁹¹³ Eyüp Akman, “Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2007;15(1), s.397.

göre temiz bir bez parçası, bir ekmek parçası, bir şeker vb. vasıtasıyla uygulanır. Piroz ocaklısı Hamza Özdemir söz konusu soruna bir çözüm yöntemi bulmuştur:

“Êkcaran hen tèn cem me, kul di dêv de hatiye. Jin e, de ezê çito tû devê wê bikim. Desmalik temîz ya jî seriyekek şekirî çayê tînin mi ra, ez tûyê dikim. Ez diwêm, dest li me derman li Xadê. Paşê ez didim dest kurika. Ez diwêm hûn jî tûyê bikin û bidinê.”⁹¹⁴

(Ara sıra ağzında yara çıkan kişiler yanımıza gelir. Gelen kadındır, ağzının içine nasıl tüküreceğim. Temiz bir mendil ya da bir kesme şeker getirirler. Bende mendil ve şekere tükürüyorum. “*El bizden, derman Allah’tan*” diyorum. Sonra aile fertlerine veriyorum. Sizde tükürüp verin, diyorum.)

Ankara ve Konya’daki ocaklarda cinsiyet unsuru pek de önemli değildir, fakat genellikle hasta kadın ise kadınlar tedavi eder; erkek ise erkekler tedavi eder.⁹¹⁵

3.5. OCAKLARDA EĞİTİM DURUMU

Yapılan görüşmeler ışığında ocaklık kurumu, ocaklı kişiler ile eğitim düzeyi arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenmemiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere sıvazlama, üfleme ve tükürme ocaklarında eğitim düzeyi önemli değildir. Fakat dua edilen, muska ve hamail yapılan ocaklarda ve bazı ayet ve dini kitaplara göre ilaçlar yapılan ocaklarda eğitim düzeyi önemlidir. Bu tür ocaklarda Arapça eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü muska ve hamailler Arapça yazılır, dualar Arapça okunur. Bazı şeyh, molla veya hocalar, Arapça, Farsça, Türkçe dillerinde ama Arap harfleriyle yazılmış olan eski halk hekimliği kitaplarından yararlanır.

Son yıllarda, eğitimi önemseyen bazı ocakların üyeleri, halk hekimliğinin modern tıpla ilişkisini inceleyip ikisini karşılaştırmakta, TV, internet gibi iletişim araçlarından da etkilenecek yörede bulunmayan bitki ve ürünleri aktarlardan almak suretiyle çeşitli karışımlar hazırlayabilmektedir. Bunun dışında, eğitim daha çok modern yaşamın gereği, kültürel olarak gelişim ve meslek edinme amacıyla yürütülen bir faaliyettir. Bu durum sıradan herkes için geçerlidir.

⁹¹⁴ Kaynak Kişi: 6.

⁹¹⁵ Ayşe Duvarcı, “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, **Milli Folklor Dergisi**, 1990;2, s.36.

Her ne kadar ocaklık ve eğitim arasında doğrudan bir ilişki olmasa da, yapılan görüşmeler ve gözlemler ışığında bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Ocaklara olan güven gün geçtikçe azalmakla beraber varlıkları devam etmektedir.

Ocaklık geleneğini sürdüren kişilerin çoğu okumamış veya az okumuş kişilerdir. Ocaklara başvuranların çoğu okumamış veya eğitim düzeyleri düşüktür. Ocaklara başvuran kişiler arasında eğitim seviyesi yüksek olan kişiler de mevcuttur. Bu kişiler, ya geçmişte bir dönemde bu ocaklara başvurmuş ve ocakların yararlarını görmüştür ya da modern tıptan beklediği yararı göremeyen kişilerdir. Ocaklıların tamamı ve ocaklara başvuranların çoğu kendilerini “*inançlı*” olarak tanımlamakta ve ocaklara koşulsuz olarak inandıklarını belirtmiştir.⁹¹⁶

Modern tıbbın tedavi edemediği ağır hastalıklarda hemen herkes son çare olarak halk hekimliği ve/veya ocaklıların önerdiği yöntem ve uygulamalarına başvurmaktadır.⁹¹⁷

Bazı insanlar hastane masraflarını, ilaçların pahalılığını veya ilaçların yan etkilerini gerekçe göstererek ocaklara başvurmaktadır. Bazı hastalar, sağlık sorunlarının ocaklar yoluyla daha kısa sürede ve kimyasal ilaç kullanmadan giderilebileceğini düşünmektedir.⁹¹⁸

Yapay-sentetik ilaçların etkilerinden korunmak isteyen bazı “*bilinçli*” kişiler ocak yöntemlerini tercih ederler. Bu kişiler arasında doktorlar da vardır. Bu konuda “*şûşe-bardax*” (*hacamat*), *zîro* (*sülük*) vb. alternatif yöntemler Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından da tedavi yöntemi olarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili yönetmelikler hazırlanmış ve resmi gazetede yayımlanmıştır. İhtiyaç durumunda doktor tavsiyesi üzerine bu tür tedaviler reçetelendirilebilmektedir.⁹¹⁹

3.6. OCAKLARDA MESLEK UNSURU

⁹¹⁶ Kaynak Kişi: 19, 34, 42, 50, 66, 67, 75, 90.

⁹¹⁷ Kaynak Kişi: 3, 7, 10, 37, 90, 118.

⁹¹⁸ Kaynak Kişi: 2, 6, 11, 19, 78, 90.

⁹¹⁹ Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (01.12.2018).

Adıyaman bölgesinde ocaklı kişiler ekonomik, eğitim düzeyi, yaşadıkları bölge, cinsiyet vb. durumlara göre değişkenlik göstermektedir. Yaptığımız araştırma ve görüşmelere göre, il merkezinde yaşayan ocaklı kadınların çoğu gelir getiren herhangi bir işte çalışmamaktadır. Köyde yaşayan kadınlar, ev işleri ve çocuk yetiştirme dışında tarım ve hayvancılık işlerinde de çalışmaktadır. Yaşlılık ya da hastalıklara bağlı olarak çalışamaz duruma gelen ocaklı erkek ve kadınlar, torunlarıyla veya yaşlılarıyla vakit geçirmekte; düğün, taziye vb. kültürel yaşamın bir parçası olan etkinliklere katılmaktadır.⁹²⁰ Doğu kültüründe olduğu gibi Adıyaman bölgesinde de yaşlılar geleneksel olarak bütün çocuklarını evlendirdikten sonra en küçük erkek çocuğuyla birlikte yaşamaktadır. Bundan dolayı ekonomik sorumlulukları azalmaktadır. Ocaklılar, başkasına el verene kadar ocaklık görevlerini sürdürmektedir.

Genç kuşaktan ocaklılar arasında öğretmenlik, hemşirelik, memurluk gibi resmi işlerde çalışan kişiler vardır. Ancak bu “okumuş” ve “görevli” ocaklılar, mecbur kalmadıkları sürece ocaklı olmaktan ileri gelen sağaltma olanaklarını kullanmazlar. Fakat bu ocaklı olma durumlarının ortadan kalktığı anlamına gelmez. İstedikleri vakit ocaklık vazifelerini yerine getirebilirler.⁹²¹

Erkekler, ocaklık işinin yanı sıra geçimlerini sağlayacak bir işle uğraşmak zorundadırlar çünkü doğu toplumlarının kültürüne has olan ev geçindirme olayı erkeklerin sorumluluğundadır. Köyde yaşayan ocaklılar, tarımsal ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşmaktadır. Şehirlerde ise erkeklerin çoğu berberlik, marangozluk, köşgerlik (ayakkabı imalatı ve tamiri), tütüncülük, kuyumculuk, antikacılık, nakliyat vb. işlerle uğraşmaktadır. Bir kısmı halen memurluk yapmaktadır veya resmi kurumlardan emekli olmuştur.⁹²² Sağaltma amacıyla sıkça başvuru alan bazı ocaklılar, sembolik olarak bir dükkân açıp burada çeşitli emleri hazırlamakta ve hastaları tedavi etmektedir. Bazıları da diğer aile üyelerinin günlük yaşamlarının aksamasına engel

⁹²⁰ Kaynak Kişi: 11, 18, 82,84, 87.

⁹²¹ Kaynak Kişi: 19, 66, 79, 100.

⁹²² Kaynak Kişi: 65, 66, 67,77, 83.

olmak amacıyla evlerinin bitişinde küçük bir oda yaparak orada ocaklık geleneğini sürdürmektedir.⁹²³

Sağaltma sonrasında verilen bahşişler, geçim kaynağı değildir. Hem erkekler hem de kadınlar, ocaklıklarını “*bo yî rizay Xwedê (Allah rızası için)*, ve “*xêra xa û miriyên xa*” (*kendileri ve ölülerinin hayrına*) sürdürdüklerini belirtmiştir. Bahşişin miktarından daha önemli olan husus, hastanın “*ancak bahşiş verirse*” şifa bulacağına olan inançtır. Ayrıca bu destmiz (bahşiş), sağaltma için ayrılan, zaman ve harcanan emeklerin bir karşılığı olarak “*heqê destan*” (*el emeği*) görülür. Bahşişte, “*Geleneğin devamı ve karşılıklı bir iyi niyet belirtisi olarak destmiz gereklidir.*” anlayışı hâkimdir. Bu nedenle, destmiz sağaltma sonrasında, mümkünse kimsenin görmeyeceği bir şekilde, bir minderin veya örtünün altına gizlenir ya da aileden küçük bir çocuğun eline sıkıştırılır. şifa arayan kişinin verdiği destmize bakmak, hasta evden ayrılmadan destmizi konulduğu yerden çıkarmak, miktarına bakmak veya miktarına itiraz etmek ocaklık geleneğinde yoktur. Verilen bahşiş “*destmiz*”ın (*bahşiş*) azlığı bu iddiayı doğrular niteliktedir. Öte yandan aşırı yoksul, kimsesiz ve bakıma muhtaç bazı ocaklıların bu bahşişlerle yaşamlarını idame ettirmeye çalıştıkları da ifade edilmiştir.⁹²⁴

Anadolu’nun diğer bölgelerinde de benzer uygulamalar söz konusudur. Osmaniye’de ocaklıya bahşiş olarak çok az bir para veya küçük hediyeler verilmektedir.⁹²⁵ Kütahya’da, 50 kuruş veya 1 lira gibi metal bir para ocaklının eline tutuşturulur. Amaç hasta olan kişinin hastalığının ocaklıya bulaşmamasıdır. O metalin hastalığı içinde tutup bırakmadığına inanılır.⁹²⁶ Yozgat’ta, ocakta tedavi olan kişi, “*Bir şeyler vermezsem şifa bulamam..*”. anlayışıyla gönlünden kopan bir miktar parayı odada bulunan minder, yastık vb. bir örtünün altına sıkıştırı veya evden getirdiği süt, yumurta, yoğurt vb. ürünü takdim eder.⁹²⁷

⁹²³ Kaynak Kişi: 1, 5, 14, 24, 25, 34, 78, 90, 162.

⁹²⁴ Kaynak Kişi: 12, 17, 67, 68, 69, 79, 81, 85, 111.

⁹²⁵ Ayhan Karakaş, “Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015;12(31), s. 320-336.

⁹²⁶ Münire Baysan, “Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, s.78.

⁹²⁷ Akın Uyar, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yozgat 2013, s.78.

3.6.1. Ocaklarda Bahşış (Destmiz)

Bir kişi şifa için ocaklılara başvurduğunda eli boş gitmez. O ocağın geleneğine ve nistînin gereklerine uygun olarak beraberinde hediyeelik herhangi bir şey götürür. Bu durum bazı ocaklarda bir kalıp sabun, bazılarında ise paradır. Fakat birçok ocakta da götürülen hediyein ne olduğunun pek önemi yoktur. Bir elma, bir şeker, 1 TL vb. herhangi bir şey bahşış olabilir. Götürülen bu hediyeye bahşış “*destmiz*” veya “*heqdest*” (*bahşış, el emeği*) denir. Burada önemli olan hastanın eli boş gitmemesidir. Destmiz veya heqdest, sağaltma işleminin gerçekleşmesi veya şifanın bulunması “*tılsımın yerini bulması*” için bir zorunluluk, olarak görülmektedir.⁹²⁸

“Niha va destmiza nistiya xa ye, ku merî tişkî nedî, ew diya nê şûnê.”⁹²⁹

(Bu bahşış, nistî içindir. Eğer bir şey verilmezse dua kabul olmaz.)

Buna dair Pîroz Ocaklısı (Ocaxê Pîrozê) Hamza Özdemir şöyle diyor:

“Va tûkirina me ya Pîrozê, boy rizay Xadê ye. Ne ki em dikin bi wan destmizan zengîn biwin. Nistiya xa va ye. Îna wike xelî caran em di ber mêvanan ra nagîhinin ku nên pê re hazir kin. Em bera nagîhinin ku îşî xa yî malê bikinî. Lê dîsa jî xaş helal we, xêr e. Wekî din kes bi destmiza zengîn newûye. Ew ê ku pere pir diwin, dede û şêxên sexte ne.”⁹³⁰

(Bizim bu Pîroz’a tükürmemiz, Allah rızası içindir. Bu bahşışlerle zengin olmuyoruz. Bu, nistî yerine gelsin diyedir. İnan ki çoğu kez misafirlere yemek yetiştiremiyoruz. O kadar kalabalık oluyor ki işlerimizi dahi yapamıyoruz. Yine de helal û hoş olsun. Sevaptır. Yani hiç kimse bahşışlerle zengin olmuyor. Çok para götürenler, sahte dede ve şeyhlerdir.)

Ocaklı kişiler bu hünerlerini “*Allah’ın vergisi*” olarak nitelendirirler ve ona göre hareket ederler. Bu nedenle kapısına gelen kişiyi geri göndermezler. Onlar, “*Dana Xwedê ye, gerek di riya Xadê de were xerckirin.*” (*Allah vergisi olan bu yetenekler yine Allah yolunda harcanmalı ve kullanılmalıdır.*) diyerek ellerinden geldiğince hastalara yardım etmeye çalışırlar. Ocaklı kişi veya kişiler yaptığı iyiliklerle mutlu olur çünkü ocaklı kişi bunu yapmakla Allah’a karşı olan sorumluluğunu yerine

⁹²⁸ Kaynak Kişi: 103, 104, 118, 138.

⁹²⁹ Kaynak Kişi: 86.

⁹³⁰ Kaynak Kişi: 6.

getirdiğine inanır.⁹³¹ Şifa arayan kişiler tarafından yapılan dua ve edilen teşekkürler en büyük sevap olarak kabul edilir. Dolayısıyla ocaklı kişi yaptıklarından dolayı gurur duyar.⁹³² Biraz para, bir şeker, bir mendil, bir peştamal, bir kalıp sabun gibi şeyler kabul edilir. Bazen bir tutam ot dahi bahşişin yerini alır. Sağaltma ve bahşişe dair Pîroz ocaklısı (Ocaxê pîrozê) Ayten Alaca, kendilerine başvuran bir hastanın bahşiş olarak bir deste ot getirdiğini ironik bir şekilde, dile getirmiştir.⁹³³

“Carê em ê li gund bûn, me dî ku jinik pîr hat. Go, ez sewê pîrozê hatime. Me tû paçekî temîz kir û dayê. Wê jî dêlvi destmîzê va destiyek giya anîwû, avit ber golikê. Xadê qewul bike, bes e; nisti ye.”⁹³⁴

(Köydeydik. Birgün yaşlı bir kadın geldi. Pîroz için geldiğini söyledi. Temiz bir bez parçasına tükürüp ona verdik. O da bahşiş niyetine getirdiği bir tutam otu buzağının önüne attı. Allah kabul etsin.)

Anadolu’nun diğer bölgelerinde de ocaklılarda sağaltma sonrası bahşiş alma geleneği vardır. Kütahya’da hasta olan kişi bahşiş mahiyetinde gönlünden ne koparsa ocaklının eline verir. Bahşiş olarak verilen paranın miktarı hastanın ekonomik durumuna göre değişir.⁹³⁵

3.6.2. Hastalıkların Tedavisinde Zaman Unsuru

Adıyaman bölgesinde din ve inanç ile ilgisi olan hastalıklar genellikle Perşembe ve Cuma günü tedavi edilir. Hastalığın türüne ve ağırlığına göre bir defa ya da üst üste üç defa yapılan uygulama tekrarlanır. Delilik, cin çarpması (*cindarîbûn*) ve bayılmak gibi psikolojik hastalıkları olan kişiler üst üste üç perşembe ya da üç cuma günü ziyaretlere veya türbelere gider.⁹³⁶ Gittikleri ziyarette (kalınacak yer varsa) bir gece uyurlar. Gece boyunca dua ederler. Gittikleri gün ya da ertesi gün Allah rızası için lokmalar dağıtılır. Sağaltmada türbe ya da bitkisel, madensel ya da hayvansal bir

⁹³¹ Kaynak Kişi: 1, 6, 13, 18, 67, 68, 85, 128,

⁹³² Rezan Karakaş, “Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, s. 325.

⁹³³ Kaynak Kişi: 31.

⁹³⁴ Kaynak Kişi: 31.

⁹³⁵ Münire Baysan, *Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler*, s.136.

⁹³⁶ Kaynak Kişi: 107, 108, 114, 124, 144.

drog kullanılmayacaksa, örneğin muska tercih edilmişse zaman unsuru önemli değildir. Hastalığın baş gösterdiği gün veya hasta ile muska yapan kişi arasında yapılacak olan planlamaya göre ziyaret gerçekleşir.⁹³⁷

Parpılama (çizme, dağlama, kanatma) gerektiren hastalıklarda ise ocaklı kişilere başvurmada zaman unsuru önemli değildir. Ancak daha çok öğlen saatlerinde ocaklara başvurulur. Önemli olan ocaklının evde ve müsait olmasıdır. Çoğu zaman, hasta ocaklara gider ama ocaklıyı evde bulamaz. Bu tür durumlarda, ocaklı kişi ziyaret edilmeden önce ocaklının evde olup olmadığı konu komşuya sorulur veya günümüzdeki olanaklara göre telefonla ulaşılarak ocaklının uygun olduğu başka bir zaman aralığı belirlenir. Uzun süreli ve tam olarak teşhis konulamayan hastalıklarda, hasta olan kişi -bir an önce sağlığına kavuşabilmek umuduyla- birden fazla ocaklıya başvurabilmektedir.⁹³⁸

Son yıllarda ocak üyelerinin de resmi işlerde çalışıyor olması nedeniyle, eğer özel bir gün belirtilmemişse hafta sonları yani tatil günlerinde hastalıklar sağaltılır. Bunlardan bir kısmı mesai saatlerinden sonra “işyerlerine” gidip şifa dağıtır. Hasta ve ocaklı arasında samimiyet ve/veya akrabalık ilişkisi varsa, hasta her vakit ocaklıya başvurabilir.⁹³⁹

3.6.3. Ocaklara Başvuran Hastalar

Eskiden hastalıkların sağaltılmasında, imkânsızlıklardan, yoksulluktan ve doktorların az olmasından kaynaklı olarak hemen herkes ocaklara başvururdu. Ancak günümüzde bu durum değişmiştir. İnsanlar daha çok tıbbi müdahalenin gerekmediğini düşündükleri ve istisnai durumlarda ocaklara başvurmaktadır. Ocaklı kişilere, ocaklara başvuran kişilerin genel özelliklerini sorduğumuzda şu cevapları aldık:

⁹³⁷ Kaynak Kişi: 15, 18, 27, 65.

⁹³⁸ Kaynak Kişi: 88, 91, 92, 100, 127.

⁹³⁹ Kaynak Kişi: 31.

- Yaşı ilerlemiş olanlar eski alışkanlıklarının bir devamı olarak ocaklara başvuruyor.⁹⁴⁰

- Hastaneye gitmeden önce, “*denemekten zarar gelmez*” anlayışında olan kişiler ocaklara başvuruyor.⁹⁴¹

- Modern hekimlerin tedavilerini “*can acıtıcı*” bulan kişiler ocaklara başvuruyor.⁹⁴²

- Ekonomik düzeyi düşük olan insanlar, hastanelere gitmeden önce “*ucuz bir yöntem*” olarak önce ocaklara başvuruyor.⁹⁴³

- Kendilerini “*dini bütün*” veya “*inancı kuvvetli*” olarak kabul eden kişiler ocaklara özellikle de şeyh, molla ve dedelere başvuruyor.⁹⁴⁴

- Ocaklardaki tedaviyi doktorların tedavisiyle karşılaştırarak “*Ocac çêtir e*” (*Ocak daha iyidir.*) diyen kişiler ocaklara başvurmaktadır.⁹⁴⁵

-Modern tıpta, şifa bulamayan hastalar son çare olarak ocaklara başvurulmaktadır.⁹⁴⁶

3.7. OCAKLARA GÖRE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Halk hekimliği ve ocaklarda tedavi yöntemleri genellikle dokunmak ve sıvazlamak, öpmek, ırvasa (üfleme, tükürmek; muska, hamail vb.); parpılama; bitkisel, hayvansal ve maddesel ilaçlar şeklinde sınıflandırılabilir. Dokunma ve sıvazlamada temas vardır. Tıbbi bir müdahalenin ötesinde psikolojik destek ön plandadır. Ocaklı olan kişi gücünü Allah’tan ve ocağından almıştır. Halk arasında ocaklılarla ilgili olarak “*Ew meriyên kûr in.*” (*onlar gizemli kişilerdir*), “(*Qurban*

⁹⁴⁰ Kaynak Kişi: 17,19.

⁹⁴¹ Kaynak Kişi: 67, 68, 85.

⁹⁴² Kaynak Kişi: 10, 54, 77, 110.

⁹⁴³ Kaynak Kişi:85, 97, 104, 114.

⁹⁴⁴ Kaynak Kişi: 4, 13, 16.

⁹⁴⁵ Kaynak Kişi: 12, 17, 67, 68, 69, 79, 81, 85, 111.

⁹⁴⁶ Kaynak Kişi:18, 21, 78, 112, 119, 140, 161.

bim), *Rindên Xadê ne*” (Kurban olayım, Allah’ın sevdiklerindendirler), “*Destî wan derman e.*” (Elleriyle şifa dağıtırlar)”, *Ê li berê sinnetê û Ehlibêtê ne.*” (Ehli Sünnet ve Ehlibeyt soyundandırılar), gibi ifadelerle sıkça yer verilir. Soyu Ehlibeyt’e dayanan ocaklıların, hastalar dertlerini dile getirmeden önce onların meramlarını anladıklarına inanılır. Ehlibeyt ocaklıları sadece elini hastanın başına veya koluna sürer ve dua ederler.⁹⁴⁷

Muska ve hamail (*berbejn*) yönteminde de dinin etkisi ön plandadır. Yara, hastalık ve diğer sağlık sorunlarına deva arayan kişiler, şeyh, molla ve diğer din âlimlerine başvururlar. Hamail, bir kişinin boyu kadar uzun olan muskalara denir. Hamail yapan kişi, hastanın boyuna bakar. Kâğıtları dar ve uzun keser, birbirine yapıştırıp kişinin boyu kadar uzatır. Sonra kendisine başvuran hastanın ya da kişinin talebine göre o kâğıdı Kur’an’dan ayet ve surelerle doldurur. Bazen aynı sureyi tekrar tekrar yazar. Akabinde kâğıdı önce ikiye sonrada dörde katlayıp hastaya verir ve kullanma yöntemini anlatır. Hamail genellikle boyna asılır, cepte taşınır veya yastık altında saklanır. Muskalar da aynı amaçla yazılır, ancak hamail gibi uzun değildirler.⁹⁴⁸

Nistî (ırvasa) yönteminde, ocaklı kişi hastaya herhangi bir drog uygulamaz. Hastanın hastalığına göre, tükürme ve üfleme veya okuma yoluyla hastalığı sağaltır. Ancak o üfleme, öpme ve tükürmede bir “*tılsım*” vardır. O tılsım sadece ocaklının tükürüğünde veya üfürüğünde saklıdır. Pîroz çıbanı ve ağız çıbanı bu yöntem ile tedavi edilir.⁹⁴⁹

Parpılama yani çizme ve kanatma yönteminde tıbbi bir müdahale vardır. Hastalığa göre uygulama da değişir. Çizme, kanatma, şişleme, dağlama, delme, değnekleme, is sürme gibi birçok yöntem vardır. Fakat çizme yönteminin sembolik olarak yapıldığını da unutmamak gerekir. Bu yöntemin uygulandığı hastalıklara Sarihumma Ocağı (*Ocaxê Zerikê*), Kabakulak Ocağı (*Guhrepik-guhlepik*), Boğmaca Ocağı (*Ocaxê Kuxika Qîqî*), Sedef Ocağı (*Ocaxê Bîrovê*), Sigil Ocağı (*Ocaxê Balûgê*) ve Temre (*Ocaxê Mirîstanê*) ocakları örnek olarak verilebilir.⁹⁵⁰

⁹⁴⁷ Kaynak Kişi: 25, 30, 37, 88, 95, 128.

⁹⁴⁸ Kaynak Kişi: 12, 13, 20, 25.

⁹⁴⁹ Kaynak Kişi: 6, 16, 97, 144, 145.

⁹⁵⁰ Kaynak Kişi: 109, 115, 126, 134, 139, 144.

Sarılık (zerik), sedef hastalığı (bîrov), siğil (balûg), egzama (mirîstan) ve hacamat ocakları çizme yöntemiyle hastalıkları tedavi ederler. Çizmede bir iğne, kalem, arpa tanesi, temiz bir jilet ya da bıçak ucu kullanılır.⁹⁵¹

Bebek ve çocuklarda görülen sarılıkta (zerik), ocaklı tarafından bir jilet veya bıçak ucuyla çocuğun kulak arkasına azıcık kanayacak şekilde ince bir kesik atılır. Sonra soyulan bir diş sarımsak kesiğe sürülür. Siğil (balûg) tedavisinde de ocaklı kişi siğil sayısı kadar arpayı siğillerin çevresinde çizgiler çizerek gezdirir.⁹⁵²

Sedef hastalığı (bîrov) ve egzama (mirîstan) tedavisinde ise ocaklı, mürekkepli bir kalem veya arpa tanesi ile hastalığın çevresini dua okuyarak çizer.⁹⁵³ *Ser û binê hivê* (ters- düz) ocağında, odun isiyile çocukların alın, yüz, sırt ve ellerine haç çizilir.⁹⁵⁴

Bitkisel, hayvansal ve maddesel emlerle yapılan uygulamalarda ise tedavi etme ve ilaçların kullanımı vardır. Hastalıklara göre bu yöntemlerden birkaç tanesi birlikte kullanılabilir. Malzeme olarak bazen çiğ, bazen haşlanmış, pişirilmiş, kıyılmış bir şekilde, bazen de demlendikten sonra elde edilen su kullanılır. Özellikle çıban tedavisi bu yöntemle yapılır. Buna darp, yara, grip, çıban, şişme ve ishal örnek olarak verilebilir.

Tarsus'ta bazen birkaç yöntem birlikte kullanılır.⁹⁵⁵ Kütahya'da tedaviye İslami bir motif katılarak dalak kesme, yakı, sülük, hacamat gibi sağaltma yöntemleri sırasında hastanın yüzü kibleye döndürülmektedir.⁹⁵⁶

3.8. TEDAVİ ÖNCESİ HAZIRLIKLAR

Ocaklı kişiler ve hastalarla yaptığımız görüşmeler sonucunda elde ettiğimiz bilgilere dayanak, ocaklarda başvuru ve tedavi öncesinde uzun süreli, önemli ve karmaşık bir hazırlık yapma sürecinden söz edilemez. Ancak hastalığın türüne ve

⁹⁵¹ Kaynak Kişi: 17, 30, 74, 90.

⁹⁵² Kaynak Kişi: 68, 87, 90, 112.

⁹⁵³ Kaynak Kişi: 120, 121, 129, 131.

⁹⁵⁴ Kaynak Kişi 94, 99, 148.

⁹⁵⁵ Adem Öger, "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", **Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic**, 2010;5(1), s.1233.

⁹⁵⁶ Baysan, "Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü", s.124.

sağaltma yöntemine göre yapılan bazı hazırlıklar vardır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

- Ocaklı tarafından hastaya sorulan birkaç soru ile hastalığın türü tespit edilir. Buna göre, eğer ocaklının kendisi bu hastalığı sağaltamıyorsa hasta, başvurulması gereken ocağa yönlendirilir.⁹⁵⁷

- Bahşiş (destmiz) olarak, kabulü ocaklara göre değişen, bir kalıp kullanılmamış sabun, bir çift çorap, bir deste sigara yaprağı veya biraz para gibi hediyeler hazırlanır.⁹⁵⁸

- İğne, siyah tavuk, arpa, böğürtlen çalısı gibi malzemeler gerekliyse götürülmek üzere hazırlanır.

- Göbek düşüklüğü gibi hastalıklarda ocağa sabah erken aç karına başvurulmalıdır.⁹⁵⁹

3.8.1. Sağaltma Sürecinde Hastaların Uyması Gereken Kurallar

Bu konuda birkaç genel geçer kural vardır. İlk kural inanmaktır. Hastanın ocağın şifa vereceğine inanması gerekir. Bu kural tüm hastalıklar için geçerlidir. İnanmayan kişi ocaklardan olumlu sonuçlar alamaz. Ayrıca bazı hastalıklarda ocaklara ne kadar erken başvurulursa o kadar çabuk olumlu sonuç elde edileceğine inanılır.⁹⁶⁰

İkinci kural ocaklı ve hastanın samimiyetidir. İkisi de birbirlerine karşı samimi ve dürüst davranmalıdır. Taraflardan birinin gönülsüz olması durumunda sağaltmadan umulan olumlu sonuç elde edilemez.

Üçüncüsü de *destmiz* (bahşiş)'dır. Miktarı önemli değil ama *destmiz* (bahşiş) verilmediği sürece sağaltma süreci tamamlanmış olmaz.⁹⁶¹

⁹⁵⁷ Kaynak Kişi: 1, 2, 6, 10, 12, 19.

⁹⁵⁸ Kaynak Kişi: 14, 77, 79, 98, 114.

⁹⁵⁹ Kaynak Kişi: 149.

⁹⁶⁰ Kaynak Kişi: 84, 89, 124, 130.

⁹⁶¹ Kaynak Kişi: 1-146.

Uygulamalar hastalığa göre değiştiğinden dolayı, hastaların sağaltma sonrası uyması gereken kurallar da değişebilir. Birkaç örnek vermek gerekirse,

Ocaklı, çoğu hastalığın tedavi sürecinde perhizi de önerir.

- Pîrozda, tükürme yönteminden sonra üç güne kadar mercimek, yumurta ve et gibi yağlı ve ağır yiyeceklerin yenmemesi önerilir.⁹⁶²
- Kızamıkta birkaç gün duş alınmamalıdır.⁹⁶³ Soğuktan korunur, perhize girilir, yumurta ve mercimek gibi yiyecekler çocuklara yedirilmez. Su yerine pekmez şerbeti ve tatlı şeyler içirilir.⁹⁶⁴
- Siğil ocağında (Ocaxê Balûgê), okunmuş arpa taneleri, böğürtlen çalıları ya da süpürge tohumları üçyol-dörtüol ağzında gömülmeli ve bu gömülme işlemi süresince kişi arkasına bakmamalıdır.⁹⁶⁵
- Sedef hastalığı (bîrov) ve egzamada (mirîstan), okunmuş ip bir duvarın çatlağına saklanmalıdır.⁹⁶⁶
- Göbek düşmesi ocağında (Ocaxê Navketinê) çoğu zaman üzerine karasakız yayılmış bir bez parçası göbeğe sarılır. O sakız, on güne kadar göbeğin üzerinde kalmalıdır.⁹⁶⁷

3.9. OCAKLARDA TEDAVİ EDİLEN HASTALIKLAR

Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Adıyaman'da da hastalıkları tedavi eden ocaklar vardır. Ocaklıların uygulamaları çoğunlukla *nistî* ile yapılır. Bu uygulama bazen bir arpa tanesi, bir kalem veya bir bıçak vb. çiziziği ile olur. Bu işlem bazen biraz toprak ile olur; toprak suya konulur ve suyu içilir. Bazen de bir yudum su ile olur. Bu su, kuyu, çeşme ya da kutsal kabul edilen bir nehre ait olabilir. Yapılan

⁹⁶² Kaynak Kişi: 6, 9, 32.

⁹⁶³ Kaynak Kişi: 12, 15, 16, 28, 44, 48, 98, 150.

⁹⁶⁴ Kaynak Kişi: 150.

⁹⁶⁵ Kaynak Kişi: 11, 45, 69, 90.

⁹⁶⁶ Kaynak Kişi: 80.

⁹⁶⁷ Kaynak Kişi: 64.

muska ve hamailer de bu kategoriye girer; bir kapının eşiğinden geçirme ya da bir ağaç ve taşın deliğinden geçirmek de sembolik bir uygulama sayılır.

Sarılık, kabakulak, öksürük, kırık çıkarma, ser û bin (ishal), sedef, egzama, siğil, yara, şark çıbanı, çıban, diş absesi, pîroz, kırık, çıkık, boğmaca, korku gibi hastalıklar ocaklarda ocaklı kişiler tarafından tedavi edilir.

Benzer uygulamalara Anadolu'nun birçok bölgesinde rastlanmaktadır. Yozgat'ta, doğumdan sonra anne sütünü emmek istemeyen, iştahsız ve sürekli ağlayan bebekler için karalama ocağına başvurulur. Ocaklı kişi, işaret parmağını kazan, sac vb. metallerin altına sürdükten sonra bebeğin alın, kulak arkası, göbek ve avuç içlerine bu karadan sürmektedir.⁹⁶⁸ Kayseri'de öksürük hastalığı kişiyi fazla rahatsız edince hastalar, Erciyes Dağı'nın eteklerindeki bir taşın deliğinden geçerek bu hastalıktan kurtulduklarını ifade etmişlerdir. Sıtmaya tutulan kişiler kışın soğukunda yine Erciyes Dağı'nın eteklerindeki bir kaynaktan iki üç defa soğuk suyla yıkanarak sıtmadan kurtulmuşlardır.⁹⁶⁹

Bazı ocaklarda da hastalıklar çeşitli droglarla tedavi edilmektedir. Bu emler sarı alabalık derisinden, yılan derisinden, yengeçlerden, ağaç yaprağından ve hemen her bitkiden yapılabilir. Bu, hastalığın türüne, ocağın geleneğine ve kişinin bilgisine göre değişebilmektedir.

Aşağıda Adıyaman'da tespit edilen ocaklar sıralanarak söz konusu hastalıklara ve ocaklıların yaptıkları sağaltma uygulamalarına yer verilmiştir.

3.9.1. Boğmaca Ocağı (Ocaxê Kuxika Qîqî)

Boğmaca (*Kuxika Qîqî*), Bordotella Pertusis isimli bir bakteriden kaynaklanan, aşı ile önlenilebilen ve daha çok çocuklarda görülen bir enfeksiyon hastalığıdır.⁹⁷⁰ Bu hastalık boğaza ve akciğere yerleşen bir mikrop türünden kaynaklanmaktadır. Hastalık bulaşıcıdır, hastanın yakınında bulunan ailesinin diğer tüm üyeleri de kısa sürede

⁹⁶⁸ Akın Uyar, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, s. 46.

⁹⁶⁹ Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, s.124-125.

⁹⁷⁰ Arzu İlçe, Hacer Alpteker, Esra Koçoğlu, **Bulaşıcı Hastalıklar**, s.52.

boğmacaya yakalanabilir. Bu mikrop kişinin boğazına yerleşip günden güne çoğalır ve öksürüğe sebep olur. Hastalık ilerledikçe öksürük de artar ve hastanın nefes alıp vermesini güçleştirir.⁹⁷¹ Kişi bu hastalığa yakalandıktan sonra bir süre sesi çıkamaz olur ve nefes alırken horoz sesine benzer acayip bir ses çıkardığından dolayı Adıyaman'da bu hastalığa “*Kuxika Qîqî*” ya da “*Kuxika Qîxik*” (*horoz öksürüğü-boğmaca*) denir. Bu hastalık, vücut direnci düşük olan yaşlı ve çocuklara daha çok zarar vermektedir. Halk arasında, bu hastalığın bir yaşını doldurmamış çocuklar için ölüm riski taşıdığına inanılmaktadır.⁹⁷² Günümüzde ailelerin bilinçlenmesi ve çocukların aşı yapılması sayesinde çoğu bölgede bu hastalık ortadan kalktı. Fakat yapılan görüşmelere göre eskiden başta çocuklar olmak üzere birçok kişi bu hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir.⁹⁷³

Adıyaman halk hekimliğinde boğmacanın tedavisi için bazı uygulamalara başvurulur. Bunlardan biri çocuğun delik bir ağaç veya taştan geçirilmesidir. Bazen de hasta yedi kez bu taşın çevresinde dolaştırılır, yedi kez de bu delikten geçirilir. Hasta bu uygulamayı tek başına yapamayacak yaşta ise uygulama bir büyüğü yardımıyla gerçekleştirilir. Bu uygulama ile çocuğun öksürüğünün azaldığına veya ortadan kalktığına inanılır.⁹⁷⁴ Bu uygulamaya temkinli yaklaşan 88 yaşındaki Mahmut Çifçi boğmacaya dair şöyle diyor:

“Li gundî me Hesenska, li pala gund kevirkî kun heye. Wextê ki kurik bi kuxikê qîqî diketin, sê çarşeman li ser hev ev kurika diwirin wê derê. Heft cara di kunê wî kevirî ra derbas dikirin heft cara jî di dor ra viz dikirin. Paşê tanîn mal. Ya xaş diwu, ya jî dimir.”⁹⁷⁵

(Bizim Yassıkaya köyünde karşıdaki yamaçta kocaman ve delikli bir kaya var. Çok öksüren yani boğmacaya yakalanan çocuklar üç Çarşamba üst üste oraya götürülüp yedi kez kayanın deliğinden geçirilir. Ya da biri kayanın üzerine oturur, hasta yedi defa kayanın etrafında döner. Sonra eve getirilirdi. Ya ölür ya da kalırdı.)

“Êk li ser kêvir rûdinişt. Ê din, kesê nexweş di kunê re derbas dikir.”⁹⁷⁶

(Biri taşın üzerine oturur, diğeri de hasta olan kişiyi delikli kayadan geçirirdi.)

⁹⁷¹ İlknur Aydın Avcı, **Enfeksiyon Hastalıkları**, s.72.

⁹⁷² Kaynak Kişi: 2, 14, 15, 16, 17, 27.

⁹⁷³ Kaynak Kişi: 3, 23, , 59, 78.

⁹⁷⁴ Kaynak Kişi: 1, 24, 55.

⁹⁷⁵ Kaynak Kişi: 15.

⁹⁷⁶ Kaynak Kişi: 23.

Bu uygulama sabah gün doğumunda yapılır. Bazı ocaklılar boğmaca hastalığında (hastalığın Kürtçedeki isminden hareketle) horoz kesilir ve kanından bir miktar hastanın boğazına sürülür.⁹⁷⁷

“Sewê kuxika qîqî, di çaxê rohelat re kurika di kevirekî kun re derbas dikin.”⁹⁷⁸

(Boğmacadan dolayı çocukları gün doğarken delikli bir kayadan geçirilirdi.)

“Carinan jî xwîna mirîşka reş di gewriyê didan.”⁹⁷⁹

(Bazen de boğazına kara tavuk kanı sürülürdü.)

Taş ve ağaçlardan olumlu sonuç alamayan kişiler, boğmaca ocağına (*Ocaxê Kuxika Qîqî*) başvurur. Adıyaman il merkezinde boğmaca ocağı (*Ocaxê Kuxika Qîqî*) bulunur. Karadağ ailesindeki erkekler bu hastalığın ocaklısıdır. Onların tedavi yöntemi nistî yani sembolik bir uygulamadır, ilaç kullanmazlar. Günümüzde de bu ocağa başvuranların olduğu ifade edilmiştir fakat ocaklı kişilerin anlatımına göre kendilerine başvuranlar boğmacadan değil de soğuktan öksüren hastalardır. Kullandıkları nistî dikkat çekicidir.

Hasta, bir yakınıyla (anne, baba, erkek kardeş vb.) birlikte ocaklının evini ziyaret eder. Hasta dışarıya, kapının önüne çıkarılır. Yönü kibleye çevrilip önünde yere bir çivi çakılır. Sonra bir bıçak alınır. Ocaklı kişi tarafından bir elle hastanın gözü kapatılırken, “*Bismillah*” denilerek bıçağın sırtı hastanın boğazına dayanır. Boğazı kesecekmiş gibi üç kez götürülüp getirilir. Bu sırada “*Allahuekber*” denir. Devamında bıçak bırakılır ve “*Here, bi ê Xadê heta ku ew mêxa pasikî bûye tê jî xaş biwî.*” (*Gît, Allah'ın izniyle bu çivi burada paslanana kadar sen de iyileşirsin.*) denir. Bu uygulama sırasında hasta ve ocaklı ayakta durur. Uygulama bitince hasta yakını ocaklıya *destmiz* (bahşiş) vererek evine döner.⁹⁸⁰

“Kuxika Qîqî, şev û ro dixunin. Berê sewê ku kuxik derbas biwe, kurik di darek kun (tu) re, di kevirikî kun re derbas dikirin. Heftekî şunda xaş diwûn. Sewtê merî ku bi kuxikê qîqî

⁹⁷⁷ Kaynak Kişi: 4, 9, 10, 18.

⁹⁷⁸ Kaynak Kişi: 36.

⁹⁷⁹ Kaynak Kişi: 76,84.

⁹⁸⁰ Kaynak Kişi: 9, 11, 15.

dikeve, nika tam bikuxe, nîvçe dikuxe. Niha nêzik jî hen hatin malê me, ê gir jî tîn, ê hûr jî. Ê me ocax li hêlê malê bavî min va tê.”⁹⁸¹

(Kuxika Qîqî (Boğmaca)’de hasta gece gündüz (Horoz gibi) öter. Eskiden öksürüğün geçmesi için çocuğu delikli bir taş veya ağaçtan geçirirlerdi. Bir hafta sonra iyileşirdi. Boğmacaya yakalananlar tam öksüremiyorlar. Yakın zamanda da bu hastalık için bizim eve gelenler oldu. Evimize çocuk, yetişkin herkes gelir. Ocağımız baba tarafından bize geçmiştir.)

65 yaşındaki kaynak kişi Hatun Y., “*Wextê me da tixtor tinewûn. Ê ku nexaş diwûn bi dermanê kurmancî derman dikirin. Carna fayde dikir, carna jî nadikir. Sewê ku kurik li Kuxikê Qîqî bifilitin şîrî ker abi ser va dikirin. Kunci û rûnî malê bi ser kurikikî va kirine, fayde nekiriye. Kurik miriye.*” (Bizim zamanımızda doktor yoktu, hastalanan kişi doğal ilaçlarla (dermanê kurmancî) tedavi edilirdi. Bu, bazen işe yarar bazen de yaramazdı. Boğmacadan (kuxika qîqî) kurtulabilmesi için çocuğa: “Kara eşek sütü” içirilirdi. Susam ve tereyağı karıştırılıp çocuğa yedirmişler; fakat fayda etmemiş ve çocuk hayatını kaybetmiş.”⁹⁸² diyerek Adıyaman’daki Kürt halk hekimliği yöntemlerinin en azından bir kısmının batıl ve uydurma olduğuna dikkat çekmiştir.

Adıyaman’ın ova köylerinde boğmacaya yakalanan çocuklar tedavi edilmek üzere “Çiplêx” (Üryan Baba) ziyaretine götürülür. Bu ziyaret, Sarıharman (Selemût) köyündedir. Hasta, Cuma günü bu ziyarete götürülür. Ziyaretin bahçesini çevreleyen duvarda delik bir taş vardır. Hasta çocuk bu taşın içinden üç kez geçirilir. Böylece hasta çocuğun boğmacadan kurtulacağına inanılır.⁹⁸³Bu örnekte görüldüğü üzere, halk hekimliğinde hak ve batıl inanışların kesiştiği uygulamalar mevcuttur.

3.9.2. Domuzbaşı Ocağı (Ocaxê Kula Binerd, Qîlbaşî)

Adıyaman Kürtleri arasında, domuzbaşı hastalığının “*Kula binerd*”, “*Mûmar*”, “*Qîlbaşî*”, “*dongizbaşî*” (Domuzbaşı) gibi birçok ismi vardır. Yara el parmaklarında, tırnak çevresinde bir kızarıklık olarak belirir. Zamanla bir ceviz kadar büyür, ağrılı ve sert olur. Bu yara, insan kanındaki mikrop, virüs ve hastalıklar nedeniyle vücutta çıkar. Çoğunlukla zehirlenen kandan dolayı çıkar. Kaynak kişiler,

⁹⁸¹ Kaynak Kişi: 3.

⁹⁸² Kaynak Kişi: 35.

⁹⁸³ Nuran Çetin, “Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, s.27.

“*Berê mîna niha temîzi tinewû.*”⁹⁸⁴ (*Eskiden temizlik koşulları günümüzdeki gibi değildi.*) diyerek hastalığın hijyen ile olan direk ilişkisine dikkat çekmişlerdir.

Domuzbaşı hastalığı konusunda, Adıyaman’da hastalık için her üç isim de kullanılır fakat en yaygın olanı “*qılbaşı*”dır. Bazı kaynak kişiler tarafından hastalığa günümüzde sıkça rastlanmadığı ifade edilmiş olsa da kanımızca ve ifade edilen belirtilere göre, hastalığın isim değişikliğine uğramış olma ihtimali daha yüksektir.

“*Qılbaşı li pêçiya min hat. Jinikê sawuna xaşil rêş kir, derman lê kir. Xaş bû.*”⁹⁸⁵

(Domuzbaşı, parmağımın ucunda çıktı. Kadın kullanılmamış sabun sürdü ve iyileşti.)

“*Devî kulê î hişk û qelişî ye. Li dera giya dertê. Ê pire jî li nav pêçiya dertê. Sewê vê nexaşiye derin cem Ocaxan.*”⁹⁸⁶

(Yaranın ağzı sert ve biraz da çatlaktır. Vücudun her bölgesinde çıkabilir. Çoğunlukla parmak aralarında çıkar. Bu yaranın tedavisi için ocaklara başvurulur.)

Hesankan (Yassıkaya) köyünden kaynak kişi Mahmut Çifçi, qılbaşı hastalığının tedavisine şahit olduğunu, annesi Gulê’nin (ö.1987), bu hastalığın ocaklısı olduğunu ifade ettikten sonra hastalığın tedavi şeklini tarif etmiştir. O’na göre, ocaklı kişi genelde iğne, çuvaldız ya da yaranın büyüklüğüne göre örgü şişini ateşte ısıtır. Kızgın şişi soğumadan iltihaplı bölgeye batırmak suretiyle yaradaki cerahati kırmızı ve temiz kan akana dek boşaltır. Daha sonra temiz bir bezle sarar, birkaç günlüğüne yarayı yıkamamasını ve yağlı besinlerden uzak durmasını tembih ederek eve gönderir.⁹⁸⁷ Bu hastalığın aynı kişi tarafından nasıl tedavi edildiğine şahit olan Hamza Özdemir, yaranın ocaklılar tarafından kızgın şişle temizlenmesinden sonra izinin dahi kalmadığını ifade etmiştir:

“*Dongizbaşı Met Gula rahmetli diwirrî. Ew kula bin va ye. Şiş di êr de sor dikir û di birinê re dikir. Aha xwîn jê diavêt. Di du sê rojan de baş bû. Şopa wê jî nedima. Wextê ku derziyê sor dike, mikrobê xa dimire.*”⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ Kaynak Kişi: 43, 45, 88.

⁹⁸⁵ Kaynak Kişi: 161.

⁹⁸⁶ Kaynak Kişi: 28, 72, 90

⁹⁸⁷ Kaynak Kişi: 15.

⁹⁸⁸ Kaynak Kişi: 6.

(Rahmetli Gulê hala domuzbaşı hastalığını tedavi ederdi. Bu yara alttan çıkar. Ateşte ısıtılan şişi yaraya batırırdı. Batırınca yara kanardı. İki üç günde iyileşirdi. Hiçbir iz kalmazdı. Isıtılan iğne mikropları öldürür.)

Domuzbaşı yarasının deşilmesi dışında farklı uygulamalar da vardır. Bunlardan biri melengiç yaprağından yapılan emin kullanılmasıdır. Hekimler, kışın da kullanabilmek için taze melengiç (*dara benîştokê*) yapraklarını toplar ve kurutur. İhtiyaç anında bir kısmını alır ve bir tencerede kaynatır. Bu suyla yarayı temizler. Bazı hekimler melengiç suyuna biraz polat şekeri (*şekirê pola*) de katar. Merhem kıvamına gelene dek kaynatır. Sonra bu emi temiz bir bez parçasına sürüp biraz soğutur. Soğuduktan sonra yaranın üzerine sarılır. İhtiyaca göre bu işlem iki üç defa tekrarlanır. Yara yumuşayıp kabuğu incelince kendiliğinden boşalır.⁹⁸⁹

“Sewê qılbaşiyê, çiloyê qizwanê dikişînin ser. Dikelînin, mist didin, didin ser. Benîştê qîzwanê û şekirê polat tev dikelînin. Ku hestî lê bikeve, xaş dike.”⁹⁹⁰

(Üzerine melengiç yaprağı sürülür. Önce kaynatıp sonra üzerine bırakılır. Melengiç ve polat şekeri birlikte kaynatılır ve yaraya sürülür, yara iyileşir.)

Bazı ocaklılar domuzbaşı yarasını sağıltmak için pekmez ve unu bir tutam tuz ile kaynatır bulamaç (*pelok-pilor*) haline getirir. Bu bulamaç (*pelok-pilor*) biraz soğutulup bir bez parçasına serilir ve qılbaşı çıkan parmağa sarılır. Bu şekilde sabaha kadar bekletilir. Hastalığın bu tatlı ile iyileştiğine inanılır.⁹⁹¹

Bamya kaynatılıp bulamaç (*pilor*) haline getirilerek yaraya sürülür. Kömür beldesinde Şêxê Hecî ailesi domuzbaşı (qılbaşı) ocaklısıdır. Kırdı topladıkları deve dikenleri kaynatılır. Suyu süzülür, katılaşıp merhem kıvamına gelene dek kaynatılır. Sonra bu merhem bir bez parçasına serilip yaraya sarılır.⁹⁹²

“Bi diriyê kûçika, ê nav zeviya bûn. Bi wan derman dikirin. Çeqê pêçiya gi mîna devî çeqê hêjîra vedibûn. Mîna qonax, qonax mîna dendikê tûya li ser destê meriya didan der. Li Komîrê ji malê Şêxî Hecî. Em çûnî cem. Go, herin wî dirî bikin (diriyê kûçika), wûnin

⁹⁸⁹ Kaynak Kişi: 20.

⁹⁹⁰ Kaynak Kişi: 23.

⁹⁹¹ Kaynak Kişi: 16, 24.

⁹⁹² Kaynak Kişi: 36, 49.

bikelînin, temîz dakin (biparzînin), hînga car din bidin ser êr, bikelînin. Ê mîna melemê biwe. Du sê caran bidin ser. Heta ku kul der bûye.”⁹⁹³

(Tarlalardaki deve dikenleri ile tedavi edilirdi. Parmak araları incir dalları gibi açılırdı. Zamanla elde dut gibi noktalar çıkardı. Kömür’de Şêxê Hecî ailesi domuzbaşı ocaklısıdır. Yanına gittik. Bize deve dikenlerini getirip kaynatmamızı ve sonra suyunu süzüp tekrara kaynatmamızı, söyledi. Merhem kıvamına gelince yaraya sürdük. Bu işlem yara patlayana kadar üç dört defa tekrarlanır.)

Qîlbaşı yarası bu emlerle iyileşmeyen kişiler, ziyaretlere başvurur. Adıyaman bölgesindeki Temrûz ve Hecî Âsiv ziyaretleri bu amaçla ziyaret edilir. Hasta, bu türbelerde dua edip lokma dağıttıktan sonra evine döner.⁹⁹⁴

Osmaniye’nin Düziçi bölgesinde de “domuzbaşı” olarak bilinen bir hastalık vardır. Bu hastalık, daha çok çocukların başında çıkar. Saçı döker, iltihaplı bir sivilce gibidir. İlaç niyetine domuzların kemikleri yakılır ve külü iltihaplı yaranın üzerine sürülür.⁹⁹⁵ Verilen bilgilerden hareketle, her iki bölgede (Adıyaman ve Osmaniye) aynı adla anılan hastalık aynı olmayabilir. Ancak bu hastalığa adını veren Kürtçe’deki “qîl” sözcüğünün domuz, kurt vb. yabani hayvanların keskin dişleri için kullanılması, hastalıklar arasında benzerlik olabileceğini çağrıştırmaktadır. Adıyaman’da, Düziçi’nden farklı olarak hastalık başta değil, parmaklarda ve koltukaltında belirmektedir.

3.9.3. Egzama Ocağı (Ocaxê Mirîstanê)

Derinin enflamatuvar cevabının bir örneği olarak kabul edilen egzama (mirîstan), bir hastalık değil, morfolojik (histopatolojik ve klinik) bir olgudur.⁹⁹⁶ Deride görülen kabarcık, kaşıntı ve solma olarak tarif edilebilen bir cilt rahatsızlığıdır. El ve yüz başta olmak üzere vücudun her yerinde görülebilir. Vücutta 4-5 santimetre kadar ve beyaz daireler şeklinde görülür. Yara hafif ağrılı ve kaşıntılıdır. Egzama

⁹⁹³ Kaynak Kişi: 27.

⁹⁹⁴ Kaynak Kişi: 63, 64, 78.

⁹⁹⁵ Uygur Kurum, “Düziçi’nde Halk Hekimliği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde 2008, s.18

⁹⁹⁶ Elif Atıcı, “Geçmişten Günümüze Egzama Tedavisi”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, 2003, 11, s.48-55.

tedavisi için ocaklara başvurulur. Ocağın üyeleri egzamayı arpa, buğday, tuz ve kömürle sağaltmaktadır.⁹⁹⁷

Adıyaman'a bağlı Narince köyündeki kaynak kişi Safiye Ç. egzama ocaklısıdır. Kendisi ocağı annesinden el alarak devralmıştır. Egzamayı tedavi ederken önce mürekkepli bir kalemle ve bir arpa tanesi ile egzamanın çevresini çizer ve üzerine okur. Fakat hangi duayı okuduğunu ya da ne söylediğini bizimle paylaşmak istemediğini, söylemesi durumunda tılsımın kaybolacağını ifade etmiştir. Daha sonra bir arpa tanesine ince bir iplik sararak hastaya uzatır ve:

“Ve hece cem bere dia çelişki dîwarekî ke. Heta du-sê roya jî şûnê ku mi çîz kiriye meşo. Bi ê Xadê ew ê rehet biwe.”⁹⁹⁸

(Bu arpa tanesini bir duvar yarığına koy. Çizdiğim yeri iki üç güne kadar yıkama. Allah'ın izniyle iyileşecektir.)

Bazı ocaklılar, yaranın etrafını çizer, yaraya okur, üfler. Daha sonra, “*Vî deziyî bere bike qelişkê dîwarekî. Şûnê ku mi beli kiriye meşo. Bi îznê Xadê ê xaş biwe.*” (Bu ipliği al, götür bir duvar çatlağına sıkıştır. Çizdiğim bölgeyi yıkama. Allah'ın izniyle iyileşecektir.) diyerek sağaltmayı sonlandırır. Hasta *destmiz* yani *bahşiş* vererek evine döner. Egzama birkaç gün içinde kaybolur.⁹⁹⁹

Çelikhan ve Sincik ilçelerinde ve bağlı köylerde, vücudunda egzama görülen kişiler egzama okutma ve çizme dışında, kaplıcalara gidilir. Bir iki gün orada kalınır. “*İçmeler*”in suyundan (kaplıca, sodalı su) içilir. Kaplıcanın egzamayı geçirdiğine inanılır.¹⁰⁰⁰

Kâhta ilçesinin köylerinde de egzama ocakları vardır. Keferge köyündeki egzama ocağı anne ve babalarını görmemiş “*öksüz*” kişilerden oluşur. Egzamayı kadın da erkek de tedavi edebilir. Bu kişiler önce egzamaya sonra bir ipe veya bağcığa okurlar. Okudukları bu ipi hastaya verir ve bir yere gömmesini veya saklamasını ister.

⁹⁹⁷ Kaynak Kişi: 1, 2, 6, 8, 10.

⁹⁹⁸ Kaynak Kişi: 131.

⁹⁹⁹ Kaynak Kişi: 9, 24, 28, 75, 128.

¹⁰⁰⁰ Kaynak Kişi: 41, 42, 77, 79.

Kimileri de Akdiken köyünde yer alan türbeye gider, egzamanın geçmesi için dua eder.¹⁰⁰¹

“Mirîstan dixûre, av dide. Jin jî dibirrin, mêr jî dibirrin. Ê ku bavê xwe nedîwin, li benkî dixûnin û dikin destê nexwaşan. Bixa xaş diwe. Li cem me jî ziyaret hewû. Diçûn ber dara gûvjê.”¹⁰⁰²

(Egzama, kaşınır, su toplar. Kadınlar da tedavi edebilir, erkekler de. Babalarını görmemiş kişiler, bir ipe okur ve hastanın eline bağlar. Kendiliğinden iyileşir. Bizim orada da ziyaret vardı. Alıç ağacını ziyaret ederlerdi.)

Adıyaman’da benzer uygulamalarla egzamadan kurtulan kişi sayısı oldukça fazladır.¹⁰⁰³

Yozgat bölgesinde de egzama ocağı vardır. Ocaklı kişi, Felak ve Nas Suresini okuyarak egzamaya tükürür. Sonra egzama bölgesini sıcak su ile ovalayarak yıkar. Daha sonra da sirke ile yıkar. En sonunda biraz sirke, su ve kınayı karıştırarak egzamaya sürer.¹⁰⁰⁴ Böylece egzamanın kısa bir süre sonra iyileşeceğine inanılır.

Konya bölgesinde, egzama için ısırgan otu (*gezo*) kullanılır. Bir miktar ısırgan otu (*gezo*) haşlanır sonra suyuyla egzama bölgesi yıkanır.¹⁰⁰⁵

3.9.4. Kırk Çıkarma Ocağı (Ocaxê Çilderxistinê)

Çocuk doğduktan sonra, çocuk ve annenin kırka (Albastı) yakalanmaması için birçok önlem alınır. Çocuğun hastalanmaması ve nazara gelmemesi için anne ve çocuk kırk gün boyunca evden çıkmaz. İlk düşmanların cinler olduğuna ve cinlerin demirden korktuğuna inanılır. İnanişâ göre kartalların (teyr) çocukları götürmemeleri için *rojinenin*¹⁰⁰⁶ ağzı bir yığın diken ile kapatılır. Kartalın (teyr) rojineden içeri girip

¹⁰⁰¹ Kaynak Kişi: 109, 114.

¹⁰⁰² Kaynak Kişi: 3.

¹⁰⁰³ Kaynak Kişi: 138, 139, 140.

¹⁰⁰⁴ Akın Uyar, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı AD, Yozgat 2013, s.52.

¹⁰⁰⁵ Bülent Çevik, “**Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Sivas 2008, s.70

¹⁰⁰⁶ **Rojin**: Bacanın olmadığı dönemlerde ısınmak için odanın ortasına ateş yakılırmış. Ateşin hizasında tavanda büyük bir delik açılmış. Bebek doğduğunda kara iyelerin bu delikten içeriye girerek bebekleri kaçırdığına inanılırmış. Buna engel olmak için deliğin ağzı çalılarla kapatılırmış.

anneyi dövdüğü, sonra da kırklı çocuğu götürdüğüne inanılır.¹⁰⁰⁷ Kırklı kadın ve çocuğa dair birçok ritüel ve uygulama vardır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: Kırklı kadının kaldığı odaya bir süpürge bırakılır. Kırklı kadın evden çıkarılmaz. Kırklı kadının başını koyduğu yastığın altına iğne, makas, çuvaldız gibi bir nesne koyulur.¹⁰⁰⁸ Lohusa kadının karanlıkta kalmaması ve korkmaması için lamba sabaha kadar açık bırakılır. Çocuk doğduktan sonra, el ve ayaklarına kına yakılır. Buradaki amaç çocuğun el ve ayaklarının kartlaşması veya derisinin sert ve kalın olmasıdır:

“Kurikê ku nuh çêbûye hene dikirin, xwê dikirin.”¹⁰⁰⁹

(Yeni doğan çocuğa kına yakarlardı, tuzlarlardı.)

“Nênik, pariyek, nan ya meqesê didin bin sêrî. Sewê cin û pêriya. Cin ji hêsin ditirse.”¹⁰¹⁰

(Başucuna bir ekmek, bir parça ekmek ya da bir makas bırakırlardı. Cin, demirden korkar.)

Kırklı kadın ve çocukların kırkının birbirine karışmaması için iki kadının bir araya gelmesine ya da karşılaşmalarına izin verilmez. Tüm önlemlere rağmen çocuk ya da anne kırka yakalanırsa o zaman anne ve çocuk birlikte “*Ocaxê Çêl*” (*Kırk Çıkarma Ocağı*) e gider ve orada çocuğun ve annenin başı kırk çıkaran kadın tarafından “*tasa çêl*” (*kırk taşı*) ile yıkanır. Bu özel bir taktır. Eskiden ağaçtan yapılırdı. Günümüzde bu tasın yerine hacdan getirilen “*tasa hecê*” (*hac taşı*) kullanılır. Bu tasın üzerinde Arapça yazılar vardır. Aileye göre bu yazılar Kur’an’ın ayetleridir. Adıyaman bölgesinde tanınan kırk çıkarma ocağı, merkeze bağlı Qozan (Kozan) köyündedir. Aile bu geleneği hala sürdürüyor. Her yıl aileye başvuran kişi sayısı azalsa da bazı kişiler çocuklarının kırkını çıkarmak için giderler. Ayrıca Esentepe köyünde (Malê Ber Dû), annesinden el alan bu ailenin “*Zêw Qozanî*” adındaki kızı, annesinin ölümünden sonra bu ocağı sürdürüyor. Yaptığımız görüşmelere göre kırka yakalanan çocuklarda bazı belirtiler görülür: Çocuklar yemekten kesilir, takatten düşer, sürekli uyuklar halde olur, çocukların gözlerinin feri söner ve kötü kokar. Adıyaman Kürt Halk hekimliğindeki

¹⁰⁰⁷ Kaynak Kişi: 1, 7, 13, 20, 70.

¹⁰⁰⁸ Kızı, **Diyanbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi**, s.179-180.

¹⁰⁰⁹ Kaynak Kişi:5.

¹⁰¹⁰ Kaynak Kişi: 8, 47, 70, 76.

tabirle, “*Bîhn dikeve hestiyê kurikan*” (Çocukların kemikleri bile kokar). Çocuklar güçsüzleşir ve cılızlaşır. Ateşi yükselir.

Kırka yakalanma (çilvêketinê) ile kırk sayısı arasında ilişki vardır. Samsat bölgesinde kırk çıkarma döneminde kırk tane taş toplanıp çocuğun yıkanacağı suya konulur. Yıkanma esnasında çocuğun kafasının üzerinde bir kalbur tutularak kırk suyu taşlarla beraber çocuğun başından aşağı dökülür. Sonra çocuğun yıkandığı kirli su, kırk taşıyla koyunların üzerine serpilir. Çünkü koyunların da kırkı olduğuna inanılır. Bu yıkanmadan sonra biraz tuz ve ekmek çocuğun bedenine sürülür.¹⁰¹¹

Yapılan görüşmeler ışığında, tuz (xwê) ve ekmeğin (nan) Kürt kültüründe önemli yer tuttuğu söylenebilir. Birkaç şeyi temsil etmektedir. Bunlardan biri zenginliği temsil eder. Ekmek ve tuz sahibi kişi aç kalmaz. Vefayı temsil eder. Kişi birinin ekmeğini ve tuzunu yerse ya da biriyle zaman geçirirse, ilişki kurarsa ölüme kadar o kişiyi unutmamalıdır. Bu bağlamda kişi bir tanıdığının veya bir arkadaşının hal ve hatırını uzun bir süre sormazsa, “*Filankes çiqas nanxwêsiz derket*.”¹⁰¹² (*Falanca kişi ne kadar da vefasız çıktı.*) denir.

Tuz, başlı başına önemli bir besin kaynağı ve madendir. Tuz ocakları, eski dönemlerde iktidarlar arasında birçok savaş ve çatışmaya sebep olmuştur. Tuz, yemek dışında birçok alanda da kullanılır. Bunlardan biri sağlık alanıdır: Ter kokmamaları için çocuklar doğar doğmaz tuzla temizlenirler.¹⁰¹³ İnsan vücudunun yaralanan bir bölgesini dağlamak için de yaraya tuz basılır. Ağızda yara çıkan çocuk ve yetişkinler tuzlu su ile gargara yaparlar. Tuz ve tuzun halk hekimliğinde kullanılışı hastalıklar bölümünde ele alınmıştır.

Kamyon şoförü Genç Osman lakaplı Osman Küçük ve eşi, Samsat (Semsat) bölgesindeki “*çilvêketin*” (*kırka yakalanma*) ve “*çelderxistin*” (*kırk çıkarma*) uygulamaları konusunda, toplanan kırk taşın konulduğu suyla yıkanan çocukların nane ve tuzla silindiğini ifade etmiştir.

¹⁰¹¹ Kaynak Kişi: 5, 21, 69,

¹⁰¹² Nanxwêsiz: Yediği ekmeğin tuzun kıymetini bilmeyen kimse, vefasız anlamında kullanılan bir deyimdir. “-siz” eki Türkçeden Kürtçeye geçmiş, olumsuzluk ekidir.

¹⁰¹³ Kaynak Kişi: 1,2, 10, 11, 19, 30, 60, 63.

“Me çel kevir top dikir, dikir avê. Bi wê avê serî kurika dişûştin. Bêjing di ser kurikan re digirtin, ew ava peva keviran di ser serî kurikan ra berdidan. Xwê û nane bi zarokan didin, ji bo ku bêhna xweş jê were. Carinan bi tasa çel av di ser pez re jî diavêtin.”¹⁰¹⁴

(Kırk taş toplayıp suya koyardık. Çocuk o suyla yıkanırdı. Yıkanma esnasında çocuğun kafasının üzerinde bir kalbur tutulur ve kırk suyunu taşlarla birlikte çocuğun başından aşağı dökerlerdi. Güzel kokması için çocuğa tuz ve nane sürerlerdi. Bazen de kırk taşıyla koyunların üzerine su serperlerdi.)

Adıyaman bölgesindeki halkın inanışına göre “*kırk*” ya da anne ve çocuğun ilk kırk günü yani loğusa dönemi çok önemlidir. Anne ve çocuğun hayatı her an tehlike altındadır. Bunun için de tüm aile üyelerinin tedbirli olması gerekir. Her şeyin kırkı vardır, bu nedenle anne ve çocuğun kırkının öteki kırklarla karıştırılma ihtimali vardır.

“Me av di ser pêz re direşand. Çelê pêz jî heye.”¹⁰¹⁵

(Koyunların üzerine de su serperdik. Koyunların da kırkı vardır.)

Adıyaman’ın bazı bölgelerinde çocukların kırkı yirminci gün ve kırkıncı gün olmak üzere iki defa çıkarılır. İlk kırka “*çele bîst roya*” (*yarım kırk*) denir. İlk kırkın çıkarılmasından sonra anne ve çocuk evden çıkabilirler. Kırk çıkarma esnasında çocuğun üstü çıkarılır ve bir leğenin içinde oturtulur. Kırk çıkarmaya çalışan kadın ellerini açar ve on parmağını gösterir. Sonra bir elini öteki elin üstünden ve altından geçirir. Üst üste üç defa tasa okur ve suyunu çocuğun başından aşağı dökerek şöyle der:

“A deh, a bîst a sîh, a çel.

Çelê mişk û maran,

Ê cin û cinawiran,

Ê giya çû, ê te jî çû.”¹⁰¹⁶

(On, yirmi, otuz, kırk

Farelerin, yılanların,

¹⁰¹⁴Kaynak Kişi: 21.

¹⁰¹⁵ Kaynak Kişi: 22.

¹⁰¹⁶ Kaynak Kişi: 1

Cinlerin, canavarların,

Hepsinin kırkı çıktı

Senin de kırkın çıktı.)

Kırk çıkarma işlemi kırkıncı günde de aynı şekilde tekrarlanır. Artık anne ve çocuğun ölüm tehlikesi ortadan kalkar ve olağan yaşamlarını sürdürürler.

“Ozlema me di dest me de nexaş bû, kir ki bimre, hestî çavan daket, zayif bû, bû mîna pêçiya min. Gotin diwe ku çel vêketiwe, berin bira çelî wê derxin. Pirs û pirs me bir cem Zêw Qozanî yê. Di tasê de xand û av bi ser Ozlemê de kir. Ew ava me reşand ser xaniyan, ser qûndaxê Ozlemê, ser dergûşa wê. Em hatinî mal. A wê û şûnda hen bi hen Ozlema me xaş bû.”¹⁰¹⁷

(Bizim Özlem hastalandı, az kalsın ölecekti. Gözleri çukurlaştı, çok zayıfladı: “Kırka yakalanmış olabilir, götürün kırkını çıkarsınlar.” dediler. Biz de sora sora Zêw Qozanî’ye götürdük. Tasa okuyup suyunu özlemin başından aşağı döktü. Bu suyu dama, Özlem’in beşiğine, kundağına serptik. Eve geldik. Gittikçe Özlem iyileşmeye başladı.)

Kırk çıkarmadan sonra tüm hastalık ve kötülüklerin anne ve çocuğundan uzaklaştığına inanılır. Artık hiçbir kişi veya varlık (Albastı, Elk, Cin vs.) anne ve çocuğuna zarar veremez. Çocuklar hastalıklara karşı güçlenir, tüm kötü ve büyümlü ruhların etkisinden çıkar. Besni’de kırkı çıktıktan sonra çocuk ilkin okumuş, zengin bir ailenin evine veya dede ve ninesinin evine götürülür. Çocuklarını okumuş bir ailenin evine götüren kişiler ilerde çocuklarının da okumuş biri olacağına inanırlar. Çocuklarını zengin bir ailenin evine götüren aileler, gelecekte kendi çocuklarının da zengin biri olacağına inanırlar. Çocuklarını yakınlarının evine götüren kişiler de çocuklarının yakınlarını ve ailelerini seveceklerine inanırlar.¹⁰¹⁸

3.9.5. Korku Ocağı (Ocaxê Xofê û Tirs Vegirtinê)

Korkmak, doğal bir durumdur. Özelde çocuklar genelde de tüm insanlar farklı şartlar altında korkabilir. Beklenmeyen bir yer ve zamanda karşılaşılan vahşi bir hayvan, korku kaynağı olabilir. Yaşanan bir trafik kazası ya da deprem korku vericidir.

¹⁰¹⁷ Kaynak Kişi: 164

¹⁰¹⁸ Emine Dilek Dağlaraşar, “Besni Halk Kültürü Araştırması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana 2002, s.11.

Bazen ıssız bir yerde ya da bir evde karanlıkta yalnız başına kalmak vs. korkuya sebep olabilir. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Bu durumlarda kişi korkunun etkisiyle şok geçirir. Her ne kadar psikolojik bir durum olsa da korkunun insan yaşamı üzerinde önemli bir etkisi vardır. “*zirava wî qetiya, deziyê dilê wî qetiya*” (Ödû kopmak), “*qudumê wî şikestin, çokên wî sist bûn*” (dizlerinin bağı çözülmek) ve “*gunê (rûyê) wî zer bû, reng lê nema*” (beti benzi atmak) gibi deyimler korkunun insanlar üzerindeki etkisini ifade eder. İnsanlar da korkunun etkisini azaltmak veya ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvurur. En yaygın yöntem su içmektir.

Adıyaman bölgesinde, korkunun yarattığı şokun etkisinden kurtulmak için korku ocaklarına başvurulur. Ocaklarda korkunun ortadan kaldırılması uygulamasına “*tirsvegirtin*” (korku alma) kavramı kullanılır. Bu ocakların üyeleri –ki çoğu kadındır– korkuyu alırlar. Korku alma uygulaması sırasında korkan kişi korkuyu alan kişinin karşısında oturtulur. Ocaklı kişi bir koyu renkte olması şartıyla eline bir eşarp, tülbent veya mendil alır. Eşarbin her iki uzun ucundan tutarak korkan kişinin yüzüne doğru iki üç defa silkeler ve aynı anda üç defa şöyle der:

“Bismîllahîrehmanîrehîm,

Tirsê tirsê tirsê tirs hat te

Tirsê tirsê tirs hat te

Tirsê tirsê tirs hat te

Tirs çû derve....*¹⁰¹⁹hat bi ser ve ”¹⁰²⁰

(Ey korku! korkun sana geri dönsün,

Ey korku! Korkun sana geri dönsün

Korku dışarı çıktı, de peşinden gitti.)

Sonra, eşarbin bir ucundan tutup dirseğine bırakır ve parmak uçlarına kadar ölçer. Bu işlemi eşarp bitene kadar tekrarlar. Eşarbin dirsek boyundan geriye kalan kısmı belirlenir. Ardından eşarbin tam kalan kısmıyla ikinci kez ölçülür. Bu işlemi

¹⁰¹⁹*Korkan kişinin adı söylenir.

¹⁰²⁰ Kaynak Kişi: 12.

üçüncü kez tekrar ettikten sonra, eşarpın arta kalan kısmına bakar ve kalan kısmın uzunluğunu göstererek: Bu kadar korkmuşsun ama artık korkmana gerek yok, korkun geçti, der.

Korku geçmişse arta kalan eşarp uzun kalmaz. Eğer eşarp uzun kalmışsa korkunun henüz tam olarak atlatılmadığına kanaat getirilir ve korku alma uygulamasını tekrarlanır. Bu ritüelin yerine getirilmesinden sonra, korkan kişinin kendisi veya bir büyüğü ocaklı kadına bir destmiz verir ve evine döner.

3.9.6. Kurdeşen Ocağı (Ocaxê Xoşrîgê)

Halk arasında daha çok bilinen ismiyle kurdeşen yani ürtiker; deriden kabarık, kızarık ve kaşıntılı döküntüler ile karakterize bir cilt hastalığıdır.¹⁰²¹ Kurdeşen (*xoşrîg*) bir tür deri hastalığıdır. Çocukların kafa derisinde çıkar. Çıban büyüklüğünde ve ucu siyahtır. Alttan iltihaplanır ve kaşıntılıdır. İltihaplanınca çok kötü kokar. El, yüz, baş, batın veya koltukaltında görülebilir. Yara çıkan yerde saç dökülür. Yara iyileşse bile artık o bölgede saç çıkmaz. O yaranın yeri evlek kalır. Eskiden bu yaranın tedavisi için çocukların idrarı ve baca isi karıştırılıp sabah-akşam sürülürdü.

“Du pacê û mîza kurika tê didin. Kul bû, serê wê reş bû. Bîhn diket serê zarokan.”¹⁰²²

(Baca isi ve çocuk idrarı sürülür. Yaranın ucu siyahtır. Kötü kokar.)

Adıyaman’ın batısındaki köylerde, kurdeşen (*xoşrîg*) yarasının tedavisi için ocaklara başvurulur. Kullanılmamış ve yeni bir kalıp sabunu ocaklının evine götürülür. Ocaklı aile yarayı keser yani yaraya okur.

“Xoşrîgê jî dibirrin. Ji bin ve avlîsk dide, mîz dide. Qaliwek sawun diwin mala ocêx, ew diwirrin.”¹⁰²³

(Kurdeşeni de tedavi ediyorlar. Altan iltihaplanır. Ocaklının evine bir kalıp sabun götürülür ve ocaklı yaraya okur.)

“Xoşrîg, siftê sorik diwe, ê pirê li ser çavan û batiyan (nav şeqan) tê. Dixûre, av dide, dişewite. Me goztaşi dihêra, ceh dişewitand, diparziya, kakilê guza jî dişewitand. Ew jî dihêra

¹⁰²¹ “Kurdeşen Nedir?”, <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/urtiker-kurdesen-nedir/> (27.01.2019).

¹⁰²² Kaynak Kişi: 16.

¹⁰²³ Kaynak Kişi: 18.

mîna tozê dikir. Paşê, me gi li hev dixistin. Mîna mêt dibû; me bi perê mirîşkan di kulê dida.”¹⁰²⁴

(İlk önce kırmızılaşır. Çoğunlukla yüzde ve apış arasında çıkar. Kaşınır ve acır. Göztaşını öğütür, arpa ve ceviz içini de kavuruduk. Sonra tümünü toz gibi öğütölüp karıştırdık. Yoğurt kıvamına geldikten sonra tavuk tüyüle yaraya sürerdik.)

Kurdeşen (xoşrîg) ocaklısı, yaranın tedavisi için drog hazırlar. Bu em, yanık arpa tanelerinden, ceviz içinden ve göztaş tozundan (bakır sülfat) yapılır. Kendini ocaklı saymayan Kudret Kapıcı bildiği kadarıyla kurdeşen (xoşrîg) yarasını tarif ettikten sonra kadınların eski saçlarına kavuşabilmek için şehirden getirttikleri kil ile saçlarını yıkadıklarının belirmiştir

“Jina sewê ku porê wan pêt biwe, nerm biwe û baş were şuştin li şuna şampuan û sawûnê gil dişixûlandin. Gil, bihatekî axa gewr e. Nexaşîya hoşrîgê şunda serê kesê nexweş jî bi gilê dihat şuştin. Ew axa li bajaran dihat firotin.”¹⁰²⁵

(Kadınlar, saçlarının güçlenmesi, yumuşaması ve iyi yıkanabilmesi için sabun ve şampuan yerine kil kullanırlardı. Kil, gri bir toprak türüdür. Kurdeşen hastalığında da hasta olan kişinin başı kil ile yıkanır. Bu toprak şehirlerde satılırdı.)

Günümüzde kurdeşen tedavisi için sağlık merkezlerine başvurulmaktadır.

3.9.7. Ocaklı Hastalığı (Kula Ocêx)

Bu iltihaplı yara, ağız, kulak arkası, koltukaltı, kafa derisi gibi bölgelerde görülebilir. Bu iltihaplı yaranın özelliği, iyileşme sürecinin uzun süre devam etmesi ve yaranın kokmasıdır. Yara ağız içi ve çevresinde sararmaya ve iltihaplanmaya sebep olur. Sağaltma amacıyla ocaklıya başvurulur. Hastaların, Cuma günü ocaklının Adıyaman il merkezi Musalla mahallesinde Tewixan (Dabakhane) yakınlarında bulunan evini ziyaret etmesi gerekir. Ocaklı kişi yarayı teşhis ettikten sonra yaranın üzerine doğru hafifçe tükürür. Sonra perhiz önerir, bu perhize göre hastanın yağlı ve etli yiyecekleri tüketmemesi gerekir.¹⁰²⁶

¹⁰²⁴ Kaynak Kişi: 23.

¹⁰²⁵ Kaynak Kişi: 15.

¹⁰²⁶ Kaynak Kişi: 1.

Bazı bölgelerde bu iltihaplı yaraya “*Kula Xulêm*” (Köle yarası) denir. Adıyaman’da bu hastalığın ocaklısı vardır. Çetin’in Adıyaman’da 2007’de yaptığı çalışmada hastanın hafta içi her gün ocaklının evini ziyaret etmesi gerekir. Giderken beraberinde bir tavuk ve horoz götürmeli, bunlar ocaklının evinde kesilmelidir. Etleri ocaklıya bırakılıp kanı bir ota sürülür. Bu ot başka otlarla doğranıp iltihaplı yaraya sürülür. Bu sırada ocaklı kadın, bir Fatiha üç de İhlas Suresi okur. Yara iyileşene kadar ya da kırk güne kadar hastanın et yememesi önerilir. Kırk günden sonra bu yaranın iyileşeceğine inanılır.¹⁰²⁷

“Ez kula ocêx jî nas dikim, bîhn li kulê tê. Ê mîna bîhna mîrîyan e. Hema em nizanin derman bikinî. Ocaxî wan î cihê ye. Wê kulê tûyê nakin, lê dixûnin. Tozik giha jî heye, (e nizanîm çi bihat e) wê direşînin ser kulê.”¹⁰²⁸

(Ocaklı hastalığını da tanırım. Yara kokar. Ölü kokusu gibidir. Fakat o hastalığı biz sağaltamıyoruz. Ocakları farklıdır. O yaraya tükürülmez, üstüne okunur. Bir ot var (nasıl bir ot olduğunu bilmiyorum) yaranın üzerine bırakılır.)

Başka bir kaynak kişiye göre bu hastalıkta üfürme ya da tükürmeye gerek yoktur. Ocaklı kişinin dua okuması ve hazırlamış olduğu bitki drogunu uygulaması yeterlidir.¹⁰²⁹ Kâhta ilçesinin Yelkovan Köyü’nde (Hemzeyîn) Zeliha Süzen bu ocaklı hastalığının ocaklısıdır. Süzen yaraya okur. Zeliha Süzen’in anlatımına göre, bu ocak Çınar Ziyareti’nden (Orada yatan Zat’tan) gelir. Bu ziyaret, Kâhta merkezine bağlı Bevdolê köyündedir. Bu ziyaretin yakınında bir su kaynağı bulunur. O ziyarete başvuranlar ziyaretin nöbetçileri –yani türbede yatan Zat’ın torunları- tarafından tedavi edilir.¹⁰³⁰

3.9.8. Pîroz Ocağı (Ocaxê Pîrozê)

Pîroz, iltihaplı bir yara gibidir. Çoğunlukla insan vücudundaki enfeksiyonlardan (mikrop) kaynaklıdır. Pîroz serttir ve iridir, ceviz büyüklüğüne ulaşabilir. Pîrozun özelliği çok ağrılı olmasıdır. Yara, daima sızladığından hasta acısına dayanamaz, kıvrır. Bazen çürük bir dişten bazen de bir diken ya da sert bir

¹⁰²⁷ Nuran Çetin, *Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, s.31.

¹⁰²⁸ Kaynak Kişi: 6

¹⁰²⁹ Kaynak Kişi: 12, 26, 27.

¹⁰³⁰ Kaynak Kişi: 112.

darbeden ötürü pîroz oluşur. Yara deri altında çıkar, su toplamaz. Parmak ucunda çıkan pîroz, parmağı morartır. Tedavi edilmezse hastanın kanını zehirler ve ölümüne yol açar.

Adıyaman bölgesinde, pîroz tedavisi için pîroz ocağına başvurulur. Bu ocakların sayısı fazladır, üç dört köyden birinde ocaklı ailelere rastlanır. Pîroz ocağı üyelerine göre, pîrozun cinsiyeti vardır; dişil veya eril olabilir. Pîroz dişil ise kadınının; eril ise erkeğin yaraya tükürmesi gerekir.¹⁰³¹

“Em ocax in. Ocaxê me di mala mistê de tê. Kalê kalî me jî tû pîrozê kiriye. Diwe ku pîroz ê mê we jî, nêr we jî. Loma him mêr him jî jin tûyê dikan.”¹⁰³²

(Biz ocaklıyız. Ocağımız Mistêlerden kalmadır. Dedemizin dedesi de pîroza tükürdü. Pîroz dişî de eril de olabilir. Dolayısıyla hem kadın hem erkek ikisi de tükürür.)

Pîrozun çaresi tükürme ve perhizdir. Pîroza yakalanan kişinin pîroz ocağına başvurması gerekir. Pîroz ocağının üyelerinden bir kadın ve bir erkek yaraya biraz tükürerek: “*Dest li me, derman li Xadê*” (*El bizden dermanı Allah’tan.*) der. Tükürmeden sonra hastaya perhiz önerilir. Yağlı ve acılı yiyecekleri; mercimek, yumurta, yağ ve eti tüketmemeleri tavsiye edilir. İki güne kadar yara yumuşar ve patlar. Tatlı, pekmez, pestil vb. yiyecekleri tüketebilecekleri tavsiye edilir.¹⁰³³

Ağzında pîroz yarası oluşan bir kaynak kişi yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

“Êvarkê şewatik kete bin vî didanî min î paşin û xwe berneda. Heta siweda ez li ber şewatê ranemedim. Ez siweda rawûm ku mîna guzikê gir bûye û ê mîna kêvir hişk e. Mi hewik axri kesîcî xwar fayde nekir. Gotin diwe ku pîroz we, here mala Mistî Êsî Kekê bira tûyêkin. Mi înan nekir lê çare tinewû. Neyse, ez çûm mala wan. Gotin, pîroz e. Tûyê kirin. Mi destmiza wan da û e vegeriyam. Hîn ez nuh gêhiştîwûm mal, mi dî ku devê mi şor bû. Mi tû kir ku mêratê kula der bûye, heta nîv saetê min tu dikir. Bi ser wê de ew şewata gi bû deriw. Hîngê vir da mi ew şewata nediye.”¹⁰³⁴

(Bir gece ansızın bu arka dişim ağrımaya başladı. Sabaha kadar devam etti. Sabah uyandığımda ceviz büyüklüğünde şişmiş ve sertleşmişti. Bir ağrı kesici içtim, fakat fayda etmedi. “Pîroz olabilir, Mistî Êsî Kekê’nin evine git, tükürsünler”, dediler. İnanmadım, ama

¹⁰³¹ Kaynak Kişi:6, 31, 129.

¹⁰³² Kaynak Kişi: 130.

¹⁰³³ Kaynak Kişi: 103, 104.

¹⁰³⁴ Kaynak Kişi: 133.

başka çarem de yoktu. Neyse gittim. Piroz deyip tükürdüler. Bahşiş verip çıktım. Eve varır varmaz, baktım ki ağızımda tuz tadı var. Tükürdüm. Meğer yara patlamış. Tam yarım saat boyunca tükürdüm. Ondan sonra öyle bir şey yaşamadım.)

Diş ağrısıyla uyanan kişi, alt çenesinin azı diş hizasından ceviz kadar şiştiğini, ağrısından uyuyamadığını, kullandığı ağrı kesicilerin işe yaramadığını, Piroz ocağına başvurduğunu, ocaklılarından birinin tükürmesiyle kısa sürede yaranın patladığını, o günden beri bir daha diş ağrısı hissetmediğini ifade etmiştir.

Bu hastalığın bir diğer özelliği de yaranın iğneyle deşilmemesi gerektiğidir. Çünkü iğne değdiğinde sızısı artar, hastalık kana karışır ve kişiyi zehirler.

Yaşlılık, hastalık vb. sebeplerden dolayı pîroz ocaklısının evine gidemeyen kişiler de vardır. Bu tür durumlarda ocaklının evine temiz bir bez parçası, mendil ya da birkaç tane kesme şeker yollanır.

Ocaklı kişiler, bunlara tükürür. Hasta, tükürülen şekeri yer ya da tükürülen bez parçasını pîrozun olduğu bölgenin üzerine koyar. Bu da bir ilaç yerine geçer. Fakat nistînin gerçekleşmesi için bahşiş verilmeli ve perhiz tutulmalıdır. Bir lira da bir elma ve bir yemek de bahşiş yerine geçebilir.

Bahşişin miktarı ve pahası önemli değildir; fakat verilmelidir.¹⁰³⁵

3.9.9. Sarılık (Zerik)

Çocukluk dönemindeki sarılık, çocukların gözlerinden anlaşılır. Buna geçici sarılık denir. Bazı çocukların gözleri doğduktan sonra sararır. İlacı annenin ilk sütü yani kolostrumdur. Sarılık, genellikle birkaç gün içinde kendiliğinden kaybolur. Bu süre uzarsa çocukların vücudunda ve idrarında sararma görülür.¹⁰³⁶ Halk arasında birkaç sarılık türü bilinir; çocukluk sarılığı, korku sarılığı ve orta ve ileri yaşlarda görülen “*Zerika Reş*” (Hepatit C) bunlardan bazılarıdır. Bebeklik dönemindeki sarılık

¹⁰³⁵ Kaynak Kişi: 6.

¹⁰³⁶ <http://www.baskent-ank.edu.tr/saglik-rehberi/oku.php?konu=yenidogan-sariligi>

(10.11.2018)

doğal bir durumdur ve doğumdan sonraki ilk birkaç günde görülür. Bu, halk hekimliğinin belirli uygulamalarıyla geçer.

“Digo, mot bidinê, bira pelokê mot bixwe; şîranî ye. Didanê, lê ê pirê jî dîsa dimiriyan. Filitîna wê mêratê tineye, ê mîna qansêrê ye.”¹⁰³⁷

(Pekmez yesin, tatlı şeyler yesin, derlerdi. Veriyorlardı fakat yine de çoğu ölürdü. Bu meretten kurtulmak zor, kanser gibidir.)

Çocukluk döneminde görülen sarılık için pekmez ve diğer tatlı besinlerin tüketilmesi önerilir.¹⁰³⁸

Çocuk ve yetişkinlerde bazen bir korku dolayısıyla geçici sarılık oluşur. Korkan kişinin vücudu ve yüzü aniden sararır. Panav köyünde bu tür durumlarda cesur bir kişi tarafından korkan kişinin yüzüne aniden bir tokat atılır. Bu tokat ile korkan kişinin sarılığının geçeceğine ve kendine geleceğine inanılır.¹⁰³⁹ Türkiye’nin birçok bölgesinde çocukluk dönemi sarılığı için halk hekimliği uygulamaları kullanılır. Sarılık, çoğunlukla ocaklar tarafından parpılama yoluyla tedavi edilir. Jilet, bıçak ya da ustura ile çocuğun vücudunun belirli bölgeleri kesilir ve birkaç damla kanın akıtılmasına “*sarılık kesmek*” denir. Genellikle çocukların kulak arkası kesilir. Bazen de burun ucu, damağı, parmak arası, kulak memesi ve iki kaşının arası kesilir.¹⁰⁴⁰ Çocuğun ilk sarılığının geçmesi için beşiğinin üzerine ya da çocuğun yüzüne sarı bir yazma bırakılır. Bu uygulama Türkiye’nin birçok bölgesinde de vardır. Örneğin, Ordu’da çocuk sarı bir bez ile bağlanır.¹⁰⁴¹ Trabzon’da çocuğun giysilerine sarı bir

¹⁰³⁷ Kaynak Kişi: 9, 12.

¹⁰³⁸ Kaynak Kişi: 1, 7, 12, 20, 31, 39, 50, 77, 86, 123, 128, 146.

¹⁰³⁹ Kaynak Kişi: 61, 62, 63, 64.

¹⁰⁴⁰ Temizsoylu, “Ankara’da Halk Hekimliği”, s.39.

¹⁰⁴¹ Nurgül, Bölükbaş, Nülüfer Erbil, Hanife Altunbaş, Zehra Arslan. “0–12 Aylık Bebeği Olan Annelerin Çocuk Bakımında Başvurdıkları Geleneksel Uygulamalar”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 2009;6(1), s.164-176.

altın takılır, çocuğa sarı giysiler giydirilir ve çocuğun başı sarılık otu ile yıkanır.¹⁰⁴² Antep'te de “*Ahmedîye*” olarak bilinen sarı bir poşu çocuğun üzerine atılır.¹⁰⁴³

Adıyaman'ın bazı bölgelerinde sarılık için sarılık ocağına başvurulur. Ocaklı kadın, jilet ile hastanın kulak memesini veya kulak arkasını hafifçe kanatır. Yaranın iyileşmesi için dövülmüş sarımsak ve tuz yaranın ağzına sürülür.¹⁰⁴⁴ Bazıları da çocuğun yastığının yanına sarımsak bırakır.¹⁰⁴⁵ Qinx (Kınık) köyü ve Kömür beldesi çevresinde sarılığın geçmesi için çocuğa idrarı içirilir. Bu uygulama, birkaç gün üst üste her sabah aç karına tekrarlanır. Her seferinde bir çay kaşığı ya da yemek kaşığı (hastanın yaşı ve kilo durumuna göre) içirilir.¹⁰⁴⁶

“Sipîkê çavan zer diwe, mîz zer diwe. Mîza xwe vedixwarin, du-sê ruyan serê siwê xwîrînî bî ser ve dîkir. Her carê du kevçiyê şîvê didan. Min bî xwe jî vexwariye.”¹⁰⁴⁷

(Göz içi ve idrar sararır. İki üç gün boyunca her sabah aç karna idrarlarını içerlerdi. İki yemek kaşığı verilirdi. Bende içmişim.)

Adıyaman'a yakın köylerde sarılık için yengeçlerden yararlanılır. Bölge halkının tecrübesi ve inanışına göre yengeçlerin içinde özel bir sarı su vardır. O sarı su, anne sütü ile karıştırılıp çocuğa içirilirse sarılık geçer. Halk hekimi Ayşe Bektaş bu ilacı Gula Êsî Elê'den öğrendiğini söylüyor.¹⁰⁴⁸

3.9.10. Sedef Hastalığı Ocağı (Ocxê Bîrovê)

Sedef(bîrov), bir deri hastalığıdır. İnsan vücudunun farklı bölgelerinde görülür. Sedef hastalığının (*bîrov*) görüldüğü yer beyazlaşır, kabuk tutar ve kaşınır. Bu hastalık

¹⁰⁴² İlknur Kahriman, “**Trabzon İl Merkezinde 6-12 Aylık Çocuğu Olan Annelerin Bebek Bakımına İlişkin Geleneksel Uygulamaları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı, , Trabzon 2007, s.29.

¹⁰⁴³ Ökkeş Çetin, “**Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Halk İnançları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretimi Bilim Dalı, , Niğde 2017, s.70.

¹⁰⁴⁴ Kaynak Kişi: 1,

¹⁰⁴⁵ Kaynak Kişi: 3, 25,99.

¹⁰⁴⁶ Kaynak Kişi: 60,142.

¹⁰⁴⁷ Kaynak Kişi: 161.

¹⁰⁴⁸ Kaynak Kişi:133.

çok eskilerden beri insanlar arasında yaygındır. XVIII. yüzyıl Kürt bilgini Melayê Erwasî, bu hastalığın tedavisi için bazı önerilerde bulunmaktadır:

“Eger tuxmê xerdelê biqutin hindek sîrke têkil bikin li ser bîrovê danin, pak dibit. Hestiyê pişt û sîngê dewaran bişewtînin li ser bîrovê dani, pak dibit...”¹⁰⁴⁹

(Eğer hardal tohumu dövüp sirke ile karıştırdıktan sonra yaranın üzerine sürülürse yara tertemiz olur. Hayvanların göğüs ve sırt kemiklerini yaktıktan sonra elde edilen isi yaraya serperseniz yara temizlenir.)

Adıyaman bölgesinde, sedef hastalığının (bîrov) çözümü için ocaklara başvurulur. Ocağın üyesi önce yaraya bakar ve teşhisi koyar. Eğer hastalık sedef (bîrov) ise yaraya okur ve hastayı evine gönderir.¹⁰⁵⁰

3.9.11. Siğil Ocağı (Ocaxê Balûgê)

Siğiller, insan papilloma virüsleri olarak bilinen belirli bir virüs grubundan kaynaklanan iyi huylu cilt oluşumlarıdır. Siğiller en çok ellerde, ayaklarda ve yüzde görülür. Aynı zamanda genital ve anal bölgede de ortaya çıkabilir.¹⁰⁵¹ Siğil (balûg), bulaşıcı bir hastalık türüdür. Genelde çocukluk ve gençlik çağında görülür. Kirli su, nehir, kirli tuvaletler vb. bu hastalığa sebep olur. Çoğunlukla el ve ayaklarda görülür. Bir deri hastalığıdır. Deri üzerinde oluşan siğilin boyutu bir mercimek ve nohut büyüklüğü arasında değişir. Deri sertleşir. Birçok çeşidi vardır, çoğunluğu ağrısızdır fakat ağrı yapan türleri de vardır. Cilt üzerinde kötü bir görüntü oluştururlar. Zamanla kaybolurlar. Kırsal kesimdeki birçok kişi çocukluk çağında siğillere maruz kalmıştır. Siğilleri olan çocuklar, kötü görünümünden dolayı arkadaşlarının alay konusu olur. Bu nedenle arkadaş gruplarına katılmak istemezler. Günümüzde modern tıp bu hastalığı tedavi edebilmektedir.

Halk arasında siğillerin tedavisinde siğil ocaklarına başvurulur. Birçok köyde siğil ocağı vardır. Ocaklara başvurmadan önce evde de bazı uygulamalar denir. Bunlardan biri tütün ipi (yorgan ipinden biraz daha kalıncadır) ve böğürtlen çalısı ile

¹⁰⁴⁹ Yıldırım, Ji Sedsala 18. Pirtûkeke Kurdî Ya Bijîşkiya Gelêrî Tiba Melayê Erwasî, s.25.

¹⁰⁵⁰ Kaynak Kişi: 71, 88, 120, 131.

¹⁰⁵¹ “Siğil nedir, Nasıl Tedavi Edilir?”, <https://www.medicalpark.com.tr/sigil-nedir-neden-olur-sigil-nasil-tedavi-edilir/hg-1945> (20.11.2018).

yapılır. Bir böğürtlen çalısı kesilir, ip getirilir. Sonra siğiller sayılır, ipe siğil sayısı kadar düğüm atılır. En sonunda, bu ip böğürtlen çalısına bağlanır ve bu çalı, bir üçyol ya da dörtyol ağzında toprağa gömülür. İp çürüyene kadar siğillerin de geçeceğine inanılır.¹⁰⁵²

“Sewê balûga, me direşik girêdida û dikir serî çateriya. Me dihêmcart, çend balûg bûna me wîqas girêk li dêzi dixistin, paşê me ew deziya bi direşikê ve girêdida. Ew guliyê direşikê jî diwir devî çateriyekê de dikir binî erdê. Heta ku ew deziya diriziya, balûg jî wenda diwûn”¹⁰⁵³

(Siğil için böğürtlen çalısına iplik bağladık ve bu çalıyı bir dörtyol ağzında toprağa gömerdik. Siğilleri sayar, ona göre düğüm atardık ve sonra böğürtlen çalısına bağladık ve çalıyı bir dörtyol ağzında toprağa gömerdik. O iplik çürüyünceye kadar siğiller de geçirdi.)

64 yaşındaki kaynak kişi Arif Özer, siğillerin ortadan kaldırılması için incir ağacının sütünden yararlanmaktadır. Her bir siğilin üzerine bir damla incir sütü damlatmaktadır. Bu uygulamayı siğiller sönene kadar tekrarlamaktadır.¹⁰⁵⁴ Çarkezi köyünde siğillerin ortadan kaldırılması için farklı bir uygulama vardır. Bir hayvanın dalağı getirilir, doğranır ve pişirilir. Siğil sayısı kadar diken bu dalak parçalarına batırılır ve yenir. Sonra bu dikenler toplanıp bir üçyol-dörtyol ağzında toprağa batırılır. Böylece siğillerin ortadan kalkacağına inanılır.

“Sewê balûgan? dirî di pîreşikê de kir û xwar. Çiqas balûg hewin ewqas pê dixwin û wan diriyan dikin devê çaterêyekê.”¹⁰⁵⁵

(Siğil için mi? Dalağa siğil sayısı kadar diken batırır yerdik. Sonra bu dikenleri toplayıp bir dörtyol ağzında toprağa gömerdik.)

Kınık'ta (Qinix), her siğil için suya kuru bir nohut atılır. Ertesi gün o nohutlar bir yere götürülüp toprağa gömülür.

“Ê min jî yekî go, bêmçêre, ku çend balûg hewin wîqas noka bike avê. Paşê wan noka bere derikê bike bin axê. Min hung kir, gi lê çûn.”¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵² 89, 100, 119, 125.

¹⁰⁵³ Kaynak Kişi: 8

¹⁰⁵⁴ Kaynak Kişi: 68.

¹⁰⁵⁵ Kaynak Kişi: 22.

¹⁰⁵⁶ Kaynak Kişi: 60

(Birisi bana, “Siğillerini say, o kadar nohutu suya koy sonra o nohutları bir yerde toprağa göm.” dedi. Öyle yaptım, siğiller geçti.)

Gözebaşı (Xosmosî) köyünde, Mala Niwê (Nive aîlesî) siğil ocaklısıdır. Onlar farklı bir yöntem kullanır. Siğillere okuyup her bir siğil için bir nohut sayarlar. Sonra bu nohutları gizlice siğilli kişinin akşam yemeğine koyarlar.

“Sewê balûgê em hatin mala Niwê, li Xosmosiyê. Lê Xwend. Çiqas balûg bin, ewqas nokan bijmêrin. Bila xwedyê malê newûne. Şîva wan li ser êr be. Bi dizîka bibin berdin nav şîva wan. Ew ê balûg vemirin.”¹⁰⁵⁷

(Siğil için Hosmosî’ (Gözebaşı) köyüne, Niwê’nin evine gittik. Okudu. Siğil sayısı kadar nohut sayılır. Ama ev sahibinin görmemesi gerekir. Eğer yemekleri ateşteyse o nohutlar gizliden yemeğe atılır. Siğil bu şekilde geçecektir.)

Boğazözü (Girik) köyünde, siğillerden kurtulmak için, çınar palamudunu siğillerin çevresinde gezdirirler. Sonra bu palamutlar bir kanalın kenarında toprağa gömülür. Çınar yeşerdiğinde siğiller de geçer. Bazıları da siğil sayısı kadar arpa tanesini suya koyar, “*Li paş xa mêzi meke here!*” (*Ardına bakmadan git!*) denir.

“Em berikê çınarê diwin li dora balûgan çex dikin, paşê di ber cihokekê de dikin bin erde. Heta ku çınar hêşin biwe balûgê wenda biwin.”¹⁰⁵⁸

(Çınar palamudunu siğillerin çevresinde gezdirip sonra bir kanalın kenarında toprağa gömüyoruz. Çınar yeşerdiğinde siğillerde geçer.)

“Balûgan dibirrin. Roê îniyê dibirrin. Çend balûg hewin wiqas derziyan tê re dikin. Hen jî çend balûg hewin wiqas hewên cehê dixin avê. Diwên here li paş xwe mêzi meke.”¹⁰⁵⁹

(Siğil, Cuma günü tedavi edilir. Siğil sayısı kadar iğne batırılır. Kimisi de siğil sayısı kadar arpa tanesini suya koyar ve ardına bakmadan git, der.)

Besni ilçesinin köylerinde siğil tedavisi için strîzerik (hindiba otu) otu kullanılır. Strîzerik otu, henüz sütü varken veya henüz kartlaşmamışken üstten kesilir

¹⁰⁵⁷ Kaynak Kişi: 56,92.

¹⁰⁵⁸ Kaynak Kişi: 27, 135.

¹⁰⁵⁹ Kaynak Kişi: 1, 39.

ve sütü akar. Sütün birkaç damlası siğile sürülür. Siğil geçene kadar işlem tekrar edilir.¹⁰⁶⁰

Siğil yaygın bir hastalık olduğundan dolayı tedavi yöntemleri de bölgelere göre farklılık göstermektedir. Kafkasya Kürtleri arasında yapılan bir çalışmada, halk arasında siğillerin ortaya çıkma nedeni olarak gökyüzündeki yıldızların sayılması veya kurbağaların öldürülmesi görülmektedir. Hastalığın tedavisi için ise mitolojiden yararlanılmaktadır. Ay yenilendiğinde yani yeni ay çıktığında, aya bakmak suretiyle bir süpürge ile siğillerin süpürülmesi durumunda siğillerin geçeceğine inanılmaktadır.¹⁰⁶¹

Türkiye'nin diğer bölgelerinde de bu tür uygulamalar vardır. Örneğin Çankırı'da, elinde siğil oluşan kişi, kuşburnu ağacının önüne gidip “*Her şey Allah'tandır!*” der ve o ağacın bir dalını kırar. Kırdığı bu dalı ağacın üzerinde bırakır. Üç İhlas ve bir Fatiha Suresi okur. Sonra “*Ayı gördüm hoş oldum, siğillerimden boş oldum.*” der.¹⁰⁶²

¹⁰⁶⁰ Kaynak Kişi: 98, 125, 159.

¹⁰⁶¹ Nofal Shirinov, “**Folkloru Kurdên Azerbaycanê**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2017, s.62.

¹⁰⁶² Candan Torun, “**Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002, s.48.

SONUÇ

İlk çağlardan günümüze kadar, huzurlu ve sağlıklı bir hayat için hastalıklardan korunma gayreti insanlığın temel amacı olmuştur. Dolayısıyla tüm uygarlık ve coğrafyalarda birbirine benzer çabalar vardır. Modern tıp ve hekimliğin gelişiminden önce halk, hastalıkların sebebini bilmediğinden, bu hastalıkların sebepleri “*gizemli güçlere*” yorulurdu. Halk, bazı nistî, sembolik davranış, dua okuma; bazı araç ve besinleri kullanarak hastaları bu gizil güçlerden ve kötü cinlerden kurtarmak istemiştir. Kendilerini ocaklı ya da hekim olarak ifade kişilerce yapılan sağaltma ve uygulamalar, Anadolu’nun farklı bölgelerde, farklı isimlerle varlıklarını sürdürmektedir.

Halk hekimliği, Kürt kültüründe önemli bir yer tutar ve geçmişi binlerce yıl öncesine dayanır. Farklı uygulamalarla kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Bu geçişler sırasında halkın mevcut kültür öğelerine yenilerini de eklemleyerek varlığını yeni koşullara göre yeniden düzenleyerek sürdürmüştür. Bütün kültürlerde var olan halk hekimliği Adıyaman’da da canlı bir şekilde devam etmektedir. Bir uygulama içerisinde birden fazla kültürün etkisi gözlemlenebilmektedir. Örneğin, Arî Şevê (gece ateşi/uçuk) hastalığının sağaltılması sürecinde adı “*Mehmet*” olan bireylerin evlerinden çalı çırpı toplanması, “*Mehmet*” adının “*Muhammed*”in bir varyantı olması, İslam dini ve Hz. Muhammed’e olan bağlılığa işaret etmektedir. Aynı uygulamada, toplanan çalı çırpının köy meydanında yakılması, çocukların ateşin etrafında dönerek şarkı söylemeleri Mecusiliği ve eski ayinleri çağrıştırmaktadır. Bu örnekten yola çıkarak halk hekimliğindeki birçok uygulamanın dini bir arka planı olduğu ve dini inanışların kaybolmaktan ziyade kültürel olarak kendini yeni kültürlere etkileşerek yeniden var ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Adıyaman’daki halk hekimliği uygulamalarında dikkat çeken bir diğer husus yılan, eşek sütü, yengeç gibi günlük hayatta tiksinti verici veya ürkütücü hayvanların

em yapımında kullanılmasıdır. Yapılan gözlemlerden edindiğimiz bilgilere göre halk hekimleri sıradan olmayan varlıkları kullanarak statülerini koruma çabası içindedir.

Adıyaman ili ve yakın çevresinde halk hekimliği konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Bu çalışmada hastalıkların tedavi ve uygulamaları ve buna bağlı inanışlar derlenmiş, analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada görüşme ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada kaynak olarak seçilen kişilerle evlerinde veya işyerlerinde görüşülmüştür. Ev ve işyerleri gözlemlenmiştir. Hastalığa ve uygulamalara göre, halk tarafından kutsal kabul edilen ve ziyaret edilen yerler belirlenmiştir. Onamları doğrultusunda yazılı, görsel ve işitsel kayıtlar alınmıştır.

Görüşülen kişilerin çoğu Adıyaman merkezde yaşamakta fakat hayatlarının bir kısmını köylerde geçirmiştir. İl merkezi dışındaki kaynak kişilerin bir kısmı 18 köyden oluşan Kömür bölgesinde yaşamaktadır. Bu bölgedeki kaynak kişilerle akrabalık ilişkisi içinde olmamız halkta güven duygusu yaratmış ve bilgilerin paylaşılmasında beis görülmemiştir. Ayrıca şehirleşme ve kalkınma açısından geri kalmış bir bölge olmasından ötürü halk hekimliği uygulamaları burada canlılığını korumaktadır.

Görüşme yapılan kişilerin çoğu orta yaş ve üstüdür. Eğitimli ve genç bireyler azdır. Bu durum, ocaklık geleneği ve halk hekimliğinin sürdürülmesi konusunda, yeni neslin pek istekli olmadığını göstermektedir. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre; ocaklık geleneği ve halk hekimliğine olan ilgi gün geçtikçe azalmaktadır. Halk hekimi olan kaynak kişilerin çoğunluğu kadındır. Ocaklık geleneğinde ise, genellikle cinsiyet ayırımı bulunmamaktadır. Ocaklık ve halk hekimliği görevini üstlenmiş olan kadınlar çoğunlukla kadın ve çocukları tedavi ederken. Erkekler ise yaş farkı gözetmeksizin tüm erkekleri tedavi etmektedir. Ocaklara ve halk hekimlerine başvuran hastaların çoğu inançlı, eğitimsiz, yoksul ya da çaresiz kişilerdir. Ocaklılara göre ilk şart şifa bulunacağına inanılmasıdır. Bu ocaklılara ve uygulamalarına inancı olmayan kişiler zaten şifa bulamaz.

Ocaklı ve hekimlerin mesleklerini incelediğimizde, kadın ocaklı ve hekimlerin çoğu ev hanımıdır. Köyde yaşayan kadınlar, ev işlerinin yanı sıra hayvan besleme ve tarım işleriyle de uğraşırlar. Erkek ocaklı ve hekimler çeşitli işlerle uğraşırlar.

Memurluk yapan ya da bir işten emekli olan oldukça azdır. Köydekilerin çoğu tarım ve hayvancılıkla; şehir merkezindekiler ise ticaret ile uğraşır.

Eskiden sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler, tanı ve tedavi olanaklarının yetersizliği, halkın sosyoekonomik düzeyinin düşük olması vb. sebeplerden dolayı başvuru alan halk hekimliği ve ocaklar, günümüzde modern tıbbın çare bulamadığı kişiler tarafından şifa bulmak umuduyla tercih edilmektedir. İnanç ve ocaklara duyulan güven sayesinde, ocaklar binlerce yıldan bu yana varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle birçok hasta ve ocaklı bu uygulamalara inanır ve iyileşir. Bu durum hastalıkların sağaltılmasında bir çeşit psikolojik tedavi gibi algılanabilir. Bitkisel, hayvansal, madensel emlerin ve drogların kullanılması hastalıkların tedavisinde önemli bir rol oynamaktadır.

Kendilerini Hz. Muhammed'in soyunun devamı olarak değerlendiren (Dede, şeyh, seyit vb.) ocaklılar, hastalıkları sağaltma yetisini doğuştan gelen bir "*Allah vergisi*" olarak değerlendirmektedir. Bu kişiler, hastalıkların tedavisinde herhangi bir bitki veya hayvansal droga ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla destur almadan ve bir merasim gerçekleştirmeden "*kendiliğinden*" ocağı sürdürürler. Ehlibeyt soyundan geldiğini iddia etmeyen ocaklılar, el alma/verme yöntemiyle ocaklı olmuşlardır ve onlar da isterlerse ailenin herhangi bir üyesine veya gönüllü olan bir yabancıya el verebilirler. Bu yöntemde, başkasına el vermek isteyen kişi; ağza tükürme, ocaklının tükürdüğü suyu içme, üfleme, dua etme ya da elinin sırtını sıvazlama gibi bazı ritüellerle elini verir. Bazı kişiler rüya yoluyla ocaklı olur. Bu tür kişiler ocaklıklarını rüyalarına dayandırır. O kişilerin söylediklerine göre, rüyalarında Hızır, şeyh, dede, pir, evliya vb. "*Rindekî Xwedê*" (*ermiş*) birinden el alırlar ve o günden sonra ocaklı olup hastalıkları tedavi ederler. Bazı kişiler de gözlem ve çiraklık yoluyla ocaklı yani halk hekimi olurlar.

Adıyaman'da, hastalıkların tedavisinde parpılama, ırvasa, sıvazlama, büyü, üfleme, tükürme, su içme, ölçme, türbelerde yatma, kurşun dökme, bitki kürleri, besinleri yeme-içme, sülük, hacamat vb. sağaltma yöntemlerine başvurulur.

Fiziksel hastalıklarda genelde bitki ve besinler; ruhsal hastalıklarda ise genellikle yıkanma, sıvazlama, üfleme, tükürme vb. yöntemler kullanılır. Soğan,

sarımsak, ekmek, pestil, pekmez, kuru üzüm, ağaç sakızı, tuz, eşek sütü, süt, yoğurt, şeker, çeşme suyu, kuyu suyu, okunmuş su, tuzlu su, ekşi su, kaplıca, soğan kabuğu, arpa, buğday, erik, dut, domates, bal, bal mumu, göztaşı, yumurta, patlıcan suyu, ceviz vb. bitki ve besinler sıkça kullanılır. Çınar yaprağı, ebegümece, mazi, palamut, süpürge tohumu, çalı süpürgesi, mantar, pıtrak, kına, kantaron, üzerlik, dağ çayı vb. bitki ve otlar kullanılır. Yılan, kirpi, salyangoz, sülük, balık vb. hayvanlar; orak, bıçak, iğne, kazık, bez parçası, çalı çırpı, ağaç kabuğu, ip, çuvaldız, sabun, metal para, kurşun, bağcık, tülbent, eşarp, aba, muska, kalbur, tezek, koyun dışkısı, toprak, kül, is, nazar boncuğu, çapa, çivi, bardak, jilet, tahta, saman, nal vb. malzemeler kullanılır. İhtiyaca göre birkaç malzeme, besin ve bitki, birlikte de kullanılır.

Adıyaman halk hekimliğinde -özellikle de Alevi toplumu arasında- ağaç, çeşme, göl ve taşları kutsallaştırma önemli bir yer tutar. Bu kutsallaştırmalar çoğunlukla kutsal kabul edilen bazı kişiler sayesinde gerçekleşmektedir. *Êrikê Henarê* (Kutsal Nar Ağacı), *Êrikê Çinarê Şexbor* (Kutsal Şexbor Çınarı), *Êrikê Çinarê Golgol* (Kutsal Gölçöl Çınarı), *Êrikê Dargirê** (Kutsal Büyükağaç); *Kaniya Ta*, *Zerban Çeşmesi*, *Kaniya Tewixanê* (Dabakhane Çeşmesi), *Golgol**; *Kevirê Kuxikê* (Öksürük Taşı), *Pêka Dündilê* (Düldül İzi Kayası) bunlardan birkaç tanesidir. Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere İslamiyet öncesi doğa kültlerine olan inanış ve kutsallaştırmalar İslamiyet'ten sonra da varlıklarını sürdürmüştür.

Halk hekimliği uygulamalarının tamamına batıl inanç diyerek bu uygulamaları tümüyle reddetmek doğru değildir. Batıl inanış ve sembolik uygulamalar dışındaki halk hekimliği uygulamalarının bir kısmının olumlu sonuçlar veren tedavi yöntemleri olduğu, bu yöntemlerin bazılarının alternatif tıpta da kullanıldığı unutulmamalıdır. Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse halk hekimliği, içinde barındırdığı bazı batıl inanış ve sembolik uygulamalardan dolayı sadece folklorik bir saha olarak kabul edilmemelidir. Halk hekimliğinde, dinsel-sembolik yöntemlerin ve bazı batıl

* Kömür belde merkezinde bulunan büyük ve yaşlı bir meşe ağacıdır. Kutsal sayılan bu ve benzer ağaçların dalları dâhil kesilmez. Yıldırım düşmesi, rüzgâr vb. doğal bir olay nedeniyle meydana gelen kırılma veya devrilme durumlarında, yöredeki inanç temsilcilerinden alınan disturla bu dallar kesilerek ihtiyacı olan kişilere veya cemevi, cami, okul gibi herkesin faydalanabileceği kurumlara bağışlanır.

* Golgol: Boğazözü (Girik) köyü yakınlarındaki bir Kalburcu çayı üzerinde yer alan birbirine bağlı birkaç küçük göl.

inanişların dışında bitkisel, hayvansal, madensel droglarla tedavi, cerrahi müdahaleler, kan alma, dağlama gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABUKAN Bilge, YILDIRIM, Filiz, “Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddetin Bir Biçimi Olarak Erken Evlilikleri Önlemek İçin Kadınların Güçlendirilmesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 10, S. 53, s.428.
- ACAR, H. Volkan, “Moğollardan Anadolu’ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2018; 8 (1): 33-46.
- ACIPAYAMLI, Orhan, “Anadolu’da Nazar ile İlgili Bazı Adet ve İnanmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1962; 20 (1-2), s.1-40.
- ACIPAYAMLI, Orhan, **Türkiye’de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, **İslam Tıp Tarihi Başlangıçtan VII.-XIII. Yüzyıla Kadar**, Akdem Yayınları, İstanbul 2016.
- AKBULUT, Gülpınar, “Türk Kültüründe Toprak Yeme Alışkanlığı (Jeofaji): Arguvan’dan Örnek Bir Çalışma”, **ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi**, 2012; 4 (1), s.302-315.
- AKGÜN, Engin, “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar”, Beykent Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007; 1 (2), s. 139-153.
- AKMAN, Eyüp “Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu’daki Ocaklar”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 2007; 15(1), s.393-400.
- AKPINAR, Turgut, **Türk Tarihinde İslamiyet**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- AKTAŞ, Ümit, **Bitkisel Kürlerle İlaçsız Tedavi**, Hayy Kitap, 5. Baskı, İstanbul 2016.
- ALAKOM, Rohat, **Jinên Kurd**, APEC, Sweden 1995, s.20.
- ALBAYRAK, Nurettin, **Halk Edebiyatı Kapsamı-Biçimi ve Tür Özellikleri-Literatürü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

- ALİSBAH TUSKAN, Aydeniz, “Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Bıçilen Roller ve Çözümleri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2002; 25 (99), s. 446-447.
- ALTUN, Ahmet, “**Adıyaman’da Kutsal Mekânlar: Zerban û Qazxan Ziyaretleri/ Li Semsûrê Cihên Pîroz Du Mînak: Ziyaretên Zerban û Qazxan**”, (Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi) Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2017
- ALTUN, Erman, **Türk Halkbilimi**, Karahan Kitabevi, Adana 2011.
- ALTUNEL, Mesude, “Namus”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2012; 1, s. 213-217.
- AMOS, Dan Ben, “Folkloru Tanımlamak”, Dilara Koçbaş (Çev.), **Dans Müzik Kültür Folkloru Doğru Çeviri Araştırma Dergisi**, 2002; s.1-18.
- ANDREWS, Peter Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Ant Yayınları, İstanbul 1992.
- ARSLAN, Akif, ÇETİNKAYA, Şahin, TAŞBAŞI, Abdullah, “Türk Kültürü Bağlamında Ağrı İli Alkarısı İnanmaları”, **Milli Eğitim**, 2016; 212, s. 201-210.
- ARSLAN, Miray, ŞAHANE, Bilge Sözen, Sevgi Şar, “Dünya’daki Geleneksel Tedavi Sistemlerinden Örnekler: Genel Bir Bakış”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2016; 6 (3), s.100-105.
- Asoy Folklorî Kurd**, Wezaretî Roşinbîrî Kurdistan, Hewlêr/Iraq, 2006.
- ATEŞ, Fatma, “**Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara. 2015.
- ATİLLA, Sema, “Kronik ve Dejeneratif Hastalıklarda Beslenme”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler** (818-827), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.
- ATMACA, Gül, “Folkloru Doğru Dergisi (1969-2011)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013; 51, s. 295-301.
- AYDIN AVCI, İlknur, **Enfeksiyon Hastalıkları**, Göktuğ Yayınevi, Amasya 2007.
- AYDIN, Okan, BARAN, Gülen, “Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 2010; C. 21, S. 2, s. 117-127.
- AYDINER, Mustafa, **Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi**, 5. Baskı, Metropol Yayınları, İstanbul 2014.
- AYDINLI, Abdullah, “Ebû Zer el Gıffârî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C.10, s.256-269.

- BAHTİŞÛ, İbn, **Tıp Sanatı ve Nefsin Halleri**, Abdülkadir Coşkun (Çev.), Litera Yay., İstanbul 2014.
- BARAN, Bahoz, “Baweriye’n Gel”, **Folklor Kurdan**, 2016, 7, s.69-70.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Kurban”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV Yay., İstanbul 2002, C. 26, s.433-435.
- BASCOM, William, “Mit-Ritüel Teori”, Selcan Gürçayır (Çev.), **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3**, (s.189-216), Geleneksel Yay., Ankara 2009.
- BAŞAL, Handan Asûde, “Türkiye’de Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonrası Çocuk Gelişimi ve Eğitime İlişkin Gelenek, Görenek ve İnançlar”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2006; XIX (1), s. 45-70
- BAŞÇETİNÇELİK, Ayşe, **Adana Halk Kültüründe Doğum, Evlenme, Ölüm**, Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adana 2009, s.80-115.
- BAYEZÎDÎ, Mela Mehmûdê, **Adat û Rusûmatnameê Ekradiye**, Jan Dost (Haz.), Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2012.
- BAYRAK, Papatya, “Besin Alerjileri”, **Sağlıkta Birikim Dergisi**, 2006;1 (1), s.111-121.
- BAYSAN, Münire, “Kütahya ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Yapılan Tedaviler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, s.77-84.
- BAYSAN, Münire, “**Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Bursa 2016.
- BEDİRİKAN, Celadet Ali, **Hawar**, Mihemed Bekir Haz.), Sweden 1987.
- BEKKİ, Selahaddin, “Türk Mitolojisinde Kurban”, **Akademik Araştırmalar**, 1996; 1 (3), s.16-28.
- BEYDİLİ, Celal, **Türk Mitolojisi Mitolojik Sözlük**, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2003.
- BITLÎSÎ, Kurdiyê (Halil Hayali), “Kürdçeye Dair”, **Jîn**, 15, M. Emin Bozarslan (Haz.), Deng Yayınevi, İsveç 1985.
- BİLGİN SİVRİ, Birsan, KARATAŞ, Nimet, “Toplumun Kültürel Yönü: Doğum Sonu Dönemde Anne ve Bebek Bakımına Yönelik Yapılan Geleneksel Uygulamalar ve Dünyadan Örnekler”, **Güncel Pediatri Dergisi**, 2015;13, s. 183-193.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**. Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.
- BOREKAYÎ, Seddiq Sefizade, **Tebbê der Miyanê Kordha**, Çapxaneya Ataî, Tehran 1982.

- BÖLÜKBAŞ, Nurgül, ERBİL, Nülüfer, ALTUNBAŞ, Hanife, ARSLAN, Zehra, “0–12 Aylık Bebeği Olan Annelerin Çocuk Bakımında Başvurdukları Geleneksel Uygulamalar”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 2009;6(1), s.164-176.
- BÜLBÜL, Mikail, BÜLBÜL, İsrail, **Anamneza Bi Kurmancî- Kürtçe Anamnez**, Diyarbakır Tabip Odası Yayınları, 3. Baskı, Diyarbakır 2011.
- CANATAN, Kadir, YILDIRIM, Ergün, **Aile Sosyolojisi**, Açılım Kitap, 2. Baskı, İstanbul 2011.
- CEWERÎ, Fırat (Haz.), **Hawar 1 (1-23), Hawar 2 (24-57)**, Nûdem Yay. Stockholm 1998.
- CINDÎ, Heciyê, EVDAL, Emînê, **Folklor Kurmanca**, Avesta Yay., İstanbul 2008.
- CİGERXWÎN, **Folklor Kurdi**, Weşanên Roja Nû: 25, Stockholm/Sweden 1988.
- ÇAKMUR, Hülya, “Çocuklukta Enfeksiyöz Diyare ve Dehidratasyon”, **Kafkas J Med Sci** 2013; 3(2), s.96–102.
- ÇEK, Songül, “**1913-1938 Yılları Arası Türk Halkbilimi Tarihçesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara, 2002.
- ÇETİN, Nuran, “**Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Konya 2007.
- ÇETİN, Ökkeş, “**Gaziantep İli Oğuzeli İlçesi Halk İnançları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretimi Bilim Dalı, Niğde 2017.
- ÇEVİK, Bülent, “**Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Sivas 2008.
- ÇEVİKCAN, Betül, KARA, Sadık, “Bel Fıtığı Hastalığı Bulunan Bireylerin Bel ve Karın Kası Fonksiyonlarının Elektromyografik Analizi”, **Elektrik-Elektronik-Bilgisayar Mühendisliği 12. Ulusal Kongresi ve Fuarı Bildirileri**, Eskişehir 2017.
- ÇEVİRME, Hülya, SAYAN, Ayşe, “Alkarısı İnanmaları ve Bilim”, **Millî Folklor**, 2005; 65, s. 67-72.
- ÇİFÇİ, Tekin, **Kilam û Jin**, Nûbihar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.

- ÇOBANOĞLU, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2012.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- DAĞLARAŞAR, Emine Dilek, **“Besni Halk Kültürü Araştırması”**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana 2002.
- DARÊ, Meçoyê, “Edetên Zewac û Dawetê”, **Bîrnebûn**, 1997; 2, s.86-94.
- DEĞER, Vasfiye Bayram, DEVECİ, Erhan, **Kadınların Doğum Sonrası Uyguladıkları Geleneksel Yöntemler**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018.
- DEMİR, Özkan, BAKAR, Nur, “Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2014; 35, s. 127.
- DEMİRHAN ERDEMİR, Ayşegül “Kına’nın Türk Tıbbi Folklorundaki Yeri”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.155-159.
- DENİZ, Dilşa Yol/ Rê: **Dersim İnanç Sembolizmi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- DEVECİ, Serap, **“Ortaçağ’da Besni’nin Siyasi, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumu”**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı, Şanlıurfa 2007.
- DOĞAN, Şaban, “XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri”, **Millî Folklor**, 2011; 23 (89), s.120-132.
- DORSON, Richard M., **Folklor û Teoriyên Folklorê yên Îroyîn**, Necat Keskin (Çev.), Avesta Yayınları, İstanbul 2017.
- DUMAN, Rahmi, DUMAN, Reşit, **Göz Kapağı ve Hastalıkları**, Derman Tıbbi Yayıncılık, Ankara 2015.
- DUNDES, Alan, “Folklor Nedir?”, Gülay Aydın (Çev.), **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**, Geleneksel Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2010.
- DUNDES, Alan, “Halk kimdir?”, Metin Ekici (Çev.), **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2006.
- DUVARCI, Ayşe “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, **Millî Folklor**, 1990;2, s.34-38.

- EFŞAR, Muhammed, VEFAİNEYAD, Said, ŞADİ, Mihri, KADİRİ, Rıza, “Giyahan-ı daruyi-i Muessır Der i Hıyam-ı Zehmha-yı Suhtegi Der Flor-i gıyah-ı İran”, **Mecelle-yi İlmi-yi Danişgah-ı Ulum-u pizişki-yi Gürgen**, Payız 1396;3, s.1-14.
- EKİCİ, Metin, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2007.
- EKİZ, Halil Hamdi, ASLANGİL, **Halit Cevri, Kalecik’in Tarihi Dünü Bugünü İçin Bir Araştırma**, Ankara, Kalecik Kültür Derneği Yayınları, Ankara,1995.
- EL CEVZİYYE, İbn Kayyim, **Tıbb-ı Nebevi, Peygamber Efendimizin Sağlık Öğütleri**, Yusuf Ertuğrul (Çev.), Hikmet Yayınları, İstanbul 2004.
- ELİADE, Mircea, **Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi)**, Mustafa Ünal (Çev.), Serkat Kitabevi, Konya 2005.
- ELİADE, Mircea, **Ebedi Dönüş Mitosu**, Ümit Altuğ (Çev.), İmge Kitabevi, İstanbul 1994.
- EMEN, Huriye “Gazipaşa’daki Geçiş Dönemi ve Halk Hekimliği Pratiklerinde Orta Asya Türk Kültürü ve İnanç Sisteminin Tesirleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 2015;15(1), s. 29-43.
- Enfeksiyondan Korunma**, Pnömonü (Zatürre), 2017.
- ER, Melek, “Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006; 49, s. 155-168.
- ERDİÇ, Şaban, “Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma: Ziyaret Fenomeni Örneği”, **Millî Folklor**, 2017;29 (114), s.39-51.
- ERDOĞAN, Haşim, “**20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Kayseri 2013.
- ERDOĞAN, Umut, “Bolu Yöresinde Doğum Sonrası Törenler: Bebek Kırklama, Kırk Basma Külü Geleneği, Alkarısı İnancı ve Kırk Mevlidi”. **IV. Uluslararası Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015, s. 224-250.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet, “Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar”, **Halk İnanışları El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.

- ERSOY, Ruhi “Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Millî Folklor**, 2014;26(101), s.182-192.
- EVREN, Bilge, EVREN, Cüneyt, YAPICI, Aslıhan, HOŞAFÇI GÜLER, Mine, “Fibromyalji Hastalarında Ağrı Şiddeti ile Psikiyatrik Belirtiler Arasındaki İlişki”, **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, 2005;6, s.69-74.
- EZBERCİ, Fikret, YÜZBAŞIOĞLU, Fatih, “Hemoroidal Hastalıkta Tedavi Yöntemleri”, **Türkiye Klinikleri J Med Sci**, 2008;28, s.182-192.
- FARQÎNÎ, Zana, **Ferhenga Kurdî-Tirkî**, Weş. Enstitûya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol 2004.
- FIRAT Mehmet, **Ferhenga Navên Riwekan Bi Kurdî (Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü)**, Sîtav Yayınları, Van 2013.
- FRAZER, James G., **Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri**, Mehmet H. Doğan (Çev.), Payel Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2004.
- FURKAN, Merve Kevser, “**Adıyaman İlinde Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Adıyaman 2016.
- FURUSAWA, Takuro, “The Rules of Western Biomedicine and Folk Medicine in Rural Solomon Islands: A Quantitative Analysis of Villagers’Response to İlness”, **Tropical Medicine and Health**, 2006;34 (2), pp.83-91.
- GAZÎ, Mustafa, “Baweriyên Batil”, **Folkloru Kurdan**, 2015, 1(1), 55-56.
- GAZÎ, Mustafa, BENGİN, Ahmed, **Baweriyên Batil ên Kurdan**, Do Yayınları, İstanbul 2006.
- GEZGİN, Deniz, **Bitki Mitosları**, Sel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2010.
- GÖKALP, Saadet ve ark., “Erişkin ve Yaşlılarda Ağız-Diş Sağlığı Profili Türkiye-2004”, **Hacettepe Dişhekimliği Fakültesi Dergisi**, 2007; 31(4), s. 17-18.
- GOLDSTEIN, Kenneth S., **Sahada Folklor Derleme Yöntemleri**, Ahmet E. Uysal (Çev.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1983.
- GÖKDENİZ, Ömer Faruk, “**262 Numaralı Hısn-I Mansûr (Adıyaman) Kadı Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, 2006.
- GÖKGEDİK, Emine, “**239 Numaralı Adıyaman Kadı Sicili (H.1329–1333, M. 1911-1915) 1-105. Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş, 2011.
- GÖZEN, Duygu, ÇAĞLAR Seda, DOĞAN, Zehra, “0-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Pişigi Önleme ve Bakımına Yönelik Uygulamaları”, **İ.Ü.F.N. Hem. Derg.**, 2011;19 (1), s.17-22.
- GREEN, Caroline, **Hastalık Tedavisinde Alternatif Çözümler**, Emre Ebetürk (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2007.
- GÜRKAN, Salime Leyla, “Ölüm”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007.
- HAJÎ MAHMOUD, Abdil Wehab, **Zanistiya Tenduristîya Gel**, Weşanên Zanîngeh, Mêrdîn 2013.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Adıyaman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988,
- HEKARÎ, Xalidê, **Ji Dermanxaneyê Sirûştî Zerzewatên Şîfadar**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2012.
- HEKÎM, Calînosê, QÛTUP, Mela Mihemed, **Dermanên Bijşkiya Gelêrî**, M. Reşîd Irgat (Çev.), İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2000.
- HESBÊRA, Mahmudê, “Li Kolikê Hin Edet û Baweriyên Piştî Jidayikbûnê”, **Nûbihar**, 2019;146, s. 88-92.
- HOT, İnci, “Ülkemizde Trahomla Mücadele”, **T Klin Tıp Etigi-Hukuku-Tarihi**, 2003, 11, s.22-29.
- HUFFORD, David “Halk Hekimleri”, Mustafa Sever (Çev.), **Millî Folklor**, 2007;19 (73), s.73-80.
- IZADY, Mehrard R., **Bir El Kitabı Kürtler**, Cemal Atila (Çev.), 3. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul 2011.
- İLÇE, Arzu, ALPTEKER, Hacer, KOÇOĞLU, Esra, **Bulaşıcı Hastalıklar**, Göktuğ Yayınevi, Amasya 2013.

- İNAN, Abdulkadir, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1952;1(4), s.19-30.
- İNAN, H. Fazıl, KURT, Zülfinaz, KUBİLAY, İlknur, **Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı**, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı, Ankara 2011.
- KAHRİMAN, İlknur, “**Trabzon İl Merkezinde 6-12 Aylık Çocuğu Olan Annelerin Bebek Bakımına İlişkin Geleneksel Uygulamaları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Trabzon 2007.
- KAHVECİ, Ergün, YEŞİLKAYA, Murat, MALKOÇOĞLU, Salih, “Orta Karadeniz Bölgesindeki Tıbbi ve Aromatik Bitki İşletmelerinin Yapısal Analizi”, **Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi (GBAD)**, 2018;7(1). s. 55-68.
- KALAFAT, Yaşar, “Doğu Anadolu’da Kara İyeler ve Onlara Dair Halk İnançları”, **Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 2012; s. 175-202.
- KALAFAT, Yaşar, **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ebabil Yayınları, İstanbul 2006.
- KALAFAT, Yaşar, **Kuzey Afganistan Türkleri**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- KALINDEMİRTAŞ, Mümine, “**Geleneksel Tıbbın Halk Üzerindeki Etkisi (Adıyaman İli Ören Köyü Örneği)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, Sakarya 2010.
- KAPLAN, Doğan, “Kürtler ve Alevilik”, **Kürtler 2 (Toplum, Din)**, Nida Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2015, s.259-263.
- KAPLAN, Melike, “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, **Millî Folklor**, 2011; 23(91), s.150-156.
- KAPLAN, Melike, **Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 2007..
- KARA DÜZGÜN, Ülkü “Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış ve Efsaneler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009; 2(7), s.133-153.

- KARAKAŞ, Ayhan “Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015;12(31), s. 320-336.
- KARAKAŞ, Rezan, “Diyarbakır’da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, 2012;16, s. 75- 87.
- KARAKUŞ, Gonca, ÖZTÜRK, Zehra, TAMAM, Lut, “Ölüm ve Ölüm Kaygısı”, **Arşiv Kaynak Tarama Dergisi**, 2012; 21(1), s.42-79.
- KARASUBAŞI, Sevgül, “Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı’nda Hazırlanan Tezler Bibliyografyası”, **Millî Folklor**, 1995;26, s.87-94.
- KASIMOĞLU, Ahmet, **Ferhenga Navên Nebatan a Kurdî/ Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.
- KAVAS, Berivan, “Kadınlara Yönelik Evlilik Baskısı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018;11 (56), s. 389-397.
- KAYA, Muharrem, “Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri”, **Folklor/Edebiyat**, 2001;1 (25), s. 199-218.
- KESGİN, Makbule Tokur, ÖZCEBE Hilal, “Türkiye’de Çocuk Bakımındaki Geleneksel İnanç ve Uygulamalar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2004;1, s.43-56.
- KILIÇ, Sami, “Halk Hekimliği, Sağaltma Ocakları ile İlgili İnanışlar”, **Halk İnanışları El Kitabı**, (310-327), Grafiker Yayınları, Ankara 2017.
- KIZIL, Hayreddin, “**Diyarbakır ve Çevresindeki Dini Anlayışta Mitolojik Unsurların Etkisi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2010.
- KOÇ, Adem, “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği”, **Millî Folklor**, 2016;28 (109), s.173-186.
- KOLANKAYA-BOSTANCI, Neyir, “Anadolu’da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı”, **Anadolu / Anatolia**, 2012;38, s.29-51.
- Kovara Kulturî Kurd**, Zanîngeha Koy, Koy/Iraq, 2018.

- KUMARTAŞOĞLU, Satı, “**Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir 2012.
- KURUM, Uygur, “**Düziçi’nde Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde 2008.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, “Erzincan ve Çevresindeki Halk İnançlarına Toplu Bakış”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Gelenek, Görenek, İnançlar**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, s.243-255.
- MALINOWSKI, Bronislaw, **Büyük, Bilim ve Din**, Saadet Özkal (Çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1990.
- MEMO, Şemoyê, “Sembol û Hebandina Avê di Zargotina Kurdî de”, **Zend**, 2018:26.
- MURAD, Sibel, “Terceme-î Aynü'l-Hayat'ta Halk Hekimliğine Dair Bulgular”, **TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, 2014;2 (4), s. 296-307.
- MURAT, Mualla, “**Zonguldak ve Bartın Çevrelerinde Halk Bilimi**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002.
- NAFİZ, Ehmed, “Quncika Bijîşqî”, **Hawar**, 1932;2, s. 3-4. Amadekar û Wergêr: Mihemed Bekir, Sweden 1987.
- National Center for Farmworker Health, (NCFH), **Folk Medicine and Traditional Healing**, Australia 2011.
- NUREDDİN, Buwar, **Bîblîyografîyayî Kîtêbî Folklorî Kurdî (1860-2004)**, Enstitûtî Kelepûrî Kurdî, Çapxaneyê Şivan, Silêmanî 2004.
- ODY, Penelope, **Evde Şifalı Bitkilerle Tedavi**, Çiğdem Algün (Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- OLGUN, Hakan, “İbadet, Ritüel ve Kurban”, **Milel ve Nihal**, 2016;13 (2), s. 82-99.
- ORBELİ, İosif A. **Li Muksê Jiyan û Folklorê Rojane**, Nûbêhar Yayınları, İstanbul 2011.
- OSMAN, Pîr Memo, “Felsefeyê Ola Êzidiyan û Koka Wê”, **Bîr**, 2005;2, s. 107-113.
- ÖGER, Adem, “Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, **Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic**, 2010;5(1), s.1232-1246.

- ÖNCÜ, Mehmet, **Cemile, Adıyaman Mutfak Kültürü**, Tekin Çifçi (Editör), ATAV Yayınları, Adıyaman 2015.
- ÖNCÜL, Kürşat, **Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars/Iğdır)**, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Kars 2011.
- ÖRMECİ, Ahmet Rıfat, “Çocuklarda Enfeksiyon Hastalıklarının Sıklığı”, **Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi**, 1999;8(1), s. 27-30.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1995.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgin Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Etüdü**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1966.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, **Türk Halk Bilimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1977.
- ÖZ, Fatma, **Sağlıkta Temel Kavramlar**, Hacettepe Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.
- ÖZ, Vecdet, KARADAYI, Şükriye, ÇAKAN, Hüseyin, KARADAYI, Beytullah, KAYA, Ahsen, “Acil Tedavi Birimlerinde Gıda Zehirlenmeleri”, **Marmara Medical Journal**, 2014;27, s.89-95.
- ÖZCAMUS (YAVUZ), Ayşe, “**Adıyaman Merkez ve Çevrelerindeki Adak Yerleri ve Uygulamaları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 2007.
- ÖZCAN, Neşe, **Midyat’ta Evlenme Geleneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Folklor ve Müzikoloji Anabilim Dalı, Sakarya 2016.
- ÖZCEBE, Hilal, “Yaralanma Kontrol ve Korunma Programları ve Güvenli Toplamlar”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler**, (s.686-698), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.
- ÖZDEMİR, Burcu, ASKEROĞLU ARSLAN, Ayna, “Rusya’nın Kürdoloji Çalışmaları (1787-1947)”, **İnsan ve İnsan**, 2018;5 (17), s.194-213.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914-1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- ÖZKAYA, Ahmet, BAKIR, Cansu, ŞAHİN, Yunus, UZUN, Kader “Adıyaman’da Güneşte Kurutulan Üzüm ve İşlenmiş Kuru Üzümlerin Yağ Asitlerinin

- Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”, **Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, 2014;4 (1), s. 18-26.
- ÖZMERT, Elif N., “Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006;49, s. 256-273.
- ÖZTÜRK, Said, “Osmanlı Döneminde Adıyaman’ın Sosyal ve Ekonomik Özellikleri”, **Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (8-10 Eylül 2006)**, İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008, s.117-147.
- ÖZTÜRKCAN, Serap, AYDEMİR, Ömer, İNANIR, Işıl, “Akne Vulgarisli Hastalarda Yaşam Kalitesi”, **T Klin J Dermatol**, 2002;12, s. 131-134.
- PEYKANİ, Mustafa Nimeti, CELİLİYAN, Nestern, “Giyahan-ı Daruyi-yi Ostan-ı Kirmanşah”, **Taksonomi ve Biyosistematiği**, Tabistan 1391;4 (11), s.69-78.
- RENÇBER, Fevzi, “40 Soruda Alevilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2010; 56, s.395-406.
- RENÇBER, Fevzi, “Adıyaman Alevilerinde Türbe ve Yatır Ziyaretleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, 2014;71, s. 209-224.
- RENÇBER, Fevzi, “**Adıyaman’da Alevilik**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2012.
- RİVERS, William H. R., **Tıp, Büyü ve Din**, İ. Enis Köksaldı (Çev.), Epsilon Yayınevi, İstanbul 2004.
- SALTIK ÖZKAN, Tuba, “Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış”, **Millî Folklor**, 2013;25(99), s.137-144.
- SALTIK ÖZKAN, Tuba, “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”, **Millî Folklor**, 2012;24 (95), s.307-314.
- SANCAK, Şenol, ALVER Mehmet, “Cinsiyet Tahminine Dayalı İnanış ve Uygulamalara Yönelik Bir Değerlendirme: Alman Kültürü ve Türk Kültüründe Karadeniz Örneği”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 2011;3, s.143-155.
- SANTUR, Alparslan, “Anadolu Halk Hekimliğinden Bazı Notlar”, **Lokman Hekim Dergisi**, 2013;8, s.43-46.

- SATIR, Sever Görgen, “**Muğla’da Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Ankara 1994.
- SEBRÎ, Osman, “Êzdî û Ola Wan”, **Ronahî**, 1943;19, s.13-16., Rênas Jiyan (Haz.), Belkî, Diyarbakır 2010, s. 373-376.
- SEFİDKON, Fatima “Nigah-ı Be Vezîyet-i Daruha-yı Giyahi Der İran”, *Tebiet-i İran*, 1396;2(6), s. 3-10.
- SERDENGECİ, Kamil, “Nefrolojide Klinik Gözlem”, **Cerrahpaşa İç Hastalıkları**, (603-616), İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul 2007.
- SEVER, Mustafa, “**Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2001.
- SEVER, Mustafa, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)**, 2004;16, s. 95-109.
- SEZEN, İrem, TURAN, Melikşah, KAYA, Afşin Ahmet, "Türkiye’deki Suriyeli Misafirler ve İlişkilendirilen Bulaşıcı Hastalıklar" **Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi (GÜSBD)**, 2018;7(4), s.119- 127.
- SHİRİNOV, Nofal, “**Folkloru Kurdên Azerbaycanê**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Mardin 2017.
- SOKOLOV, Yuri M., **Folklor: Tarih ve Kuram**, Yerke Özer (Çev.), Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2009, s. 74.
- ŞAR, Sevgi, “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi**, 2005;13(2), s.1163-1178.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, **Türkiye’de Verem Savaşı 2018 Raporu**, Ankara 2018.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, **Türkiye Kanser İstatistikleri Raporu**, Ankara 2016.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Verem Savaşı Daire Başkanlığı, **Türkiye’de Verem Savaşı Raporu-2008**, Ankara 2009.
- TARAPOREWALA, Irach J. I., **Zerdüşt Dini**, Nice Damar (Çev.), 3. Baskı, İstanbul 2011.

- TAVŞANOĞLU, Sedat, “Kalp Hastalıkları Semptomları”, **Cerrahpaşa İç Hastalıkları**, (347-350), İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul 2007.
- TEK, Recep, “Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak”, **SEFAD**, 2018;39, s.189-204.
- TEMEL, Fehminaz, “Yeni Görülen ve Yeniden Görülen Enfeksiyonlar”, **Halk Sağlığı Temel Bilgiler**, (s.952-961), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.
- TEMİZSOYLU Aydın, “**Ankara’da Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara 2012.
- TEZCAN, Mahmut, **Kültür ve Kişilik** (Psikoloji-Antropoloji), Bilim Kitap Kırtasiye, Ankara 1987.
- TOLAN, Kemal, **Nasandina Kevneşopên Êzdiyatîyê**, Pêrî Yayınları, İstanbul 2006.
- TOPALOĞLU, Bekir “Ölüm”, **TDV Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.34-35.
- TOPRAK, Seydi Vakkas, **Besni**, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman 2015.
- TOPRAK, Seydi Vakkas, **Hısnımansur**, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman 2018.
- TORUN, Candan, “**Halk Hekimliği ve Çankırı’daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2002.
- TOZLU, Necdet, “Adıyaman Efsanelerini Tasnif Denemesi ve Bunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2011;26, s.119-136.
- TOZLU, Necdet, FİDAN, Şükrü, “Adıyaman Folklorunda Halk Hekimliği’nin Ocaklık Geleneği ve Bazı Pratikler”, **Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu (8-10 Eylül 2006)**, İstanbul, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, 2008, s.329-339.
- TUĞLUOĞLU, Fatih, “Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)”, **Türkiye Parazitoloji Dergisi**, 2008;32 (4), s.351–359.
- TUNABOYLU-İKİZ, Tevfika, “Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 1999;21, s.159-165.

- TUNCER, Tiraje, ÇAY, Hasan Fatih vd., “Diz Osteoartrit Tedavisinde Kanıta Dayalı Öneriler: Türkiye Romatizma Araştırma ve Savaş Derneği Uzlaş Raporu”, **Türk J Rheumatol**, 2012;27(1), s.1-17.
- TURNA, Nalan, “İstanbul’un Veba ile İmtihanı (1811-1812), Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi”, **Studies of the Ottoman Domain**, 2011;1(1), s. 1-36.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, “İnanç”, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.
- Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildiriler (23-25 Kasım 1988)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Toplumsal Yapı ve Sağlık-Hastalık Sistemi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Türkiye İş Sağlığı ve Güvenliği Kurumu, **2016 İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları İstatistikleri Raporu**, Ankara 2017.
- TÜRKMENOĞLU, Yelda, “Sema Büyükkapu, Nedim Samancı, Presternal Ödem ile Gelen Bir Kabakulak Vakası”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2006; 49, s. 39-41.
- UĞURLU, Sedat, “Traditional Folk Medicine in The Turkish Folk Culture”, **Cumhuriyet Üniversitesi Türkoloji Dergisi**, 2011;6(4), s.317-327.
- UYAR, Akın, “**Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı AD, Yozgat 2013.
- ÜLGER, Züleyha, “**Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Aydın 2012.
- YAĞINLI, Ahmet Âkil, **Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü**, Adıyaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 4. Baskı, Adıyaman 2013.
- YALAZ, Mehmet, “İnfantil Kolik Tedavi Modellerinin İncelenmesi”, **Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi**, 2003;12(3), s. 206-210.
- YARDIMCI, Mehmet, “Çukurova’da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili” **II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-24 Kasım 1991)**, Adana, Çukurova Üniversitesi Basımevi, 1993, s.547-559.

- YARDIMCI, Mehmet, “Yer-Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması”, **VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (21-24 Kasım 2011), İzmir 2011**, s.1-10.
- YAYLAGÜL, Özen, “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, **Millî Folklor**, 2014;26 (103), s. 48-58.
- YENİ, S. Naz, “Senkop: Nörolog Bakışı”, **Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 2010;27(1), s.74-78.
- YEŞİL, Yılmaz, “Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, 2014;3(9), s.117-130.
- YILDIRIM, Kadri, **Ji Sedsala 18. Pirtûkeke Kurdî Ya Bijîşkiya Gelêrî Tiba Melayê Erwasî**, Mardin Artuklu Ünivesitesi Yayınları, Mardin 2014.
- YILDIRIM, Kadri, PERTEV, Ramazan, ASLAN, Mustafa, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2013.
- YILMAZ, Şirin, “Ulupamir Köyünde Halk İnançları ve Halk Hekimliği Uygulamaları”, **Millî Folklor**, 2016;28(109), s.187-200.
- YODER, Don, “Halk Tıbbı”, **Folklorê Doğru**, Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm (Çev.), 1975;43, s.25-27.
- YORULMAZ, İrfan, “Larengofarengal Reflü”, **KBB-Forum**, 2002;1(1), s.22-34.
- Yurt Ansiklopedisi**, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1981: C.1, s.191.
- ZEYNALOV, Yusuf, **İlaç Bitkiler, Tarihi Gelişim ve Kullanımları**, ND-Aden Yayıncılık, İstanbul 2008.
- ZOR, Fatih vd. “Birinci Basamak Yanık Tedavisinde Altın Standartlar”, **Dicle Tıp Dergisi**, 2009;36(3), s.219-225.

İnternet Kaynakları

- “T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı, Uygarlığın Doğduğu Şehir: Şanlıurfa”, 2018, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-80866/sanliurfada-ziyaret-ve-adak-yerleri.html> (05.06.2018).
- Adıyaman Valiliği, <http://www.adiyaman.gov.tr>, idari-durum (29.06.2018).

AMEDÎ, Paşa, “Malbata Casimê Celîl”, <http://www.kulturname.com/?p=8873>
(09/01/2019)

BIRO, Şeroyê, “Hekîmo”, <https://www.youtube.com/watch?v=SBbs6nzXoXQ>
(10.07.2018).

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği,

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm> (01.12.2018).

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması-2010,
<https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/obezite/turkiyede-obezitenin-gorulme-sikligi.html>
(01.12.2019).

<http://adiyamanozelidare.gov.tr/tarim> (01.12.2018)

<http://www.adiyaman.gov.tr> (03.07.2018).

<http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri> (12.09.2018).

http://www.bufk.boun.edu.tr/?page_id=14 (15.08.2018).

http://www.hips.hacettepe.edu.tr/uaop_ankara_UAOC2005-OzetRapor.pdf (25.09.2018).

<http://www.islamveihsan.com/ahiret-inanci.html> (10.05.2018).

<http://sinirtanimayandoktorlar.org/salgin-hastaliklar/ufr-2017-hepatit-c/> (22.11.2018)

http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_yardimci_yer_su_kultu.pdf (15.10.2018).

<http://www.pencinar.se/listapirtukan.html> (11.12.2018).

<http://www.tkbbv.org.tr/menu/89/kekemelik-nedir-gayem-koprucu> (12.12.2018).

<http://www.adiyaman.gov.tr/ekonomik-durumu> (13.09.2018).

<http://www.adiyaman.gov.tr/iklim> (10.10.2018).

<http://www.adiyaman.gov.tr/zeynel-abidin-hazretleri-turbesinin-cevre-duzenlemesi-yapildi> (30.11.2018).

<http://www.adiyamankulturturizm.gov.tr/TR-61379,turbeler.html> (30.11.2018).

<http://www.millifolklor.com/hakkimizda> (15.08.2018).

<http://www.tdk.gov.tr>, (05.10.2018).

http://www.wpro.who.int/health_technology.

book_who_traditional_medicine_strategy_2002_2005.pdf (01.06.2018).

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp> (01.05.2018).

<https://gskpro.com/tr-tr/tedavi-alanlari/tr/alerji-enfeksiyon/orta-kulak-Itihab---akut-otitis-media-nedir--/> (29.10.2018).

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/824/sut-haramliginin-delili-nedir--sut-akrabaliginin-olusma-sartlari-nelerdir-> (14.12.2018)

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/824/sut-haramliginin-delili-nedir--sut-akrabaliginin-olusma-sartlari-nelerdir-> (14.12.2018)

<https://marasavucumda.com/aci-suyla-gelen-sifa-ekinozu-icmeleri/> (11.11.2018).

<https://www.medicalpark.com.tr/zaturre-nedir/hg-152> (01.12.2018).

<https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/ses-kisikligi-ciddi-hastaliklarin-habercisi-olabilir-mi/> (24.10.2018).

<https://www.noroloji.org.tr/menu/95/bas-agrisi> (14.09.2018)

[https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir, Nis%C3%A2-suresi, 571, 78-79-ayet-tefsiri](https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/571/78-79-ayet-tefsiri) (02.07.2018)

<https://www.adiyamanli.org.tr/ekonomi.htm> (01.12.2018).

KULOĞLU, Baki Umutcan, CANSU, Çağrı, KILIÇ, Denizhan, AYDIN Seçkin, ÖNEL, Zeynep, “Geçmişten Günümüze Doğum Kontrol Yöntemleri”, s.2. <http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm14/14.P6.pdf> (08.09.2018).

ÖZKARA, Şeref, Tüberküloz (Verem) Hastalığı, http://www.verem.org.tr/kisa_bilgi.php (15.10.2018).

ÖZTÜRK, Özhan, “Al, Albastı, Alkarısı İnanışı”, <http://ozhanozturk.com/2017/11/20/al-albasti-alkarisi-inanisi/>, (03.12.2018)

SAVRAN, Gülnaz, “Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi”, [http://turkoloji.cu.edu.tr, CUKUROVA, sempozyum, semp_3, savran.pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA_sempozyum_semp_3_savran.pdf) (15.08.2018)

ŞANE, Nura, “Qenckirina Nexweşiyar Bi dermanên Kurmancî”, <http://krd.riataza.com>. (15.07.2018)

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Gelenek, Görenek ve İnançlar, 2018, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR-12692/dogum.html> (01.10.2018)

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Doğum Sonrası Dönemde Anne Bakımı, 2018, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/1.pdf (01.01.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Haber Bülteni, 02.03.2018, www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27593 (12.07.2018).

World Health Organization, Traditional Medicine 2008,
www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en (17.05.2018)

www.korumakurullari.gov.tr/.../29964,adiyaman-kahta-ciralik-koyu-kilisik-mezrasi-1.
(18.10.2018)

www.memorial.com.tr, (01, 11, 2018)

[www.tdk.gov.tr, index.php?option=com_bts&arama](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama) (25.11.2018).

www.tdk.gov.tr. (19.08.2018).

www.turkedebiyati.org/yazarlar/pertev-naili-borata.html (08.09.2018).

ZİNAR, Zeynelabidîn “Hekîmê Kurmancî, Dermanê Kurmancî”, <http://krd.riataza.com>.
(15.06.2018).

Kaynak Kişiler

1. Aynzeliha Çifçi, 70 yaşında, okuryazar değil. Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.
2. Fidan Karadağ, 65 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
3. Emine Yılmaz, 65 yaşında, okuryazar değil. Keferge (Koruluk), Kâhta/Adıyaman.
4. Erdal Dolaş (Hunermend), 44 yaşında, lise mezunu, Elifi Köyü/Adıyaman.
5. Gulî Teklî, 1936 doğumlu, okuryazar değil, Moman, Samsat/ Adıyaman.
6. Hamza Özdemir 53 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
7. Mahmut Göksu, 1928 doğumlu, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
8. Besê Yolun, 65 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
9. Zeliha Tilki, 66 yaşında, okuryazar değil, Ocaklı (Pîroz), Merkez/Adıyaman.
10. Süleyman Taşçı, 90 yaşında, okuryazar değil, Xaşıkan Köyü/Adıyaman.
11. Şeyho Yılmaz, 65 yaşında, okuryazar değil, Keferge (Koruluk), Kâhta/Adıyaman.
12. Şirin Pulat. 48 yaşında, ilkokul mezunu, öd ocağı, Kozan/Adıyaman.
13. Yusuf Hazar, 84 yaşında, okuryazar (Arapça), Gêdûg (Gedik) Mezrası/ (Dol) Çamlıca/Adıyaman.
14. Leyla Çifçi, 70 yaşında, okuryazar değil, Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.

15. Mahmut Çifçi, 1931 doğumlu, okuryazar değil, Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.
16. Zeliha Çifçi, 83 yaşında, okuryazar değil, Xaşıka (Bağtepe)/Adıyaman.
17. Zübeyde Karadağ, 39 yaşında, lise mezunu, Boğmaca ocağı, Girik (Boğazözü)/Adıyaman.
18. Ayşe Aslan, 61 yaşında, okuryazar değil, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı) /Adıyaman
19. İmam Delice, 42 yaşında, üniversite mezunu, Merkez/Adıyaman.
20. Kudret Hazar, 65 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, ebe, göbek düşmesi, kuyruk sokumunu tedavi ediyor, Merkez/Adıyaman.
21. Osman Küçük 75 yaşında, okuryazar, emekli, Samsat/Adıyaman.
22. Zeynep Koparal, 66 yaşında, okuryazar değil, Çarkezî (Uzunpınar)/Adıyaman.
23. Kudret Kapıcı, 65 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı)/Adıyaman.
24. Hüseyin Kaşıyoğun, 95 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı)/ /Adıyaman.
25. Hediye Yorulmaz, 65 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
26. Zeynep Çalışkan, 62 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
27. Gulî Sewer, 90 yaşında, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
28. Hasan Bağcı, 58 yaşında, okuryazar, Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.
29. Lütfiye Yıldırım, 69 yaşında, Kâhta/Adıyaman.
30. Esmâ Esen, 39 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
31. Ayten Alaca, 46 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
32. Fatma Çelik, 63 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman
33. İbrahim Tilki, 68 yaşında, okuryazar, Merkez/Adıyaman.
34. Hatun *, 65 Yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
35. Hatun Yiğit, 65 yaşında, okuryazar değil, Kozan/Adıyaman.
36. Abuzer Bağcı, 79 yaşında, okuryazar, Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.
37. Yusuf Aslan, 44 yaşında, lise mezunu, Zorköy/Adıyaman.
38. Nure Kaya, 57 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
39. Leyla Çalışkan, 62 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
40. Ali Akdağ, 65 yaşında, okuryazar, Omeran (Yakacık) Merkez/Adıyaman

41. Zekiye Çavuş, 64 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
42. Fatma Küçük, 71 yaşında, okuryazar değil, Samsat/Adıyaman
43. Ali Kaya, 58 yaşında, okuryazar, Merkez/Adıyaman
44. Abuzer Taştan, 75 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
45. Zeynep Aykut, 65 yaşında, okuryazar değil, Qirxliya Gewrik (Yukarıkırıklı)/Adıyaman.
46. Fatma Arslan, 49 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
47. Sultan Kaya, 51 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
48. Kemal Özbey, 43 yaşında, ortaokul mezunu, Susan (Ortanca) Kâhta/Adıyaman
49. Eylem Yavaş, 39 yaşında, üniversite mezunu, Qotir/Bilam (Bulam)/Adıyaman.
50. Kadir Koparal, 38 yaşında, üniversite mezunu, Merkez/Adıyaman.
51. Türkan Özçelik, 64 yaşında, okuryazar değil, Kâhta/Adıyaman.
52. Hemo Eren, 75 yaşında, okuryazar değil, Êgundî (Yenice)/Adıyaman.
53. Mahmut Korkmaz, 70 yaşında, okuryazar, değil, Êgundî (Yenice)/Adıyaman.
54. Hacı Yürgüç, 65 yaşında, okuryazar değil, Merkez/ Adıyaman.
55. Leyla Korkmaz, 78 yaşında, okuryazar değil, Êgundî (Yenice)/Adıyaman.
56. Mahmut Güven, 75 yaşında, okuryazar değil, Musurkan (Yeni Güven)/Adıyaman.
57. Abuzer Memî, 67 yaşında, okuryazar değil, Qinix (Kınık)/Adıyaman.
58. Hanım Yapık, 80 Yaşında, okuryazar değil, Panav (Gazi)/Adıyaman.
59. Hanım Işık, 70 yaşında, okuryazar değil, Panav (Gazi)/Adıyaman.
60. Şeyho Bereket, 71 yaşında, okuryazar değil, Panav (Gazi), Adıyaman.
61. Abuzer Bereket, 66 yaşında, okuryazar değil, Panav (Gazi)/Adıyaman.
62. Mahmut Bereket, 70 yaşında, okuryazar değil, Panav (Gazi)/Adıyaman.
63. Mehmet Avçîn, 77 yaşında, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
64. Yusuf Çelik, 72 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/ Adıyaman,
65. Mehmet Cilt, 56 yaşında, okuryazar değil, Karasakız (Benîştê reş) satıyor, Merkez/ Adıyaman
66. Mehmet Bakır, 63 yaşında, okuryazar değil, Samsat/Adıyaman.
67. Yusuf Güven, 61 yaşında, okuryazar değil, Ocaxê Balûgan (siğil ocağı), Heyderan/Adıyaman.

68. Arif Ozer, 64 yaşında, okuryazar değil, siğil ocağı, Huzurîn (Kuştepe)/Adıyaman.
69. İmmuhan Ozer, 60 yaşında, okuryazar değil, korku ocağı, Huzurîn (Kuştepe)/Adıyaman.
70. Riza Ozçakmak, 47 yaşında, ortaokul mezunu, Merkez/ Adıyaman.
71. Abuzer Akdağ, 74 yaşında, okuryazar değil, Dede, Omeran (Yakacık)/Adıyaman.
72. Hatun Kaya, 49 yaşında, 4. sınıfa kadar okumuş, Merkez/Adıyaman.
73. Eliyê Sofî, 64 yaşında, okuryazar değil, Samsat/Adıyaman.
74. Mahmut Yavaş, 65 yaşında, okuryazar değil, Qotir (Kotur) Mezrası/Bulam/Adıyaman.
75. Ayşe Atay, 79 yaşında, okuryazar değil, Qotir (Kotur) Mezrası/Bulam/Adıyaman.
76. Mahmut Şişman, 65 yaşında, lise mezunu, halk hekimi, Çelikhan/Adıyaman.
77. Yusuf Demir, 68 yaşında, okuryazar değil, Sarıçiçek/Adıyaman.
78. Ali Rıza Alaca, 63 yaşında, okuryazar değil, Kiraw (Varlık)/Adıyaman
79. Berber Ali, 67 yaşında, okuryazar değil, egzama ocağı, Merkez/Adıyaman
80. Yusuf Aktaş, 52 yaşında, ortaokul mezunu, Özelevler/Adıyaman
81. Safiye Arıca, 79 yaşında, okuryazar değil, ishal ocağı, Kiraw (Varlık)/Adıyaman.
82. Arif Yetkin; 62 yaşında, lise mezunu Merkez/Adıyaman.
83. Fatma Aras, 68 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
84. Emine Örucü, 70 yaşında, ilkokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
85. Elif Teke, 80 yaşında, okuryazar değil, sedef ocağı, Çelikhan/Adıyaman
86. Beyaz Yılmaz, 65 yaşında, okuryazar değil, Zorköy/Adıyaman.
87. Fidan Işık, 89 yaşında, okuryazar değil, Kınık köyü/Adıyaman
88. Üveyş Çelebi, 64 yaşında, okuryazar değil, Hemzeyîn (Yelkovan)/Kâhta
89. Nuri Ayaz, 68 yaşında, okuryazar değil, Xosmosî (Gözebaşı)/Adıyaman.
90. Mahmut Yılmaz, 70 yaşında, okuryazar değil, Zorköy /Adıyaman.
91. Hüseyin Aslan, 70 yaşında, okuryazar değil, Qerûg (Karahöyük)/Adıyaman.
92. Ramiz Doğan, 55 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
93. Abuzer Birışık, 82 yaşında, okuryazar değil, Kasımuşağı/Çelikhan.

94. Elif Yıldız, 75 yaşında, okuryazar değil, Kızılcahöyük/Adıyaman.
95. Ömer Bakır, 64 yaşında, ilkokul mezunu, Besni/Adıyaman.
96. Mehmet Sever, 83 yaşında, okuryazar değil, Hesenkân (Yassıkaya)/Adıyaman.
97. Rahime Turan, 71 yaşında, okuryazar değil, Elût (Salkımbağ)/Kâhta
98. Ali Han, 80 yaşında, okuryazar değil, Qerûg (Karahöyük)/Adıyaman.
99. Davut Altun, 55 yaşında, ilkokul mezunu, Qaricix (Atakent)/Adıyaman.
100. Yusuf Turan, 76 yaşında, okuryazar değil, Elût (Salkımbağ)/Kâhta.
101. Mahmut Çelebi, 70 yaşında, okuryazar değil, Hemzeyîn (Yelkovan)/Kâhta
102. Hacı Pamukçu, 76 yaşında, okuryazar değil, Koçalı/Adıyaman.
103. Şeyho Sivri, 63 yaşında, ortaokul mezunu, Merkez/Adıyaman.
104. Kudret Arıca, 67 yaşında, okuryazar değil, Kiraw (Varlık)/Adıyaman.
105. Abuzer Yalçınkaya, 64 yaşında, okuryazar değil, Gewî (Gebeli)/Adıyaman.
106. Coşkun Boynukara, 40 yaşında, ilkokul mezunu, Abuzer Gaffarî türbesinin bekçisi, Merkez/Adıyaman.
107. Mehmet Kaya, 80 yaşında, okuryazar değil, Selê (Çaltılı)/Kâhta.
108. Kasım Coşkun, 70 yaşında, okuryazar, Huzurîn (Kuştepe)/Adıyaman.
109. Yakup Bozkurt, 58 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Narınca Mirdês (Narince)/Kâhta.
110. Hasan Polat, 70 yaşında, kırıkçı-çıkıkçı, Malê Çavuşa (Esentepe)/Adıyaman.
111. Mahmut Polattaş, 58 yaşında, siğil ocağı, Narince/Adıyaman,
112. Zeliha Süzen, 50 yaşında, yara ocağı, Hemzeyîn (Yelkovan)/Kâhta.
113. Hacı Bekir Aktürk, 68 yaşında, Çelikhan/Adıyaman.
114. Hacı Ziya, 70 yaşında, okuryazar, halk hekimi, Kâhta/Adıyaman
115. Mahmut Ocak, 60 yaşında, okuryazar, dede, Çelikhan/Adıyaman.
116. Mehmet Tan, 71 yaşında, okuryazar, Çelikhan/Adıyaman.
117. Ayşe Kaygusuz, 96 yaşında, okuryazar değil, sedef ve egzama ocağı, Çelikhan/Adıyaman.
118. Mahmut Alkan, 63 yaşında, lise terk, Çelikhan/Adıyaman.
119. Mustafa Koç, 65 yaşında, lise terk, Çelikhan/Adıyaman.

120. Mustafa Kılıç, 75 yaşında, okuryazar, Çelikhan/Adıyaman.
121. Abuzer Vücut, 81 yaşında, okuryazar değil, Çelikhan/Adıyaman.
122. Mehmet Baltacı 72 yaşında, okuryazar değil, Çelikhan/Adıyaman.
123. Bekçi Mustafa, 72 yaşında, okuryazar değil, Zerban ziyaret bekçisi, Bulam, Çelikhan/Adıyaman.
124. Özlem Tanrıverdi, 60 yaşında, ortaokul mezunu, Pîşnîg (Durukaynak)/Adıyaman.
125. Sait Işık, 75 yaşında, okuryazar, Merkez/Adıyaman,
126. Emine Kılınç, 70 yaşında, okuryazar değil, Şexbor (Çatalağaç)/Adıyaman.
127. Osman Çatan, 55 yaşında, ilkokul mezunu, Kâhta/Adıyaman.
128. Safiye Çelik, 50 yaşında, okuryazar değil, sedef ve egzama ocağı, Narince/Adıyaman.
129. Nedim Çifçi, 47 yaşında, üniversite mezunu, Merkez/Adıyaman,
130. Yusuf Özdemir, 72 yaşında, okuryazar değil, Hesenkan (Yassıkaya)/Adıyaman.
131. Gülsüm Özdemir, 70 yaşında, okuryazar değil, Hesenkan (Yassıkaya) /Adıyaman.
132. Mahmut Delice, 52 yaşında, okuryazar değil, Esentepe/Adıyaman.
133. Ayşe Bektaş, 97 yaşında, okuryazar değil, halk hekimi, Merkez/Adıyaman.
134. Kenan Çiftçi, 49 yaşında, ilkokul mezunu, Girik (Boğazözü)/Adıyaman.
135. Ali İzci, 61 yaşında, okuryazar, Narince/ Adıyaman.
136. Gule Yolun, 78 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
137. Kadriye Katırcı, 60 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
138. Zini Taştan, 57 yaşında, okuryazar değil, halk ebesi, Merkez/Adıyaman.
139. Leyla Göksu, 73 yaşında, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
140. Zini Çifçi, 62 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
141. Zeynep Taşçı, 24 yaşında, lise mezunu, Merkez/Adıyaman.
142. Zeynel Pulat, 51 yaşında, ortaokul mezunu, Narince/Adıyaman.

143. Zekire Küçük, 94 yaşında, okuryazar değil, göbek ocağı, Hesenkan/Adıyaman.
144. Fatma Ocak, 63 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
145. Hüseyin Göktaş, 28 yaşında, ortaokul mezunu, Mestan/Adıyaman.
146. Ahmet Kılıç, 75 yaşında, okuryazar değil, Çelikhan/Adıyaman.
147. Hatun Yolun, 59 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman,
148. Zekire * 84 yaşında, okuryazar değil, Kömür/Adıyaman.
149. Abuzer Kırac, 72 yaşında, okuryazar değil, Terman/Adıyaman.
150. Zekire Çalışkan, 89 yaşında, okuryazar değil, Narince/Adıyaman.
151. Gül Özdemir, 54 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman,
152. Mehmet Göktaş, 76 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
153. Gülsüm Avcı, 75 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
154. Hanım Kaya, 56 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
155. Hanım Sünbül, 78 yaşında, okuryazar değil, Ürgüç/Adıyaman
156. Hatun Y., 62 yaşında, okuryazar değil, Merkez/Adıyaman.
157. İmmihan Polat, 49 yaşında, okuryazar, Merkez/Adıyaman.
158. Mustafa Çavuş, 70 yaşında, okuryazar, Narince/Adıyaman.
159. Zeynel İlhan, 52 yaşında, lise mezunu, kırık çıkıkçı, Pirin/Adıyaman.
160. İsmet Küçük, 44 yaşında, lise mezunu, Zorköy/Adıyaman
161. Hanım Çifçi, 65 yaşında, okuryazar değil, Hesenkan
/(Yassıkaya)/Adıyaman.
162. Ayni Beyaz, 70 yaşında, okuryazar değil, korku ocağı,
Merkez/Adıyaman
163. Hafize Çiftçi, 44 yaşında, Ortaokul Mezunu.
164. Fatma Özdemir, 72, okuyazar değil, Yassıkaya/Adıyaman.

EKLER

EK 1: Adıyaman’da Görülen Hastalıklar ve Tedavide Kullanılan Ürünler

Tablosu Türkçe Alfabetik sıraya Göre

1.	Ezilme, incinme	Hinciqîn	Tuzlu hamur (buğday unu ile), sabun, sıcak su, közlenmiş soğan, sargı bezi, koruk suyu, siyah çekirdekli kuru üzüm, lokum
2.	Fıtık	Fitiq	Zeytinyağı, yakı, karasakız, kuyrukyağı, keçe, bal, kuşak, tahta
3.	Gaz Sancısı	Bayê Zik	Kuru kayısı, hoşaf, pekmez, yavşan otu, rezene, nane
4.	Geçici konuşamama	Lalbûna Demkî	Türbede geceleme, türbe veya cami anahtarı, korku alma, kutsal sudan içme, hayvan dili, soğan, tuz, ateş,
5.	Güneş yanığı	Rolêketin	Yoğurt, arpa anızının toprağı, tuzlu ve soğuk ayran, soğuk su, çamur, tatlı gıdalar
6.	Hepatit C	Zerika Reş	Pekmez, pestil, sucuk gibi tatlı gıdalar
7.	İltihaplanma	Kêmgirtin- Nêmgirtin	Közlenmiş soğan, bamya, semizotu, tuzlu su, sumak suyu, iğne, sargı
8.	İshal	Navçûyin-zikêş	Siyah kola, patates, ayran, incir yaprağı, ateşte közlenmiş peynir, cınar yaprağı, dövülmüş kuru kahve, limon suyu, sakız ağacının yaprakları
9.	Kabakulak	Guhrepik	Sıcak havlu, tahta kaşık, sabun, elma, çorba, pekmez, ayran
10.	Kabızlık	Qepisî-Gir	Pekmezli tereyağı, Zeytinyağı, kuru kaysı, hoşaf, sıcak banyo ve sabun
11.	Kalp krizi	Sêdî-Siyadî-Xişt	-
12.	Kanser	Kula Reş-Penceşêr	Eşek sütü, kirpi eti, yılan eti, ısırğan otu, zakkum, papatya, kenger, tatlı gıdalar
13.	Karın ağrısı-ishal	Zikêş	Kuru yiyecekler, haşlanmış patates, kahve limon, közlenmiş peynir, sıcak yoğurt çorbası, ekmek, su ve sulu besinler
14.	Kekemelik	Kegecîbûn	Cami anahtarı, kutsal sayılan su ve toprak

15.	Kırık, çıkık, burkulma	Şikestin, Jicidherketin, Velistin	Yumurta akı, bez, tahta, karton, sargı bezi, sabun, su, tuzlu hamur, patates
16.	Kırık Çıkarma	Çelderexistin	Kırık taşı, kırık taş, elek, su, leğen
17.	Kızamık	Sorik	Yoğurt ve tatlı gıdalar
18.	Korku	Tirs	Tuz, arpa, mor soğan kabuğu, üzerlik, eşarp
19.	Kulak ağrısı	Guhêş	Anne sütü, tuz, sarımsak, eşek dışkısı, inek sütü
20.	Kurdeşen	Xoşrîg	İdrar, is, melengiç yaprağı, göz taşı (şeb), arpa, ceviz içi, tavuk tüyü
21.	Kusma	Verişîn	
22.	Nasır	Qewer	Kına, sıcak su, pamuk, merhem
23.	Nazar	Çavînîbûn	Soğan, tuz, kurşun, mahlep çubuğu, dağ keçisi boynuzu, nal, iğde, karaçalı, hayvan kuru kafası, nazar boncuğu, dua, maşallah yazısı
24.	Nezle-Grip	Sitam	Nane, limon, dağ çayı, kına, papatya, tereyağı, bal, pekmez, ısırgan otu, şeb, yarpuz, nar kabuğu, nar suyu, tuzlu su, karanfil, karabiber, hatmi çiçeği, süt
25.	Obezite-Şişmanlık	Talibûn	Perhiz, bitkisel çaylar
26.	Ocak yarası	Kula Ocêx	Fatiha ve ihlas duaları, kara tavuk kanı, ot, siyah merhem
27.	Öksürük	Kuxik	Hatmi çiçeği, ayva, süt, bal, dağ çayı, kuşburnu, karabiber, papatya, ebegümeci
28.	Pişik	Şeliqîn	Çürümüş ağaç tozu, zeytinyağı, tuz, toprak
29.	Reflü	Berşoşkî	Bulgur vb. Kuru gıdalar
30.	Romatizma	Ba	Sülük, toprak, ısırgan otu
31.	Sarılık	Zerik	Sarı yazma, jilet, sarımsak, tuz, sarılık otu, sarı renkli elbise, yengecin içinde bulunan özel bir sıvı
32.	Sedef	Bîrov	Hardal tohumu, sirke, dua
33.	Ses Kısılması	Dengketin	Çorba, pekmez, zeytinyağı, tereyağı, bulamaç, ılık su, dağ çayı, yarpuz, bal, limon
34.	Sıtma	Taya Salê	Soğan, ekmek, tuz, kutsal kabul edilen sudan içmek
35.	Sivilce	Pizik	Hatmi çiçeği, semizotu, limon suyu, bal mumu, tereyağı, zeytinyağı, kına, dulavrat otu, öküzdili
36.	Soğuk algınlığı	Serma	Sıcak tuğla, sıcak tahta, sıcak taş, sıcak samanlı su
37.	Su Çiçeği	Mîrkutok	Pekmez, pestil, kuru üzüm, kuru incir
38.	Şark çıbanı	Heftûzîk	Un, köftelik bulgur, bulamaç, pekmez, kırmızı kantaron, heftuzîk bitkisi, domuz pıtrağı, örgü şişi
39.	Şişkinlik	Perçivîn (yemeğe bağlı)	Sakız ağacı yaprağının suyu, pekmezli tereyağı, zeytinyağı, sabun ile lavman, sıcak banyo
40.	Trahom	Çavêş	Kına, karanfil, sıcak su
41.	Uçuk-Gece Ateşi	Arî Şevê	Dövülmüş kaysı çekirdeği kabuğu, mazi, odun, tereyağı
42.	Veba	Hal	Siyah takke
43.	Verem	Êşa Zirav	Pekmez, keçi kılı, koyun postu, bal, pestil, tereyağı, kemik suyu
44.	Yanık	Şewata Agir	Yumurta akı, su, zeytinyağı, acı badem kabuğu, ceviz içi, kireç suyu
45.	Yara	Birîn	Sakız ağacının sakızı ve yaprakları, idrar, tuz, salça, tütün, mazi tozu, ağaç tozu
46.	Yıl yarası	Kula Salê	Siyah merhem
47.	Yılancık	Yilancix	Jiletle kanatma, soğan ve un ile bulamaç
48.	Zatürre	Satilcanî	Tavuk eti, et suyu ile pişirilen çorba, kemik suyu, kelle paça, amacıyla pekmez, kuru üzüm, sucuk, incir, soğuk su ile banyo, saman suyu
49.	Zayıflık	Jarbûn	Tatlı yiyecekler, soğan, et, et suyu, pekmez, bal, kesme, sucuk, kelle paça, kemik suyu
50.	Zehirlenme	Jehribûn	Süt, yoğurt, tuzlu su

1.	Êşa Gurçikan	Böbrek ağrısı	Salyangoz kabuğu, limon, arpa suyu, su, yarpuz, acı su (soda)
2.	Êşa Zirav	Verem	Pekmez, keçi kılı, koyun postu, bal, pestil, tereyağı, kemik suyu
3.	Firk	Bel tutulması	Zeytinyağı, yakı, karasakız, kuyrukyağı, keçe, bal, kuşak
4.	Fitiq	Fıtık	Zeytinyağı, yakı, karasakız, kuyrukyağı, keçe, bal, kuşak, tahta
5.	Guhêş	Kulak ağrısı	Anne sütü, tuz, sarımsak, eşek dışkısı, inek sütü
6.	Guhrepik	Kabakulak	Sıcak havlu, tahta kaşık, sabun, elma, çorba, pekmez, ayran
7.	Hal	Veba	Siyah takke
8.	Heftûzik	Şark çıbanı	Un, köftelik bulgur, bulamaç, pekmez, kırmızı kantaron, heftuzik bitkisi, domuz pitrağı, örgü şişi
9.	Hinciqîn	Ezilme, incinme	Tuzlu hamur (buğday unu ile), sabun, sıcak su, közlenmiş soğan, sargı bezi, koruk suyu, siyah çekirdekli kuru üzüm, lokum
10.	Jarbûn	Zayıflık	Tatlı yiyecekler, soğan, et, et suyu, pekmez, bal, kesme, sucuk, kelle paça, kemik suyu
11.	Jehribûn	Zehirlenme	Süt, yoğurt, tuzlu su
12.	Jicihderketin	Çıkık	Tuzlu hamur (buğday unu ile), sabun, sıcak su, sargı bezi
13.	Kegecibûn	Kekemelik	Cami anahtarı, kutsal sayılan su ve toprak
14.	Kêmgirtin-Nêmgirtin	İltihaplanma	Közlenmiş soğan, bamya, semizotu, tuzlu su, sumak suyu, iğne, sargı
15.	Kula Ocêx	Ocak yarası	Fatiha ve ihlas duaları, kara tavuk kanı, ot, siyah merhem
16.	Kula Reş-Penceşêr	Kanser	Eşek sütü, kirpi eti, yılan eti, ısırğan otu, zakkum, papatya, kenger, tatlı gıdalar
17.	Kula Salê	Yıl yarası	Siyah merhem
18.	Kunîr	Çıban	İncir, lokum, bulamaç, sargı
19.	Kuxik	Öksürük	Hatmi çiçeği, ayva, süt, bal, dağ çayı, kuşburnu, karabiber, papatya, ebegümeci
20.	Kuxika Qiqî	Boğmaca	Delikli kaya veya ağaç kovuğundan yedi kez geçme, kara eşek sütü, susam ve tereyağı, bıçak, dua, çivi
21.	Lalbûna Demkî	Geçici konuşamama	Türbede geceleme, türbe veya cami anahtarı, korku alma, kutsal sudan içme, hayvan dili, soğan, tuz, ateş,
22.	Lûr	Alazlama-alerji	Arpa taneleri, saç teli, kullanılmamış çivi, soğuk su
23.	Meyasil-Bawesîr	Basur	Bal, yılanıyastığı, pel hewês (sinir otu), dut yaprağı, tütün yaprağı, köftelik bulgur,
24.	Mîrîstan	Egzama	Arpa, tükenmez kalem, is, ardıc ağacı kabuğu, nohut, hindiba otu
25.	Mîrkutok	Su Çiçeği	Pekmez, pestil, kuru üzüm, kuru incir
26.	Navçûyin-zikêş	İshal	Siyah kola, patates, ayran, incir yaprağı, ateşte közlenmiş peynir, çınar yaprağı, dövülmüş kuru kahve, limon suyu, sakız ağacının yaprakları
27.	Perçivîn (yemeğe bağlı)	Şişkinlik	Sakız ağacı yaprağının suyu, pekmezli tereyağı, zeytinyağı, sabun ile lavman, sıcak banyo
28.	Pêvadena Moz, Dûvpîşk û Maran	Arı, akrep ve yılan sokması	Zehri emerek tükürme, süt, jilet, sargı, salça, domates suyu, güneşte ısınmış taş, çamur, buz, soğuk su, kül suyu, kutsal sayılan toprak ve/veya su
29.	Pîroz	-	
30.	Pizik	Sivilce	Hatmi çiçeği, semizotu, limon suyu, bal mumu, tereyağı, zeytinyağı, kına, dulavrat otu, öküzdili
31.	Qelişîna Destan	El çatlaması	Zeytinyağı, tereyağı, gres yağı, kına, kırmızı kantaron
32.	Qepisî-Gir	Kabızlık	Pekmezli tereyağı, Zeytinyağı, kuru kaysı, hoşaf, sıcak banyo ve sabun
33.	Qewer	Nasır	Kına, sıcak su, pamuk, merhem
34.	Qılbaşî	Domuzbaşı	İğne, örgü şişi, melengiç yaprağı, bamya, un, tuz, bulamaç, deve dikenî, sabun tozu, kirpi eti, yılanıyastığı, bozulmuş kuru soğan, bal
35.	Rolêketin	Güneş yanığı	Yoğurt, arpa anızının toprağı, tuzlu ve soğuk ayran, soğuk su, çamur, tatlı gıdalar
36.	Satılcanî	Zatürre	Tavuk eti, et suyu ile pişirilen çorba, kemik suyu, kelle paça, amacıyla pekmez, kuru üzüm, sucuk, incir, soğuk su ile banyo, saman suyu
37.	Sêdî-Siyadî-Xişt	Kalp krizi	-
38.	Ser û binê hîvê	Bebeklerde ishal	Su, is, minder, yeni ay ışığı, çalı süpürgesi çöpü
39.	Serêş	Baş ağrısı	Sirkeli su, bez, kına, kuru tütün, karanfil, yanık bez dumanı

40.	Serma	Soğuk algınlığı	Sıcak tuğla, sıcak tahta, sıcak taş, sıcak samanlı su
41.	Sitam	Nezle-Grip	Nane, limon, dağ çayı, kına, papatya, tereyağı, bal, pekmez, ısırgan otu, şeb, yarpuz, nar kabuğu, nar suyu, tuzlu su, karanfil, karabiber, hatmi çiçeği, süt
42.	Sorik	Kızamık	Yoğurt ve tatlı gıdalar
43.	Şeliqîn	Pişik	Çürümüş ağaç tozu, zeytinyağı, tuz, toprak
44.	Şewata Agir	Yanık	Yumurta akı, su, zeytinyağı, acı badem kabuğu, ceviz içi, kireç suyu
45.	Şikestin, Jiciderketin, Velîstin	Kırık, çıkık, burkulma	Yumurta akı, bez, tahta, karton, sargı bezi, sabun, su, tuzlu hamur, patates
46.	Talibûn	Obezite-Şişmanlık	Perhiz, bitkisel çaylar
47.	Taya Salê	Sıtma	Soğan, ekmek, tuz, kutsal kabul edilen sudan içmek
48.	Tetirxamî	Beyin kanaması	Patlıcan yaprağı, mısır püskülü, tavuk, ebe gümesi, odun külü, su
49.	Tirs	Korku	Tuz, arpa, mor soğan kabuğu, üzerlik, eşarp
50.	Verişîn	Kusma	
51.	Xoşrîg	Kurdeşen	İdrar, is, melengiç yaprağı, göz taşı (şeb), arpa, ceviz içi, tavuk tüyü
52.	Yılancix	Yılancık	Jilette kanatma, soğan ve un ile bulamaç
53.	Zerik	Sarılık	Sarı yazma, jilet, sarımsak, tuz, sarılık otu, sarı renkli elbise, yengecin içinde bulunan özel bir sıvı
54.	Zerika Reş	Hepatit C	Pekmez, pestil, sucuk gibi tatlı gıdalar
55.	Zikêş	Karın ağrısı-ishal	Kuru yiyecekler, haşlanmış patates, kahve limon, közlenmiş peynir, sıcak yoğurt çorbası, ekme, su ve sulu besinler

EK 2: Alan Araştırmasında Kullanılan Mülakat Soruları

LI HERÊMA SEMSÛRÊ BIJÎŞKIYA GELÊRÎ Û BAWERİYÊN LI SER WÊ PIRSÊN HEVPEYVÎNA RÛ BI RÛ

Nav û Paşnavê kesê/a Jêder:

Cihê Jidayikbûnê:

Sala jidayikbûnê/temenê wê/wî:

Asta perwerdehiyê:

Pisporiya wî/wê (heger hebe):

Ji kê hînî van agahî/pêkanînan bûye:

Navnîşana wî/wê:

Cihê berhevkirina keresteyan:

Dîroka berhevkirinê :/...../.....

Berhevkar:

Zimanê Berhevkirinê:

BEŞA YEKEMÎN

I. LI GORÎ SERDEMÊN JIYANÊ BIJÎJKIYA GELÊRÎ Û BAWERİYÊN GIRÊDAYÎ WÊ

A. JIDAYIKBÛN

1. Pêkanînen Bijîjkiya Gelêrî û Baweriyên Berî Jidayikbûnê:

1. Ji bo ku zarokên wan çênebin jin/mêr çi dikin?
2. Ji bo ku zarokên wan ji ber neçin jin çi dikin?

3. Ji bo ku zarok ji ber biçin jin çi dikin kî alîkariya wan dike, çawa alîkariyê dike?
4. Kesên ku zarokên wan xweveber çênabin serî li kîjan rêbazan didin?
5. Ji bo ku zarokên kûr an keç çêbibin çi dikin, bi çi bawer dikin?
6. Jin çawa fêhm dikin ku ducanî ne yan na?
7. Ji bo ku zarok nexweş an seqet neyên dinyayê çi dikin?
8. Ji jin an mêrê ku zarokên wan çênabin re çi tê gotin, çi navî li wan dikin?
9. Çi nav li jina ducanî tê kirin?
10. Ji bo ku zarok di malzaroka diya xwe de aram bisekine çi dikin?
11. Di dema ducanîbûnê de jin çi dixwin, çawa tevdigerin?
12. Ji bo zarok xweşik be jin çi dikin û bi çi bawer dikin?
13. Ji bo xû û xûsetên zarok baş bin jin çi dikin û ji çi bawer dikin?
14. Ji bo ku bi zayenda zarok bizanibin çi dikin û ji çi bawer dikin?
15. Ji bo jidayikbûna zarok kîjan amadekarî têne kirin?

2. Ji Jidayikbûna Zarok Heta Dema Dibistanê (heta 7 saliyê) û Sinet

1. Zarok bi alîkariya kê jidayik dibin ji wan kesên alîkar re çi nav tê gotin?
2. Pîrik (ebe) ji kê û çawa hînî welidandina jinan bûye?
3. Di dema jidayikbûna zarokan de kîjan amûr têne bikaranîn?
4. Heqdest didin kesê alîkar, heger didin çi didin, pere an jî diyarî didin?
5. Zarok di derûdoreke çawa de jidayik dibin?

6. Di dema welidînê de ji xeynî jina dûcanî û kesa ku alîkariya welidandinê dike kî li wir tê dîtin?
7. Zarok çawa tê welidandin? (rûniştandî, li ser piştê û hwd.)
8. Ji bo zarok bi hêsanî û bi tendirûstî were dinyayê çi dikin?
9. Navik çawa tê birrîn, kî dibirre?
10. Ji bo ku serê zarok xweşik be çi/çawa tê kirin?
11. Piştî birrîna navikê çi dikin? (şûştin, xwêkirin, kinclêkirin û hwd.)
12. Ji jina ku nû zarok aniye re çi tê gotin? (Zêristanî)
13. Piştî anîna zarok/an ji bo ku canê jinê neêşe kîjan pratîkan pêktînin?
14. Malzaroka jinê çi dikin, li ku vedişêrin?
15. Mizgîniya bûyîna zarok berê li kê tê kirin û wekî mizgînî çi tê xwestin/dayîn?
16. Berî her kesî zarok didin himbêza kê, ji bo çi?
17. Kesê ku zarok himbêz dike çi dike?
18. Kêngê û çawa şîr didin zarok?
19. Ji bo ku zarok şîrê diya xwe bimêje çi dikin?
20. Zarokên ku şîrê diya xwe namêjin an jî şîrê wan tûneye şîrê kê didin wan?
21. Ew jina ku şîr bide zarok divê xwediyê kîjan taybetiyan be?
22. Şîrbiratî çawa pêk tê?
23. Kêngê, çawa û ji aliyê kê ve nav li zarokan dikin?
24. Hin kesan zarokên wan çêdibin lê di temenekî kin de dimirin. Ji bo ku zarokê dawî bijî kîjan navan li wan dikin, bi çi bawer dikin û kîjan pêkanînan bi rê ve dibin?

25. Pîrozbahîya keç, kûr an jî cêwîyan çawa tê bi rê ve birin?
26. "Çilderxistin" an jî "çilînîbûyîn" çi ye, di ê demê de çi dikin?
27. Di dema çilderxistinê de kîjan amûr tên bikaranîn, taybetiya wan amûran çi ye?
28. Piştî welidînê kîjan xwarinan, ji bo çi didin dayikê?
29. Dayik û zarok cara yekemîn kengî ji mal dertên û berê diçin mala kê?
30. Ji bo ku zarok bi zerikê nekevin çi dikin?
31. Çima çil rojê pêşî zarok bi tenê nahêlin?
32. Cara yekemîn kengê serê zarok dişon kî dişo, bi çi dişon, wê ava gemarî ya pêşî çi dikin?
33. Kengê, kîjan axê dixin bin zarokan, ji bo çi axê dixin bin zarokan, taybetiya wê axê çi ye?
34. Cara yekemîn kengê pora zarok jêdikin, pêkanînen çawa bi rê ve dibin, ji kûr an jî keçan pêkanîneke taybet heye yan na? Wî porê jêkirî çi dikin?
35. Cara yekemîn kî, çawa neynûkên zarokan jê dike?
36. Ji bo zarokên ku nameşin an jî dereng dimeşin çi dikin?
37. Dema ku diranê zarok dertên çi dikin? (Danûya diranan û hwd.)
38. Dema ku diranê zarokekî dereng dertên çi dikin?
39. Dema ku diranê zarokan diweşin çi dikin? (Wan diranan çi dikin, bi çi bawer dikin?)
40. Zarokên kûr kengî sinet dikin?
41. Berî sinetê kîjan amadekarî, pîrozbahî tene kirin?
42. Zarokê ku dê sinet bibe li ku, çima tê gerandin?

43. Kî zarokan sinet dike, taybetiyên wan kesan çi ne, ji kê hîn bûne?
44. Kesê ku sinetê dike kîjan dermanan û amûran bi kar tîne?
45. Di dema sinetê de kî li ba zarokê dê sinet bibe amade ye?
46. Ew tîkegoştê ku tê jêkirin çi dikin, çima?
47. Diyarîyên çawa ji bo zarokê ku sinet dibe têne amadekirin?
48. Piştî sinetê kîjan derman têne bikaranîn?

B. ZEWAC

1. Pêkanîn û bawerîyên Berî Zewacê

1. Ji bo ku qismetê keçikan vebe çi dikin?
2. Ji bo ku qismetê kurikan vebe çi dikin?
3. Ji bo ku zava "xûrt" bibe berî zewacê çi bi wî didin xwarin?
4. Ji bo ku bûk ji şeva pêşî netirse çi dikin, çi bi wê didin xwarin?
5. Dema ku bûk an jî zava naçin ser cihê hev çi dikin?
6. Ji bo ku bûk zava ji nexweşînan bêne parastin çi dikin?
7. Berî zewacê bûk û zava ji kê kîjan şîretan digirin?
8. Ji bo zewaceke bê qeza û bela kîjan kevneşopî têne ajotin?

2. Pêkanîn û Bawerîyên Piştî Zewacê

1. Ji bo ku zarokê wan ê kûr çêbibe çi dikin?
2. Ji bo ku zarokê wan ê keç çêbibe çi dikin?
3. Ji bo ku bûk ji emra zavê dernekeve çi dikin?

C. MIRIN

1. Kîjan îşaretên mirinê hene?
2. Ji bo ku mirin ji dûr bikeve çi dikin, bi çi bawer dikin?
3. Ji bo ku kesê nexweş nemire kîjan xwarinan didin kesê nexweş?
4. Ji wan kesên ku nexweşiyên giran derman dikin re çi dibêjin?
5. Ji bo kîjan nexweşan kîjan dermanan amade dikin?
6. Ji bo amadekirina dermanan ji kîjan giya û hebûnên din sûd werdigrin?
7. Ji ku dizanin ku mirin nêzik e?
8. Li vê herêmê kî nexweşên ber mirinê û yên din ji hev derdixe?
9. Dema ku rewşa nexweşekî giran dibe û hêwî jê tê birrîn ji bo ku êşê nekişîne û rihê xwe zûtirîn bide dest çi dikin?
10. Di wan kêliyên dawî de çi dikin û kî li ba kesê nexweş dimîne?
11. Ji ku fêm dikin ku kesê nexweş êdî miriye?
12. Piştî ku kesekî rihê xwe da çima kêrê didin ser cendekê wî?
13. Piştî kesê mirî çima digirîn û kilaman dibêjin?

BEŞA DUYEMÎN

II. LI GORÎ JIYANA ROJANE BIJÎJKIYA GELÊRÎ Û BAWERİYÊN GIRÊDAYÎ WÊ

1. Hûn bixwe çend xwêşk û bira ne?
2. Zarokên we çendin?
3. Di malbata we de kesekî ku ji ber nexweşiyekê miriye heye?

4. Di bera we de kîjan nexweşî heye? (Dil, tansîyon, şeker.....)
5. We qet nexweşiyek berbelav derbas kiriye?
6. Dema ku hûn yan jî ji malbata we kesek nexweş dikeve hûn berê çi dikin, serî li didin?
7. Nexweşiyên ku di nav civatê de "nayên gotin" hene, kîjan in, hûn çawa derman dikin?
8. Hûn navê kîjan nexweşiyên dizanin, ji bo deremankirinê hûn diçin ba kê?
9. Hûn qet çûne ba kesekî/ê, wan çi derman li we kiriye?
10. Dema yek ji we nexweş dikeve, hûn dibin bal şêxekî, dedeyekî, pîrekê an jî ziyaretkekê? Navê wan çi ye, li ku ye, ji bo çi ye?
11. Li gorî we, ji bo kîjan nexweşiyê divê mirov biçe ba kê, kîjan deverê?
12. Li dora we kesekî ku nexweşiyên derman dike an jî kulan dibirre heye? (qirixçî,....)
13. Ji wan ku kulan derman dikin re çi dibêjin, çi navî li wan dikin?
14. Cihên wekî dar, çem, kanî, kevir an jî golan ku ji nexweşiyên re dibin derman hene? (Wekî "Gola Zirûya", "Kaniya Ta")
15. Li wan deveran çawa birîn û nexweşiyên xwe derman dikin?
16. Ji bo kîjan nexweşiyên ne hevceye ku mirov here bijîşkan?
17. Ji kîjan nexweşiyên hûn dermanê xwe li malê bixwe çêdikin?
18. Li derdora we kesekî ku wekî ewliya, dede an jî gor û tîrbeyên wan heye, hûn qet çûne ber/bal wan?
19. Dema ku diçin bere ziyaretkekê an mala kesekî çi dibin ji wan re? (qurban, xelat, loqme, çiralix û hwd.)

20. We qet dîtiye/bihîstiye ku kesek çûye bal wan lê nexweşiya wan derman nebûye? Wê gavê çi dikin?
21. Pêvajoya dermankirinê û xweşbûnê çiqas diajo?
22. Qet kesekî ku piştî dermankirinê seqet (kut) maye heye, hûn nas dikin?
23. Dema ku zarokê we nexweş dibûn we çawa derman dikirin? (Sorik, mîrkûtok...?)
24. Navê wan nexweşiyan çi ye, delîlên wan çi ne?
25. Hûn kîjan "ocaxan" nas dikin, ew ocax kîjan nexweşiyê çawa derman dikin?
26. Çavlêketin/çavînîbûn heye, hûn ji kû dizanin?
27. Ji bo ku çav li yekî/ê, tişteki (wekî erdê genim) nekeve divê çi bike?
28. Piştî ku kesek/tiştêk çavîni bû çawa wî çavî derdixin?

BEŞA SÊYEMÎN

III. LI GORÎ OCAXAN BIJÎJKIYA GELÊRÎ Û BAWERÎ

1. Hûn ji kê hîn bûn, we dest ji kê girt?
2. Dema hûn hîn bûn çend salî bûn?
3. Hûn çend salin vî karî dikin?
4. Li gorî we destgirtin çi ye?
5. Kesê ku dest digire divê xwediyê kîjan taybetiyan be? (jin, mêr, mezin, piçûk, xûset...)
6. We çawa dest girt, di dema destgirtinê de ji we re çi gotin?
7. Hostayê we hîn sax e, li ku dijî, niha çend salî ye?
8. Ji we re dibêjin çi? (qirixçî, ocaxê bîrovê...)

9. Hûn kîjan nexweşiyê derman dikin, kîjan pirsgerêkê çareser dikin?
10. Demeke/rojeke diyar ji bo dermankirinê heye yan na? (Wekî êvara îne, roja çarşemê, zikê birçî....)
11. Hûn nexweşan li ku derman dikin?
12. Dema hûn derman dikin kîjan diayan (heger hebe) dixwînin?
13. Hûn nexweşan bi çi derman dikin? (bi tûka xwe, gîhayekî, diayekê....)
14. Hûn di dermankirinê de kîjan alavan bi kar tînin?
15. Dermanê tim amade ye yan jî her ku pêdivî çêdibe hûn amade dikin?
16. Hûn alavên dermankirinê ji ku pêda dikin?
17. Hûn dermanan li ku, çawa vedişêrin?
18. Heta kêngê encama dermankirina we dikeve destê we?
19. Pêvajoya dermankirinê çiqas diajo?
20. Kesê ku tê bal we wekî "heqdest" çi/çiqas dide we?
21. Hûn pîvana heqdestê xwe çawa diyar dikin?
22. Kesên ku derman ji we distînin ji bo sipasiyê careke din têne bal we, ji we re çi tînin, çi dibêjin?
23. Ji bilî ocaxê we kîjan ocax hene, di navbera we de têkiliyek heye yan na?
24. Dema ku nexweş têne bal we di rewşeke çawa de ne? (Di seriyê nexweşiyê de ne an jî dereng mane?)
25. Dema ku nexweşek tê û hûn ne ocaxê wê nexweşiyê bin hûn berê wî didin ku, bijîşk an jî ocaxekî din?
26. Ji bo ku nexweşî derbas bibe hûn kîjan şîretan li kesê nexweş dikin?

27. Di navbera dermankirina we û ya bijîşkên xwende de tîkiliyeke çawa heye? (Ji aliyê rê, rêbaz û dermankirinê ve)
28. We qet kesekî ku bijîşkan şandiye bal we dîtiye?
29. Nexweşên we piranî ji kîjan beşên civakê ne? (jin, mêr, kal, pîr, zarok, xwende, nezan, dewlemend, xizan)
30. Navbera we û mela/kesên ku nivîştan çêdikin de tîkili/hevşibînek heye?

(HEGER HEBE PIRSÊN DIN)

1.
2.
3.
4.

ÇAVKANÎ:

1. BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Folkloru**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.
2. ÇOBANOĞLU, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2012.
3. EKİCİ, Metin, **Halk Bigisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2013.
4. TÜRKMEN, Fikret, **Sahada Folklor Derleme Teknikleri**, E.Ü Basımevi, İzmir 1992-1993.
5. YILDIRIM, Kadri, PERTEV, Ramazan, ASLAN, Mustafa, **Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
6. GOLDSTEIN, Kenneth S., **Sahada Folklor Derleme Yöntemleri**, Ahmet E. Uysal (Çev.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1983.

**ADİYAMAN BÖLGESİ HALK İNANÇLARI VE HALK
HEKİMLİĞİ
MÜLAKAT SORULARI**

Kaynak Kişinin Adı Soyadı:

Doğum Yeri:

Yaşı:

Eğitim Düzeyi:

Uzmanlık Alanı (Varsa) :

Kimden Öğrendiği:

Adresi:

Derlemenin Yapıldığı Yer:

Tarihi:

Derleyen:

Derleme Dili:

BİRİNCİ BÖLÜM

**I. HAYATIN ÇEŞİTLİ DÖNEMLERİNE GÖRE HALK İNANISLARI
VE HALK HEKİMLİĞİ**

A. DOĞUM

- a. Doğum öncesi halk inanışları ve halk hekimliği uygulamaları
 1. Gebeliği önlemek için neler yapılır?
 2. Düşük olmaması için neler yapılır?
 3. Düşük yapmak isteyen kadın, neler yapar, kimlerden destek alır?
 4. Bebek sahibi olmak isteyenler hangi yöntemlere başvurur?
 5. Kız veya erkek çocuk sahibi olmak için neler yapılır?
 6. Kadınlar hamile olduklarını nasıl anlarlar?
 7. Engelli çocuk doğurmamak için neler yapılır?
 8. Çocuğu olmayan ailelere ne ad verilir?
 9. Hamile kadına ne ad verilir?
 10. Anne rahmindeki bebeğin sakin durması için neler yapılır?
 11. Kadınlar hamilelik döneminde neler aşerir?

12. Doğacak çocuğun güzel olması için neler yapılır, neye inanılır?
 13. Doğacak çocuğun iyi huylu olması için neler yapılır?
 14. Bebeğin cinsiyetini öğrenmek için neler yapılır?
 15. Doğum öncesi hangi hazırlıklar yapılır?
- b. Doğumdan yedi yaşına kadar yapılan halk hekimliği uygulamaları ve sünnet
1. Bebek kimin yardımıyla dünyaya getirilir, bu kimselere ne ad verilir?
 2. Ebe, ebeliği kim veya kimlerden öğrenmiştir?
 3. Doğum sırasında hangi araç ve gereçler kullanılır?
 4. Doğumu yaptıran kişiye hediye olarak ne verilir?
 5. Bebek nasıl bir ortamda dünyaya gelir?
 6. Doğumun yapıldığı odada ebe ve annenin dışında kimse bulunur mu?
 7. Doğum nasıl yaptırılır?
 8. Bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için ne yapılır?
 9. Bebeğin göbeğini kim, nasıl keser?
 10. Bebeğin kafasına şekil vermek için ne yapılır?
 11. Göbek kesildikten sonra hangi işlemler yapılır?
 12. Doğum yapan kadına ne ad verilir?
 13. Doğumdan sonra kadının ağrılarını azaltmak için neler yapılır?
 14. Bebeğin eşi için hangi uygulamalar yapılır?
 15. Doğum müjdesi öncelikle kime verilir, ne istenir?
 16. Doğan bebek öncelikle kimin kucağına verilir, niçin?
 17. Bebeği kucağına alan kişi ne yapar?
 18. Bebeğe ilk süt ne zaman ve nasıl verilir?
 19. Bebeğin anne sütünü alması için ne yapılır?
 20. Anne sütünü alamayan veya anne sütü olmayan bebeklere kimler süt verir?
 21. Anne dışında bebeğe süt verecek kadının hangi özelliklere sahip olması beklenir?
 22. Sütkardeşliği nasıl oluşur?
 23. Bebeğe ne zaman, nasıl, kimler tarafından isim verilir?
 24. Küçük yaşlarda çocuklarını kaybeden kadınlar doğacak çocuğun uzun ömürlü olması için neler yapar, hangi uygulamalara başvurur?

25. Doğan bebek için kutlamalar nasıl yapılır?
26. Kırk çıkarma ya da kırklama nasıl yapılır?
27. Kırk çıkarma sırasında hangi araç ve gereçler kullanılır?
28. Doğum sonrasında anneye ne tür gıdalar verilir?
29. Anne ve bebeği ilk kez ne zaman evden dışarı çıkar?
30. Bebeğin sarılık olmaması için neler yapılır?
31. Niçin ilk kırk gün anne ve bebeği yalnız bırakılmaz?
32. Bebek ilk defa ne zaman ve nasıl yıkanır?
33. Bebeğin altına serilen toprağın özellikleri nelerdir, niçin böyle bir uygulama yapılır?
34. Bebeğin saçları ilk kez ne zaman ve nasıl kesilir, kesilen saça ne yapılır?
35. Bebeğin tırnakları ilk kez kim tarafından ve nasıl kesilir?
36. Geç yürüyen çocuklar için ne yapılır?
37. Bebeğin ilk dişi çıkınca neler yapılır?
38. Dişi geç çıkan bebekler için ne yapılır?
39. Çocuğun dişi düştüğünde neler yapılır?
40. Erkek çocuğu kim sünnet eder?
41. Sünnet öncesi hangi hazırlıklar yapılır?
42. Sünnet olacak çocuk nerelerde gezdirilir?
43. Sünneti yapan kişinin özellikleri nelerdir?
44. Sünnet yapan kişi hangi ilaçları kullanır, hangi malzemeleri kullanır?
45. Sünnet sırasında sünnet olacak çocuğun yanında kimler bulunur?
46. Kesilen parçaya ne yapılır?
47. Sünnet olan çocuğa ne tür hediyeler alınır?
48. Sünnet sonrası hangi ilaçlar kullanılır?

B. EVLİLİK

- a. Evlilik öncesi inanış ve uygulamalar
 1. Kızların kısmetinin açılması için neler yapılır?
 2. Erkeklerin kısmetinin açılması için neler yapılır?
 3. Damada, “güçlü” olması için evlilik öncesi hangi gıdalar yedirilir?
 4. Gelinin ilk gece korkusu için neler yapılır?

5. Gelin ve damadın hastalıklardan korunması için neler yapılır?
6. Evlilik öncesi gelin ve damada hangi nasihatlerde bulunulur?
7. Kazasız ve belasız bir evlilik için hangi uygulamalar yapılır?
- b. Evlilik sonrası yapılan inanış ve uygulamalar
1. Erkek çocuk doğurmak için neler yapılır?
2. Kız çocuk doğurmak için neler yapılır?
3. Gelinin damadın emrinde kalması için neler yapılır?

C. ÖLÜM

1. Ölüm belirtileri nelerdir?
2. Ölümün gerçekleşmemesi için neler yapılır?
3. Ölüm döşegindeki hastaya hangi gıdalar verilir?
4. Ağır hastalıkları tedavi eden kişilere ne ad verilir?
5. Hangi hastalık için, hangi ilaçlar hazırlanır?
6. İlaçların hazırlanmasında hangi bitki veya madenlerden yararlanılır?
7. Ölümün yaklaştığı nasıl anlaşılır?
8. Ölümcül hasta ile ölümcül olmayan hastayı kimler ayırt eder?
9. Yaşamından umut kesilen hastanın acı çekmeden ruhunu teslim etmesi için neler yapılır?
10. Hastanın son anlarında yanında kimler bulunur?
11. Ölümün gerçekleştiği nasıl anlaşılır?
12. Kişi öldükten sonra bedeninin üzerine neden bıçak bırakılır?
13. Kişi öldükten sonra nasıl yas tutulur, hangi ağıtlar yakılır?

İKİNCİ BÖLÜM

II. GELENEKSEL HALK HEKİMLİĞİ VE İNANIŞLAR

1. Kaç kardeşsiniz?
2. Kaç çocuğunuz var?
3. Ailenizde herhangi bir hastalıktan dolayı ölen var mı?
4. Ailenizde genetik bir hastalık var mı?
5. Herhangi bir bulaşıcı hastalık geçirdiniz mi?

6. Siz veya ailenizden herhangi biri hastalandığında veya yaralandığında öncelikle ne yaparsınız, nereye başvurursunuz?
7. Halk arasında açıkça ifade edilmeyen hastalıklar var mıdır, bu tür hastalıklar nasıl tedavi edilir? (mayasıl vb.)
8. Hangi hastalıkların isimlerini biliyorsunuz, tedavi için kimlere başvuruyorsunuz?
9. Herhangi bir halk hekimine başvurduğunuz mu, size hangi ilacı önerdi veya uyguladı?
10. Biri hastalandığında halk hekimi dışında kimlere veya nerelere başvurulur?
11. Size göre hangi hastalık için, ne yapmak gerekir?
12. Çevrenizde hastalıkları tedavi eden herhangi birini tanıyor musunuz?
13. Tedavi edilen hastalıklar veya yaralara ne ad verilir?
14. Çevrenizde tedavi olmak amacıyla başvuru alan ağaç, dere, çeşme, taş vb. kutsal kabul edilen yer ve nesneler var mıdır?
15. Yukarıda anılan yer veya nesnelerden nasıl yararlanılır?
16. Sizce hangi hastalıklar için doktorlara başvurmaya gerek yoktur?
17. Hangi hastalıklar veya hangi durumlarda ilacınızı evde kendiniz hazırlarsınız?
18. Çevrenizde hastalıkları tedavi eden dede, şeyh, hoca veya evliya var mı?
19. Yukarıda anılan kişileri ziyaret ederken ne tür hediyeler sunulur?
20. Çevrenizde yukarıda anılan kişilere başvurduğu halde iyileşen veya iyileşmeyen birini tanıyor musunuz? Böyle bir durumda ne yapılır?
21. Bir hastalığın tedavi ve iyileşme süreci ne kadar sürer?
22. Halk hekimi tarafından tedavi edildikten sonra sakat kalan birini tanıyor musunuz?
23. Çocuklarınız kızamık, suçiçeği vb. bir hastalığa yakalandığında ne yaptınız?
24. Çocukluğunuzda karşılaştığınız hastalıklar nelerdi?
25. Nazar var mıdır, nasıl anlarsınız?
26. Nazardan korunmak için neler yaparsınız?
27. Nazar olduktan sonra ne yaparsınız?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. OCAKLARA GÖRE HALK İNANIŞLARI VE HALK HEKİMLİĞİ

1. Ocağınızın adı nedir?
2. Kimden el aldınız?
3. El aldığınızda kaç yaşındaydınız?
4. Sizce el almak nedir?
5. Kaç yıldır bu işi yapıyorsunuz?
6. El alacak kişinin hangi özelliklere sahip olması gerekir?
7. Nasıl el aldınız?
8. Size el veren kişi sağ mıdır? Kaç yaşındadır?
9. Hangi hastalığı sağaltıyorsunuz?
10. Sağaltma yaptığınız, belirli bir zaman aralığı var mı?
11. Hastaları nerede tedavi ediyorsunuz?
12. Sağaltma sırasında (varsa) hangi duaları okuyorsunuz?
13. Sağaltma sırasında hangi araçlardan yararlanıyorsunuz?
14. İlacı her zaman hazır bulunduruyor musunuz?
15. İlaçları nerede, hangi koşullarda saklıyorsunuz?
16. Tedavinin sonucunu nasıl öğreniyorsunuz?
17. Tedavi süreci ne kadar sürmektedir?
18. Sizden yardım isteyen kişi size hangi hediyeler sunuyor?
19. Bahşışın herhangi bir sınırı var mıdır?
20. Sizden yardım alan kişiler daha sonra size teşekkür için ziyaretinize geliyor mu?
21. Size başvuran hastalar nasıl bir durumdadır?
22. Sizin dışında hangi ocaklar vardır, diğer ocaklarla iletişiminiz var mı?
23. Hastalığın tedavisi için hastaya hangi önerilerde bulunuyorsunuz?
24. Sizin yaptığınız uygulama ile doktorların yaptığı uygulamalar arasında benzerlik ve farklılıklar var mı?
25. Doktorlar tarafından size yönlendirilen herhangi bir hasta var mı?
26. Size başvuran hastaların sosyo-ekonomik durumları nedir?

27. Muska yapan kişilerle aranızda herhangi bir benzerlik veya farklılık varmı?

EK 3: Çalışma ile İlgili Bazı Fotoğraflar

Şeyh Abdurrahman Erzincani Türbesi/ Zag (İndere) Köyü /Adıyaman

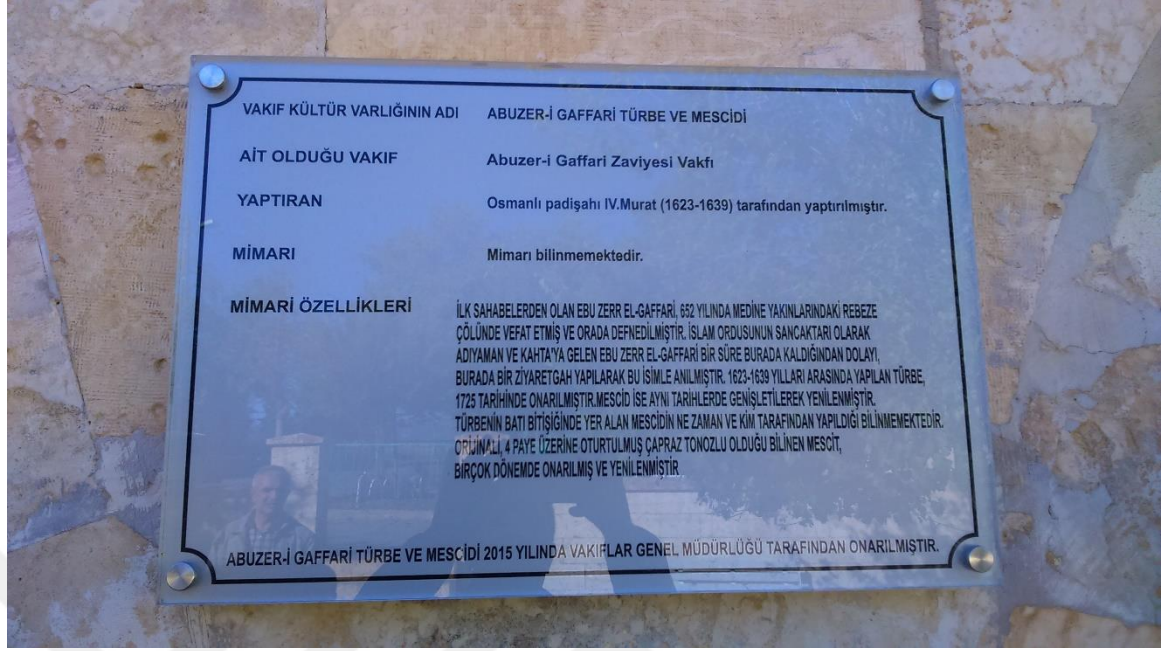
Şeyh Abdurrahman Erzincani Türbesi Giriş Kapısı/ Dergeha Zagê

Türbede Lokma Dağıtımı/ Li Ziyaretê dema belavkirina loqme

Ebu Zer el- Giffari Türbesi /Ziyareta Ayzer Xefalî

Ebu Zer el- Giffari Türbesi Künyesi/ Nasnameya Ziyareta Ayzer Xefali

Ebu Zer el- Giffari Sandukası/ Sindoqa Ayzer Xefali

Ebu Zer el- Gıffari Türbesi İbadet ve Konaklama Yeri/ Cihê bêhnvedanê û îbadetê

Ebu Zer el- Gıffari Türbesine Bekçilik Yapan Aileye Ait Mezarlık/Goristana nobedarên Ayzer Xefalî

Kutsal Kabul Edilen Gölgöl Çınarı (Girik/Boğazözü Köyü)/

Dara Çînarê (Pelg) ku pîroz tê hesibandin

Kutsal Kabul Edilen Gölgöl Çınarı/Dara Çînarê (Pelg) ku pîroz tê hesibandin

Boğazözü/Girik köyü

**Türbe Avlusunda Lokma Pişirilen Ocaklar / Li hewşa Ziyaretê Ocaxên ku
loqme lê tê pîjandin**

**Kutsal Kabul Edilen Meşe Ağacı (Panav Köyü)/ Dareke Pîroz ya Berûyê
(Gundê Panavê)**

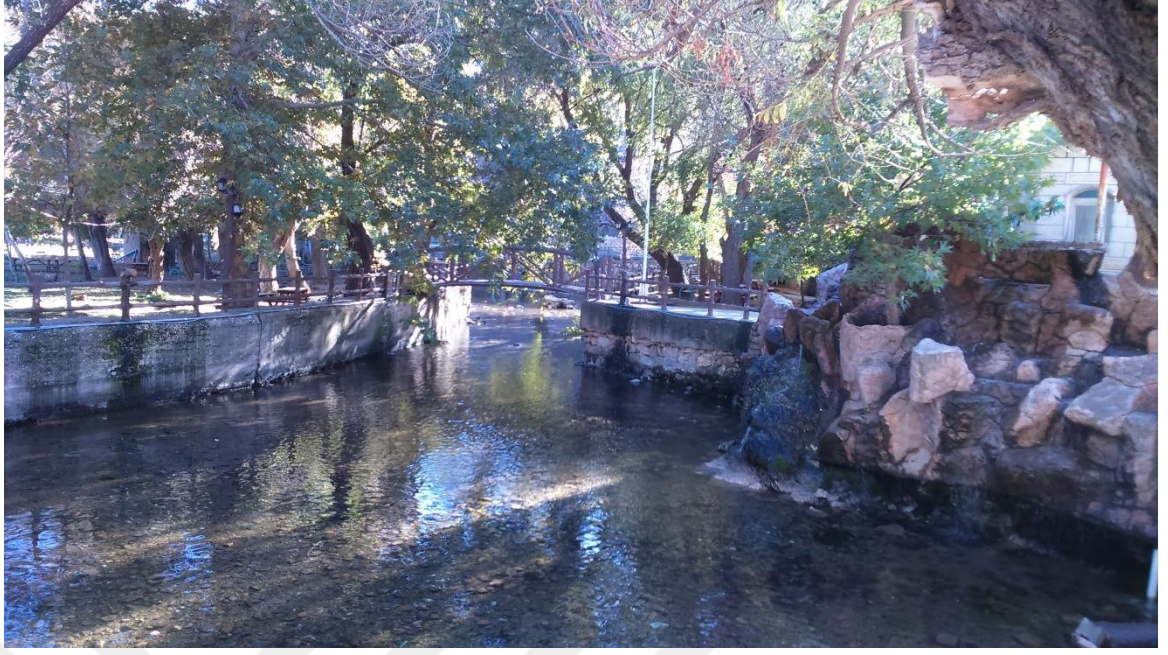
Şehullah Ziyareti/ Êrikê Şêxella

Çınar Ziyareti /Şeyh Ömeri Nurani (Êrikê Çinarê/Şêx Omerê Nuranî)

Adına Türbe Yaptırılan (Çınar Ziyareti) Şeyh Ömerî Nurani'nin Kabri
(Qebra Şêx Omerê Nuranî kul i ser navê wî Ziyaret hatiye çêkirin)

Kutsal Zerban Suyu (Ava pîroz ya Zerbanê)

Kutsal Zerbân Ziyareti (Êrikê Zerbânê)

Görüşmeler-Çelikhan / Hevdîtin-Cêlika

Türbeye Adanan Kurbanlık Koç (Qurbana ku ji bo Ziyaretê hatiye wedandin)

Dağıtmaya Hazır Lokma (Loqmeyê li ber belavkirinê)

İbrahim Dede Ocağı (Mala Ocaxê Îram Dede), Adıyaman/Semsûr

Kahta İlçe Merkezinde Bir Halk Hekimi (Li Navçeya Kolikê bi Bijîşkekî Gelêrî re)

Temsili Korku Alma Uygulaması (Tirsvegirtin)

Temsili Boğmaca Kesme Uygulaması (Ocaxê Kuxîka Qêqî)

Kahta'da Bir Halk Hekimi ile (Li Kolikê bi Bijîşkekî Gelêrî re)

HALK HALK HEKİMLİĞİNDE KULLANILAN BİTKİLER

Sarı Kantaron (Botava zer)

Kırmızı Kantaron (Botava sor)

Yavşan Otu (Talik)

Dağ Çayı (Çaya Çiyê)

Papatya (Çiçekmast)

Isırgan Otu (Giya Gezik)

İncir Yaprağı ve ham incirler (hêjîr û kerikên hêjîran)

Hatmi Çiçeği (Hîlor)

Yarpuz (Punga çolê)

Nane (Pung)

Sakız Ağacı (Beniştok)

Menengiç (Kızvan)

Sinir Otu (Pelhewês)

Meşe Mazısı (Mazı)

Meşe Palamutu (Berik)

Mısır Püskülü (Porikê Garis)

Kuşburnu (Şîlan)

Ayva (Bîhok)

Rezene (Rîzang)

Karabiber

Kenger (Kereng)

Çınar Yaprığı (Çiloyê Çinarê)

Yılan Yastığı (Kari)

Koruk (Hersim)

Tütün Yapağı (Çiloyê titûn)

Deve Dikeni (Sitriyê Keran)

Üzerlik Otu

(Uzalig)

Semiz Otu (Pirpar)

**ADYAMAN KÜRT HALK HEKİMLİĞİNDE KULLANILAN BAZI
HAYVANLAR**

Salyangoz (Şeytanok)

Yılan (Mar)

Sülük (Zurî)

Kirpi (Jijo)

Yengeç (Kevcal)

Kurbağa (Beq)

**HALK HEKİMLİĞİNDE KULLANILAN BAZI MADENLER, ARAÇ
ve GEREÇLER**

Polat Şekeri (Şekirê Pola)

Kil (Gil)

Şap (Şeb)

Kurşun (Qirşûn)

Kaplıca (Avgerm)

Tuz (Xwê)

Kara Sakız (Benîştê reş)

Delikli Kaya (Kevirê kûnik)